

Наукoвi перспективи
Видавничa група

MODERNÍ ASPEKTY VĚDY

*v rámci publikační skupiny
Scientific Publishing Group*

***Svazek XXXVII mezinárodní
kolektivní monografie***

Česká republika
2023

Mezinárodní Ekonomický Institut s.r.o. (Česká republika)
Středoevropský vzdělávací institut (Bratislava, Slovensko)
Národní institut pro ekonomický výzkum (Batumi, Gruzie)
Al-Farabi Kazakh National University (Kazachstán)
Institut filozofie a sociologie Ázerbájdžánu Národní akademie věd (Baku, Ázerbájdžán)
Institut vzdělávání Ázerbájdžánské republiky (Baku, Ázerbájdžán)
Batumi School of Navigation (Batumi, Gruzie)
Regionální akademie managementu (Kazachstán)
Veřejná vědecká organizace „Celokrajinské shromáždění lékařů ve veřejné správě“ (Kyjev, Ukrajina)
Nevládní organizace „Sdružení vědců Ukrajiny“ (Kyjev, Ukrajina)
Univerzita nových technologií (Kyjev, Ukrajina)

v rámci publikační skupiny Publishing Group „ Vědecká perspektiva “

MODERNÍ ASPEKTY VĚDY

Svazek XXXVII mezinárodní kolektivní monografie

Česká republika
2023

International Economic Institute s.r.o. (Czech Republic)
Central European Education Institute (Bratislava, Slovakia)
National Institute for Economic Research (Batumi, Georgia)
Al-Farabi Kazakh National University (Kazakhstan)
Institute of Philosophy and Sociology of Azerbaijan National Academy of Sciences (Baku, Azerbaijan)
Institute of Education of the Republic of Azerbaijan (Baku, Azerbaijan)
Batumi Navigation Teaching University (Batumi, Georgia)
Regional Academy of Management (Kazakhstan)
Public Scientific Organization "Ukrainian Assembly of Doctors of Sciences in Public Administration" (Kyiv, Ukraine)
Public Organization "Association of Scientists of Ukraine" (Kyiv, Ukraine)
University of New Technologies (Kyiv, Ukraine)

within the Publishing Group "Scientific Perspectives"

MODERN ASPECTS OF SCIENCE

37- th volume of the international collective monograph

Czech Republic
2023

<https://doi.org/10.52058/37-2023>
UDC 001.32: 1/3] (477) (02)
C91

Vydavatel:

Mezinárodní Ekonomický Institut s.r.o.
se sídlem V Lázních 688, Jesenice 252 42
IČO 03562671 Česká republika
Zveřejněno rozhodnutím akademické rady

Mezinárodní Ekonomický Institut s.r.o. (Zápis č. 72/2023 ze dne 8. listopad 2023)

Monografie jsou indexovány v mezinárodním vyhledávači Google Scholar

Recenzenti:

- Karel Nedbálek** - doktor práv, profesor v oboru právo (Zlín, Česká republika)
Markéta Pavlova - ředitel, Mezinárodní Ekonomický Institut (Praha, České republika)
Iryna Zhukova - kandidátka na vědu ve veřejné správě, docentka (Kyjev, Ukrajina)
Yevhen Romanenko - doktor věd ve veřejné správě, profesor, čtený právník Ukrajiny (Kyjev, Ukrajina)
Humeir Huseyn Akhmedov - doktor of pedagogical sciences, professor (Baku, Azerbaijan);
Oleksandr Datsiy - doktor ekonomie, profesor, čestný pracovník školství na Ukrajině (Kyjev, Ukrajina)
Jurij Kijikov - doktor informatiky, dr.h.c. v oblasti rozvoje vzdělávání (Teplice, Česká republika)
Vladimír Bačšín - docent ekonomie (Bratislava, Slovensko)
Peter Ošváth - docent práva (Bratislava, Slovensko)
Oleksandr Nepomnyashy - doktor věd ve veřejné správě, kandidát ekonomických věd, profesor, řádný člen Vysoké školy stavební Ukrajiny (Kyjev, Ukrajina)
Dina Dashevska - geolog, geochemik Praha, Česká republika (Jeruzalém, Izrael)

Tým autorů

C91 Moderní aspekty vědy: XXXVII. Díl mezinárodní kolektivní monografie / Mezinárodní Ekonomický Institut s.r.o.. Česká republika: Mezinárodní Ekonomický Institut s.r.o., 2023. str. 350

Svazek XXXVII mezinárodní kolektivní monografie obsahuje publikace o: utváření a rozvoji teorie a historie veřejné správy; formování regionální správy a místní samosprávy; provádění ústavního a mezinárodního práva; finance, bankovníctví a pojišťovnictví; duševní rozvoj osobnosti; rysy lexikálních výrazových prostředků imperativní sémantiky atd.

Materiály jsou předkládány v autorském vydání. Autoři odpovídají za obsah a pravopis materiálů.

OBSAH

PŘEDMLUVA.....	8
-----------------------	----------

ODDÍL 1.

VEŘEJNÁ SPRÁVA.....	9
----------------------------	----------

<i>§1.1 ФІНМОНІТОРИНГ ДЛЯ ПОЛІТИЧНО ЗНАЧУЩИХ ОСІБ (Романенко Є.О., Збройні Сили України, Непомнящий О.М., Національний авіаційний університет).....</i>	<i>9</i>
---	----------

<i>§1.2 ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ ПУБЛІЧНОГО УПРАВЛІННЯ У СФЕРІ ФІНАНСУВАННЯ ВИЩОЇ ОСВІТИ В УКРАЇНІ (Самойленко Л.Я., Черкаський національний університет ім. Б. Хмельницького, Шарий В.І., Черкаський національний університет ім. Б. Хмельницького, Лаврова-Манзенко О.О., Черкаський національний університет ім. Б. Хмельницького).....</i>	<i>19</i>
--	-----------

ODDÍL 2.

PEDAGOGIKA, VÝCHOVA, FILOZOFIE, FILOLOGIE.....	34
---	-----------

<i>§2.1 METHODOICAL APPROACHES TO THE STUDY OF FUTURE LAWYERS' PROFESSIONAL TRAINING IN CANADA (Stoliarchuk L.B., Lviv Polytechnic National University).....</i>	<i>34</i>
--	-----------

<i>§2.2 EXISTENTIAL DIFFICULTIES OF THE WAY TO A METAMODERN SOCIETY (Voronova Z., Dniprovsky State Technical University, Kravtsov Yu., Dniprovsky State Technical University).....</i>	<i>44</i>
--	-----------

<i>§2.3 ДОСЛІДЖЕННЯ ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ЕКОЛОГІЧНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ У ПОЗАКЛАСНІЙ ВИХОВНІЙ РОБОТІ (Дячук П.В., Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини).....</i>	<i>57</i>
---	-----------

<i>§2.4 ПЕРЕДУМОВИ ТА КОНЦЕПТУАЛЬНІ ЗАСАДИ СУЧАСНИХ ТЕНДЕНЦІЙ РОЗВИТКУ ОСВІТИ (Маленко Я.В., Криворізький державний педагогічний університет, Кобришко О.О., військовослужбовець, Поздній Є.В., Криворізький державний педагогічний університет).....</i>	<i>70</i>
---	-----------

<i>§2.5 РОЛЬ МУЛЬТИМЕДІЙНИХ ЗАСОБІВ У ФОРМУВАННІ АНГЛОМОВНИХ КОМУНІКАТИВНИХ НАВИЧОК СТУДЕНТІВ ТЕХНІЧНИХ ЗВО (Мойсеєнко С.М., Національний технічний університет України «Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського»).....</i>	<i>97</i>
<i>§2.6 ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНИЙ СУПРОВІД ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНО-МЕТОДИЧНОЇ СПРЯМОВАНOSTІ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ ДОШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ ДО РОБОТИ З ДІТЬМИ ПЕРЕДШКІЛЬНОГО ВІКУ (Непомняща І.М., Державний заклад «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К.Д. Ушинського»).....</i>	<i>132</i>
<i>§2.7 ПРОБЛЕМИ СУЧАСНОСТІ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ПРИРОДНИЧОЇ ОСВІТНЬОЇ ГАЛУЗІ (Трускавецька І.Я., Університет Григорія Сковороди в Переяславі).....</i>	<i>169</i>

ODDÍL 3. TECHNICKÉ VĚDY.....185

<i>§3.1 INNOVATIVE MANAGEMENT INFORMATION SYSTEM IN POST-CRISIS ECONOMIC CONDITIONS ON EMERGING MARKETS (ON THE EXAMPLE OF THE OIL AND GAS INDUSTRY (Krasnyuk M., Kyiv National Economic University named after Vadym Hetman, Kulynych Yu. National University of Food Technologies, Hrashchenko I., Ph.D, National Aviation University, Krasniuk S., Kyiv National University of Technologies and Design, Goncharenko S., Kyiv National University of Technologies and Design, Chernysh T., State university of trade and economics).....</i>	<i>185</i>
--	------------

ODDÍL 4. EKONOMIKA A ŘÍZENÍ PODNIKU.....204

<i>§4.1 ПІДПРИЄМЦЯМ ПІДВИЩУЮТЬ ПОДАТКИ ТА ПОКАРАННЯ ЗА НЕЛЕГАЛЬНИЙ БІЗНЕС (Романенко Є.О., Збройні Сили України, Жукова І.В., Видавнича група «Наукові перспективи»).....</i>	<i>204</i>
---	------------

MODERNÍ ASPEKTY VĚDY

Svazek XXXVII mezinárodní kolektivní monografie

§4.2 ORGANIZATION OF ANALYTICAL SUPPORT FOR STRATEGIC MANAGEMENT (**Lazaryshyna I.D.**, National University of Life and Environmental Sciences, **Lazaryshyn Yu.V.**, National University of Life and Environmental Sciences).....216

§4.3 POSSIBILITIES OF DESIGNING AND MODELING THE ECONOMIC ANALYSIS ORGANIZATION SYSTEM IN CONDITION OF LIMITED RESOURCES (**Lazaryshyna I.D.**, National University of Life and Environmental Sciences, **Lazaryshyn Yu.V.**, National University of Life and Environmental Sciences).....231

§4.4 ПРИКЛАДНІ АСПЕКТИ СТРАТЕГІЧНОГО ПЛАНУВАННЯ В МАЛОМУ БІЗНЕСІ (**Рачинська Г.В.**, Національний університет "Львівська політехніка", **Копець Г.Р.**, Національний університет "Львівська політехніка").....246

ODDÍL 5.

FILOLOGIE.....256

§5.1 THE MAIN APPROACHES TO SOCIO-POLITICAL VOCABULARY STUDY IN MODERN LINGUISTICS (**Shayner H.I.**, Lviv Polytechnic National University, **Rak N.V.**, Lviv Polytechnic National University, **Senkovych O.R.**, Lviv Polytechnic National University).....256

ODDÍL 6.

MODERNÍ LETECKÉ TECHNOLOGIE.....267

§6.1 АНАЛІЗ КРИТЕРІЇВ ОЦІНКИ ТРАНСПОРТНОЇ РОБОТИ ПРИ ЕСПЛУАТАЦІЇ АВІАЦІЙНОЇ ТЕХНІКИ (**Залевський А.В.**, Льотна академія Національного авіаційного університету).....267

ODDÍL 7.

INFORMAČNÍ TECHNOLOGIE.....280

§7.1 ЦИФРОВІЗАЦІЯ ЗВІТНИХ ПРОЦЕСІВ ТА ПРОЦЕДУР ОЦІНЮВАННЯ В СФЕРІ НАУКИ (**Нестеренко О.В.**, Міжнародний Європейський Університет, **Поліщук В.Б.**, ДП «Український науковий центр розвитку інформаційних технологій», **Жарінов С.С.**, ДП «Український науковий центр розвитку інформаційних технологій»).....280

ODDÍL 8.
KULTURA A UMĚNÍ.....290

§8.1 ТРАНСФОРМАЦІЙНІ ПРОЦЕСИ В ЗМІ. ОБ'ЄКТИВНА ТА СУБ'ЄКТИВНА ПОЗИЦІЯ АВТОРА ЯК КРИТЕРІЙ ДО ВИЗНАЧЕННЯ ЖАНРУ (Дніпроенко Н.К., Київський національний університет театру, кіно і телебачення імені І. К. Карпенка-Карого).....290

ODDÍL 9.
PENÍZE, FINANCE A ÚVĚR.....301

§9.1 INVESTMENT POTENTIAL OF UKRAINE: CURRENT STATE AND PROSPECTS (Korsun I., Kyiv National University of Construction and Architecture, Slynko M., Cherkasy State Technological University).....301

ODDÍL 10.
NÁRODNÍ BEZPEČNOST.....316

§10.1 УКРАЇНА ЗА КРОК ДО ЗАБОРОНИ УПЦ МП (Романенко Є.О., Збройні Сили України, Жукова І.В., Видавнича група «Наукові перспективи».....316

ODDÍL 11.
PRÁVNÍ VĚDY.....355

§11.1 ЕЛЕКТРОННІ ДОКАЗИ В СИСТЕМІ ДОКАЗУВАННЯ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ (Муляр Г.В., Державний університет інфраструктури та технологій, Подгорець С.В., Спеціалізована антикорупційна прокуратура, Ховпун О.С., Ізмаїльський державний гуманітарний університет).....335

MODERNÍ ASPEKTY VĚDY

Svazek XXXVII mezinárodní kolektivní monografie

Шановні колеги!

Вітаю колектив редакційної колегії, Видавничу групу «Наукові перспективи», авторів та читачів із виходом XXXVII-го тому міжнародної колективної монографії міждисциплінарного напрямку "MODERNÍ ASPEKTY VĚDY" ("Сучасні аспекти науки").

Значний обсяг актуальних наукових робіт знаходить дбайливе відображення на сторінках монографії, що є вагомим внеском у скарбницю науки та освіти України, розвитку міжнародного співробітництва.

За роки свого становлення і розвитку, видання знайшло свою нішу, показало широту висвітлення питань і, звичайно, продемонструвало майстерність та професіоналізм своїх авторів. Адже інформація потрібна нам як повітря, а видання стало таким необхідним і дуже важливим її ковтоком.

Здоров'я, миру, всіяких гараздів, творчого натхнення та подальших успіхів!

З повагою,

**директор Видавничої групи «Наукові перспективи»,
кандидат наук з державного управління, доцент,
Лауреат премії Президента України для молодих вчених,
Лауреат премії Верховної Ради України
молодим ученим**

Ірина ЖУКОВА

ODDÍL 1. VEŘEJNÁ SPRÁVA

§1.1 ФІНМОНІТОРИНГ ДЛЯ ПОЛІТИЧНО ЗНАЧУЩИХ ОСІБ (Романенко Є.О., Збройні Сили України, Непомнящий О.М., Національний авіаційний університет)

Вступ. В Україні йде війна, в якій українська нація веде небачену у ХХІ столітті битву за своє існування. Країна-агресор РФ розв'язала війну проти України 2014 року, коли окупувала Крим і частини Донецької та Луганської областей. 24 лютого 2022 року Росія розпочала широкомасштабне вторгнення в Україну з північного, східного та південного напрямків. У квітні сили оборони вигнали окупантів із північних областей України, восени деокупували частини Херсонської, Миколаївської та Харківської областей. Росія заперечує, що веде проти України загарбницьку війну на її території та називає це «спеціальною операцією». Москва, попри численні докази, також заперечує свої атаки на цивільних в Україні. В умовах повномасштабної збройної агресії РФ в Україні продовжують проводити реформи. [1]

Оди з напрямків це приведення національного законодавства у відповідність до міжнародних стандартів з питань боротьби з відмиванням коштів та фінансуванням тероризму, що відповідно позитивно вплинуть на подальші рішення міжнародних партнерів щодо заявки України на членство в Європейському Союзі та виділення фінансової підтримки Україні.

Виклад основного матеріалу. Політично значуща особа (англ. **politically exposed person**), або **PEP** - термін у фінансовому регулюванні на позначення осіб, наділених дуже важливими державними функціями, в силу чого вони становлять вищий ризик потенційної причетності до таких фінансових злочинів, як

хабарництво, відмивання грошей, корупція і незаконне збагачення через свою посаду та вплив, який вони можуть мати. Поняття поширюється і на родичів (членів сім'ї) чи будь-яку близьку особу, про яку відомо громадськості або фінансовій установі, що та пов'язана з таким високопосадовцем в особистому чи професійному плані.[2]

Термін «політично значуща особа» з'явився наприкінці 1990-х років, у так званій «справі Абачі», який був нігерійським диктатором та разом із членами своєї сім'ї і соратниками протягом кількох років організовував масштабну систематичну крадіжку активів Центрального банку Нігерії. Вважається, що було викрадено кілька мільярдів доларів, які було переказано на банківські рахунки у Великобританії та Швейцарії. У ході цього розслідування з'явилося поняття «політично значуща особа», навколо якого в грудні 2000 року ООН організувала комітет, що врешті-решт призвело до ухвалення в жовтні 2003 року резолюції Конвенції ООН проти корупції, яка набула чинності в грудні 2005 року, з постійними щорічними оглядами імплементації та повернення активів.[3] У 2004 році вона стала законом Європейського Союзу.[4]

Хоча загальноприйнятого означення PEP немає, багато країн у своїх визначеннях спираються на означення, сформульоване Міжнародною групою з протидії відмиванню брудних грошей (ФАТФ). Остання являє собою міжнародний орган при Організації економічного співробітництва та розвитку, заснований 1989 року з ініціативи G7, який встановлює стандарти та сприяє впровадженню заходів проти відмивання грошей, фінансування тероризму та фінансування розповсюдження зброї масового знищення задля збереження цілісності глобальної фінансової системи.[2]

У лютому 2012 року FATF переглянула визначення від 2003 року, оновивши його до такого вигляду:[2]

- Іноземні PER: особи, яким іноземна держава доручила чи доручала визначні державні повноваження, як-от глави держави або голови уряду, високопоставлені політики, державні, судові чи військові високопосадовці, вищі керівники державних корпорацій, важливі партійні функціонери.

- Вітчизняні PER: особи, яким доручили чи доручали визначні державні функції в країні, наприклад, глави держави чи голови уряду, високопоставлені політики, депутати парламенту, державні, судові чи військові високопосадовці, вищі керівники державних корпорацій, важливі партійні функціонери.

- Особи, яким державне підприємство або міжнародна організація доручили чи доручали визначні функції, під чим маються на увазі члени вищого керівництва, тобто директори, заступники директорів і члени правлінь або рівносильні посади.[2]

PER охоплюють такі особи, як:

- Політики: президенти, прем'єр-міністри, міністри, сенатори, депутати та інші особи, які займають публічні посади в уряді.

- Вищі посадові особи: керівники державних підприємств, центральних банків, регуляторних органів та інших державних органів.

- Судді: судді вищих судів, конституційні судді та інші судові посадовці.

- Військові керівники: високопосадовці збройних сил та інших військових організацій.

- Дипломати: посли, консули та інші представники дипломатичних місій.

Враховуючи свою публічну посаду або зв'язок з високими посадовими особами, PER можуть бути підвищеним ризиком з точки зору фінансової корупції, відмивання грошей та інших незаконних діянь. Тому багато фінансових установ і компаній

встановлюють особливі процедури для ідентифікації та перевірки клієнтів, які є РЕР, з метою запобігання фінансовому шахрайству.[5]

В Україні відповідно до норм Закону № 361 «Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення» політично значущими особами визначено фізичних осіб, які є національними, іноземними публічними діячами та діячами, які виконують публічні функції в міжнародних організаціях.[6]

Законом України від 4 листопада 2022 року № 2736-IX "Про внесення змін до деяких законів України щодо захисту фінансової системи України від дій держави, що здійснює збройну агресію проти України, та адаптації законодавства України до окремих стандартів Групи з розробки фінансових заходів боротьби з відмиванням грошей (FATF) і вимог Директиви ЄС 2018/843" (далі – Закон № 2736) в Закон № 361 були внесені зміни.

Цими змінами по суті обмежили термін визнання політично значущих осіб трьома роками (стосовно термінів "діячі, які виконують публічні функції в міжнародних організаціях", "іноземні публічні діячі" та "національні публічні діячі", відповідно до змін у Законі № 361 їх визначення доповнено словами "протягом останніх трьох років"). Тобто, після спливу трирічного строку з дня припинення виконання визначених публічних функцій всі такі політично значущі особи втрачають цей статус. Відповідно суб'єкти первинного фінансового моніторингу (далі – СПФМ) стосовно цих осіб не зобов'язані здійснювати певні заходи щодо запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом.

Прийняті Законом № 2736 норми не відповідають міжнародним зобов'язанням, яких взяла Україна на шляху

інтеграції до Європейського союзу. А саме, щодо імплементації стандартів у сфері запобігання та боротьби з легалізацією (відмиванням) коштів та фінансуванням тероризму, зокрема стандартів Групи з розробки фінансових заходів боротьби з відмиванням грошей та фінансуванням тероризму (FATF) і стандартів, рівнозначних тим, які були прийняті Європейським Союзом. Такі зобов'язання закріплені в Угоді про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони, ратифікованої Законом України від 16 вересня 2014 року № 1678-VII.

3 травня 2023р. у Верховній Раді було зареєстровано за № 9269 проект Закону про внесення змін до Закону України "Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення" щодо приведення термінології у відповідність із міжнародними стандартами внесений Кабінетом Міністрів України, та 17 травня 2023р. проект Закону за № 9269-1 про внесення змін до Закону України "Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення" щодо ризик орієнтовного підходу при здійсненні первинного фінансового моніторингу (**реєстр. від**), внесений народним депутатом України Дубінським О.А.

Обидва законопроекти спрямовані на приведення у відповідність до міжнародних стандартів з питань боротьби з відмиванням коштів та фінансуванням тероризму термінології, що застосовується в Законі України від 6 грудня 2019 року № 361-IX "Про запобігання та протидію легалізації

(відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення" (далі – Закон).

Обома законопроектами запропоновано внести зміни до Закону, якими передбачено:

- у термінах "діячі, які виконують публічні функції в міжнародних організаціях", "іноземні публічні діячі" та "національні публічні діячі", встановлених пунктами 20, 28 та 37 частини першої статті 1, виключити слова "протягом останніх трьох років";

- розширити ознаки порогової фінансової операції фінансовими операціями клієнта, якщо кінцевий бенефіціарний власник учасника фінансової операції – клієнта є громадянином чи має постійне місце проживання (перебування, реєстрації) в державі, що здійснює збройну агресію проти України;

- доповнити нормою згідно якої суб'єкт первинного фінансового моніторингу (далі – СПФМ) повинен забезпечити належне застосування ризик-орієнтованого підходу під час обслуговування клієнтів, які є політично значущими особами, членами їх сімей та особами, пов'язаними з політично значущими особами, з метою присвоєння обґрунтованого рівня ризику, унеможливлення безпідставної відмови від здійснення фінансових операцій та/або встановлення (продовження) ділових відносин;

- конкретизувати, що у разі коли з часу припинення виконання політичнозначущою особою визначних публічних функцій пройшло більше дванадцяти місяців і СПФМ під час проведення належної перевірки переконається в тому, що така особа більше не несе ризику, притаманного політично значущим особам, СПФМ може не вживати щодо неї, членів її сім'ї та осіб, пов'язаних із нею, заходів, визначених пунктами 2 – 4 частини тринадцятої статті 11 Закону.

На відміну від законопроекту № 9269 в альтернативному проекті встановлена підстава, коли до політично значущої особи, яка не виконує визначних публічних функцій більше дванадцяти місяців, членів її сім'ї та осіб, пов'язаних із нею,

СПФМ не вживає заходів, визначених пунктами 2–4 частини тринадцятої статті 11 Закону.

Законопроектом № 9269-1 пропонується встановити, що у разі коли з часу припинення виконання політично значущою особою визначних публічних функцій пройшло більше 12 місяців і обсяг фінансових операцій такої особи менше порогової суми, встановленої частиною першою статті 20 Закону (400 тисяч гривень), вважається, що така особа більше не несе ризику, притаманного політично значущим особам. А у разі, якщо обсяг фінансових операцій такої особи більше порогової суми, вважається, що така особа несе ризик, і в таких випадках СПФМ вживає щодо такої політично значущої особи, членів її сім'ї та осіб, пов'язаних із нею, заходів, визначених законом.

Оскільки зазначені законопроекти, що були внесені, за своєю суттю є альтернативними відповідно до Регламенту Верховної Ради України", який передбачає, що при розгляді альтернативних законопроектів головний комітет може рекомендувати Верховній Раді взяти за основу один із них або підготувати інший законопроект, який вноситься на розгляд Верховної Ради народними депутатами – членами цього комітету. Відповідно до цього

на розгляд Верховної Ради України було внесено доопрацьований Комітетом проект Закону України про внесення змін до Закону України про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення" щодо політично значущих осіб реєстр. № 9269-д від 04.09.2023.[7]

Верховна Рада на засіданні 17 жовтня 2023 року, після довгих суперечок - подано понад 100 правок, ухвалила в цілому законопроект №9269-д про посилення фінансового моніторингу ПЕР (політично значущих осіб). За проголосували 276 народних

депутатів. Головною новацією є те, що замість трьох років після посади, топ-посадовці (ПЕР) будуть фактично мати довічний статус ПЕР, натомість передбачають застосування ризик-орієнтованого підходу під час визначення обсягу та тривалості заходів фінансового моніторингу, які необхідно вживати стосовно таких діячів, ефективного при формуванні моделей управління різного рівня.[8]

Нормами закон передбачено:

- що через 12 місяців після звільнення ПЕРа з посади, банки та інші фінансові установи мають переглянути його ризик. У разі, якщо фінансові операції, що проводилися такою особою протягом цього часу, становили низький ризик, та якщо така особа не несе ризик, властивий ПЕР, суб'єкти первинного фінансового моніторингу (СПФМ) не зобов'язані вживати на постійній основі поглиблений моніторинг ділових відносин з ним (тобто, встановлювати джерела статків такої особи та джерела коштів для її операцій);

- обов'язок СПФМ надати протягом п'яти робочих днів клієнту-ПЕР письмові пояснення з обґрунтуванням причини відмови у здійсненні фінансових операцій або встановленні ділових відносин.

- обов'язок національного ПЕР після припинення виконання ним визначених публічних функцій повідомляти банку на його запит про виконання (припинення виконання) таких функцій;

- встановлення штрафу СПФМ у розмірі до 100 тис. неоподаткованих мінімумів (1,7 млн. грн) за неналежне застосування ризик-орієнтованого підходу до ПЕР, тобто за зловживання жорстким фінмоніторингом щодо ПЕР - присвоєння необґрунтованого рівня ризику, безпідставна відмова від проведення фінансових операцій.[7]

Висновки. Закон про фінансовий моніторинг топпосадовців Парламент ухвалив ще у 2020 році. Він

передбачає, що чиновники «категорії А», а також їхні найближчі родичі мають проходити більш ретельну перевірку у фінансових установах і надавати документи щодо джерел своїх статків. Минулорічне рішення нардепів обмежити дію статусу РЕР трьома роками обурило міжнародних партнерів України, які виділяли кошти на цю реформу. До того ж це поставило під сумнів перспективи вступу України до ЄС.

Статус РЕР обернувся для посадовців проблемами з обслуговуванням у банках, які або затримують операції, або взагалі відмовляють в обслуговуванні чи блокують рахунки. Для банків це додаткове навантаження й вони просто відмовляють в обслуговуванні РЕР.

Прийняття та реалізація норм закону сприятимуть відповідності національного законодавства міжнародним стандартам у сфері запобігання та протидії корупції, відповідно, позитивно вплинуть на подальші рішення міжнародних партнерів щодо заявки України на членство в Європейському Союзі та виділення фінансової підтримки Україні. Редакція Закону відповідає стандартам AML/CFT та буде зарахована як виконання вимог МВФ. А саме – 14-го структурного маяка, який мав бути виконаний до кінця вересня поточного року. Також прийняття закону є останнім кроком для початку перемовин про членство України в ЄС.

Список використаних джерел:

1. Романенко Є.О. Російська федерація є державою-терористом// *Moderní aspekty vědy: XXVII. Díl mezinárodní kolektivní monografie / Mezinárodní Ekonomický Institut s.r.o.. Česká republika: Mezinárodní Ekonomický Institut s.r.o., 2023. - str.10-22.*

2. FATF International Standards on Combating Money Laundering and the Financing of Terrorism & Proliferation. ATF/OECD. c. 130.

3. United Nations Convention against Corruption

<https://www.unodc.org/unodc/en/treaties/CAC/index.html#UNCACfulltext>

4. French Senate, Justice et affaires intérieures. Proposition de directive du Parlement européen et du Conseil relative à la prévention de l'utilisation du système financier aux fins du blanchiment de capitaux,

5. Що таке РЕР(ПЕП)? <https://finap.com.ua/per/>

6. Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї: Закон України від 6 грудня 2019 року № 361-IX <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/361-20#Text>

7. Про внесення змін до Закону України "Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення" щодо приведення термінології у відповідність із міжнародними стандартами: проект Закону від 04.09.2023 № 9269-д

8. Непомнящий О.М. Теоретичні аспекти формування та розвитку системи управління ризиками / О.М. Непомнящий, О.В. Медведчук // Ефективність державного управління : зб. наук. пр. – Львів. : ЛРІДУ НАДУ. – 2017. – Вип. 4 (53). – С. 22-29.

*§1.2 ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ ПУБЛІЧНОГО УПРАВ-
ЛІННЯ У СФЕРІ ФІНАНСУВАННЯ ВИЩОЇ ОСВІТИ В УКРАЇНІ*
(Самойленко Л.Я., Черкаський національний університет
ім. Б. Хмельницького, Шарий В.І., Черкаський національний
університет ім. Б. Хмельницького, Лаврова-Манзенко О.О.,
Черкаський національний університет ім. Б. Хмельницького)

Вступ. Система вищої освіти в Україні перебуває у стані перманентного реформування. Після здобуття Україною Незалежності у 1991 році кількість вищих навчальних закладів стрімко збільшилася і за рахунок відкриття приватних університетів, і за рахунок трансформації багатьох технікумів. На початку 2000-х розпочався процес інтеграції вищих навчальних закладів України та системи вцілому в Болонський процес, що зумовило реорганізацію окремих освітніх установ та створення передумов академічної мобільності здобувачів та академічної автономії університетів. Наступне десятиліття ознаменувалося чітким усвідомленням надлишкової кількості закладів вищої освіти в Україні, а особливо – їх відокремлених філій, а також неефективності системи використання бюджетних коштів у сфері вищої освіти. Відповідно, розпочався і процес пошуку напрямків оптимізації кількості закладів вищої освіти, освітніх програм, системи управління ними та розподілу бюджетних коштів, котрий триває і досі. В переддень повномасштабної війни, 23 лютого 2022 року, Кабінетом Міністрів України було ухвалено Стратегію розвитку вищої освіти в Україні на 2022–2032 роки, реалізацію якої, із зрозумілих обставин, доводиться відкладати. В процесі бойових дій та різноманітних збройних атак закладам вищої освіти довелося терміново адаптуватися до умов невизначеності та небезпеки, дефіциту бюджетних коштів та відтоку кадрів й абітурієнтів, а багатьом – навіть до умов руйнування власного майна. Керівництву закладів вищої освіти необхідно було терміново організувати безпечне освітнє середовище – спочатку

у дистанційному форматі, а згодом – оф-лайн, обладнавши укриття та сховища у закладах та гуртожитках. При цьому, рекомендації та інструкції Міністерства освіти України були спрямовані на збереження робочих місць та оплати праці освітян, незважаючи на критичну нестачу коштів. Отже, вважаємо за доречне дослідити особливості фінансування вищої освіти в Україні в умовах війни та перспективи розвитку відповідної системи на тлі повоєнної відбудови та євроінтеграційних процесів.

Виклад основного матеріалу. За час повномасштабної війни, з 24 лютого 2022 року по жовтень 2023 року в Україні повністю зруйновано 5 та пошкоджено 88 закладів вищої освіти (всього зруйновано 365 закладів освіти, пошкоджено 3428) [1]. Сфера публічного управління в галузі вищої освіти оперативно відреагувала на впровадження військового стану в Україні, створивши роз'яснення Міністерства освіти і науки (далі – МОН) щодо роботи закладів освіти у межах правового режиму воєнного стану, в т.ч з оголошенням позапланових двотижневих канікул [2]. Вже на початку березня заклади вищої освіти отримали вказівки від МОН щодо забезпечення безпеки персоналу та здобувачів вищої освіти, допомоги представникам тих закладів вищої освіти, що змушені були евакуюватися, створення спеціальних умов праці та навчання для осіб, що того потребують та мають на це право тощо [3]. Згодом, 15 березня, на законодавчому рівні було гарантовано освітянам середній зарібок, а здобувачам вищої освіти – збереження стипендій, можливості проживати в гуртожитках, в деяких випадках також забезпечення харчуванням [4]. Подальші рішення у сфері публічного управління вищою освітою стосувалися нормалізації, наскільки це можливо, освітнього процесу, спрощення окремих процедур, зокрема акредитації, вступної кампанії тощо. Такий комплекс оперативних заходів дозволив системі вищої освіти встояти на початку війни та, певною мірою, розвиватися в подальшому.

Однією з головних проблем для керівників закладів вищої освіти в умовах війни стала недостатність фінансування: ще в квітні 2022 року Урядом було прийнято рішення про скорочення загальних видатків на освіту на 14 млрд гривень, з яких понад 2 млрд гривень припало саме на підготовку кадрів закладами вищої освіти та забезпечення діяльності їх баз практики [5]. Задля створення передумов ефективного господарювання в умовах скороченого фінансування, 11 березня ухвалено постанову №251 «Про зупинення в 2022 році дії деяких постанов Кабінету Міністрів України» [6]. Саме це рішення тимчасово зупинило розпочаті раніше процеси реформування системи вищої освіти та частково реалізацію Стратегії розвитку вищої освіти в Україні на 2022–2032 роки [7].

Як відомо, основним джерелом фінансування закладів вищої освіти є кошти загального фонду (надходження з державного або місцевого бюджету) та спеціального фонду (кошти, що отримані закладами вищої освіти самостійно за платні послуги – підготовку здобувачів, проведення наукових досліджень тощо). До 2020 року фінансування загального фонду здійснювалося переважно на основі планових кошторисів закладів вищої освіти, як і більшості бюджетних установ, із врахуванням достатності бюджетних коштів. За таких умов розмивалося фінансове значення собівартості підготовки здобувачів вищої освіти, а ефективність використання бюджетних коштів достовірно визначити було практично неможливо у зв'язку з відсутністю відповідних критеріїв, котрі б відповідали вимогам сучасності. Для оптимізації системи фінансування закладів вищої освіти державної форми власності було розроблено спеціальну формулу визначення його обсягів на основі показників їх освітньої, наукової та міжнародної діяльності [8]. Вперше дана формула застосовувалася вже у 2020 році, а у 2022 році її дію тимчасово зупинено. По завершенню дії військового стану застосування цієї формули

буде відновлено для закладів вищої освіти, тому проаналізуємо її складові більш детально.

В першу чергу варто відзначити, що дія формули поширюється на заклади вищої освіти, що здійснюють підготовку здобувачів за освітніми рівнями молодшого бакалавра, бакалавра, спеціаліста, магістра, аспіранта та докторанта на умовах державного замовлення, крім військових закладів вищої освіти та їх підрозділів. Претендувати на державне фінансування підготовки здобувачів можуть заклади вищої освіти державної та приватної форми власності, незалежно від сфери управління та їх структурні підрозділи, котрі мають відокремлений ліцензований обсяг підготовки здобувачів та безпосередньо здійснюють таку підготовку. Формула передбачає визначення загальних видатків споживання загального фонду, котрі включають видатки на підготовку здобувачів вищої освіти та забезпечення соціальних виплат та їх специфічних компонентів. Вцілому, розмір фінансування окремого закладу вищої освіти із бюджету споживання складається з таких компонентів:

- фінансування стабільної діяльності закладів вищої освіти;
- фінансування, що надається залежно від показників діяльності закладів вищої освіти;
- фінансування резерву [8].

Обсяг фінансування стабільної діяльності закладів вищої освіти визначається як добуток:

- коефіцієнта стабільності (встановлюється державним замовником на основі макроекономічної ситуації в країні);
- обсягу скоригованих планових касових видатків («за даними звіту щодо фінансово-господарської діяльності закладу вищої освіти за минулий рік визначити різницю між обсягом касових видатків споживання за загальним фондом державного бюджету за відповідною бюджетною програмою, обсягом

касових видатків, що здійснювалися таким закладом ... на здійснення виплат соціального захисту студентів, ... державного утримання курсантів невійськових закладів вищої освіти; виплати одноразової адресної грошової допомоги...; академічної та соціальної стипендії ...; проживання у гуртожитках закладів вищої освіти окремих категорій громадян...; оренди приміщень...» [8]);

- співвідношення розрахункового контингенту здобувачів освіти за рахунок коштів державного бюджету та аналогічного показника позаминулого року;

- відношення середньомісячного значення посадового окладу (ставки) працівника першого тарифного розряду поточного до попереднього року (залежить від зростання прожиткового мінімуму в Україні).

Тобто, керівництво закладу вищої освіти в даній формулі може вплинути лише на один компонент – розрахунковий контингент здобувачів освіти. та й то опосередковано. Збільшення кількості таких здобувачів (а відповідно й зростання й коефіцієнту у формулі) можливе лише за наявності у закладі освіти тих освітніх програм, що є пріоритетними у сфері зайнятості; постійного заповнення ліцензованого обсягу підготовки здобувачів, популяризації самого закладу освіти. Однак і такі заходи матимуть мінімальний ефект, оскільки розрахунковий контингент здобувачів освіти за кошти державного бюджету визначається як добуток не лише кількості таких здобувачів, а й трьох спеціалізованих індексів:

- індексу рівня вищої освіти (бакалавр, молодший бакалавр – 1; магістр – 1,3; підготовка аспірантів – 0,8; підготовка докторантів – 0,5);

- індексу форми здобуття освіти (денна та дуальна форми – 1,0; дистанційна (заочна) форма – 0,35; вечірня форма підготовки аспірантів та докторантів – 0,85);

- індексу спеціальності (найнижчий для підготовки за

напрямами – 1; найвищий – 3 для підготовки за спеціальностями / напрямами 014.13 Середня освіта (Музичне мистецтво), 025 Музичне мистецтво.

Отже, дана складова формули розподілу видатків державного бюджету на вищу освіту між закладами вищої освіти стимулює розвиток магістерських освітніх програм та ставить під сумнів фінансову доцільність підготовки наукових кадрів вищої кваліфікації. Таку позицію Міністерства освіти і науки можна зрозуміти в контексті суспільного розголосу щодо якості підготовки наукових кадрів в Україні, їх кількості та академічної доброчесності дисертацій [9]. Однак, вагомість даних індексів у загальній формулі розподілу видатків державного бюджету на вищу освіту між закладами вищої освіти не настільки значна, щоб керівництво таких закладів відмовилось від підготовки науковців на користь магістрів. Враховуючи перспективу отримання коштів до спеціального фонду, що може бути отримана від здобувачів, котрі навчатимуться за кошти фізичних чи юридичних осіб.

Наступна складова загальної формули – фінансування, що надається залежно від показників діяльності закладів вищої освіти. Його обсяг визначається виходячи із залишків консолідованого обсягу фінансування підготовки здобувачів вищої освіти та консолідованого фінансування стабільної діяльності закладів та резервів. Сума такого залишку розподіляється між закладами вищої освіти на основі комплексного показника їх діяльності (у співвідношенні до суми усіх показників в галузі). Такий показник, в свою чергу, визначається як добуток кількісної оцінки наступних складових:

- розрахункового контингенту здобувачів вищої освіти, що навчаються на умовах державного замовлення;
- показника масштабу діяльності;
- показник регіональної підтримки;

- показника наукової діяльності;
- показника міжнародного визнання;
- показника працевлаштування випускників.

Одразу варто відзначити, що «показник працевлаштування випускників становить 1 для всіх закладів вищої освіти до запровадження в установленому порядку проведення моніторингу зайнятості випускників» [8], а особливості впливу розрахункового контингенту здобувачів вищої освіти, що навчаються на умовах державного замовлення описано вище. Відповідно, проаналізуємо більш детально інші складові комплексного показника діяльності закладів вищої освіти.

Показник масштабу діяльності залежить від кількості здобувачів, що навчаються на умовах державного замовлення (станом на 1 жовтня попереднього року) і може складати від 0,8 (для закладів де таких здобувачів менше 1000 осіб) до 1,5 (для закладів, де таких здобувачів не менше як 10000 осіб). Така методика визначення даного коефіцієнту направлена на підтримку великих університетів та стимулює об'єднання й укрупнення регіональних університетів та інститутів. Саме такий напрямок скорочення кількості закладів вищої освіти в Україні на сьогодні обрано Міністерством освіти і науки України в рамках реалізації Стратегії розвитку вищої освіти в Україні на 2022-2032 роки. У 2022 році на 1 мільйон населення України припадало близько семи закладів вищої освіти, а стратегічні плани полягають у скороченні цієї кількості до трьох [7]. Саме об'єднані заклади вищої освіти, особливо в регіонах, зможуть забезпечити скорочення видатків на їх адміністрування, достатню кількість контингенту здобувачів, в т.ч. тих, що навчаються за кошти державного бюджету, а головне – усунути дублювання освітніх програм. Так, за даними Міністерства освіти і науки України: «у 2020 році у м. Києві прийом за освітніми програмами підготовки фахівців освітнього ступеня бакалавра з права здійснювали 35 закладів вищої освіти» [7].

Тезу про підтримку об'єднання чи укрупнення регіональних закладів вищої освіти підтверджує і допустиме значення показника рівня регіональної підтримки: він може становити 1 – для міста Київ, 1,03 – для міст Львів та Харків, 1,07 – в інших випадках. Вважаємо за доречне, в контексті повоєнної відбудови та зважаючи на масштаби руйнувань у містах України і потребу в популяризації потенційно звільнених чи постраждалих регіонів, розглянути можливість введення підвищених коефіцієнтів регіональної підтримки для українських міст Харків, Херсон, Донецьк, Луганськ та Сімферополь.

Показник наукової діяльності визначається в залежності від обсягу надходжень до спеціального фонду закладу вищої освіти за результатами наукової чи науково-технічної роботи персоналу в розрахунку на одного такого співробітника в середньому за попередні три роки та може становити від 1, якщо такі надходження не перевищують 500 гривень на особу до 1,5, якщо такий обсяг перевищує 20 001 гривень на особу. Важливо відзначити, що даний коефіцієнт не здатен негативно вплинути на обсяг фінансування закладу вищої освіти (значення менше 1 не передбачено), а лише стимулювати його збільшення. Саме цей інструмент покликаний перетворити сферу наукових досліджень з формальної діяльності на прибутковий вид господарювання, а науковий пошук переспрямувати із сфери теоретичного пошуку в галузь прикладних знань чи винаходів. Введення такого коефіцієнту у формулу розподілу видатків державного бюджету на вищу освіту між закладами вищої освіти, на наш погляд, варто вважати однією з її фундаментальних переваг, а сам такий коефіцієнт варто вводити не просто як складову комплексного результату діяльності і закладу, а як окремий компонент формули із високою значущістю.

Показник міжнародного визнання може становити або 1,1

(«для закладу вищої освіти, порядковий номер якого в одному з міжнародних рейтингів QS World University Rankings, The Times Higher Education World University Rankings або Academic Ranking of World Universities - World Top 500 Universities не перевищує 1000 (без поділу на факультети, спеціальності тощо» [8], або 1 – для всіх інших закладів вищої освіти. Даний показник також носить виключно стимулюючий характер, а стратегічна мета, що була визначена на 2023 рік становила 12 закладів вищої освіти у визначених рейтингах [7]. На сьогодні у топ-1000 рейтингу QS World University Rankings 2024 увійшли 6 закладів вищої освіти України [10], рейтингу The Times Higher Education World University Rankings 2024 – 2 заклади [11], Academic Ranking of World Universities та World Top 500 Universities – жодного [12, 13]. Отже, для досягнення стратегічної мети керівникам закладів вищої освіти варто продумати додаткові інструменти стимулювання власного розвитку, а особливо – наукової активності персоналу із відповідними публікаціями результатів своїх дослідженнях у виданнях, що індексуються у авторитетних науково-метричних базах. Часто, саме така публікативна активність науковців закладів вищої освіти є вирішальною при формуванні міжнародних рейтингів.

Отже, обсяг фінансування, що надається закладу вищої освіти державної форми власності залежно від показників його діяльності напряду залежить від, по перше, суми залишку загального бюджету споживання в сфері вимщорї освіти, що підлягатиме розподілу. По-друге, від масштабів навчального закладу; по-третє – його наукової активності та визнанні у міжнародному освітньо-науковому просторі. Тобто, для забезпечення власного фінансового потенціалу керівники навчальних закладів мають активізувати наукову роботу у власних установах, сприяти підвищенню якості освіти, працевлаштуванню випускників та, за потреби, розглянути можливість об'єднання чи злиття окремих закладів вищої освіти.

Обсяг фінансування резервів загального фонду закладів вищої освіти визначається державним замовником та може бути використаний виключно на «компенсації відповідним закладам вищої освіти непередбачених видатків споживання..., здійснення цільових заходів, спрямованих на посилення інституційної спроможності закладів вищої освіти шляхом їх укрупнення ... або фінансування придбання пально-мастильних матеріалів для повітряних і морських суден з метою забезпечення проходження практики курсантами невійськових закладів для таких закладів вищої освіти..., видатки на фінансування підготовки здобувачів вищої освіти на умовах державного замовлення в закладах вищої освіти приватної форми власності» [7]. Крім того, формулою розподілу видатків державного бюджету на вищу освіту між закладами вищої освіти передбачено встановлення певних показників мінімального та максимального рівня такого фінансування.

Крім коштів загального фонду, заклади вищої освіти здійснюють підготовку здобувачів за кошти фізичних і юридичних осіб, формуючи власний спеціальний фонд. У використанні коштів такого фонду керівництво закладу має значно ширшу автономію, хоча й не достатню в сучасних умовах. Для забезпечення наповнюваності спеціального фонду закладів вищої освіти 3 березня 2020 року ухвалено постанову Кабінету Міністрів України № 191 «Деякі питання запровадження індикативної собівартості» [14]. Даною постановою передбачено визначення вартості навчання для здобувачів вищої освіти за кошти фізичних і юридичних осіб на підставі індикативної собівартості. При застосуванні вищеописаної формули, індикативна собівартість визначається шляхом ділення загального обсягу бюджетного асигнування минулого року на розрахунковий контингент здобувачів вищої освіти, підготовка яких здійснювалася надавачем освітніх послуг на умовах державного замовлення. Вже у 2022 році

вартість навчання для здобувачів освіти за кошти юридичних чи фізичних осіб мала б становити не менше 80% індикативної собівартості. Ці заходи направлені на забезпечення не лише наповнення спеціальних фондів закладів вищої освіти, а й приведення її вартості на ринку до обґрунтованого рівня.

В перспективі, в контексті реалізації Стратегії розвитку вищої освіти в Україні на 2022-2032 роки, передбачено:

«- збільшення бюджетного фінансування та вдосконалення формули розподілу за результатами діяльності, включаючи приватні заклади вищої освіти;

- впровадження бюджетного співфінансування вищої освіти;

- розширення бюджетного кредитування здобуття вищої освіти та освіти дорослих» [7].

Початок повномасштабної війни в Україні зумовив призупинення дії і формули розподілу видатків державного бюджету на вищу освіту між закладами вищої освіти, і застосування індикативної собівартості. Крім того, 23 червня 2022 року Україна отримала статус кандидата на членство в ЄС [14]. Такий статус несе в собі не лише дипломатичні преференції, а й цілий комплекс обов'язків для нашої країни в частині реформ у всіх сферах суспільного життя, в т.ч. у сфері вищої освіти. Саме у контексті євроінтеграції, восени 2023 року Міністерством освіти і науки України розроблено концепцію альтернативи державному фінансуванню у сфері вищої освіти [15]. Запропонований підхід передбачає збереження державного замовлення виключно за пріоритетними для держави спеціальностями: у сфері медицини, інженерії, підготовки вчителів тощо. Для всіх інших спеціальностей передбачено залучення здобувачів на грантовій основі.

Система грантового фінансування передбачає, що абітурієнти за результатами національного мультипредметного тесту або зовнішнього незалежного оцінювання отримуватимуть

від держави певну суму грошових коштів на вищу освіту. Така сума коштів може бути використана в будь-якому закладі вищої освіти на будь-якій спеціальності на розсуд майбутнього здобувача вищої освіти. Тобто, в перспективі, можлива ситуація за якої заклад вищої освіти державної форми власності може не отримувати фінансування на підготовку здобувачів вищої освіти за рахунок коштів державного замовлення взагалі. І навпаки, цілком можливо, що певний заклад вищої освіти, наприклад, у сфері медицини отримає і фінансування підготовки здобувачів з бюджету, і здобувачів із грантовим фінансуванням. Крім того, загальновідомо, що більшість абітурієнтів обирає для майбутнього навчання заклади або у столиці, або у місті Львів. Якщо такі абітурієнти самостійно обиратимуть заклад для використання гранту на вищу освіту, то варто очікувати, що саме заклади в цих містах стануть пріоритетними.

Не зрозумілою залишається і сума гранту на освіту. Анонсовано, що його обсяг не покриватиме всієї вартості навчання, однак, за рахунок зменшення сум витрат на одного здобувача, збільшиться кількість отримувачів фінансової допомоги від держави на освіту [15]. За даними довідника навчальних закладів Abiturients.info, середня вартість навчання в закладах вищої освіти України коливається в межах від 7,5 тис. грн до 115 тис. грн за рік навчання (без врахування духовних семінарій). Найбільша кількість закладів вищої освіти має вартість від 20 до 30 тисяч на рік – 95 закладів вищої освіти серед 227 проаналізованих. Наступна за чисельністю група – заклади вищої освіти із вартістю навчання від 15 тис. грн до 20 тис. грн. Закладів вищої освіти із вартістю навчання до 15 тис. грн та понад 30 тис. грн приблизно однакова кількість – 37 та 35 відповідно [16]. Отже, варто очікувати, що у 2024 році, у разі впровадження грантової системи, сума такого фінансування навряд досягне 20 тис. грн, зважаючи на анонсовані її особливості.

Висновки. Отже, вже в 2024 році заклади вищої освіти можуть потрапити в умови абсолютного конкурентного ринку (крім пріоритетних для держави спеціальностей): державне замовлення на підготовку здобувачів може стати мінімальним або зникнути зовсім, натомість університети, інститути та академії боротимуться за абітурієнтів із грантовим фінансуванням. Такий крок, з одного боку, створює передумови для якісних змін в системі вищої освіти: активізує конкуренцію між закладами, створює простір для академічної мобільності здобувачів та фінансової свободи для ректорів. З іншого боку, регіональні заклади вищої освіти втрачають свій потенціал разом із гарантованим державним замовленням. Крім того, нівелюється цінність масштабування закладів вищої освіти та їх наукового та міжнародного визнання, оскільки саме ці індикатори є визначальними у формулі розподілу бюджетного фінансування. Та й в цілому, втрачається актуальність всієї формули та багатьох її компонентів.

Відповідно, до того як впроваджувати грантову систему для абітурієнтів варто переглянути систему фінансування закладів вищої освіти державної форми власності. Такі зміни мають ґрунтуватися на оцінці ефективності використання бюджетних коштів та якості освіти в окремих закладах, а не на обсягах раніше витрачених коштів. Адже фінансування закладів вищої освіти у 2024 році знов здійснюватиметься за кошторисним принципом та із врахуванням достатності коштів державного бюджету, у зв'язку з повномасштабною війною. Однак, дія військового стану не повинна стати приводом для стагнації публічного адміністрування у сфері фінансування вищої освіти. Навпаки, турбулентність економіки та суспільства створюють передумови готовності до радикальних змін в контексті євроінтеграції та створення підвалин розвитку при післявоєнній відбудові країни.

Список використаних джерел:

1. Освіта під загрозою. Міністерство освіти і науки України. URL : <https://saveschools.in.ua/> (дата звернення: 20.10.2023).

2. Роз'яснення щодо роботи закладів освіти в межах правового режиму воєнного стану. URL : <https://www.kmu.gov.ua/news/rozyasnennya-mon-shchodo-roboti-zakladiv-osviti-u-mezhah-pravovogo-rezhimu-voyennogo-stanu> (дата звернення: 20.10.2023).

3. Про деякі питання організації роботи закладів фахової передвищої, вищої освіти на час воєнного стану: наказ МОН від 07.03.2022 № 735. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0235729-22#Text> (дата звернення: 20.10.2023).

4. Про внесення змін до деяких законів України щодо державних гарантій в умовах воєнного стану, надзвичайної ситуації або надзвичайного стану: Закон України від 15.03.2022 № 2126-IX. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2126-20#Text> (дата звернення: 20.10.2023).

5. У 2022 році видатки на освіту скоротили на 14 млрд грн. Скільки й звідки забрали. НУШ. URL : <https://nus.org.ua/news/u-2022-rotsi-vydatky-na-osvitu-skorotyly-na-14-mlrd-grn-skilky-j-zvidky-zabraly/> (дата звернення: 20.10.2023).

6. Про зупинення в 2022 році дії деяких постанов Кабінету Міністрів України: Постанова Кабінету Міністрів України від 11 березня 2022 року №251. URL : <https://www.kmu.gov.ua/nras/pro-zupinennya-v-2022-roci-diyi-deyakh-postanov-kabinetu-ministriv-ukrayini-251> (дата звернення: 20.10.2023).

7. Про схвалення Стратегії розвитку вищої освіти в Україні на 2022-2032 роки : Розпорядження Кабінету Міністрів України від 23 лютого 2022р. №286-р. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/286-2022-%D1%80#Text> (дата звернення: 20.10.2023).

8. Про розподіл видатків державного бюджету між закладами вищої освіти на основі показників їх освітньої, наукової та міжнародної діяльності: Постанова Кабінету Міністрів України від 24 грудня 2019 року №1146. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1146-2019-%D0%BF#Text> (дата звернення: 20.10.2023).

9. Черніга Р. Україна без науки, або Як провалили спробу Наукового Комітету зупинити вал фейкових дисертацій. Вокс Україна. URL : <https://voxukraine.org/ukrayina-bez-nauki-abo-yak-provalili-sprobu-naukovogo-komitetu-zupiniti-val-fejkovih-disertatsij> (дата звернення: 20.10.2023).

10. QS World University Rankings. URL : <https://www.topuniversities.com/university-rankings/world-university-rankings/2024?region=Europe&countries=ua> (дата звернення: 20.10.2023).

11. The Times Higher Education World University Rankings 2024. URL : https://www.timeshighereducation.com/world-university-rankings/2024/world-ranking#!/length/-1/sort_by/rank/sort_order/asc/cols/stats (дата звернення: 20.10.2023).

12. 2023 Academic Ranking of World Universities <https://www.shanghairanking.com/rankings/arwu/2023> (дата звернення: 20.10.2023).

13. World Top 500 Universities. URL : <https://www.usnews.com/education/best-global-universities/search?region=europe&country=ukraine> (дата звернення: 20.10.2023).

14. Україна отримала статус кандидата на членство в ЄС. Урядовий портал. URL : <https://www.kmu.gov.ua/news/ukrayina-otrimala-status-kandidata-na-chlenstvo-v-yes> (дата звернення: 20.10.2023).

15. Випускники шкіл отримуватимуть гранти на вищу освіту. Освіта.ua. URL : <https://osvita.ua/vnz/90178/> (дата звернення: 20.10.2023).

16. Вартість навчання у ЗВО (ВНЗ) України. Abiturients.info. URL : https://abiturients.info/uk/cenaobuch?order=field_sr_cena_vuz_bakal_ochno&sort=asc (дата звернення: 20.10.2023).

ODDÍL 2. PEDAGOGIKA, VÝCHOVA, FILOZOFIE, FILOLOGIE

*§2.1 METHODOICAL APPROACHES TO THE STUDY OF
FUTURE LAWYERS' PROFESSIONAL TRAINING IN CANADA*
(Stoliarchuk L.B., Lviv Polytechnic National University)

Introduction. In the context of rapid globalization and integration processes affecting all spheres of political, socio-economic and cultural life, the modern educational domain is being transformed in accordance with international trends in the innovative educational development. Due to global challenges new requirements are being put forward for training highly qualified specialists who possess a high level of knowledge and skills acquired in the process of studying, as well as for increasing the competitiveness of higher education and the country in general. The processes of globalization and integration in society exert a significant influence on the content of specialists' training in the higher education establishments.

Nowadays Ukraine has faced a number of challenges related to the processes of fundamental reform in the sphere of professional training of specialists, in particular in the field of law, who would be able to ensure the formation, development and functioning of the legal field of social relations, legal culture and legal awareness of the population, providing the basis for establishing the rule of law and promoting the civil society. Developed countries of the world are known to possess effective systems of professional training of legal specialists, including Canada whose educators and scientists are actively involved in projects on the advancement of legal education, conducting scientific research, preparing reports on global trends in higher education in the field of law, aimed at optimizing the

professional training of future lawyers pursuant to modern educational trends. A vital role in improving the professional training of future legal specialists in the system of higher education of Ukraine is played by the implementation of comparative and pedagogical studies with the aim of identifying the possibilities of applying innovative ideas in the system of higher legal education of Ukraine.

Main body. The study of professional legal training at Canadian universities is based on the application of various methodological approaches of comparative pedagogy, a brief description of which is presented below.

A systemic approach considers the object of study as a whole system of interconnected and interacting elements, each of which performs the appropriate functions according to the structural organization of the system. This system includes the following components: the purpose and tasks of education, the content of educational activities, subjects of the educational process, types and forms of obtaining education, methods of organizing educational activities, regulatory and legal support, needs of the labor market and requests of society. "In systemic research, the analyzed object is considered as a certain set of elements, the interrelationship of which determines the integral properties of this set. The main emphasis is placed on identifying various connections and relationships that take place both inside the object under study and in its interaction with the external environment. The properties of the object as a complete system are determined not only and not so much by the total properties of its individual elements or subsystems, but by the specificity of its structure, special system-forming, integrative connections of the object under study" [10, p. 10]. As Honcharenko states, "a systemic approach in pedagogy is aimed at revealing the integrity of pedagogical objects, identifying various types of connections within them, and bringing them into a single theoretical picture" [3, p. 305].

Systematicity is interpreted not only as a fundamental characteristic of a specialist in the context of graduate education, but as Vitvytska notes, also as “a real object and a cognitive tool, a way of our vision of an object. The main signs of systematicity include: integrity and purposefulness, structuredness, that is, composition of elements, internal division, arrangement, classification of this whole; external and internal relationship; integration of individual elements and connections” [2, p. 9].

A systemic approach as a methodical tool involves the formation of a research strategy, creating a holistic model of the object that acts as a means of organizing the research. In the context of this approach, we analyzed the structure and organization of the constituent parts of the system of future lawyers’ professional training in Canada, studied the patterns of their combination and functioning, considering their internal and external connections.

In the context of comparative and pedagogical research an axiological approach is considered as a system of values and value orientations of an individual that direct and motivate his or her life and actions, regulate behavior and activity. Values, acting as incentives, create conditions for human realization at the personal and professional levels and ensure continuous professional development and self-improvement [3]. The use of an axiological approach becomes especially relevant in the modern conditions of radical changes in the value orientations of society, rethinking the system of universal values and gradual transition to the values of a new era, where higher education is considered to be a global value and a prerequisite for the development of a successful society and a competitive specialist. As Boychuk claims, “the axiological approach not only proclaims man as the highest value of society and the goal of social development in itself, but also allows studying phenomena (including pedagogical ones) from the point of view of the possibilities inherent in them to satisfy human needs” [1, p. 122].

The application of the axiological approach to the analysis of the professional training of legal specialists at the universities of Canada made it possible to study the peculiarities of the content of educational and professional curricula, which involves not only the acquisition of knowledge and skills, but also the formation of universal, national and professional values.

In the context of an acmeological approach, the professional training of specialists in the field of law in the higher education system of Canada is considered as a process of personality formation, focused on achieving the highest professional results. The application of this approach implies the search for effective ways and means of organizing educational activities aimed at the formation of a high level of professional competences. The use of an acmeological approach helps students to realize the need to achieve acme, to form mastery, professionalism, which is accomplished in the process of professional training and contributes to the awareness of the importance of continuous professional self-development. According to Danylova, a person who claims to achieve a high professional level should constantly develop and improve, while reaching new heights of professionalism. The basis of this process is self-development, self-education, self-organization, self-control of a person, self-realization of his or her creative potential in the process of activity on the way to the top (“acme”).

Therefore, based on the acmeological approach, the training of a future legal specialist can be considered as a process of everyone achieving the maximum (“acme”) development of theoretical and practical excellence in educational and professional activities. In the context of our research, this approach is used in the process of studying the content and organization of students’ individual work as a prerequisite for lifelong education, openness to mastering new knowledge and skills, continuous professional development on the way to achieving a high level of professional competence.

Today, an interdisciplinary approach is gaining particular popularity among the methods of scientific research. According to Sysoeva, “an interdisciplinary approach resolves the contradictions existing in the subject system of education between the disparate assimilation of knowledge and the need for its synthesis, holistic and complex application in practice, in human activity and life” [8, p. 6]. Kolot notes that “the interdisciplinary approach can be implemented in two main formats, scenarios or approaches. In the first format - the most common, interdisciplinarity builds bridges between different sciences, informally unites them, without violating individuality, independence, uniqueness, originality. In the second format, interdisciplinarity appears as a real tool for unifying sciences, the emergence of integrated products, projects, interdisciplinary objects of research, the further mastery of which is fundamentally important for both science and education” [6, p. 19].

Applying the interdisciplinary approach, the types of educational and professional training curricula for bachelors in the field of law were analyzed and it was discovered that Canadian universities offer a set of educational services that are implemented in combined educational and professional curricula for training future specialists in the fields of law and business management (English: Juris Doctor and Bachelor of Business Administration), Law and Computer Science (Juris Doctor and Bachelor of Science (Computer Science)), Law and English Language (Juris Doctor and Master of Arts in English), Law and International Relations (Juris Doctor and Master of Global Affairs), Law and Journalism (Juris Doctor and Master of Journalism), etc. in the context of double or combined specialties. In addition, we can claim that the interdisciplinary approach was also reflected in the content of educational disciplines.

In the process of researching the system of professional training of future lawyers in Canada, we used a person-oriented approach, which is based on the organization of the educational

process taking into account the personal characteristics of the student, his or her right to realize individual goals and choose his or her own life path. A person-oriented approach to education is a holistic system of scientific principles justifying the possibility of educating each person with consideration to his or her natural potential and acquired abilities. Pehota mentions that a person-oriented approach should be considered as “an important psychological and pedagogical principle, the basis of which is a set of original theoretical propositions about the person and practical methodical tools that contribute to its holistic understanding, study and harmonious development” [7, p. 29].

The use of a person-oriented approach in the field of education helps student to form their own personalities, to determine their positions in life, namely to master a certain system of knowledge, to choose values that are significant for them, to discover a range of life and scientific interests and to adhere to them throughout his life. Therefore, in the research process, this approach is implemented through the analysis of the degree of flexibility of educational and professional curricula, the possibility of choosing an educational trajectory, based on legal students’ personal priorities and preferences.

An activity-oriented approach, which is closely related to a person-oriented one, is based on the belief that comprehensive development of the individual occurs in the process of activity. A personal activity depends on his or her place in society, on the conditions that occur in life, on how a person is formed in unique individual circumstances. The leading characteristic of activity is objectivity, which determines different types and directions of activity. An activity-oriented approach involves the connection of the content of higher professional education and training with the professional activities of future specialists, taking into account the orientation of the educational process to students’ personality and their individual characteristics. This approach makes it possible to

explore the individual's ability for continuous development and self-improvement, to form the ability to choose the right strategy for achieving defined goals.

In the context of the above approach, we analyzed the practical component of the professional training of future specialists in the field of law at Canadian universities, which is aimed at involving them in various types of activities in order to prepare them not only for professional activities, but also for an active and versatile life in society, to form personal traits and abilities, professional knowledge and skills.

The use of a synergistic approach in research involves the identification of patterns of self-organization and the formation of complex, non-linear, open systems, to which the Canadian education system belongs, regardless of the nature of their constituent components. As Kozlovskiy states, "the theory of synergetics focuses attention on imbalance, instability as a natural state of open nonlinear systems, on the multivariate and uncertain ways of their development, depending on the multitude of factors and conditions that affect it" [5, p. 128]. The use of a synergistic approach to the study of the professional training of future specialists in the field of law helps to investigate and reveal the effects of changes in the professional training of lawyers more thoroughly, to optimize the system of legal education, to follow the dynamics of its development, which depends on the historical and pedagogical reality, social, political and economic factors.

The results of the analysis of the scientific and pedagogical literature proved the wide application of a competency-based approach to research in the field of education at the beginning of the 21st century, which is due to the political, economic, social, and cultural development of society in the context of the growth of globalization and the competitiveness of the international educational space [13]. This approach focuses on the learning outcome, which is manifested in the formation of the students'

competencies and the ability to effectively solve various professional tasks, because the main task of education is to prepare a person for effective activity and life in a modern knowledge society [12]. Khymynets characterizes this approach as “the focus of the educational process on the formation and development of key and subject-specific competencies of the individual” [9, p. 46]. Thus, the emphasis is shifted from the knowledge level of the subjects of education to their ability to use information to solve practical problems, thereby strengthening its practical orientation.

Yaroshenko considers a competency-based approach as “one of the directions of education modernization and one that implies a high readiness of graduates of higher educational establishments for successful activities in various fields due to the formation of a system of key competencies in them and corresponds to the general concept of educational standards adopted in most developed countries and is directly related to the transition in the construction of the content of education and its quality control systems to the system of key competencies” [11, p. 7]. A competency-based approach determines the result-targeted and practical orientation of education, its pragmatic and subject-professional aspect. It provides effective and high-quality professional training of future specialists by focusing on the practical component of the educational process. This approach presupposes that students acquire the experience of solving life and professional problems, performing key functions, social roles, and realizing competences and competencies.

In accordance with the competency-based approach, we analyzed the set of competencies that future legal specialists in Canada have to master, and their formation is presented in the learning outcomes.

Conclusions. Professional training of specialists in the field of law is crucial in ensuring the functioning of the rule of law and requires constant improvement in accordance with the needs of the labor market and the demands of society. Performing comparative

pedagogical research with the aim of highlighting the peculiarities of the professional training of specialists in different countries represents inexhaustible opportunities for the development of the domestic system of higher legal education. The study of regulatory and legal documentation, educational and professional programs of universities, reports of international and national organizations, pedagogical and professional periodicals, the scientific works of domestic and foreign scientists made it possible to thoroughly analyze the theoretical and practical components of the professional training of future law specialists in the conditions of university education in Canada and to outline the possibilities of using progressive ideas of the Canadian experience in the higher education system of Ukraine.

References:

1. Бойчук, Ю. Д. Культурологічний і аксіологічний підходи до формування еколого-валеологічної культури студентів вищих педагогічних навчальних закладів. *Вісник НТУУ «КП»*. *Філософія. Психологія. Педагогіка*. 2009. № 3, С. 123-126.
2. Вітвицька, С. С. Компетентнісний та професіографічний підходи до побудови професіограми магістра освіти. *Вісник Житомирського державного університету. Педагогічні науки*, 2011. № 57. С. 52–58.
3. Гончаренко, С. У. Український педагогічний словник. Київ: Либідь, 1997. 373 с.
4. Данилова Г. С. Акмеологічна модель педагога у ХХІ столітті. *Рідна школа*. 2003. №6. С. 6–9.
5. Козловський, Ю. М. Моделювання наукової діяльності вищого навчального закладу: теоретико-методологічний аспект: моногр. / Ю. М. Козловський; за ред. М. Козяра. Львів: Сполом, 2012. 484 с.

6. Колот, А. М. Міждисциплінарний підхід як домінанта розвитку економічної науки та освітньої діяльності. *Социальная экономика*. 2014. № 1–2. С. 76–83.

7. Пехота, О. М. Особистісно орієнтована освіта і технології. *Неперервна професійна освіта: проблеми, пошуки, перспективи*: монографія / за ред. І. А. Зязюн. Київ: Видавництво «Віпол». 2000. С. 274–298.

8. Сисоєва, С. О. (). Порівняльна педагогіка в контексті розвитку освітології. *Освітологія*. 2014. № 3. С. 17–23.

9. Химинець, В. В. (2010). *Компетентнісний підхід до професійного розвитку вчителя*. Закарпатський інститут післядипломної педагогічної освіти. URL: <http://zakinppo.org.ua/2010-01-18-13-44-15/233-2010-08-25-07-10-49>.

10. Чмиленко, Ф. О., Жук, Л. П. Посібник до вивчення дисципліни «Методологія та організація наукових досліджень». Дніпропетровськ: РВВ ДНУ, 2014. 48 с.

11. Ярошенко, А. О. Компетентнісний підхід як один із напрямів підвищення якості освіти підготовки фахівців соціальної сфери. *Міжнародний науковий форум: соціологія, психологія, педагогіка, менеджмент*. 2013. № 14. С. 5–12.

12. Mukan, N., Noskova, M., Baibakova, I. The formation of school principals' readiness to use internet technologies in their work in the system of continuous pedagogical education. *Science and Education*. 2017. № 4. P. 123–132.

13. Mukan, N., Shyika, J., Shyika, O. The development of bilingual education in Canada. *Advanced education*. 2017. № 8. P. 35–40.

14. Mukan, N., Yaremko, H., Kozlovskiy, Yu., Ortynskiy, V., Isayeva, O. (). Teachers' continuous professional development: Australian experience. *Advanced Education*. 2019. № 12. P. 105–113.

§2.2 EXISTENTIAL DIFFICULTIES OF THE WAY TO A METAMODERN SOCIETY (Voronova Z., Dniprovsky State Technical University, Kravtsov Yu., Dniprovsky State Technical University)

Abstract. The authors analyze the situation, if the answer is to food: why is it logical to think of the invisible power, be it a crazy person, be positive: understand, so! What are the methods of resisting the manipulation of human consciousness? The authors show that if a person has grown up, they can develop these rozumovi dii, operations, such a science is engaged in such a science, like a formal logic. Such a setting of nourishment ensures the possibility of forming a philosophical culture.

Key words: Continuity of modernity, logical foundations of correct thinking, recognition of philosophical knowledge, the truth of knowledge as an attitude? reflexive nature of philosophical reflection, the concept of manipulation.

Entry. The supremacy of the “old spirit”, which all humanity has experienced in the past, is crumbling. What a complex, complex reality is, the hour is filled with more knowledge and variations in social dynamics, the more ways of living are intertwined between technologies and the spirit of snakes, which play a major role in his studies

Metasocial minds are those that are indicated by the development and functioning of social networks in the context of various objects, technological structures (Navigator, Facebook, social networks, etc.), which replace special connection and direct contact with reality. Contact with social, economic and political developments is important through the virtual, fragmentary and controlled accumulation of reality, and not through its approach and analysis by the citizen himself. This is impossible in the current minds of globalization. In the sphere of electronic social measures, the emergence of a special focus is recognized with the highest rank.

At the same time, with the dominance of technological developments in all spheres of social activity, as well as in particular life, social and individual dynamics of development and the need to make decisions in a complex reality are accelerating. traction for a significantly short period. an hour ago, just like in the past. This means much greater psychological pressure and much more insignificance before the functionality of the solution. With the collapse of the “old style”, something else is beginning to emerge, which is based on the logic of social measures in the context of the possibilities of current digital technologies on the one hand, and on the other hand is not based on social legitimation and singing. digging for legality. A “private reality” is being created, a virtual reality that bypasses the social values that signify its functioning. At the same time, however, the alkalization process is carried out using advanced technology

The concept of marriage is gradually losing a significant part of its significance, while many people practice an individualistic perspective, which is important for freedom from the problems of current reality, while also being socially active. There are also collective activities in Uzbek language.

Nutrition in the current era lies not in how people, as autonomous individuals and moral giants, shape their lives, but in how they live and survive to the world, which, as shown, is immutable. The post-autonomous subject is corrected by the “creativity of adaptation.” In essence, this is practiced in gradual self-analysis and the search for authentic self-realization, which without a social environment can lead to waste.

Presentation of the main material. A conversation about the features of the emerging society today - the metamodern society, in our opinion, should begin with an understanding of the process of formation of the modern society and its subsequent development, that is, from the Age of Enlightenment and through today to tomorrow.

MODERNÍ ASPEKTY VĚDY

Svazek XXXVII mezinárodní kolektivní monografie

Modern is what corresponds to current fashion and lifestyle. What was modern yesterday is no longer so today and may return to retro. On the other hand, in the social sciences, the term "modernity" is widely debated. Declared repeatedly, modernity is returning with new prefixes. This is followed by questions about the importance and justification of progress as the leitmotif of social development. Behind it are also emancipation, individualization and democratization, all of which are associated with modernity. The question of changed leitmotifs is natural, as is the question of the continuity of modernity. Does progress only mean a linear continuation of a path already traveled?

The continuity of modernity dates back to the Enlightenment of the 18th century. Progress was a program to lead humanity out of ignorance and religious paternalism. At the forefront was scientific and technological progress, which drove industrialization and, consequently, economic progress - economic growth. The progress towards democracy, equal rights and equal opportunities for all was and remains a much longer journey and initially concerned only the privileged. Violence was used in the name of progress, and quite often it was used to legitimize domination. There has always been criticism of the belief in progress, mainly from those who experienced or feared loss.

The modern era has been dominated by the belief that the world can be changed and that progress will almost automatically ensure a better tomorrow. Modernity means a revolution in traditional societies. The field of study and explanation of sociology is modern societies, while traditional societies are studied by other subjects. The label of modernism is applied to a number of stages or eras with appropriate prefixes. In addition, there are social/civilizational, technical/scientific and artistic-aesthetic modernisms that do not always occur or do not occur synchronously. What modern century are we living in, you ask? Or is it already over? Even past stages of modernity are still frames of reference.

There are several periodization models. The division into bourgeois/industrial/late modernity is quite plausible. Very briefly: bourgeois modernity began with the industrial revolution. Colonialism and the bourgeois nation-state also developed. This is the society described by the founders of sociology such as Max Weber.

Subsequent industrial modernity was dominated by mass production, mass culture and mass media (cf. Mass Pull). The way of life adapted to this rhythm is a highly formatted, normative society. In its last days there was mass participation in the resulting prosperity, and then they spoke of a balanced middle-class society. What comes next is shaped by the transition from industrial to post-industrial society, and discussions continue to be shaped by it today.

The current era is late modernism, beginning with globalization and increasing with digital modernity. However, the continuity of industrial modernity is still effective.

The term postmodernism quickly became popular after it appeared in Jean-François Lyotard's 1979 essay "The Postmodern Condition". Postmodernism articulated a loss of certainty, a dissolution of certainty, and adult identity coupled with a distrust of metanarratives such as the metanarratives of modernity. As an epoch-making concept of society, postmodernism has not gone beyond feuilletonist descriptions. Her legacy is to look at ourselves, our culture and our civilization from the outside, taking them apart to reveal their parts and internal structure.

On the other hand, it should be remembered that theories are developed in the context of specific social transformations and cannot be separated from the historical context. Formation of the current of social constructivism as a response to the positivist, dogmatic and The individualistic thinking of his time was based on the poststructural approaches of postmodernism, as well as on sociological approaches to research methodology.

Metamodernism is a term that has been debated internationally, especially in countries such as the Netherlands and Denmark, for the past three years, but has also been sporadically debated in Europe. Metamodernism is a reaction and extinguishes with the release of the epoch-making label of postmodernism, the labeling of what is to come, which some people later call post-postism. A new look at the current and future world comes under the label metamodern (in different terms). Periodization is rather secondary.

The term itself is not so new anymore. He reached his breakthrough with the EU (2010) and the upcoming web journal (2009 – 2016, in the archives) “Notes on Metamodernism” by Rotterdam culturologists Timotheus Vermeulen and Robin van den Akker. The topics of the web magazine were trends and tendencies in the exact right, in border culture and even in all spheres of culture, from architecture to dance and performance to cinema and literature. Some examples of aesthetics that can no longer be explained from the perspective of postmodernism include the Elbsk Philharmonic in Gamburg, which was initiated in 2010, the films of David Lynch and the literature of Jonathan Franzen. You have to get to know her for a long time in order to know what you are doing with each other - she is also endowed with a powerful neo-romanticism.

In the inaugural volume “Metamodernity – Sensation and Hopes in Composite Light” the Danish philosopher and social activist Lene Andersen distinguishes between metamodernism and metamodernism. Although we roughly follow the arguments of Vermeulen and van den Akker, this concept of metamodernity relates to all advanced cultural codes: indigenous, pre-modern, modern and post-modern. For example, indigenous peoples can rely on the connection with nature that we need to renew cycles, for example, to aggravate the climate crisis.

Metamodernity integrates such cultural codes to provide a structure for a comprehensive understanding of ourselves and our lives, social norms, and a moral basis for intimacy, spirituality, religion, science, and self-inquiry.

In the historical matrix, Andersen associates universal changes, such as knowledge, the structure of power and important trends, from eras, which are separated from each other to the most outrageous technologies. The transition from the industrial era to the era of ICT (information and communication technologies) followed soon after by the era of BINC (bio-, information, nano and computer technologies). The structure of the matrix is suggested by Derek Becker (2018), which divides the development of civilization into different media eras and allows the current succession to follow the current one.

Thus, metamodernism is the main structure that grew in the 2000s and subsequently became the dominant cultural logic, even before the advancing capitalist enterprises.

We would like to continue the further conversation in terms of determining the truth of knowledge as an attributive factor in resisting the manipulation of a subject that is fragmented/

First of all, let us note that we have respect for each of these aspects as the warehouse parts of the philosophical world view. Svetoglyad, apparently, becomes the basis of a person's approach to the world, to action. It reveals the importance of cognitive and regulatory functions, reveals the place and role of people in the world, and senses. Take, for example, the light of the past. In my own mind of science, it is true that I have a scientific outlook, and in other areas of life and activity, my outlook can be everyday. From this point of view, the scientific and everyday light can be considered synonymous with the scientific and everyday opinion.

The postmodernist view, known as a social construction that was pushed onto another plane by the dogmatic rational science of the current era, appeared radical and free. Nowadays it was necessary to gain special respect for oneself, as it takes shape in the context of the current technology and the new postmodern information.

The self is presented as diverse, fragmented, populated, socially saturated. At the same time, language as a structure plays an

essential role in the formation of self, as it arises in the interaction of an individual with other individuals. The self is no longer understood in individualistic terms, but is now understood in relational terms. The subject is not the center of existence, but the connecting link of relations, and dialogue is the main means of promoting a society characterized by non-destructive conflicts and non-extremist formations.

At first glance, social constructionism seems liberating, because it frees us from all dogmas. In addition, the polyphrenic subject looks attractive because it is free to change continuously, not to remain static and to spin in space and time. However, the absence of any real basis can indeed lead to rampant relativism, from which dogmatic stereotypes and formations will inevitably emerge. At the same time, a constantly changing subject who needs nothing and no one can become a "tourist", according to Bauman's expression, an egocentric inhabitant of the earth, strategically using his multiple "I" for his own purposes.

In today's realities, where social networks are stronger than ever, the fragmentary "I" seems to be relevant. One cannot ignore the way of life inextricably linked with the capitalist economy. Different "alternatives" are themselves limited by the framework of production, promoted by the mass media and ultimately create identities.

The identities from which the postmodern subject must choose are clothed in the corresponding consumerist ends of the economy, and thus the individual engages in an aesthetic quest to "find" himself. A culture that focuses on how we can become ourselves, guided by the economic interests of the market. How should we be more productive - this word, of course, refers to the loss of the concept of labor creativity, but emphasizing the production-consumer structure - so that we receive more money and lead to success.

The rampant individualization of our time as a by-product of the capitalist economy, imperialist and liberal politics has led to total

egocentrism. Therefore, at such an age, the need for the question of what is an object is great.

The fragmented subject is relative because it constantly exists in networks, at work, in education, in the family, in social networks. However, this relational subject often has instrumental relationships, uses self-projection, and creates alternate selves that may not be connected to his everyday reality. Although the subject is not defined in individualistic terms, it nevertheless boils down to an individualized view of the self. The individual ultimately becomes the master controller of the identities he will adopt, the relationships he will create, and although he is understood as a web of relationships, he ultimately becomes the center of them.

Thus, it seems to lead to a new type of subject, which is characterized by a specifically individualistic-relational character. Such a subject is again considered the center of the world and corresponds to liberal rhetoric. The concept of the relative here does not presuppose the concept of the collective, and thus intentionality is indeed lost, while the dominant relations of the capitalist economy are strengthened. People become competent operators of themselves, achieving more and more personal goals, and at the same time they immerse themselves in the consumerist game of self-interest and the rhetoric of professional productivity, advancement and success based on the principles of positive psychology.

The fragmented and thus postmodern subject is more disoriented and individualized than ever, and so too are ontological questions about the nature of the 'relational'. If the individual is not brought to collective consciousness, then relational consciousness can only lead to further individualization.

These questions raised by critical realists, namely the need for common ground, some shared assumptions and perhaps moral orientations, is what a saturated relational subject lacks in order to be engaged in collective action.

MODERNÍ ASPEKTY VĚDY

Svazek XXXVII mezinárodní kolektivní monografie

Philosophical culture rests on the correctness of judgment, which is a surprisingly rare quality today, and there are many unfaithful people "almost unable to distinguish truth from falsehood." Owners of the "wrong" mind interpret everything crookedly and obliquely, are satisfied with the weakest arguments and want others to be satisfied with them; they are puzzled by the slightest appearance; constantly fall into excesses and extremes; they have no firm confidence in the truths they have learned, because they are forced to accept these truths by chance, and not by deep knowledge; or, on the contrary, stubbornly stand their ground and do not listen to anything that could lead them astray; they boldly speak about what they do not know and what is possible, no one has yet understood ... Therefore, "incorrectness of the mind" is the main reason for most of the mistakes we make in everyday life: groundless quarrels, hasty decisions, rash undertakings.

The unbreakable truth of today is that in order to become successful, a person must possess such a personality quality as mobility, this will allow him to be ready for any metamorphosis. Different philosophical and anthropological concepts are united in the idea that a person is an open being that is in a state of constant "rebirth", that is, self-creating depending on external changes. The way to solve this problem is to increase the cultural and educational potential of the individual through general access to education for all, special attention should be paid to those people who could not get an education, who are not interested in environmental problems. the world and a person's place in it. This is precisely the audience that needs an explanation of the real state of affairs and issues that philosophy talks about.

Philosophical culture determines the self-worth of an individual, which cannot be a means to something else, but, as Kant says, "every rational being is an end in itself." Each person has an autonomous will that determines the moral character of his personal existence.

The socio-economic conditions of Ukraine require such qualities as entrepreneurship, sociability, readiness to adapt to new working conditions and regulate the building of relationships between people in the process of joint activities from engineers, organizers and production managers. A production specialist has to deal with streams of information that he needs to correctly perceive, process and transmit, which cannot be done without the presence of developed communicative knowledge, abilities, skills, methods of activity.

Solving "eternal" problems from each person requires a certain philosophical culture, knowledge of basic philosophical problems, fundamentally possible answers to fundamental questions of being, knowledge of forms and ways of exiting into new and new spheres of reality, transition. to new ways of doing things. Many everyday problems of renewal are born due to lack of culture in the broadest sense. Philosophical culture of a person is one of the essential components of universal human culture, one of the indisputable assets of the human personality.

This issue is especially relevant in technical universities, where, due to the predominance of technical disciplines, professional communicative training is necessary, the foundations of which are laid in junior courses in the process of studying humanitarian disciplines. The issue of humanization of technical education is very relevant today. The creation of man-made culture leads to the spiritual impoverishment of the individual. There is a dehumanization of education, which turns into the development of only professional skills and abilities in future engineers. In this connection, the question of personality development of a specialist in the technical field, in which high professionalism is combined with developed communicative competences, arises more than ever. A traditional, teacher-oriented education system does not teach to think independently, when the responsibility for the result of learning lies not only with the teacher, but primarily with the student, who learns

to freely express his own position in the lesson, cooperate with classmates in a team, cares about the result in the learning process [1, p. 103-109]. In our opinion, in this situation, important importance should be given to the worldview purpose of the philosophy course, which today is practically excluded from the educational process in technical universities. The existing philosophy program requires the student to remember many external points of view on the surrounding world without the questions "Who am I", "In which country do I live?", "Can I change something?". However, in our opinion, these questions can arise if the future engineer is given the opportunity to get acquainted with the philosophy of Plato, Kant or Hegel, with Heidegger.

In our opinion, in this situation, important importance should be given to the worldview purpose of the philosophy course, which today is practically excluded from the educational process in technical universities. The existing philosophy program requires the student to remember many external points of view on the surrounding world without the questions "Who am I", "In which country do I live?", "Can I change something?". However, in our opinion, these questions can arise if the future engineer is given the opportunity to get acquainted with the philosophy of Plato, Kant or Hegel, with Heidegger.

A significant part of students who are not interested in the issues of the surrounding world and the place of man in it are precisely the audience that needs clarification of the real state of affairs and those issues that academic philosophy talks about. I. Kant believed that the main task of philosophy was for "a person to have the courage to live by his own mind." Those who oppose such a task of philosophy either do not heed their call or want to deny man his desire to be man.

It is known that one of the main goals of higher education is to educate a student capable of critical thinking and analysis. This "thinking is evaluative, reflective. This is open thinking that does not

accept dogma, which develops by imposing new information on personal life experience" [2, p. 45]. Critical thinking is more concerned with statements and their justification, interpretation, and application. The specificity of critical thinking was very precisely noted by the American educator Charles Temple: "To think critically means to be curious and use research methods: to ask questions and systematically search for answers. Critical thinking involves polite skepticism, doubts about generally accepted truths, constant questioning: "What if?" Critical thinking is not a separate skill or skill, but a combination of many skills" .

Competitiveness in today's labor market, where, according to IBM specialists, a person changes his specialty at least seven times during his professional career, depends to a large extent on his ability to acquire and develop skills, abilities or competencies that can be applied or transformed in relation to a number of life situations. A competent specialist is an individual, independent, who has the ability to realize and consider his own actions, compare, evaluate himself, project the future. It is known that one of the main goals of higher education is to educate a student capable of critical thinking and analysis. This "thinking is evaluative, reflective. This is open thinking that does not accept dogma, which develops by imposing new information on personal life experience" [2, p. 23-45]

Conclusion.. For the development of a culture of thinking, it is necessary to form the ability of the individual to assimilate and transform all the richness of dialectics into his wealth, to consciously and consistently apply its principles in all spheres of theoretical and practical activity. In other words, this is a complete and deep assimilation of the dialectical methodology by the individual.

By methodology we understand the ability of a person to develop a universal attitude to the world, free from historical accidents. This relationship is based on real processes of historical development of social forms of practical and spiritual activity of people. The presence of philosophical culture is not only a privilege

of professional philosophers, but an integral part of the spiritual activity of every subject. Considering the role of philosophy in the spiritual life of a person, it is necessary to determine the degree of correlation between philosophical and specific scientific knowledge. Philosophy not only summarizes the results of science, but also "remelts" them in the context of complex issues related to the general understanding of the nature of knowledge, the understanding of the place of science in the cultural system, and the attitude of science to practice. By synthesizing knowledge about the world (nature, society, thinking) with ideas about the attitude of man to the world and the world to man, philosophy reveals the place and role of man in the world, the meaning of his existence.

References:

1. Dawit T. Tiruneh, An Verburgh1 & Jan Elen(2014) *Effectiveness of Critical Thinking Instruction in Higher Education: A Systematic Review of Intervention Studies*. Higher Education Studies; Vol. 4, No. 1; Published by Canadian Center of Science and Education (in Canada)
2. Liliya Hrynevych, Viktor Brindza, Nina Dementievska, Roman Shiyani (project coordinator)(2016) *New Ukrainian school: Fundamentals of the standard of education* - Lviv, - 64 p. (in Ukraine)

§2.3 ДОСЛІДЖЕННЯ ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ЕКОЛОГІЧНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ У ПОЗАКЛАСНІЙ ВИХОВНІЙ РОБОТІ (Дячук П.В., Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини)

Вступ. Сьогодні ситуація екологічних проблем в Україні створює реальну загрозу для життя людей, тварин та рослин. Звичайно, що екологічна ситуація варіюється в різних регіонах – у великих містах спостерігається погіршення якості повітря через промислові викиди та транспортні засоби, у селах проблемою є забруднення водойм та використання хімічних речовин у сільському господарстві, що досягає критичного рівня.

У випадку війни в Україні, яка розпочалася в 2014 році, можна очікувати ряд екологічних викликів. Деякі з можливих наслідків включають: викиди та забруднення від бойових дій; втрата біорізноманіття; порушення екологічних стандартів; відселенням людей, що може створити екологічний тиск на нових територіях, а також впливати на доступ до природних ресурсів та ін. Ціна війни для довкілля завжди висока, і важливою стає не лише відновлення матеріальних ресурсів, але й реставрація екосистем та природних процесів.

Тож сьогодні людство опинилося на порозі екологічної кризи, яка поглиблюється і різко негативно впливає на суспільний розвиток, економіку та культуру і, в першу чергу, на здоров'я людини.

Прискорення темпів науково-технічного прогресу в наш час характеризується посиленням антропогенного впливу людини на природу. Своїм утилітарним, споживацьким ставленням до неї люди вже завдали природі непоправних збитків [3].

Виклад основного матеріалу. Свідоме і дбайливе ставлення кожної людини до природи можливе лише за наявності екологічної культури, широких екологічних знань, які мають формуватися, починаючи з самого дитинства.

Сьогодні дослідження формування екологічної компетентності молодших школярів під час позакласної виховної роботи є напрямом, що розвивається, де все більше уваги приділяється важливості екологічної освіти молодших школярів.

Пріоритетність напряму виховання екологічної культури людини, формування її гармонійних відносин з природою підтверджують нормативні документи, зокрема Закон України «Про освіту», Державна національна програма «Освіта (Україна XXI століття)», «Концепція виховання дітей та молоді у національній системі освіти», «Концепція екологічної освіти України», у яких зазначено, що стратегічною освітньою метою в галузі навколишнього середовища є виховання екологічної культури особистості як ефективного способу регулювання взаємодії людини зі світом природи.

Окремі риси і складові компетентності визначені у «Концепції національно-патріотичного виховання дітей та молоді», концепції НУШ. Відповідно до Державного стандарту початкової освіти метою природничої галузі є формування компетентностей в галузі природничих наук, техніки і технології, екологічної та інших ключових компетентностей шляхом опанування знань, умінь і способів діяльності, розвитку здібностей, які забезпечують успішну взаємодію з природою, формування основи наукового світогляду і критичного мислення, становлення відповідальної, безпечної і природоохоронної поведінки здобувачів освіти у навколишньому світі на основі усвідомлення принципів сталого розвитку [4].

Питання змісту екологічної освіти та виховання в початковій школі відображають у своїх наукових працях такі вітчизняні вчені як О. Біда, Г. Волошина, С. Дерябло, І. Зверєва, К. Маргламова, Н. Огієнко, А. Плешаков, Г. Пустовіт, О. Савченко, В. Самієнко, В. Ясвіна та ін. Аналіз наукових джерел переконливо свідчить, що вивчення законів природи найкраще починати в ранньому дитинстві.

Незважаючи на істотне зростання кількості досліджень, присвячених проблемам екологічної освіти і виховання дітей, переважна їх більшість стосується розв'язання проблеми у межах навчально-виховного процесу загальноосвітньої школи, професійно-технічних та вищих навчальних закладів. Останнім часом також здійснено низку досліджень, присвяченим окремим аспектам розв'язання цієї проблеми у позашкільних навчальних закладах [8]. Однак сьогодні фундаментальні та прикладні дослідження проблеми формування екологічної компетентності молодших школярів у позакласній виховній роботі висвітлені, на нашу думку, недостатньо.

Тож в процесі пізнання такого феномену як екологічна компетентність молодших школярів, науковці звертаються до тлумачення в педагогіці первинного поняття – «компетентності», та до системотворчого поняття «компетенції» [10].

Компетентність – набута у процесі навчання інтегрована здатність особистості, яка складається із знань, досвіду, цінностей і ставлення, що можуть цілісно реалізовуватися на практиці; компетенція – суспільно визначений рівень знань, умінь, навичок, ставлень у певній діяльності людини [1].

Виходячи із вищезазначеного маємо на меті дослідження формування екологічної компетентності учнів початкових класів у позакласній виховній роботі і визначення шляхів оптимізації процесу.

В кінці ХХ століття відбувається кардинальна зміна поглядів на поняття «екологічної компетентності», що пов'язується із новітнім усвідомленням ролі, місця та цілі людини у сучасному світі. Науковці оцінюють категорію екологічної свідомості індивіда через призму погляду у майбутнє, застосовуючи філософські категорії екологічного оптимізму та екологічного песимізму а також з позиції утилітарно-економічного підходу. При цьому, в дослідженнях особливої важливості набуває проблема психологічного аналізу

змісту та структури екологічної свідомості.

Таким чином, екологічна компетентність є здатністю особистості до ситуативної діяльності в соціальному та природному середовищі, за якої набуті екологічні знання, навички, досвід та цінності актуалізуються в умінні приймати рішення, виконувати відповідні дії, нести відповідальність за прийняті рішення, усвідомлюючи їх наслідки для довкілля.

Сьогодні однією із ключових здатностей Нової української школи є – формування екологічної компетентності у майбутнього свідомого громадянина країни.

Враховуючи той факт, що формування компонентів того чи іншого виду культури є наслідком процесу виховання, звернемося до розгляду сутності поняття «екологічне виховання».

Екологічне виховання – це психолого-педагогічний процес, спрямований на формування у людини знань, наукових основ природокористування, необхідних переконань і практичних навичок, певної орієнтації і активної життєвої позиції у галузі охорони природи [4].

Важлива роль у формуванні екологічної компетентності учнів, розширенні й поглибленні їхніх знань, розвиткові творчих здібностей належить спеціально організованій виховній роботі у позанавчальний час.

Позакласну виховну роботу визначають як безперервний, логічно побудований процес, що немає фіксованих термінів завершення (як у часовому інтервалі, так і в географічних межах його здійснення) і в логічній єдності та послідовності трансформується з однієї стадії в іншу – від створення умов для творчої діяльності дітей до забезпечення їхнього співробітництва у творчому процесі чи реалізації особистого творчого потенціалу. В основу цього процесу покладено застосування сукупності як традиційних, так і інноваційних форм, методів та засобів, які реалізуються в системі, взаємодоповнюючи один одного чи кожний окремо [8].

Зміст виховної діяльності з дітьми молодшого шкільного віку в даному напрямі полягає у розкритті важливості та цінності природи та має забезпечувати активну діяльність вихованців, збуджувати у пізнавальний інтерес, максимальне приближення до реального життя, а пізнавальна інформація не має бути насичена відомостями, необ'ємними для належного сприймання дітьми [11].

Упродовж багатьох років робота школи по охороні природи не мала теоретичної концепції і спиралася переважно на емпіричний досвід учителів-новаторів. Та на різних етапах становлення екологічної освіти в нашій країні шкільні програми та підручники почали підлягати переробці з метою їх подальшої екологізації. У 80-ті роки переробка торкнулась і програм початкових класів. Навчальний матеріал і завдання для суспільно-корисної праці орієнтують на проведення екологічних заходів, досліджень у практичній діяльності. Для кожного класу орієнтовно визначено виховне спрямування навчання, яке полягає у формуванні почуття відповідальності за кінцевий результат своєї справи, у збереженні і примноженні природного навколишнього середовища. Але ці вимоги програми не були достатньо реалізованими у науковій та методичній літературі. Хоча слід відмітити, що у цей період з'явилися у друці навчально-методичні посібники, публікації, що надавали суттєву допомогу учителям і працівникам позашкільних установ у вирішенні завдань екологічної освіти та виховання [3].

Вивчення науковцями досвіду загальноосвітньої школи і, зокрема, початкової, показало, що в початкових класах навчальна і виховна робота екологічного змісту здійснюється ізольовано. Це ускладнює формування чіткої системи знань і умінь, а також переконань, ціннісних орієнтацій і в кінцевому результаті екологічної компетентності школярів [3].

Науковці відзначають, що психолого-педагогічні дослідження свідчать про наявні передумови формування екологічного

світогляду дітей в онтогенетичному розвитку: у сім'ї, дитячому садочку, початковій школі, основній та старшій школах. Автори акцентують увагу на проблемі розвитку екологічного мислення молодших школярів, вироблення у них навичок бережливо використовувати природні ресурси, формування гуманної позиції у ставлення до природи.

Еколого-природнича компетенція передбачає сформованість таких компонентів:

- когнітивного (знання природи рідного краю, знання принципів функціонування екосистем, здатність до встановлення причинно-наслідкового зв'язку;
- ціннісного (почуття та співпереживання природі, свідомість та незалежність в екологічних судженнях);
- діяльнісно-практичного (звичка дотримуватися екологічних норм поведінки та прояв екологічної ініціативи, вміння уникати проявів вандалізму та засуджувати їх).

Значну роль у формуванні наукових концепцій вбудови екологічної свідомості у навчальний та виховний процес належить О. Савченко, яка вважає, що сучасна екологічна криза значною мірою зумовлена домінуванням у державі, суспільстві антропоцентричної екологічної свідомості. Щоб зберегти природу, необхідно формувати у людей екологічну свідомість екоцентричного типу. Її найважливішими ознаками є розуміння сутності різних зв'язків природа-людина

Автор зазначає, що у початковій школі необхідно сповна задіяти всі передумови для системного екологічного виховання молодших школярів: через зміст природознавчих предметів і курсів; збагачення всіх предметів екологічно спрямованим змістом і між предметними зв'язками; проведення позаурочної діяльності з вивчення довкілля і заохочення дітей до практичних справ щодо його збереження; залучення школярів до дослідницької роботи в індивідуальних та групових проектах; проведення екологічно спрямованих ігор, вікторин, конкурсів; екологічне просвітництво батьків [9].

У нових програмах і підручниках для початкової школи у засвоєнні змісту всіх предметів закладено можливості для створення навчальних ситуацій, які прямо чи опосередковано сприяють формуванню в дітей уявлень і понять про цілісність світу, природне і соціальне оточення як середовище життєдіяльності людини, її належність до природи і суспільства. Найбільшою мірою це є функцією природознавчої складової освітньої галузі «Я і Україна» [9].

Розвиток екологічної культури повинен відбуватися з врахуванням індивідуальних, вікових, психологічних особливостей дітей молодшого шкільного віку. Досягнути належного ефекту розвитку екологічної культури в дітей молодшого шкільного віку можливо способом посилення сукупності виховного та розвивального впливу на особистість дитини. При чому, ефективність розвитку екологічної культури забезпечуються способом наскрізної екологізації позашкільної діяльності. Провідною тенденцією у розвитку культури в сучасних дітей молодшого шкільного віку виступає багатогранність методів, форм на основі дитиноцентричного підходу, врахування гідності кожної дитини; впровадження в виховний процес позашкільної еколого-натуралістичної діяльності в пришкільному оздоровчому таборі в тому числі відповідних сучасній реформі освіти інноваційних методів, які передбачають оновлення змісту позашкільної роботи, зростання її ролі як важливої складової початкової освіти [11].

Як зазначають практики, сьогодні в школах України, не дивлячись на те, що увага до проблеми екології значно посилилась, досвід систематичної, цілеспрямованої роботи зі всіма школярами у виховному процесі не одержав ще достатнього узагальнення і поширення. Існує великий розрив між вимогами програми і фактичними знаннями школярів, не забезпечується єдність навчальної урочної та позаурочної діяльності школярів. Мало уваги приділяється безпосередній

практичній діяльності по охороні природи. Вихід із такої можливий за умови, що діти будуть вивчати природу не тільки за підручниками, але і шляхом безпосереднього спілкування з нею під час позаурочної діяльності [3].

Варто зазначити, що в останній час розробляються нові підходи та концепції до формування механізму екологічної компетентності молодших школярів в сучасних умовах життя.

Нова парадигма освіти орієнтує на взаємодію знань і моралі, розвиток не лише когнітивно-пізнавальної, а й емоційно-ціннісної сфери особистості.

Це передбачає посилення пріоритетів виховання в загальному процесі екологічної освіти. Формування духовного світу гармонійно розвинутої особистості неможливе без виховання у неї ціннісного ставлення до природного середовища. Ефективність виховання емоційно-ціннісного ставлення до природи, як і виховання загалом, суттєво залежить від його наукового забезпечення [7].

Ми погоджуємося з думкою, що велику роль у початковій школі має виховання культури почуттів, постійного закріплення їх у конкретних життєвих ситуаціях і справах. Емоційний відгук, глибина естетичних почуттів по відношенню до навколишнього середовища допомагає їм побачити прекрасне в ній, правильно сприйняти явища і об'єкти, виразити свої пережиті почуття, яскраві враження від зустрічей з природою в своєму мовленні. У формуванні в дітей відповідального ставлення до природи, високої культури поведінки в ній велике значення мають моральні почуття. Це такі як милосердя, співчуття та любов до природи, почуття відповідальності, і обурення відносно жорстких дій та вчинків [3].

Вчені підкреслюють необхідність емоційно-естетичного засвоєння природи молодшими школярами. У зв'язку з цим, слід особливо підкреслити успішну розробку питань організації емоційно-естетичного засвоєння природи дітьми дошкільною

системою виховання. Та, навички, набуті дитиною в дитячому садку, у більшості випадків не знаходять застосування у школі, оскільки, включені у навчальний процес, діти більше зорієнтовані на науково-пізнавальну діяльність, що забезпечує у них активне зростання природознавчих знань. Питання почуттєво-естетичного сприймання і переживання природної краси витісняються дидактичною метою на другий план [3].

Емоційну культуру неможливо сформувати без постійного духовного спілкування педагога і дитини, без взаємного проникнення у світ думок, почуттів та переживань один за одного. Незмінним емоційним стимулом думки є процес різнобічного пізнання дитиною навколишнього світу: «Важливо, щоб джерелом думки і почуттів було пізнання явищ природи, її краси» [7].

Формування екологічної компетенції дітей старшого дошкільного та молодшого шкільного віку слід розглядати перш за все як етичне виховання, тому що в основі ставлення людини до природи лежать гуманні почуття, тобто усвідомлення цінності будь-якого прояву життя, прагнення захистити і зберегти природу тощо [5].

Формування екологічного світогляду можливе за умови використання одного з традиційних засобів виховання емоційно-ціннісного ставлення до природи – казки. У фантастичній, казковій формі, дорослий вводить їх у світ свідомості не всупереч, а згідно внутрішнім законам дитинства, допомагає упоратись з надмірною інформацією за нестачі знань, об'єднати в одне ціле зрозумілі й незрозумілі явища, творчо їх осмислити. Саме це робить народну та авторську казку природознавчого змісту ефективним засобом екологічного виховання дітей.

Поетико-прозаїчна природа казки відкриває широкі можливості для педагогів-практиків та батьків, які під час співпраці з дітьми можуть оперувати їхніми здібностями

активних слухачів, враховуючи соціально-педагогічний ефект казки. Через казку відбувається вміле залучення нових поколінь до досвіду свого народу. Сучасним батькам дуже корисно цікавитися інтересами та смаками своїх дітей, які проявляються і в виборі казок.

Проблемою сьогодення є те, що діти все менше читають, рідше спілкуються один з одним та мало проводять часу на вулиці. В той же час і самі батьки все менше часу проводять з дітьми, читають чи розглядають паперові книжки.

Суттєвими для виховання екологічної культури у молодших школярів виявляються інтерактивні технології, методи та прийоми, в основі яких лежить ситуативне моделювання ситуацій, обговорення дискусійних запитань, форми колективно-групового та кооперативного навчання, які дозволяють залучати до освітнього процесу всіх учнів класу. Провідною функцією учня є самостійне здобування знань під керівництвом вчителя.

Враховуючи безперервний характер розвитку особистості, необхідність надання педагогічному процесу цілісного характеру, ми вважаємо за доцільне визначити розвиток екологічної культури особистості як цільову установку і в процесі освіти, і виховання. Саме тому одним з ефективних методів у формуванні екологічної культури особистості може виступати проектний метод.

Метод проектів розглядається як спосіб організації спільної навчально-пізнавальної, творчої чи ігрової діяльності вчителя, учнів та їхніх батьків, їх взаємодії з навколишнім середовищем у процесі планування та поетапного виконання практичних завдань, що поступово ускладнюються, з досягненням свідомо поставленої мети та отримання продукту діяльності. Специфіка методу проекту полягає в тому, що педагогічний процес накладається на процес взаємодії дитини з навколишнім світом, освоєння вихованцем навколишнього

середовища (природного та соціального), педагогічний вплив здійснюється у спільній з дитиною діяльності, спирається на його власний досвід [6].

Отже, на нашу думку, проблема формування екологічної компетентності молодших школярів у позакласній виховній роботі може бути пов'язана з кількома аспектами, але одночасно створює можливості для творчого та педагогічного підходу. Ми окреслили деякі можливі шляхи її вирішення: розробка позакласних занять, які акцентують на конкретних екологічних проблемах на місцевому рівні – робота з реальними прикладами може полегшити засвоєння матеріалу та розуміння екологічних проблем; використання класичних та інтерактивних методів, ігор, казок, експериментів та досліджень; забезпечення можливостей для участі в проектах і груповій роботі для створення зацікавленості; використання доступних ресурсів, таких як місцева природа, віртуальні тури, відеоматеріали та гостьові лекції від екологічних експертів; застосування інноваційних методів, таких як гейміфікація, використання технологій (наприклад, віртуальні тури, інтерактивні додатки) та практичні вправи; розробка програми позакласної роботи з екології, яка враховує послідовність тем та включає практичні завдання для системного формування компетентності; залучення дітей до реальних екологічних ініціатив, включаючи волонтерську роботу в природних резерватах чи чистках територій.

Важливо пам'ятати, що формування екологічної компетентності в молодших школярів повинно бути цікавим та захоплювальним процесом, щоб створити позитивне ставлення до природи та екології взагалі.

Висновки. Підсумовуючи, слід зазначити, що дослідження формування екологічної компетентності дітей молодшого шкільного віку під час позакласної виховної роботи є напрямом, що розвивається, і наголошує на важливості раннього дитинства, міждисциплінарних підходів, навчання на практичному досвіді,

підготовки та підтримки вчителів, а також контекстуальних факторів.

Подальші дослідження в цій галузі можуть сприяти розробці ефективних програм екологічної освіти, які сприяють розвитку екологічної компетентності та надають молодшим школярам змогу стати екологічно відповідальними громадянами.

Список використаних джерел:

1. Державний стандарт початкової загальної освіти // Початкова школа. – 2011. – № 7. – С.1–6.

2. Завгородня Т. Екологічна освіта як умова формування культури здоров'я молодших школярів: вітчизняний та зарубіжний досвід [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64. – Назва з титул. екрану.

3. Екологічне виховання молодших школярів: Навч. посіб. для студ.пед.фак. і вчителів почат. класів / О.А. Біда, Г.П. Волошина, В.П. Гонзуль та інші. – К.: Наук. світ, 2002. – С. 12-13.

4. Кобзар А. Формування екологічної компетентності учнів початкових класів у процесі реалізації природничої освітньої галузі НУШ [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://repository.sspu.edu.ua/bitstream/>. – Назва з титул. екрану.

5. Маршинська В.В. Виховання емоційно-цілісного ставлення до природи у дітей старшого дошкільного віку : Дис. канд. пед. наук : 13.00.08 / Інститут проблем виховання АПН України. К., 2003. – С. – 150.

6. Проектна діяльність в початковій школі [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://naurok.com.ua/proektna-diyalnist-u-pochatkoviy-shkoli-263109.html>. – Назва з титул. екрану.

7. Психолого-педагогічний супровід розвитку дитини в умовах взаємодії дошкільної освіти і сім'ї : монографія / Л. В. Іщенко, Н. Д. Трофаїла, Л. П. Карнаух [та ін.] ; МОН України, Уманський держ. пед. ун-т ім. Павла Тичини. – Умань : Візаві, 2019. – С. 36.

8. Пустовіт Г. Теоретико-методичні основи екологічної освіти і виховання учнів 1-9 класів у позашкільних навчальних закладах : Монографія. – К. – Луганськ: Альма-матер, 2004. – С. 74.

9. Савченко О. Виховний потенціал початкової освіти : посібник для вчителів та методистів початкового навчання / О. Я. Савченко. – 2-ге вид., доповн., переробл. – К. : Богданова А. М., 2009. – С. 180

10. Солонар Н. Розвиток екологічної компетентності молодших школярів на уроках «Я досліджую світ» [Електронний ресурс]. Режим доступу : <https://archer.chnu.edu.ua/handle/123456789/3737>. – Назва з титул. екрану.

11. Хоменко В. Екологічне виховання в школі / В.Хоменко // Завуч. – 2000. – Серп. (№ 23/24). – С. 23 – 25.

§2.4 ПЕРЕДУМОВИ ТА КОНЦЕПТУАЛЬНІ ЗАСАДИ СУЧАСНИХ ТЕНДЕНЦІЙ РОЗВИТКУ ОСВІТИ (Маленко Я.В., Криворізький державний педагогічний університет, Кобрюшко О.О., військовослужбовець, Поздній Є.В., Криворізький державний педагогічний університет)

Вступ. Людство ввійшло в ХХІ століття з приголомшливими за значущістю досягненнями та неймовірно потужними можливостями середовищтворення і, водночас, із реальною причинно-наслідковою загрозою різномасштабних криз і катастроф від їхнього впровадження. Технологічна могутність людини, інтенсифікація створення модифікацій середовища (артеприродне, квазіприродне), експоненціальний зріст чисельності людства потенціювали стрімке лавиноподібне асиметричне наростання процесів глобалізації, інтеграції, інформатизації, силовий характер впливу яких ставить виклик перед цивілізацією, від відповіді на який натеper залежить існування та виживання в осяжному майбутньому восьми мільярдів людей на Землі.

Сьогодні весь прогресивний світ зацікавлений у розробці ефективних науково обґрунтованих шляхів і механізмів спрямування у конструктивне русло глобалізаційних процесів, справедливому розподілі вигод, визначенні оптимальної стратегії адаптивної діяльності, що на фоні глобального солідаризму уможливе втілення фундаментального принципу «рівності поколінь» та подальше процвітання виду *Homo sapiens*. Фактична відсутність вибору, пов'язана з безальтернативністю біосферосумісності людини, вимагає кардинальних змін пріоритетів, парадигм, вимірів, принципів організації діяльності, управління та контролю на всіх рівнях у всіх галузях і сферах життя з урахуванням передового світового досвіду, визначальних імперативів розвитку людства, припиненням самовідчуження людяності від людини та ескалації антицінностей.

Освіта, як соціальне й культурне явище, - атрибут людства, феномен суспільного життя, чинник розвитку цивілізації, концепт розуміння ролі людини у біосфері та Всесвіті, складова адаптивних стратегій існування та виживання людства у межах екологічної метасистеми, основа безпеки, добробуту, функціонування та процвітання етносу, народу, держави, засіб творення особистості, її мислення, бачення сенсу життя та інструмент підготовки до багатогранної самореалізації в умовах об'єктивних реалій сьогодення. Освіта є своєрідним індикатором і медіатором взаємодій соціуму з навколишнім світом, акцептором викликів і запитів суспільства, каталізатором його адаптивних змін. Передумовами її розвитку є загальні явища та процеси, які визначають специфіку поступального руху еволюційного розвитку сфери існування життя, найсуттєвіший вплив серед яких мають глобалізація, інтеграція, інформатизація.

Виклад основного матеріалу. Глобалізація (від лат. «*globus*» - куля, земна куля, глобус; від англ. та франц. «*global*» - той, що має відношення до Земної кулі, загальний, світовий, планетарний) – перетворення певного явища на світове, планетарне, те, яке стосується всієї планети; процес всесвітньої соціально-економічної, політичної, культурної інтеграції та уніфікації [1, 2, 3]. Глобалізація як концепція єдиного людства представлена у релігійних, філософських, політичних ученнях. Вона є принципово новим якісним станом світових суспільних відносин, який охоплює всі сфери життя. Її розуміють як об'єктивний безперервний історичний процес, спряжений із формуванням єдиного світового простору, глобальної інфраструктури, транснаціоналізації комунікацій. Глобалізація виявляється в: універсалізації (виробленні єдиних спільних базових правових принципів і інститутів та усуненні суперечностей між національними системами); гомогенізації як інтеграції простору, що найбільшого успіху досягла на теренах

Західної Європи (Європейський Союз); уніфікації світових стандартів, цінностей, норм поведінки; відкритості національних кордонів держав у різних галузях (економіці, культурі, політиці, освіті тощо). Глобалізація породжує нові тенденції щодо ціннісного виміру освіти, тобто її значення для окремої людини та суспільства загалом, і створює передумови полікультурного розвитку, використання кращого міжнародного досвіду, асиміляції, інтеркультурації, космополітизації. Разом з тим, вона несе й певні потенційні загрози академічним цінностям, як то: 1) формування освітньої нерівності з утворенням освіти країн «золотого мільярду» та периферійної освіти молоді багатьох інших країн; 2) формування нової концепції розуміння освіти як виду комерційної угоди; 3) загроза академічній освіті, внаслідок оцінки її за зовнішніми показниками (працевлаштування здобувачів, розмір їхньої заробітної плати); 4) поява освітніх провайдерів, що потенціуює селекцію найталановитішої молоді та «відтік інтелекту» за кордон тощо.

Найтіснішим чином з глобалізацією пов'язаний багатовимірний процес інтеграції (від лат. «*integration*» – відновлення, поновлення та «*integer*» – цілий), який тлумачиться як: акт чи процес поєднання двох чи більше частин таким чином, щоб вони функціонували разом [4]; зміцнення взаємозалежності та злагодженості елементів системи [5]; процес взаємозближення і взаємодії окремих структур [6]; об'єднання будь-яких елементів в одне ціле, а також поєднання та координація дій різних частин цілісної системи [7]. Окресленню проблематики інтеграції як незмінного інструменту глобалізації присвячені праці М. Ісінгаріна, Е. Ленського, О. Картунова, Л. Хоффмана, К. Армстронга, Ж. Монне, А. Мілворда, Е. Хааса, К. Дойча, Е. Дейтона, Дж. Капорасо та ін. [8, 9, 10, 11, 12, 13]. Векторами прояву інтеграції в освіті стали її інтернаціоналізація, та регіоналізація, інтеграція змісту освіти.

Інтернаціоналізацію освіти розглядають у різних контекстах як: феномен міжнародних відносин; процес впровадження міжнародного аспекту в освітню, дослідницьку, обслуговуючу функції освіти, коли цілі, функції, організація надання послуг набувають міжнародного вимірювання (Дж. Найт, О. Слепухін); інтеграцію окремих закладів і національних систем; процес інтеграції пов'язаний з фізичною мобільністю, здобувачів, викладачів, міжнародною освітою; об'єктивний і багатовимірний соціокультурний процес, що відбувається під впливом глобалізації на основі взаємодії і взаємовпливу, на засадах міжнародного і європейського освітнього права для забезпечення високих стандартів якості освіти [11]. Поняття інтернаціоналізації у сфері освіти традиційно включає два аспекти: «внутрішню» інтернаціоналізацію (*internationalization at home*), що полягає у реалізації стратегій і підходів щодо запровадження міжнародного виміру у зміст й організацію діяльності закладів освіти, внесенні глобальних і компаративних компонентів у навчальні плани та програми, залученні іноземних фахівців до навчального процесу офлайн і шляхом віртуальної інтернаціоналізації; «зовнішню» інтернаціоналізацію або освіту за кордоном, трансграничну освіту (*education abroad, cross-border education*), яка покликана позиціонувати заклади освіти на міжнародному ринку освітніх і дослідницьких послуг і виявляється в академічній мобільності учасників освітнього процесу [14].

Регіоналізація – це своєрідна форма і прояв суперечностей глобалізації, що полягає у формуванні на основі інтенсивних інтернаціональних зв'язків нових об'єднань, соціотериторіальних систем, міжнародних консорціумів і транснаціональних альянсів, які можуть забезпечити певний захист регіонів від негативних наслідків глобалізації [11, 13, 15, 16]. Регіоналізацію, як один з напрямів модернізації освіти, можна розглядати у різних площинах: 1) у зв'язку з інтернаціоналізацією освіти в глобальному

освітньому просторі, яка, в свою чергу, потенціє інтенсифікацію процесів регіоналізації як виду співробітництва в галузі освіти, побудованого на кооперації держав одного геополітичного регіону з метою економічної інтеграції, соціальної єдності та політичної безпеки (на теперішній час науковці виокремлюють 6 основних регіонів: Північноамериканський, Латиноамериканський, Центральназіатський, Азіатсько-Тихоокеанський, Африканський, Європейський. Завдяки імплементації програм Європейського Союзу та Ради Європи щодо формування загально європейського освітнього і наукового простору останній регіон вважають найуспішнішим); 2) у площині одного з раніше непередбачуваних наслідків глобалізації, що спонукає до серйозного аналізу в процесі розробки довготермінових планів інтернаціоналізації освіти на національному й інституційному рівнях інтрарегіонального співробітництва; 3) як механізм розвитку конкретного регіону, враховуючи визначальну роль освіти у підготовці здобувачів, фахівців, оптимізації функціонування регіону як соціальної спільноти. Значення регіональних закладів освіти полягає в забезпеченні свого регіону висококваліфікованими кадрами тих галузей економіки, які в ньому представлені чи можуть визначати його перспективний розвиток, забезпечуючи певну конкурентну нішу в національній або міжнародній економічній діяльності. Регіональний заклад освіти виступає плацдармом інтеграції суспільства регіонів із глобальним соціумом, місцевих потреб і можливостей із глобальними реаліями. Він виступає своєрідним каталізатором пошуку ендогенних механізмів регіонального зростання, відносної автономії територіальних утворень як активних суб'єктів бізнесу з високим конкурентним статусом.

Викликом часу є інтеграція змісту освіти, що тлумачиться як процес і результат об'єднання окремих компонентів змісту освіти в єдине ціле, цілісність. Ідея інтеграції в генезі освіти, в тому числі і вітчизняної, має давню історію й міцне коріння. Ще

Я. А. Коменський зазначав, що все, що знаходиться у взаємозв'язку, потрібно викладати в такому ж взаємозв'язку. Видатний вчений одним із провідних дидактичних принципів уважав принцип цілісності, який передбачає єдність знань, їх узагальнення та систематизації, логічну послідовність та структурування, що є ознаками інтеграції навчання. Базові ідеї інтеграції в освіті набули розвитку в період класичної педагогіки XVIII-XIX ст. та працях видатних вчених – засновників проблемно-комплексного навчання у школі на міжпредметній основі на межі XIX-XX ст. Суттєвим внеском у розробку ідей інтеграції змісту освіти, інтегративного підходу є праці таких учених, як О. Біляєв, І. Бех, Т. Бородіна, О. Ващук, Л. Варзацька, О. Вознюк, С. Гончаренко, О. Данилюк, Н. Данько, О. Дятлова, О. Дубасенюк, І. Зверев., В. Ілченко, Є. Калініна, І. Козловська, К. Колесина, Ю. Колягін, Г. Монахова, В. Паламарчук, О. Савченко, Н. Светловська, В. Тяхтін, В. Радкіна, Т. Хребто, А. Хуторський та інших. Навчальна інтеграція за своєю суттю багатофункціональна та виконує освітню, виховну, розвивальну, психологічну, методологічну, організаційну функції. До провідних принципів інтеграції та конструювання змісту навчання у закладах загальної середньої освіти належать: багаторівневність (внутрішньо предметна інтеграція (мікрорівень), міжпредметна інтеграція (мезорівень), міжциклова інтеграція (макрорівень); єдність інтеграції з диференціацією; креативність; гнучкість; принцип урахування особистого досвіду учасників педагогічного процесу; діяльнісний підхід тощо. Для визначення видів (напрямів) і рівнів інтеграції змісту навчання науковці застосовують різні критерії, а саме: І. Глибина інтеграції (обсяг): 1) тематична інтеграція - поєднання начального матеріалу різних галузей знань із метою цілісного та всебічного вивчення наскрізних тем; 2) повна інтеграція, яка передбачає створення інтегрованих курсів на основі залучення знань з різних навчальних предметів [17]; II. Об'єкти, що інтегруються:

1) предметно-змістова, орієнтована на створення інтегрованого змісту освіти; 2) операційно-процесуальна, яка полягає в розробці адекватного інструментарію для засвоєння здобувачами освіти інтегрованого навчального змісту [18]; III. Вектор інтеграції: 1) інтеграція довкола проблеми; 2) інтеграція довкола змісту навчання, що ґрунтується на причинно-спадковій синхронізації та синхронізації у часі тих самих змістів на різних навчальних предметах, при цьому у центрі уваги ставляться різні аспекти визначеної програмної проблеми; 3) інтеграція довкола вмінь [19]; IV. Характер інтеграції (поліцентричність): 1) внутрішньопредметна, яка дозволяє визначити ядро необхідних знань, технологічних умінь і навичок мислення для ефективної діяльності в межах навчального предмета, який вивчається; 2) «експансіоністська» інтеграція, що дає можливість використовувати інтегративний потенціал кожної галузі змісту освіти під час міждисциплінарної взаємодії наукових знань; 3) філософська інтеграція, що ґрунтується на використанні філософського компонента в межах кожної навчальної дисципліни; 4) інформатизаційна інтеграція, яка передбачає оволодіння учнями знаннями й опанування вміннями за допомогою сучасних інформаційних технологій; 5) технологічна інтеграція, яка забезпечує опанування здобувачами сучасними суспільними й особистісними технологіями для задоволення загальносуспільних та особистісних потреб; 6) особистісно-орієнтована інтеграція, що передбачає на основі вищевказаних форм і способів інтеграції створення кожним учнем власної системи знань, формування в нього інтегративного мислення, яке дає йому можливість самовизначитися в подальшому навчанні й житті, стимулює до вільної життєтворчості й соціально-психологічної інтеграції з іншими людьми на засадах загальнолюдських цінностей [20]; V. Ядро інтеграції: 1) побудова інтегрованих навчальних курсів, що об'єднують кілька дисциплін одного циклу; 2) групування навчальних предметів навколо важливої

проблеми; VI. Спосіб розгортання змісту навчального матеріалу у часі: 1) вертикальна навчальна інтеграція за якої логічні й часові відносини утворюють певну послідовність; 2) горизонтальна інтеграція, яка передбачає обмеження одним часовим періодом подій та явищ, який висвітлює матеріал з різних навчальних предметів чи освітніх галузей [21] тощо.

Однією з домінантних тенденцій розвитку цивілізації ХХІ століття є інформатизація. В наш час інформація – це важливий чинник забезпечення стабільності і розвитку суспільства, умова продуктивності взаємодії її користувачів та повної інтеграції у світове інформаційне середовище [11]. Становлення і розвиток інформаційної цивілізації має закономірності, серед яких: економічна, оскільки інформація перетворюється в основний ресурс товарів і послуг, стає джерелом доданої вартості і зайнятості; соціальна, тому що інформація стає важливим фактором зміни якості життя і під її впливом формується нова інформаційна свідомість; соціокультурна, що формує певні норми і цінності, які відповідають потребам усебічного розвитку окремого індивіда та суспільства в цілому; технологічна як широке впровадження інформаційних технологій у всі сфери життя, у систему освіти і навчання; політична, що пов'язана зі свободою доступу до інформації як основи політичних процесів і програм, які реалізують принципи плюралізму, демократії, гуманізму. Державну інформаційну політику в Україні регламентує Закон України «Про Національну програму інформатизації» [22]. Інформаційний бум безпосередньо впливає на модернізацію сфери освіти актуалізуючи питання підготовки здобувачів і майбутніх фахівців до активної діяльності в інформаційному суспільстві, здобуття ними досвіду застосування інформаційних технологій, комп'ютерної освіченості, впровадження медіа-освіти, інформаційних, інформаційно-комунікаційних технологій навчання, дистанційної освіти, Е-навчання.

Глобалізація, інтеграція, інформатизація як об'єктивні умови, на фоні яких розгортається трансформація сучасної освіти, визначають її пріоритетні тенденції та стратегії розвитку, до яких належать фундаменталізація, інноваційність, гуманізація, екологізація, неперервність.

Фундаменталізація - це процес якісної зміни освіти на основі принципу її фундаментальності. У термінах експертів «Римського клубу» це означає необхідність переходу від «підтримуючої» до «випереджальної» інноваційної освіти. Вперше концепція фундаментальної освіти була сформульована в праці «Про внутрішню й зовнішню організацію вищих наукових закладів у Берліні» німецького філософа, дипломата Фрідріха Вільгельма фон Гумбольдта в 1809 - 1810 рр. [23, 24]. Враховуючи гостру актуальність фундаменталізації освіти, ЮНЕСКО в 1994 р. виробило спеціальний меморандум, в якому наголошується, що лише фундаментальна освіта дає такі знання, які є універсальними за суттю і забезпечують можливість орієнтуватися у будь-якому новому середовищі. Фундаментальний характер освіти визнаний одним з пріоритетів Болонського процесу. Фундаментальна освіта оцінюється як один з обов'язкових опорних чинників національної безпеки, соціально-економічного розвитку, забезпечення країни та її народу гідного статусу в світовому співтоваристві, яке переходить від протистояння, конкуренції, гарячих і холодних війн до зближення і співробітництва з багатьох глобальних, регіональних і міжнаціональних проблем.

Вектором фундаменталізації освіти є її спрямування на узагальнені й універсальні знання, на формування загальної культури, на розвиток узагальнених способів мислення і діяльності. Її завдання - створення оптимального середовища для виховання гнучкого багатогранного мислення, освоєння наукової інформаційної бази і сучасної методології осмислення дійсності, формування внутрішньої потреби в саморозвитку і

самоосвіті протягом усього життя людини. Особливе значення у фундаменталізації освіти має «філософія якості», в основі якої особистість, перехід від якості технологій до якості особистості, освіти, а в кінцевому підсумку до громадського інтелекту. Складові процесу фундаменталізації освіти: 1) зміна співвідношення між прагматичною та загальнокультурною, загальнонауковою складовими освіти; 2) зміна змісту дисциплін та зосередження основної уваги на вивченні фундаментальних законів розвитку природи та суспільства, формуванні цілісних уявлень про глобальний світ, його проблеми та шляхи їх розв'язання; 3) забезпечення пріоритетності інформаційних, інтелектуальних, природничо-наукових компонент у системі освіти. Шляхами реалізації фундаменталізації вважають: 1) насичення змісту освіти системними теоретичними знаннями, фундаментальними теоріями, концепціями, ідеями; 2) домінування дослідницьких методів навчання, творчої діяльності, інтеграції ідей і методів науки, навчання та наукової творчості; 3) саморозвиток здобувача як суб'єкта мобільних освітньої, професійної й науково-дослідницької діяльності [24]. Фундаменталізація є основою розвитку інноваційної освіти.

Інноваційність – ключовий феномен у характеристиці становлення і розвитку постіндустріального суспільства. Термін «інновація» (від лат. «*innovatio*», від англ. «*innovation*» - оновлення, зміна, нововведення, введення новацій, винахід) є відносно новою категорією, яку ввів у науковий обіг австрійський вчений Йозеф Алоїз Шумпетер у першому десятиріччі XX ст., використавши у праці «Теорія економічного розвитку» [25]. Науковець позначав цим поняттям такі види змін: використання нової техніки, технологічних процесів нового ринкового забезпечення виробництва; упровадження продукції з новими якостями; використання нової сировини; зміни в організації виробництва та його матеріально-технічного забезпечення; поява нових ринків збуту. З 60-х років минулого

століття почали активно розроблятися концепція соціальної інноватики, педагогічна інноватика. На теперішній час поширені три підходи до тлумачення терміну: 1) об'єктний (інновація розглядається як певний результат у вигляді нової технології, товару, методу тощо); 2) процесуальний (інновація як процес впровадження певних змін); 3) трансформаційний (зміни в діяльності підприємства, організації тощо). Для класифікації інновацій використовують різні критерії: I. Вид діяльності: наукові, дослідницькі, навчальні, процесні, управлінські інновації; II. Характер інновацій: коригувальні, радикальні, комбінаторні, модифікаційні інновації, модернізуючі, радикальні, революційні; III. Масштаб інновацій: локальні, модульні, оціночні, системні інновації; IV. Методика: інноваційні методи, інноваційні методики, інноваційні технології, інноваційні програми; V. Джерело походження інновацій: зовнішні інновації, внутрішні інновації; VI. Сфера впливу інновацій: психолого-педагогічні інновації, науково-виробничі інновації, соціально-економічні інновації; VI. Спосіб здійснення: планові, систематичні, періодичні, стихійні, спонтанні, випадкові; VII. Наступність (послідовність) введення: замішувальні інновації, реінновації (зворотні інновації, які використовують повторно у зв'язку з неспроможністю введення нової інновації), абсолютні (інновації, які не мають аналогів), ретроінновації тощо. Дослідженню питань теорії інновацій займалися провідні вітчизняні та зарубіжні вчені (Л.О. Базиль, Д.М. Гвишиані, А.В. Гриньов, П. Друкер, Ф. Валента, Л. Водачек, В.А. Євтушевський, Й.С. Завадський, С.М. Ілляшенко, В.А. Коноплицький, А. Левінсон, Н.В. Краснокутська, В.Г. Мединський, В.Ф. Паламарчук, Л.А. Полонська, А.І. Пригожин, Г.В. Осовська, Б. Санто, Б. Твісс, А.М. Турило, Х. Хауштайн, С. Хейвуд, А.В. Хуторський, Е.А. Уткін, Р.А. Фатхутдінов, Г.І. Філін, Й. Шумпетер, Ю.В. Яковець та інші).

Інновації в освітньому просторі – ознака сучасності, що виявляється у тенденціях накопичення та видозміни ініціатив і

нововведень, які резонують з вищими цінностями демократичного суспільства. Їхня вагомість закріплена у сучасній законодавчій базі (Закони України «Про інноваційну діяльність» [26], «Про пріоритетні напрями інноваційної діяльності в Україні», «Про освіту» [27], Стратегія розвитку сфери інноваційної діяльності на період до 2030 року [28], Національна доктрина розвитку освіти [29], Концепція Нової української школи (НУШ) [30]). Інновації в освіті стосуються: національних систем освіти; змін у змісті освіти, особистісно орієнтованої, спрямованої на творчий розвиток здобувачів; запровадження механізмів європейських, державних стандартів як важеля розвитку Європейського освітнього простору; управління якістю освіти на всіх рівнях; професійної підготовки здобувачів у вищих закладах освіти, що ґрунтується на студентоцентрованій парадигмі її організації, створенні наукового, освітнього, культурного середовища для розвитку особистості здобувача освітнього рівня; технологій організації навчального процесу; управління освітою, закладами освіти; моделей навчання, до яких відносять: контекстне, імітаційне, проблемне, модульне, модульно-рейтингове, проєктивне навчання; використання новітніх інформаційних технологій; системних ініціатив, зокрема створення нових освітніх інституцій, фінансування системних змін, яке заохочує підвищення рівня підприємливості та розвитку професійних вмінь та навичок викладачів, створення «груп просування інновацій»; особистісних установок викладача, оскільки навчальний процес має бути діалогом особистостей викладача та здобувача, що суттєво впливає на мотивацію останніх до навчання; залучення стороннього інноваційного досвіду тощо.

Інноваційність є запорукою гнучкості та динамічності системи освіти, її адаптованості та відкритості до нового, реалізації та ініціації конкурентоспроможних освітніх національних

і транснаціональних проєктів, умовою формування інноваційного мислення людини сучасності.

Одним із принципів реалізації Державної національної програми «Освіта» («Україна ХХІ століття») є гуманізація освіти, що «полягає в утвердженні людини як найвищої соціальної цінності, найповнішому розкритті її здібностей та задоволенні різноманітних освітніх потреб, забезпеченні пріоритетності загальнолюдських цінностей, гармонії стосунків людини і навколишнього середовища, суспільства і природи» [31]. Гуманізація освіти – це: 1) система, яка ґрунтується на етичних принципах; 2) багатовекторний процес утвердження гуманістичних цінностей, стимулів, мотивів поведінки, що спрямовані на олюднення цілісної картини світу, розвиток гуманістичного мислення і світогляду через варіативність і диференційованість навчання, навчальних програм і підручників [32]; 3) стратегія реформування освіти. У найбільш загальному плані гуманізацію, тобто «олюднення» освіти, можна характеризувати як побудову стосунків учасників освітнього процесу на основі зміни стилю педагогічного спілкування від авторитарного до демократичного, подолання жорсткого маніпулювання свідомістю здобувачів, практики індоктринації учнів і студентів (нав'язування їм непорушних стереотипів мислення, догм, які не підлягають критиці) [33]. Основними її чинниками є:

- утвердження цінностей гуманізації освітньої діяльності, які визначають принципові засади відносин у системі «дорослий – дитина»;
- прийняття і визнання суб'єктності учасників освітньої діяльності;
- надання суб'єктної свободи у процесі вибору освітньої траєкторії;
- пріоритетність особистісно орієнтованої взаємодії в освітній діяльності;
- олюднення освітнього середовища;

- визнання різноманіття культурних форм життєдіяльності особи;

- формування толерантності у суб'єктів освітньої діяльності.

Гуманізація освіти спирається на низку тактичних принципів, до яких належать: 1) принцип спрямованості на всебічний розвиток особистості здобувача; 2) принцип національної спрямованості освіти; 3) принцип доступності для всіх; 4) принцип гнучкості; 5) принцип зв'язку змісту навчання з життям; 6) принцип моральності, актуалізації та спрямування моральних норм на підтримання прав людини, прав дитини, на охорону навколишнього природного середовища; 7) принцип толерантності, культивування у здобувачів вміння поважати і враховувати інтереси інших; 8) принцип формування творчого потенціалу; 9) принцип безперервності; 10) принцип індивідуалізації навчання. Процеси гуманізації освіти багатовимірні, масштабні, комплексні, пов'язані з морально-психологічними трансформаціями, внутрішньою переорієнтацією системи духовних цінностей, становленням вільної й толерантної особистості, усвідомленням безальтернативності біосферосумісності людини, власної гідності й цінності життя кожної людини, формуванням почуття відповідальності та причетності до минулого, теперішнього та майбутнього.

Ключовою тенденцією сталого розвитку, ідеологією суспільства XXI ст. і пріоритетом реформування освіти, поряд з фундаменталізацією, гуманізацією, індивідуалізацією, інтеграцією, інноваційністю, випереджувальністю, є екологізація. У преамбулі Міжнародної декларації «Хартія Землі – 2000» зазначається: «Ми перебуваємо на критичному етапі в історії Землі, коли людство має визначитися з власним майбутнім ... Для подальшого розвитку ми повинні ... об'єднатися заради сталої глобальної спільноти, заснованої на пошані до природи, загальних правах людини, економічній справедливості та культурі миру. Для цього нам, народам Землі, необхідно

визнати нашу відповідальність один перед одним, до всесвітньої спільноти і до майбутніх поколінь» [34]. Екологічна проблематика відчутно впливає на всі сфери життя людей: науку, виробництво, політику, економіку, енергетику, охорону здоров'я й освіту, на формування основних світоглядних орієнтацій сучасної людини, визначаючи стиль її мислення та здатність цілісного, синтетичного усвідомлення біосфери [35]. Звідси, актуальність екологізації освіти, яка спрямована на формування інтелектуальної, освіченої, толерантної, компетентної особистості, алертного, мудрого й відповідального творця власної траєкторії життя та мотивованого громадянина-будівельника країни, здатного до системного, гнучкого, інноваційного мислення, усвідомлення безальтернативності біосферосумісності людини і природи, ідей глобального еволюціонізму, коеволюції, адаптаціогенезу, системності, синергетики та спроможного до цілеспрямованих і структурованих, через індивідуальне занурення в культурне середовище, дій з урахуванням тенденцій розвитку та невизначеності умов сучасного глобалізованого світу [36, 37].

Екологізація освіти, як і всіх форм суспільної діяльності та свідомості, в наш час стає тим імперативом, який визначає відношення суспільства й окремої особистості до навколишнього середовища з урахуванням принципу «рівності поколінь», діалектики частини й цілого (суспільства та природи, людини та суспільства) та узгодження «стратегії природи» і «стратегії розуму», «природи людини» і «метасистемної природи біосфери». Предметне відображення порушена проблема знайшла у працях зарубіжних і вітчизняних науковців (П. Бачинський, І. Бех, О. Бондар, Дж. Голден, С. Дерябо, Е. Гірусов, А. Захлебний, І. Зверева, І. Качур, М. Кисельов, К. Корсак, В. Крисаченко, С. Кримський, Л. Курник, В. Лещинська, Д. Лихачов, А. Львовчикіна, Л. Лук'янова, Б. Макгеттрік, Н. Мамедов, М. Моїсєєв, Л. Мухамедишина, В. Назаренко, Г. Пустовіт, Н. Пустовіт, М. Реймерс, С. Рудишин, Б. Савчук, О. Салтовський, Є. Смотрицький, С. Совгір, Дж. Стюард,

В. Танська, М. Тарасенко, О. Устюгова, В. Ясвін та інших). Законодавчі засади розбудови екологічної освіти містять «Стратегія ЄЕК ООН з освіти для сталого розвитку» [38], закони України «Про Основні засади (статтегію) державної екологічної політики України на період до 2030 року» [39], «Про освіту» [29], «Про концепцію екологічної освіти України» [40] та ін. На думку більшості науковців найефективнішою моделлю розбудови екологічної освіти з трьох існуючих (монопредметна, багато-предметна, комбінована) найбільш прийнятною є комбінована модель, що передбачає екологізацію всіх навчальних дисциплін за умови наявності у здобувачів відповідних базових знань з екології, яких вони набувають у процесі вивчення спеціального курсу (предмету) екологічного спрямування. Екологізація ґрунтується на чотирьох принципах навчання: вчитися, щоб знати; вчитися, щоб діяти; вчитися, щоб існувати; вчитися, щоб жити спільно [41].

Як зазначає Л.Б. Лук'янова, екологізація надає освіті екологічного спрямування, що полягає у посиленні її світоглядних орієнтацій, насиченні предметів питаннями екологічної тематики, включенні до змісту результатів тих наукових досліджень, які пов'язані з регіонально-галузевою специфікою, а також підготовкою екологічно грамотних, відповідальних за наслідки дій здобувачів із глобально-орієнтованим світоглядом [42]. Мета, принципи, зміст екологізації як нової освітньої парадигми не можуть викликати сумнівів. Спростовувати або ж невілювати її життєву необхідність не можна, оскільки ця проблема охоплює надзвичайно важливе, сутнісне й торкається всіх життєвизначальних питань людства та здатна забезпечити вирішення проблем глобальної екологічної кризи.

Кардинальні зміни системи генерації й передавання знань в останні десятиліття, оновлення щороку близько 5% теоретичних і 20% професійних знань людства епохи глобалізованого мережевого суспільства обумовили нагальну

потребу переходу до освіти протягом життя («*life education / lifelong learning*»), коли базова освіта перманентно доповнюється програмами додаткової освіти і є лише фундаментом неперервної системи навчання людини сучасності. Вперше оприлюднена в 1965 році на форумі ЮНЕСКО у доповіді «Вступ до неперервного навчання» («*An Introduction to Lifelong Learning*») головою підрозділу з питань освіти дорослих, датським теоретиком Полом Ленграндом концепція неперервної освіти стала стратегічним орієнтиром, «керівною конструкцією» і провідним принципом розбудови освітньої системи ХХІ століття на засадах гуманізму. Аспектам організації неперервної освіти присвячені доповіді і документи міжнародних організацій («Навчатися бути» (*Learning to Be*) ЮНЕСКО (1972) [43], «Освіта, що повторюється: стратегія неперервного навчання» (*Recurrent Education: A Strategy for Lifelong Learning*) ОЕСР (1973) [44], «До питання про політику співдружності у галузі освіти» (*For a Community Policy on Education*) Комісія Європейського співтовариства (1973) [45], «Викладання та навчання - назустріч суспільству, що вчиться» (*White Paper. Teaching and Learning: Towards the Learning Society*) Біла книга Європейської комісії (1995) [46], «Неперервна освіта для всіх» (*Lifelong Learning for All*) ОЕСР (1996) та інших), праці зарубіжних і вітчизняних учених (Б. Єкслі, П. Легранд, Е. Фор, Р. Даве, Дж. Кідд, Б. Вульфсон, О. Грішнова, А. Гончарук, Т. Десятов, І. Заюкова, Т. Кучера, О. Локшина, О. Матвієнко, Л. Мусіна, Г. Телегіна, А. Чухно, Л. Шевченко та ін.).

Неперервну освіту треба розуміти не як механічний рух особистості від дошкільної до загальної середньої, професійної, вищої, післядипломної освіти, підвищення кваліфікації та ін., а як гармонійний (незалежно від віку) процес циклічного оновлення особистості на кожному з зазначених етапів розвитку. Основні принципи неперервної освіти: безперервність; гуманізм; доступність у будь-якому віці; системність; мобільність;

випередження; відкритість; наступність освіти (перехід від нижчих рівнів освіти до вищих). Ефективна реалізація принципів неперервної освіти вимагає дотримання наступних вимог:

- свобода вибору, а саме часу, місця, тривалості, вартості, виду і форми, цілей, організації, методів, джерел та засобів, послідовності, змісту, оцінки, програми навчання, вибору консультантів, наставників, викладачів, ЗВО, рівня документів освіти та ін.;
- індивідуалізація навчання, що дозволяє враховувати включення особистості в групові та колективні форми навчально-пізнавальної та трудової діяльності;
- варіативність, яка зорієнтована на створення необхідних умов для прояву здібностей особистості;
- гнучкість у реагуванні на суспільні зміни;
- ступінчастість, поступовий перехід від нижчих щаблів освіти до вищих;
- культуровідповідність, тобто поєднання національних освітніх традицій і найкращого світового досвіду;
- сполучення неперервності та дискретності, взаємопроникнення періодів самоосвітньої діяльності індивідуума;
- взаємозв'язок теоретичної та практичної підготовки (комплексність), що передбачає неперервність внутрішніх і зовнішніх зв'язків освіти;
- інноваційність.

Важливість науково-обґрунтованого забезпечення модернізації вітчизняної освіти з позицій відповідності світовим трансформаціям підкреслено у стратегічних документах, які визначають засади її розвитку в Україні. Вже на початку 90-х років ХХ ст. у Державній національній програмі «Освіта» («Україна ХХІ століття») було зазначено потребу залучення до зарубіжних досягнень в освітній сфері для прискорення розвитку вітчизняної освіти і науки, покращання підготовки й

перепідготовки фахівців [31]. У Національній доктрині розвитку освіти (2002 р.) серед пріоритетних напрямів державної освітньої політики визначено інтеграцію вітчизняної освіти до європейського та світового освітнього просторів, що передбачає масштабні порівняльні розвідки [29].

Цілі, досягнення, актуальні напрями розвитку освіти закріплені у законодавстві України про освіту, що ґрунтується на Конституції України і Законі України «Про освіту», спеціальних законах України («Про вищу освіту», «Про фахову передвищу освіту», «Про повну загальну середню освіту», «Про професійно-технічну освіту», «Про дошкільну освіту», «Про позашкільну освіту», «Про наукову і науково-технічну діяльність»), постановах Кабінету Міністрів України, наказах Міністерства освіти і науки України, Державних стандартах загальної середньої освіти, які відповідають певному рівню Національної рамки кваліфікацій і на підставі яких розробляються типові освітні програми та типові навчальні плани, інших актах законодавства у сфері освіти і науки та міжнародних договорів України, концепціях, укладених в установленому законом порядку, підзаконних нормативно-правових актах, які не звужують зміст і обсяг конституційного права на освіту та академічних свобод учасників освітнього процесу.

Сьогодні, закріплений законодавством, багаторівневий системний процес модернізації сфери освіти України спрямований на забезпечення нової якості освіти, подолання стагнації та ізоляції у сфері досліджень, імплементації інновацій, інтеграції в освітній та дослідницький простір Європейського Союзу, трансформації освітньої галузі на важіль соціальної рівності, консолідації суспільства, конкурентоспроможності та сталого розвитку держави. Пріоритетами визначені: 1. Доступна та якісна дошкільна освіта; 2. Нова Українська Школа; 3. Сучасна професійна освіта; 4. Якісна вища освіта та розвиток освіти дорослих; 5. Розвиток науки та інновацій [47].

Концептуальні засади реформування середньої освіти вперше були представлені для широкого обговорення 17 серпня 2016 року [30]. Метою пріоритету «Нова українська школа» є рівний доступ кожного здобувача до якісної освіти у безпечному, комфортному, інклюзивному та сучасному середовищі; здобуття випускниками ґрунтовних знань та компетентностей, що потрібні для сучасного життя, становлення самодостатніх, творчих і креативних особистостей. Ключовими результатами стали прийняття Закону України «Про повну загальну середню освіту» [48], затвердження Державного стандарту початкової освіти, Державного стандарту базової середньої освіти [49], впровадження низки новацій, серед яких: можливість учнів обирати власну освітню траєкторію, учнівське самоврядування, можливості для створення мережі старшої профільної школи, формування мережі опорних шкіл, оновлення змісту базової освіти, створення умов для впровадження профільної освіти, розвиток дистанційної та змішаної освіти, STEM-освіти тощо [50, 51].

Як зазначив міністр освіти і науки України Оксен Лісовий під час фестивалю «Вчителі майбутнього» (22-23 червня 2023 р., м. Львів), на теперішній час у країні впроваджують 9 реформ, з яких 6 основні й 3 наслідкові, а саме: «...дошкілля, школа, старша школа і профтех, виші та наука і позашкілля, а також євроінтеграція, цифровізація і заробітна плата» [52]. Під час заходу голова комітету Верховної Ради України з питань освіти, науки та інновацій Сергій Бабак виокремив 3 основні проблеми української освіти: модернізація освітнього простору, змісту освіти і низки заробітні плати [52].

Висновки. Швидкий асиметричний розвиток глобалізації та спряжених з нею процесів інтеграції та інформатизації, трансформації ціннісних вимірів і векторів та усталення плюралізму привнесли шквал інновацій та кардинальних змін у життя людини XXI століття.

Нові реалії безпосередньо та неоднозначно позначилися на системі освіти як індикаторі стану суспільства, яка виконує одну з основоположних місій як атрибут, важливий інструмент, доленосний чинник поступального руху людства в напрямку, що відповідає цілям сталого розвитку та ідеалам майбутнього. Стратегічними й архіважливими напрямками гармонізації зі світовими стандартами, модернізації освіти відповідно до реалій сьогодення є її фундаменталізація, гуманізація, екологізація, інноваційність, неперервність.

Освіта – соціальний інститут, одночасно гнучкий та певною мірою консервативний, в діяльності якого суттєве значення має принцип *Festina lente*, який дозволяє їй стати фундаментом підготовки компетентної особистості (грамотної, соціально адаптованої, професійно орієнтованої, духовної, здатної до самовдосконалення), а не кузнею втрачених поколінь, позбавлених опори та орієнтирів діяльності духовних аутсайдерів.

Системне та етапне реформування національної системи освіти України відображено у пріоритетах державної політики у сфері освіти, закріплено у низці законодавчих актів (Конституції, конституційних і спеціальних законах), нормативно-правових документів, державних стандартах, концепціях Нової української школи, екологічної освіти України, стратегіях, програмах, планах. Перебудови є багатоспрямованими і стосуються позашкільної, дошкільної, повної загальної середньої (базової та профільної), професійно-технічної, вищої освіти, освіти дорослих, цифрової трансформації та євроінтеграції освіти, фахової підготовки освітян і підняття їхнього соціального статусу та заробітної плати. Мета їхньої реалізації – досягнення високої якості освіти, формування інноваційного освітнього середовища, як основи потужної та конкурентоздатної держави, подолання консерватизму, інертності, внутрішньої заикленості, розвиток системного мислення з акцентом на баченні перспектив і вмінням самонавчатися впродовж життя, адаптуватися й ефективно та відповідально діяти в умовах конкуренції, невизначеності, надзвичайності.

Однією з актуальних складових успішних перебудов повної загальної середньої освіти є модернізація її ціннісно-світоглядної домінанти та змісту, розробка та застосування в процесі навчання сучасних засобів, методів, технологій, моделей, які здатні сприяти формуванню компетенцій та розвитку компетентностей здобувачів, які відповідають запитам сучасного суспільства, ринку праці та є основою успішної самореалізації особистості, громадянина, майбутнього фахівця.

Список використаних джерел:

1. Сіденко В.Р. Глобалізація. Енциклопедія Сучасної України/ редкол.: І. М. Дзюба, А. І. Жуковський, М. Г. Железняк [та ін.]. Київ: Інститут енциклопедичних досліджень НАН України, 2006. URL: <https://esu.com.ua/article-30448>.
2. Книш М., Котик Л. Глобальні проблеми людства: навчальний посібник. Львів: Простор - М, 2021. 130 с.
3. Перга Т.Ю. Глобальна екологічна політика та Україна: монографія. Ніжин: Видавець ПП Лисенко М.М., 2014. 288 с.
4. Oxford Advanced Learner's Dictionary of Current English. Sixth Edition; ed. by Sally Wehmeier. Oxford: University Press, 2000. 1540 p.
5. Назаров М.І. Сучасний стан інтеграційних процесів у світі. *Економіка і суспільство*. Мукачєво. Випуск № 18. 2018 р. С. 57-65.
6. Енциклопедія Сучасної України / редкол.: І.М. Дзюба, А.І. Жуковський, М.Г. Железняк [та ін.] Київ: Інститут енциклопедичних досліджень НАН України, 2011. URL: <https://esu.com.ua/article-12384>.
7. Трихліб К.О. Інтеграція: сутність і особливості. *Європейська інтеграція в контексті сучасної геополітики*: зб. наук. ст. за матеріалами наук. конф., м. Харків, 24 травня 2016 р. Харків, 2016. С.100-105.

8. Курах Л.В. Поняття та види міжнародної інтеграції: теоретико-правовий аналіз. Держава та регіони. Серія Право. 2020, №4 (79). Т. 2. С. 11-16. URL: DOI <https://doi.org/10.32840/1813-338X-2020.4-2.2>.

9. Armstrong K., Bulmer S. The Governance of the Single European Market. Manchester: Manchester University Press, 1998. 340 p.

10. Diez T., Wiener A. European Integration Theory. Oxford: University Press, 2004. 346 p.

11. Сисоєва С.О., Соколова І.В. Теорія і практика вищої освіти: навч. посібник. Київ-Маріуполь: МДУ, КУ ім. Б. Гринченка, 2016. 338 с.

12. Knight J. Internationalization remodeled: Definition, approaches and rationales. Journal of Studies in International education. 2004. V.8. №1. Pp. 5-31.

13. Возняк Г.В. Глобалізація і регіоналізація: пошук оптимальних моделей економічної взаємодії. Науковий вісник Ужгородського університету. Серія Економіка. Ужгород, 2011. Вип. 32. С. 14-21.

14. Knight J. Internationalization remodeled: Definition, approaches and rationales. Journal of Studies in International education. 2004. V.8. №1. Pp. 5-31.

15. Алфімов В.М. Регіоналізація як тенденція розвитку сучасних освітніх систем. Наукові праці Вищого навчального закладу «Донецький національний технічний університет. Серія Педагогіка, психологія і соціологія. Луцьк. 2019, №1 (24). С. 4-12. URL: <https://doi.org/10.31474/2077-6780-2019-1-4-12>.

16. Глобалізація та регіоналізація як вектори розвитку міжнародних економічних відносин: колективна монографія / за ред. О.А. Довгаль, Н.А. Казакової. Харків: ХНУ ім. Каразіна, 2018. 540 с.

17. Короткий термінологічний словник з педагогіки / укладачі С. Г. Мельничук, О. С. Радул, Т. Я. Довга, С. В. Омеляненко. Кіровоград: (б. в.), 2004. 36 с.

18. Popova O., Kabanska O., Popov V. The essence and technology of pedagogical forecasting of development of innovation processes in education. Educational Studios: Theory and Practice: monograph. Prague - Vienna: Premier Publshing, 2018. Pp. 273-279.

19. Антонова О. Є., Ващук О. В. Інтегративний підхід до побудови моделі формування готовності вчителів до розвитку академічної обдарованості учнів. *Професійна освіта в умовах інтеграційних процесів: теорія і практика*: зб. наук. праць. Житомир: ФОП «Н.М. Левковець», 2017. Ч. 1. С. 174-182.

20. Клепко С. Н. Інтегрована освіта і поліморфізм знання. Київ – Полтава – Харків : ПОУПОПП, 1998. 360 с.

21. Фіцула М. М. Педагогіка: навчальний посібник для студентів вищих педагогічних закладів освіти. Київ: Видавничий центр «Академія», 2002. 528 с.

22. Про Національну програму інформатизації: Закон України від 01.12.2022 № 2807-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2807-20#Text> .

23. Радул О.С. Історія вищої школи Європи (V – XX ст.): монографія. Кіровоград: Імекс-ЛТД, 2011. 536 с.

24. Семеріков С.О. Фундаменталізація навчання інформаційних дисциплін у вищій школі: Монографія / Науковий редактор академік АПН України, д.пед.н., проф. М.І. Жалдак. Кривий Ріг: Мінерал; Київ: НПУ ім. М.П. Драгоманова, 2009. 340 с.

25. Ніколаєнко С.М. Теоретико-методологічні основи управління інноваційним розвитком системи освіти України: монографія. Київ: Національний торговельно-економічний ун-т, 2008. 503 с.

26. Про інноваційну діяльність: Закон України від 31.03.2023 р. №2849-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/40-15#Text> .

27. Про освіту: Закон України від 05.09.2017 р. №2145-VIII (чинна редакція 13.12. 2022). URL: <https://osvita.ua/legislation/law/2231/>.

28. Стратегія розвитку сфери інноваційної діяльності на період до 2030 року: розпорядження Кабінету Міністрів України від 10.07.2019 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/526-2019-%D1%80#Text>.

29. Про Національну доктрину розвитку освіти: указ Президента України від 17.04.2002 №347/2002. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/347/2002#Text>.

30. Нова українська школа (НУШ): концептуальні засади реформування середньої школи. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/nova-ukrainska-shkola-compressed.pdf>.

31. Про Державну національну програму «Освіта» («Україна XXI століття»): постанова Кабінету Міністрів України від 03.11.1993 № 576 (576-96-п) (чинна редакція від 29.05.1996). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/896-93-%D0%BF#Text>.

32. Онищук Л.А. Гуманізація освіти як основна детермінанта розвитку особистості. *Український педагогічний журнал*. 2017. №3. С.102 - 108.

33. Гуманізація освіти: веб-сайт. URL: <https://lib.iitta.gov.ua/706608/1/%D0%93%D1%83%D0%BC%D0%B0%D0%BD%D1%96%D0%B7%D0%B0%D1%86%D1%96%D1%8F%20%D0%BE%D1%81%D0%B2%D1%96%D1%82%D0%B8.pdf>.

34. Текст Хартії Землі: веб-сайт. URL: https://earthcharter.org/wp-content/assets/virtual-library2/images/uploads/echarter_ukrainian.pdf.

35. Стецула Н. Екологізація освіти як ключова тенденція сталого розвитку суспільства. *Молодь і ринок*. 2020. № 6-7 (185-186). С. 115 – 121.

36. Маленко Я.В., Ворошилова Н.В., Кобрюшко О.О., Перерва В.В. Загальна екологія: навчальний посібник. Кривий Ріг: КДПУ, 2023. 231 с. <https://doi.org/10.31812/123456789/7093>.

37. Маленко Я. В., Ворошилова Н. В., Кобрюшко О. О. Проблеми фундаментальної екології: курс лекцій / за ред. Я. В. Маленко. Кривий Ріг: КДПУ, 2023. 195 с. URL: <https://doi.org/10.31812/123456789/7894>.

38. Стратегія СЕК ООН освіти для сталого розвитку: пер. з англ. Одеса: Екологія, 2005. 44 с.

39. Про Основні засади (стратегію) державної екологічної політики України на період до 2030 року: Закон України від 28.02.2019 №2697-VIII. ВВР. 2019. № 16. ст.70. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2697-19#Text>.

40. Про концепцію екологічної освіти в Україні: рішення Колегії Міністерства освіти і науки від 20.12.2001 № 13/6-19. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v6-19290-01#Text>.

41. Рудишин С. Філософські основи екологічної освіти: генезис, сучасні тенденції розвитку. *Філософія освіти*. 2011. 1-2 (10). С. 375-389.

42. Лук'янова Л.Б. Проблема екологізації освіти в сучасному науковому дискурсі. *Точка зору*. 2020. №2. С. 8-11. URL: <https://lib.iitta.gov.ua/8228/1/%D0%9F%D1%80%D0%BE%D0%B1%D0%BB%D0%B5%D0%BC%D0%B0%20%D0%B5%D0%BA%D0%BE%D0%BB%D0%BE%D0%B3%D1%96%D0%B7%D0%B0%D1%86%D1%96%D1%97%20%D0%BE%D1%81%D0%B2%D1%96%D1%82%D0%B8.pdf>.

43. EURYDICE. Lifelong Learning: The Contribution of Education Systems in the Member States of the European Union. Results of the EURYDICE Survey 2. Brussels: European Eurydice Unit, 2000. 156 p.

44. Матвієнко О. В. Стратегії розвитку середньої освіти у країнах Європейського Союзу: монографія. Київ: Ленвіт, 2005. 381 с.

45. European Union. European Communities Commission. For a Community Policy on Education. Report by Henri Janne. *Bulletin of the European Communities. Supplement*. 1973. October. 61 p.

46. European Union. White Paper on Education and Training. Teaching and Learning: Towards the Learning Society. COM (95) 590 final, 29 November 1995. Brussels: European Commission, 1995. 66 p.

47. Реформа освіти та науки: єдиний веб-портал органів виконавчої влади України «Урядовий портал». URL: <https://www.kmu.gov.ua/diyalnist/reformi/rozvitok-lyudskogo-kapitalu/reforma-osviti>.

48. Про повну загальну середню освіту: Закон України. Документ 463-IX, чинний, поточна редакція від 05.06.2023, підстава – 3051-IX. *Відомості Верховної Ради*, 2020, № 31, ст. 226. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/463-20#Text>.

49. Державний стандарт базової середньої освіти: постанова Кабінету Міністрів України від 30 вересня 2020 р. № 898 (поточна редакція від 30.08.2022, документ 972-2022-п). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/972-2022-%D0%BF#Text>.

50. Національна доповідь про стан і перспективи розвитку освіти в Україні / Нац. акад. пед. наук України; [редкол.: В. Г. Кремень (голова), В. І. Луговий (заст. голови), А. М. Гуржій (заст. голови), О. Я. Савченко (заст. голови)]; за заг. ред. В. Г. Кременя. Київ: Педагогічна думка, 2016. 448 с.

51. Реформа освіти та науки: єдиний веб-портал органів виконавчої влади України «Урядовий портал». URL: <https://www.kmu.gov.ua/diyalnist/reformi/rozvitok-lyudskogo-kapitalu/reforma-osviti>.

52. Лісовий О. Укрінформ: мультимедійна платформа іноземного мовлення України. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-society/3726642-lisovij-nazvav-devat-osvitnih-reform-aki-vprovadzuut-v-ukraini.html>.

§2.5 РОЛЬ МУЛЬТИМЕДІЙНИХ ЗАСОБІВ У ФОРМУВАННІ АНГЛОМОВНИХ КОМУНІКАТИВНИХ НАВИЧОК СТУДЕНТІВ ТЕХНІЧНИХ ЗВО (Мойсеєнко С.М., Національний технічний університет України «Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського»)

Вступ. Сучасний світ характеризується безпрецедентною інформаційною доступністю та глобалізацією. Знання англійської мови стає необхідністю для здобувачів освіти технічних закладів вищої освіти, оскільки ця мова визнається всесвітнім стандартом для наукового спілкування та спільної роботи у багатьох галузях [1; 2; 3]. Нові медійні засоби надають можливості побудувати на новому рівні заняття, що підвищує також якість навчання за традиційних форм.

Питання застосування мультимедійних засобів під час занять з іноземної мови привертає увагу як вітчизняних (О. Воронкін, Н. Гунько, Д. Добровольська, О. Дубасенюк, Л. Ткачук-Групицька, М. Шемуда), так і закордонних дослідників (E. Daniels, A. Hondeghem, F. Dochy, X. Dumay, M. Boonen Ehren, H. Altrichter, G. McNamara, J. O'Hara, P. Kalogiannaki, K. Karras, P. Ryan, P. S. Rao). Дослідження теоретичних аспектів використання мультимедійних технологій засвідчує, що «засоби візуалізації відіграють суттєву роль на заняттях з будь-якого предмета, особливо це важливо зараз, коли світ вступив у нову цифрову еру» [4, с. 5], а студенти здатні працювати з комп'ютерними технологіями, повинні виконувати будь-які завдання: від побутових до навчальних. У цьому контексті виникає потреба в активному поширенні мультимедійних засобів навчання, щоб зацікавлювати здобувачів освіти, утримувати їхню увагу та мотивацію, долучати до освітнього процесу [5].

Фахівці у галузі методики викладання іноземних мов наголошують, що головною рисою мультимедійних засобів є їхня наочність, що «концентрує увагу здобувачів освіти і, понад те, створює потрібну атмосферу сприйняття матеріалу – не надто формальну та легку» [6, с.111]. Засоби візуалізації

насичують стандартні заняття, роблять освітній процес простішим. Найголовнішим у цьому процесі – це безпосередня участь здобувачів освіти у занятті, іншими словами, «інтерактив» під час навчання. Мультимедійні засоби, зокрема засоби візуалізації, дають змогу здобувачам освіти керувати процесом отримання та передачі інформації.

Під час роботи з інтерактивною дошкою здобувачі освіти «мають можливість не лише отримувати наочну інформацію, що значно спрощує процес навчання, а й самостійно керувати інформацією: виділяти, додавати, уточнювати матеріал за допомогою спеціальних електронних маркерів» [7, с. 210]. Послугування проєкційною технікою разом зі звуковими засобами дає змогу «застосовувати на занятті під час пояснення нового матеріалу тези, таблиці, відео та довідкові матеріали, під час аналізу текстів – схеми та дані електронних словників» [8]. Іншими словами, мультимедійні засоби дозволяють реалізувати на практиці принципи наочності, доступності та системності викладу навчального матеріалу.

Інноваційні мультимедійні засоби навчання здатні вплинути на якість і методику викладання, розширити практичні елементи навчання та покращити сприйняття теоретичної інформації здобувачами освіти. Використання мультимедійних технологій в освітньому процесі має безпосередній вплив на пізнавальну діяльність студентів. Безперечно, метою навчання студентів іноземної мови є розвиток їхньої комунікативної компетенції. Однак навіть найпрофесійнішим викладачам важко якісно відтворити англомовне середовище. У цьому разі актуальності набувають мультимедійні засоби у формуванні англомовних комунікативних навичок у студентів немовних спеціальностей закладів вищої освіти.

Виклад основного матеріалу. Основним завданням вищої технічної освіти є формування творчої особистості технічного фахівця, здатного до саморозвитку, самоосвіти та інноваційної діяльності [1; 9]. Все це вимоги сучасного суспільства, якому

потрібні конкурентоспроможні фахівці, здатні використовувати іноземні мови для розв'язання практичних комунікативних завдань не тільки в побуті та культурній діяльності, а й у професійній діяльності.

Підтвердження тому, що володіння комунікативними навичками необхідне сучасному фахівцю, знаходимо у вимогах до опису вакансій роботодавцями, які очікують від потенційного співробітника «вміння переконувати інших під час розмови, вести переговори, формулювати та відстоювати свою позицію тощо» [10, с. 182]. Комунікативні навички – це характеристики, які вказують на те, як людина ставиться до інших у спілкуванні, як вона розуміє інших і як вона правильно транслює інформацію, отриману від інших, світу та від самої себе. Ефективна комунікація – це комунікація, яка ґрунтується на чіткому та точному висловлюванні ідеї і вмінні уважно слухати та розуміти інших.

Фахівці виокремлюють такі **основні типи комунікативних навичок, як** навички словесного спілкування, навички невербального спілкування, навички письмового спілкування, навички аудіовізуальної комунікації (табл. 1).

Таблиця 1

Типологія комунікаційних навичок у студентів технічних ЗВО

Навички	Особливості
Навички словесного спілкування	Володіння навичками словесного спілкування реалізується в усній трансляції та сприйнятті інформації, що включає активне слухання, правильну вимову, надання за необхідності зворотного зв'язку, використання відповідної інтонації та нормальної швидкості мовлення, вміння слухати співрозмовника, не перериваючи, говорити впевнено [4]. Майбутнім фахівцям технічної галузі навички словесної комунікації стануть у нагоді під час пресконференцій, публічних виступів, телефонних розмов з партнерами, дебатів, презентацій, лекцій, засідань тощо.

Продовження Табл.1

<i>Навички невербального спілкування</i>	Навички невербального спілкування – це процес передачі інформації без використання слів в усній або писемній формі. Під час невербального спілкування використовуються такі сигнали, як зоровий контакт, жести, зовнішній вигляд тощо. Навички невербального спілкування реалізуються у здатності «кодувати та декодувати невербальні сигнали» [1, с. 86], де кодування – це здатність транслювати повідомлення так, щоб реципієнти могли його точно інтерпретувати, а декодування полягає у здатності «точно інтерпретувати закодовані повідомлення» [1, с. 87].
<i>Навички письмового спілкування</i>	Найбільш використовуваним способом спілкування в професійній діяльності постає писемне спілкування, яке реалізується у використанні письмових повідомлень. Це спілкування вимагає таких комунікативних навичок, як правильне вживання розділових знаків, правильна побудова речень, знання правил граматики, відповідний до теми повідомлення вибір лексичних одиниць, використання засобів редагування або програмного забезпечення. Текстами письмового повідомлення є, наприклад, лист, бюлетень, записка, пропозиції, повідомлення, анкета, листівка, пресреліз тощо.
<i>Навички аудіовізуальної комунікації</i>	Навички аудіовізуальної комунікації потребують використання візуальних елементів для трансляції інформації, а також здатність інтерпретувати повідомлення, отримані очима. Цей метод важливий у професійному спілкуванні та використовуються в презентаціях, на вебсайтах, у рекламі, публікаціях, соцмережах тощо. Навички візуальної комунікації у професійній комунікації, зокрема фахівців технічних галузей, необхідні для інтерпретації слайдів, схем процесів, дорожніх карт, діаграм, зображень, відео, GIF-файлів тощо. Навички аудіальної комунікації допомагають на слух отримувати та інтерпретувати інформацію, яка транслюється.

Формування та розвиток виокремлених комунікативних навичок на заняттях з англійської мови реалізується під час таких видів мовленнєвої діяльності, як аудіювання, читання, говоріння та письмо. У цьому контексті необхідно розглянути важливі аспекти кожного виду мовленнєвої діяльності.

Аудіювання, або слухання, є одним із важливих аспектів розвитку мовленнєвих навичок. Цей процес дозволяє здобувачам

вищої освіти розуміти інших людей, сприймати інформацію через висловлювання інших, а також розвиває власне мовлення та розуміння мовлення інших. Аудіювання охоплює не лише просте сприймання слів і фраз, але і розуміння контексту та інтонації. Цей процес може відбуватися в різних ситуаціях, від повсякденних розмов до слухання лекцій, подкастів або музики. Важливо розуміти, що аудіювання не обмежується лише активним слуханням, але також містить обробку і реакцію на отриману інформацію.

Аудіювання важливе для розвитку мовленнєвих навичок з кількох причин. По-перше, це допомагає розширювати словниковий запас і покращувати розуміння граматики мови, що вивчається. Під час слухання здобувачам освіти трапляються нові слова і фрази, які необхідно навчитися вживати в контексті, що в цілому покращує мовну компетенцію студентів.

По-друге, аудіювання допомагає розвивати навички розуміння мови в її природному контексті. Студенти вчаться розпізнавати нюанси вимови, інтонації, емоційних відтінків та інших аспектів мовлення, які не завжди можна відтворити в писемній формі [1; 12]. Це робить мовлення студентів більш природним і зрозумілим для інших.

По-третє, аудіювання допомагає вдосконалювати навички активного спілкування. Під час слухання здобувачі освіти вчаться слухати та реагувати на інших, ставити запитання, висловлювати свою думку та розвивати навички аргументації своїх поглядів. Це важливо як у повсякденному спілкуванні, так і в професійних ситуаціях.

Читання є одним з основних навичок вивчення будь-якої мови, оскільки воно допомагає розширювати словниковий запас, вдосконалювати вимову та вивчати правильну граматику. Однак, читання також впливає на розвиток мовлення в ширшому контексті: під час читання текстів англійською

мовою, здобувачі освіти знаходяться в ситуаціях, де вони повинні сприймати, розуміти та інтерпретувати інформацію. Це розвиває їхню інтерпретацію, а також навички розуміння тексту в цілому. Окрім того, студенти навчаються виділяти ключові ідеї, розрізняти деталі та вивчати лексичні та граматичні конструкції в контексті.

Безперечно, читання як аспект мовленнєвої діяльності на заняттях з англійської мови допомагає здобувачам освіти збагачувати свій словниковий запас. Під час читання їм трапляються нові слова та вирази, які можуть бути незнайомими. Студенти навчаються контекстуально розуміти значення слів та фраз, що є важливим аспектом мовлення. Для покращення цієї навички, викладачі можуть використовувати текстові матеріали з різними рівнями складності, пояснюючи незнайомі слова та спонукаючи студентів до активного використання нових слів у своєму мовленні. Окрім того, читання текстів англійською мовою допомагає здобувачам освіти вдосконалювати вимову та набувати правильні інтонаційні навички. Вони можуть слухати викладача або аудіозаписи текстів та намагатися наслідувати вимову та інтонацію. Це допомагає студентам говорити більш чітко та зрозуміло, а також сприяє розвитку навичок спілкування англійською мовою. Через читання студенти покращують своє розуміння тексту англійською мовою. Здобувачі освіти навчаються виділяти ключову інформацію, розуміти загальний зміст тексту, інтегрувати інформацію та робити власні висновки. Ці навички є важливими для мовленнєвого розвитку, адже вони допомагають здобувачам освіти легше сприймати і реагувати на мовні вислови в реальних ситуаціях.

Слід зазначити, що читання текстів іноземною мовою сприяє вдосконаленню граматики та структури речень. Студенти можуть спостерігати за правильними граматичними конструкціями та зразками речень, які використовуються

носіями мови. Це допомагає їм відчутися мову та навчитися використовувати її правильно в усному та писемному спілкуванні.

Важливим аспектом є те, що читання сприяє підвищенню мовної впевненості: коли здобувачі освіти регулярно працюють з англійським текстом і розуміють його, вони відчують себе більш комфортно в мовному середовищі. Впевненість у власних навичках читання перетворюється на впевненість у мовленні.

Усе вищезазначене підтверджує важливість читання у процесі розвитку мовленнєвих навичок на заняттях з англійської мови. Воно сприяє розширенню словникового запасу, розвитку розуміння тексту, покращенню граматичних навичок, розвитку активного словникового запасу та підвищенню мовної впевненості. Такий підхід сприяє успішному вивченню англійської мови та покращенню мовленнєвих навичок.

Говоріння є, мабуть, ключовою з-поміж мовленнєвих навичок, разом з читанням, письмом і аудіюванням. Вміння виразно та грамотно висловлювати свої думки та ідеї в усній формі є важливим аспектом комунікативної компетентності. Говоріння надає здобувачам освіти можливості практикувати мову в реальних ситуаціях спілкування, розвиваючи вміння висловлювати свої думки та реагувати на висловлювання інших. Це робить навчання більш дієвим.

Можливість використовувати англійську мову для спілкування може бути великим додатковим мотиватором для студентів. Якщо вони бачать, що зусилля, вкладені в навчання, дають змогу їм ефективно спілкуватися, це стимулює більше навчатися та вдосконалювати свої мовленнєві навички. Іншими словами, мовленнєва впевненість в собі є важливим аспектом мовного розвитку. Говоріння англійською мовою допомагає студентам подолати бар'єри та не боятися помилок.

З-поміж ефективних методів розвитку говоріння фахівці у галузі методології викладання іноземних мов виокремлюють

діалоги, рольові ігри, дискусії, проекти, співпрацю з носіями мови та використання аудіозаписів [12; 13]. Зосереджуючи увагу на цьому аспекті, викладачі можуть допомогти здобувачам освіти набуті впевненості в собі та розвинути навички, необхідні для ефективного спілкування англійською мовою.

Письмовий компонент заслуговує на окрему увагу на заняттях з англійської мови. Письмо – це один із чотирьох основних видів мовлення, разом з читанням, слуханням і говорінням. Відомий психолінгвіст С. Каррас визначив писемне мовлення як «повідомлення, закодоване в писемній формі, яке може бути передане від однієї особи до іншої через час і простір» [1, с. 210]. Це означає, що писемне мовлення відкриває можливість для глибшого та аналітичного вивчення мови, а також для збереження і передачі інформації з покоління в покоління. Розвиток писемних навичок створює можливість для студентів вдосконалювати своє розуміння граматики, лексики та структури речень в англійській мові. Вони навчаються висловлювати свої думки та ідеї більш точно і послідовно. Також писемне мовлення допомагає у формуванні навичок аналізу та критичного мислення, оскільки студенти часто мають аргументовано обґрунтовувати свої точки зору в письмовій формі.

Письмо може бути потужним інструментом для засвоєння англійської мови, адже коли студенти пишуть текст, вони змушені застосовувати свої знання про граматику і лексику на практиці. Це вимагає від здобувачів освіти уваги до деталей та точності у висловлюванні своїх думок. Під час письма студенти вправляються у формулюванні ідей, структуруванні тексту та використанні відповідних конекторів і сполучників, що сприяє поліпшенню їхніх мовленнєвих навичок.

Письмо також впливає на збагачення лексичного запасу студентів. Під час написання текстів здобувачі освіти змушені

шукати нові слова і фрази, щоб висловити свої думки. Це сприяє активному вивченню лексики та її застосуванню в реальних контекстах. Щоразу, коли студент використовує нове слово в письмовому тексті, воно закарбовується у його пам'яті, і він готовий використовувати його під час спілкування.

Слід зазначити, що письмо також сприяє розвитку творчих навичок студентів. Вони мають можливість висловлювати свої думки, ідеї та почуття через тексти, які вони створюють. Це підвищує їхню креативність і спроможність розвивати власну індивідуальність в мовленні. Письмо може включати такі форми, як оповідання, есе, літературні твори, листи, статті тощо, що надає студентам можливість вибирати стиль і жанр, який їм найбільше до вподоби.

На думку фахівців, письмо також може слугувати важливим елементом розвитку навичок комунікації, оскільки на заняттях англійської мови студенти часто виконують завдання, які передбачають письмову взаємодію з іншими здобувачами освіти [1; 14]. Це може бути обговорення питань, обмін ідеями, розв'язання проблем тощо із застосуванням електронної пошти, форумів або спільних документів. Цей процес навчає здобувачів освіти спілкуватися письмово, дотримуватися ввічливості та культурних норм в інших країнах, розуміти інші точки зору та ефективно висловлювати свої думки.

Завдяки стрімкому розвитку технологій в сучасному світі, навчання та освітній процес зазнали значних змін. Однією з ключових трансформацій є використання мультимедійних засобів у викладанні. Мультимедіа, як сукупність різноманітних форм інформації, таких як текст, звук, графіка і відео, стали невіддільною частиною освіти [5; 13; 14], і вони відіграють важливу роль у покращенні освітнього процесу.

З-поміж основних переваг навчання англійської мови за допомогою мультимедійних засобів слід виокремити наступні (табл. 2).

Таблиця 2

Переваги мультимедійних засобів у навчанні англійської мови

Переваги	Особливості
<i>Зручність і доступність інформації</i>	Використання цифрових платформ, відеоуроків, інтерактивних завдань та онлайн-ресурсів дозволяє учасникам освітнього процесу легко отримувати доступ до необмеженої кількості інформації. Мережа Інтернет надає можливість дістати знання в будь-який час і в будь-якому місці, зменшуючи географічні обмеження і роблячи освіту більш гнучкою.
<i>Візуалізація та засвоєння знань</i>	Використання графіки, відео та інших візуальних засобів допомагає створити більш живий і цікавий навчальний досвід. Наприклад, викладачі можуть використовувати анімацію для пояснення складних концепцій, що робить матеріал більш доступним для здобувачів освіти. Візуальні засоби також допомагають запам'ятовувати та засвоювати інформацію краще, оскільки використовується більше сенсорних каналів для сприйняття інформації.
<i>Збагачений навчальний досвід</i>	Мультимедійні засоби дозволяють створити інтерактивні уроки, включаючи відживлення ситуацій, віртуальні лабораторії, інтерактивні завдання тощо [12]. Це допомагає залучити здобувачів освіти та створити більше можливостей для практичного застосування знань. Студенти можуть більше експериментувати та вивчати матеріал самостійно, що сприяє кращому розумінню предмета.
<i>Адаптація до індивідуальних потреб</i>	Ще однією важливою перевагою мультимедійних засобів є їхня здатність адаптуватися до індивідуальних потреб здобувачів освіти. Багато навчальних платформ і програм можуть пристосовувати вміст і завдання до рівня здібностей і потреб кожного студента. Це дозволяє кожному здобувачеві освіти працювати власним темпом і зосереджувати увагу на тих аспектах матеріалу, які йому найбільше потрібні.

Безсумнівно, мультимедійні засоби викладання відіграють важливу роль у сучасній освіті, оскільки вони сприяють зручності та доступності інформації, полегшують засвоєння знань завдяки візуалізації, збагачують навчальний досвід та

адаптуються до індивідуальних потреб здобувачів освіти. Проте, важливо використовувати ці засоби з обережністю і розсудом, оскільки надмірне використання технології може призвести до негативних наслідків. Навчання має бути збалансованим і враховувати потреби кожного студента, допомагаючи їм розвивати навички та здобувати знання в найкращий для них спосіб.

Здатність впевнено спілкуватися англійською мовою стала не тільки перевагою, але й необхідністю в багатьох сферах життя, зокрема у професійній діяльності фахівців технічної галузі. У цьому контексті важливо розглядати методи формування англомовних комунікативних навичок студентів технічних ЗВО. Одним із сучасних та ефективних інструментів для досягнення цієї мети є використання мультимедіа – поєднання різних медіаресурсів, таких як зображення, відео, звук і текст, для передачі інформації та сприяння розумінню матеріалу. Використання мультимедійних засобів в навчанні англійської мови надає студентам технічних спеціальностей можливість сприймати інформацію більш ефективно і цікаво. Ось деякі способи, які допомагають студентам формувати англомовні комунікативні навички за допомогою мультимедіа:

1. Відеоуроки та відеоматеріали. Відеоматеріали різної природи, такі як фільми, документальні фільми, відеоуроки, телевізійні програми та відеоблоги, надають студентам можливість слухати різноманітні голоси та акценти, а також бачити живі зразки мовлення та культурного контексту. Вони також сприяють розвитку слухового і зорового сприйняття, що є важливими аспектами комунікативних навичок. З огляду на це, відеоуроки та відеоматеріали стають важливим інструментом у навчанні англійської мови для студентів технічних спеціальностей. Детально переваги відеоуроків та відеоматеріалів у навчанні англійської мови студентів технічних спеціальностей можна представити у табл. 3.

Таблиця 3

Переваги відеоуроків і відеоматеріалів у навчанні англійської мови

Переваги	Особливості
<i>Візуалізація навчального матеріалу</i>	Відеоматеріали надають студентам можливості візуалізації складних концепцій та інформації. Це особливо важливо для студентів технічних спеціальностей, оскільки багато технічних понять можуть бути важкими для розуміння, якщо вони лише читаються. Відеоуроки можуть відобразити реальні приклади, діаграми, графіки та ілюстрації, що полегшує засвоєння матеріалу.
<i>Зорова пам'ять і аудіальне сприйняття</i>	Спеціалісти технічних галузей часто володіють добре розвинуеною зоровою та аудіальною пам'яттю. Використання відеоматеріалів допомагає використовувати ці здібності в максимальному обсязі. Під час перегляду відео студенти можуть одночасно бачити та слухати мову, що поліпшує їх сприйняття і розуміння англійської мови.
<i>Аутентична вимова та англомове оточення</i>	Відеоматеріали дозволяють студентам вивчати англійську мову в контексті англомовного оточення. Вони можуть слухати автентичну вимову, а також вивчати акценти та мовні особливості різних регіонів англомовного світу. Це допомагає студентам підготувати себе до спілкування з іноземними колегами та клієнтами.
<i>Реалістичність ситуацій</i>	Відеоматеріали дозволяють створити реалістичні ситуації, які здобувачам освіти можуть трапитися в реальному житті. Це особливо важливо для студентів технічних спеціальностей, оскільки вони часто стикаються з іноземними колегами та партнерами. Вивчення англійської мови за допомогою відеоматеріалів сприяє покращенню навичок спілкування та розуміння специфічної лексики, вживаної в їхній галузі.
<i>Зручний доступ до навчального матеріалу</i>	Відеоуроки можна переглядати у будь-який час та в будь-якому місці, що надає здобувачам освіти більшу гнучкість у навчанні. Вони можуть вивчати англійську мову під час перерв між заняттями, в дорозі або навіть вдома. Це особливо важливо для студентів, які мають гнучкий графік.

Продовження Табл.3

<i>Різноманітність навчальних ресурсів</i>	Мережа Інтернет насичена різноманітними відеоуроками та відеоматеріалами для навчання англійської мови. Студенти можуть вибирати ресурси, які найкраще відповідають їхнім потребам та стилю навчання. Це охоплює вебсайти, YouTube-канали, спеціалізовані платформи для навчання мов та багато іншого.
<i>Можливість повторення та самостійного навчання</i>	Відеоуроки можуть бути переглянуті декілька разів, якщо здобувач освіти виявляє труднощі з розумінням матеріалу. Це дозволяє студентам власноруч контролювати свій темп навчання і вивчати матеріал до повного засвоєння.
<i>Мотивація та зацікавленість</i>	Відеоуроки можуть бути цікавими та захопливими для студентів, оскільки вони використовують різноманітні методи навчання, такі як історії, гумор, використання відомих фільмів та телешоу. Це може підвищити мотивацію здобувачів освіти та сприяти більш ефективному навчанню.

Загалом, відеоуроки та відеоматеріали мають важливе значення у навчанні англійської мови для студентів технічних спеціальностей. Вони надають можливість ефективно навчатися та розвивати мовні навички в контексті їхньої професійної галузі, що стає все важливішою складовою успіху в сучасному світі. Відео надають можливість студентам покращити зорову та аудіальну пам'ять, навчитися вимови та акценту, розширити словниковий запас і підвищити мотивацію до навчання. Тому використання відеоматеріалів слід розглядати як важливу складову процесу вивчення англійської мови для здобувачів освіти технічних спеціальностей.

2. Аудіоматеріали. Аудіофайли, такі як аудіокнижки, подкасти, музика і розмовні аудіозаписи, допомагають студентам розвивати навички слухання та вимови. Слухання носіїв мови сприяє кращому розумінню англійської мови, акценту та інтонації. З-поміж переваг, чому аудіоматеріали є незамінними у вивченні англійської мови студентами технічних ЗВО слід виокремити наступні (табл. 4).

Таблиця 4

Переваги аудіоматеріалів у навчанні англійської мови

Переваги	Особливості
<i>Аутентичний мовний матеріал</i>	Аудіоматеріали дозволяють студентам слухати реальну мову, як її вживають носії. Це допомагає розвивати навички розуміння на слух і сприяє вивченню природного акценту та інтонації.
<i>Розширення словникового запасу</i>	Слухання аудіоматеріалів допомагає студентам поповнити свій словниковий запас, вивчати нові слова та вирази, які вживаються у реальних розмовах.
<i>Покращення навичок вимови</i>	Слухання носіїв мови допомагає вдосконалювати навички правильної вимови та акустичного сприйняття звуків, набути правильної інтонації та акценту, що робить їхню мову більш автентичною.
<i>Покращення навичок аудіювання</i>	Важливість навичок аудіювання неможливо переоцінити, особливо для студентів технічних спеціальностей, які часто потребують сприймати інформацію з відеолекцій, вебінарів та інших джерел. Окрім того, аудіоматеріали допомагають студентам тренувати свої навички розуміння англійської мови на слух, що може бути важливим для професійного спілкування та роботи в іноземному середовищі.
<i>Вивчення тематичних сленгових виразів</i>	Здобувачі вищої освіти технічних спеціальностей можуть вивчати тематичний сленг та специфічну термінологію, яка може бути корисною для роботи у своїй галузі.
<i>Мотивація та інтерес</i>	Використання різноманітних аудіоматеріалів, таких як аудіокниги про технічні теми, може зробити навчання цікавішим та спонукати здобувачів освіти до вивчення англійської мови, оскільки вони можуть обирати матеріали, які відповідають їхнім інтересам.

Існує безліч **способів використання аудіоматеріалів** у навчанні англійської мови студентів технічних спеціальностей. Ось декілька ідей:

Слухання відеолекцій та вебінарів: Використання аудіоматеріалів з технічними темами допомагає студентам покращити їхні знання у своїй галузі та розвивати навички аудіювання.

Слухання аудіокниг та подкастів: Аудіокниги та подкасти дозволяють студентам поглиблювати свої знання, одночасно поліпшуючи навички вимови та аудіювання.

Аудіоуроки та ролики: Існують спеціалізовані аудіоуроки для вивчення англійської мови, які допомагають студентам покращити свої навички швидкого та точного сприймання інформації.

Групові дискусії та проекти: Спільне слухання та обговорення аудіоматеріалів може сприяти комунікації та розвитку навичок обговорення технічних тем.

Використання аудіоматеріалів у навчанні англійської мови студентів технічних спеціальностей є важливою складовою успішного опанування мовою. Вони допомагають розвивати навички аудіювання, розширювати словниковий запас, покращувати навички вимови та акценту, а також підвищити мотивацію здобувачів освіти. Тому, інтеграція аудіоматеріалів в освітній процес може значно поліпшити якість освіти для студентів технічних спеціальностей і підготувати їх до успішної кар'єри у глобальному технологічному середовищі.

3. Інтерактивні програми та вебсайти. Інтерактивні ресурси, такі як мовні додатки, вебсайти для вивчення мови та онлайн-ігри, роблять навчання захопливим і ефективним. Вони надають можливість студентам активно взаємодіяти з матеріалом та отримувати миттєвий зворотний зв'язок. За останні десятиліття інтерактивні програми та вебсайти стали необхідною частиною сучасної освіти [1; 13]. Їх використання у навчанні англійської мови студентів технічних спеціальностей має багато переваг і може поліпшити результати навчання та зробити процес більш ефективним та захопливим.

Спираючись на власний досвід викладання англійської мови для здобувачів вищої освіти технічних спеціальностей із застосуванням інтерактивних програм та вебсайтів, доцільно виокремити наступні переваги (табл. 5).

Таблиця 5

Переваги інтерактивних програм та вебсайтів у навчанні англійської мови

Переваги	Особливості
<i>Зручний доступ до ресурсів</i>	Інтерактивні програми та вебсайти дозволяють студентам мати доступ до різноманітних ресурсів для вивчення англійської мови в будь-який зручний для них час і місці. Це особливо важливо для студентів технічних спеціальностей, які можуть мати велику кількість практичних і лекційних занять.
<i>Інтерактивність та залучення студентів</i>	Багато інтерактивних програм та вебсайтів пропонують вправи та завдання, які дозволяють студентам активно взаємодіяти з матеріалом. Це сприяє кращому засвоєнню матеріалу, оскільки здобувачі освіти можуть відразу ж практикувати набуті навички в англійській мові. Однією з переваг використання інтерактивних програм і вебсайтів у вивченні англійської мови для студентів технічних спеціальностей є можливість звертати увагу на спеціалізований матеріал. Такі ресурси дозволяють створювати контент, який відповідає конкретним потребам і професійним інтересам студентів. Вони можуть вивчати термінологію, яка пов'язана з їхньою галуззю, а також вдосконалювати навички комунікації у професійному контексті.
<i>Різнорманітність ресурсів</i>	Існує безліч інтерактивних програм та вебсайтів для навчання англійської мови, які пропонують різноманітні види вправ, від вивчення граматики до практики навичок аудіювання та читання. Це дозволяє студентам вибрати ті ресурси, які найкраще відповідають їхнім потребам і рівню знань.
<i>Можливість вдосконалювати навички мовлення</i>	Здобувачам вищої освіти технічних спеціальностей, які можуть мати обмежений контакт з носіями мови, інтерактивні програми та вебсайти можуть надати можливість вдосконалити навички мовлення через віртуальні співбесіди й аудіо- та відеоматеріали.

Продовження Табл.5

<i>Автоматизація процесу навчання</i>	Деякі інтерактивні програми надають можливості вимірювати прогрес у навчанні, а також надають рекомендації щодо подальшого вивчення англійської мови. Це допомагає студентам автоматизувати процес навчання та слідкувати за своїм розвитком.
<i>Сучасні технології та інновації</i>	Використання інтерактивних програм і вебсайтів дозволяє студентам технічних спеціальностей стикатися з сучасними технологіями та інноваціями, що може бути корисним у їхній професійній діяльності.
<i>Можливість навчання англійської мови на рівні відповідно до професійних потреб</i>	Студенти технічних спеціальностей можуть вибирати інтерактивні ресурси, які спеціалізуються на термінах і темах, що важливі для їхньої професійної галузі. Це дозволяє навчатися на рівні мови, що відповідає їхнім професійним потребам. Використання інтерактивних програм та вебсайтів також створює можливість для спілкування та практики. Багато з цих ресурсів мають функції для взаємодії з іншими учасниками, що дозволяє здобувачам освіти обговорювати та вдосконалювати свої навички. Це важливо для розвитку навичок спілкування в реальних ситуаціях.
<i>Доступність та гнучкість</i>	Ще однією перевагою інтерактивних програм та вебсайтів є їхня доступність та гнучкість. Здобувачі освіти можуть вивчати англійську мову в будь-який час та в будь-якому місці, використовуючи комп'ютери, смартфони або планшети. Це особливо важливо для студентів технічних спеціальностей, які часто мають графіки навчання та роботи, що можуть бути гнучкими.

Узагальнюючи можна зазначити, що інтерактивні програми та вебсайти в навчанні англійської мови студентів технічних спеціальностей відкривають широкі можливості для покращення навичок мовлення, розуміння та письма. Вони

допомагають зробити навчання більш ефективним та цікавим, а також дозволяють студентам забезпечити навчання на рівні мови, що відповідає їхнім професійним потребам. Використання інтерактивних програм та вебсайтів стає надзвичайно корисним інструментом для студентів технічних спеціальностей, які вивчають англійську мову, адже вони не лише підвищують мотивацію, але й надають можливість навчатися зручним для студента темпом, глибше досліджувати професійну термінологію та покращувати навички комунікації. Тому використання цих ресурсів в освітньому процесі має великий потенціал для досягнення успіху у навчанні та майбутній професійній діяльності студентів технічних спеціальностей. Такий підхід сприяє збільшенню успішності вивчення мови та розвитку конкурентоспроможності на ринку праці.

4. Використання соціальних мереж. Сучасні студенти активно користуються соціальними мережами, де вони можуть спілкуватися з носіями мови та іншими людьми, які вивчають англійську мову. В цьому контексті мультимедіа може служити інструментом для віртуального спілкування та обміну інформацією.

Завдяки швидкому розвитку технологій та доступності мережі Інтернет, соціальні мережі стали важливим інструментом для навчання та спілкування. Особливо важливим їх використання може бути для студентів технічних спеціальностей, у яких часто виникає необхідність вивчення англійської мови для роботи з літературою, комунікацією та науковими публікаціями.

До переваг використання соціальних мереж у навчанні англійської мови студентів технічних спеціальностей належать наступні (табл. 6).

Таблиця 6

**Переваги використання соціальних мереж у
навчанні англійської мови**

Переваги	Особливості
<i>Сприяння активному спілкуванню</i>	Соціальні мережі надають можливість взаємодіяти з носіями мови та іншими студентами з усього світу. Це розширює можливості для практики розмовної англійської мови та покращує навички спілкування.
<i>Доступ до різноманітних матеріалів</i>	Соціальні мережі також є важливим ресурсом для знаходження різноманітних матеріалів для вивчення англійської мови, таких як відеоуроки, аудіозаписи, статті та розмовні клуби.
<i>Можливість відстежувати актуальні технічні тенденції</i>	Здобувачі вищої освіти технічних спеціальностей можуть використовувати соціальні мережі для відстежування актуальних новин та розвитку галузей, з якими вони пов'язані. Це сприяє покращенню термінології та розу-мінню специфічних аспектів їхньої професійної діяльності.
<i>Можливість спілкування зі спільнотами</i>	Соціальні мережі мають безліч груп та спільнот, присвячених навчанню англійської мови. Це дає студентам можливість обговорювати питання, ділитися досвідом та знаходити відповіді на свої питання.
<i>Доступ до великої кількості технічної інформації</i>	Однією з головних переваг використання соціальних мереж є доступ до великої кількості інформації англійською мовою. Студенти технічних спеціальностей можуть підписуватися на сторінки англomовних університетів, наукових журналів та інших джерел, що цікавлять їх у їхній галузі. Це дозволяє здобувачам освіти бути в курсі останніх досягнень у світі технологій та науки.
<i>Мотивація через конкуренцію</i>	Спілкування з іншими студентами та спостереження за їхнім прогресом у соціальних мережах може слугувати додатковою мотивацією для вивчення англійської мови. Конкуренція та порівняння свого рівня з рівнем знань інших людей, що вивчають англійську мову, можуть стимулювати здобувачів освіти до досягнення кращих результатів.

Продовження Табл.6

Мотивація через відстежування прогресу	Соціальні мережі можуть служити додатковим засобом мотивації для студентів. Вони можуть публікувати свої досягнення, вивішувати цілі та завдання, тим самим створюючи відчуття відповідальності перед іншими користувачами. Також вони можуть відстежувати свій прогрес у вивченні англійської мови за допомогою спеціальних додатків та сервісів.
Зручність і доступність	Соціальні мережі доступні з будь-якого пристрою, що підключений до мережі Інтернет. Це робить їх дуже зручними для навчання англійської мови в будь-який час і в будь-якому місці.

Попри всі переваги використання соціальних мереж у вивченні англійської мови, студентам слід пам'ятати про необхідність збалансованого підходу до використання цих ресурсів. Важливо визначити мету використання соціальних мереж у навчанні та дотримуватися розумних обмежень часу, щоб уникнути відволікання від основних навчальних завдань.

Отже, соціальні мережі можуть стати потужним інструментом для навчання англійської мови студентів технічних спеціальностей. Вони сприяють покращенню навичок спілкування, надають доступ до різноманітних матеріалів і спільнот, а також можуть стати джерелом мотивації. Головне – використовувати їх розумно та ефективно.

5. Використання мультимедійних презентацій. Сучасний світ невпинно розвивається, і з ним зростають вимоги до спеціалістів технічної галузі. Як вже зазначалося, однією з важливих навичок для успішної кар'єри в цій галузі є володіння англійською мовою. Навчання англійської мови для студентів технічних спеціальностей може бути викликом через велику кількість термінів та технічних понять. Однак застосування мультимедійних презентацій може суттєво полегшити процес навчання та допомогти студентам краще розуміти та

запам'ятовувати матеріал. Окрім того, використання мультимедійних презентацій на заняттях з англійської мови допомагає здобувачам освіти візуалізувати інформацію та розвивати навички публічного виступу. До переваг використання мультимедійних презентацій належать наступні (табл. 7).

Таблиця 7

**Переваги використання соціальних мереж у
навчанні англійської мови**

Переваги	Особливості
<i>Візуальне сприйняття інформації</i>	Мультимедійні презентації дозволяють візуалізувати інформацію через зображення, діаграми, схеми та графіку. Це допомагає здобувачам освіти краще розуміти складні концепції та вивчати нові терміни.
<i>Аудіальне сприйняття</i>	Презентації можуть містити аудіо- та відеоматеріали, що допомагають студентам імітувати вимову правильних англійських звуків та навчити їх правильно вимовляти.
<i>Легке повторення матеріалу</i>	Мультимедійні презентації можна зберегти та використовувати для самостійного повторення матеріалу в майбутньому. Студенти можуть знову переглянути презентацію, щоб оновити свої знання.
<i>Взаємодія зі студентами</i>	Викладачі можуть включити в презентації завдання та питання для взаємодії студентів один з одним. Це сприяє активній участі здобувачів освіти у процесі навчання та вдосконалює їх розуміння матеріалу.
<i>Адаптація до індивідуальних потреб</i>	Мультимедійні презентації можна адаптувати до рівня знань та індивідуальних потреб студентів. Викладачі можуть створювати різні версії презентацій для різних груп здобувачів освіти.

Прикладами використання мультимедійних презентацій у навчанні англійської мови здобувачів вищої освіти технічних спеціальностей можуть бути:

1. *Вивчення технічних термінів.* Викладачі або студенти можуть створити презентації, в яких пояснюють значення та

вживання технічних термінів. Слова та фрази можуть супроводжуватися зображеннями та прикладами використання.

2. *Робота з текстами та аудіофайлами.* Викладачі можуть підготувати презентації для аналізу та обговорення текстів і аудіофайлів на технічну тематику. Це допоможе студентам розвивати навички читання, слухання та вивчення нових слів технічної галузі.

3. *Проекти та презентації студентів.* Студенти можуть бути залучені до створення власних мультимедійних презентацій на технічні теми. Це розвиває навички роботи з інформацією та володіння англійською мовою.

4. *Вивчення технічних процесів.* Мультимедійні презентації можуть допомогти візуалізувати та пояснити складні технічні процеси, такі як виробництво, програмування, аналіз даних тощо.

Використання мультимедійних презентацій дає змогу розвивати зорову пам'ять, а також слухове сприйняття. Використання в презентації анімаційних ефектів також допомагає утримати увагу студентів і урізноманітнити візуальний ряд. Для найкращого сприйняття інформації не слід перевантажувати слайди інформацією. Крім того, на уроці слід чергувати види діяльності, оскільки надмірна інформаційна насиченість на занятті може призвести до підвищеної стомлюваності здобувачів освіти. Слід зазначити, що мультимедійна презентація, заздалегідь підготовлена викладачем, значно економить час на занятті.

Мультимедійні презентації можна використовувати на всіх етапах навчання, починаючи з вивчення теорії, включаючи повторення на практиці, і закінчуючи перевіркою пройденого матеріалу. Презентації корисні для навчання читання, говоріння, письма та аудіювання. Ці мультимедійні засоби використовуються під час вивчення граматики, фонетики та лексики. Мультимедійні можливості дозволяють прослуховувати

аудіозаписи англійською мовою відповідно до рівня сприйняття, а регулятори швидкості дають змогу розбивати фрази на окремі слова та паралельно порівнювати вимову слів. Під час вивчення нової теми урок проводиться з використанням супровідних презентацій. У презентаціях викладається основний теоретичний матеріал уроку, наводяться приклади речень і завдань. Особливості програми PowerPoint дають змогу виокремлювати складну та важливу інформацію за допомогою анімації. Це є наочною опорою і сприяє подальшому зосередженню уваги студентів на ключових елементах і комплексному засвоєнню матеріалу.

Застосування мультимедійних презентацій у навчанні англійської мови для студентів технічних спеціальностей є дієвим та інноваційним підходом. Це допомагає полегшити процес навчання, робить його ефективнішим, а також готує здобувачів освіти до успішної кар'єри в технічних галузях. Важливо, щоб викладачі мали доступ до відповідних інструментів та навчалися використовувати їх на користь студентів.

Усі ці методи сприяють покращенню англійської мови та збільшенню комунікативних навичок студентів технічних спеціальностей. Відкривши перед собою цей широкий спектр можливостей, здобувачі освіти зможуть набути впевненості в англійській мові та використовувати її в професійній діяльності. Однак важливо пам'ятати, що мультимедіа повинні бути правильно впроваджені в освітній процес, і викладачам важливо забезпечити ефективну підтримку та налагодити процес вивчення мови за допомогою мультимедіа та розвитку комунікативних навичок: аудіювання, говоріння, читання та письма.

Спираючись на власний досвід викладання англійської мови в технічних закладах вищої освіти, пропонуємо дієві мультимедійні завдання для розвитку комунікативних навичок.

Мультимедійні завдання для аудіювання студентів технічних спеціальностей можуть допомогти розвивати їхні навички слухання та розуміння технічних англійських термінів і концепцій. Ось кілька завдань, які можна використовувати на заняттях з англійської мови:

1. Аудіоінтерв'ю з експертом: Підготуйте аудіоінтерв'ю з експертом у певній технічній галузі, наприклад, інженерії програмного забезпечення або робототехніці. Студенти повинні прослухати інтерв'ю та відповісти на питання, пов'язані зі змістом. Наприклад, «Які нові технології ви використовуєте у вашій роботі?» або «Які виклики стоять перед вашою галуззю в майбутньому?»

2. Технічний вебінар: Запропонуйте запис технічного вебінару, на якому експерт розглядає певну тему. Потім запитайте студентів про ключові моменти, які були згадані на цьому вебінарі. Завдання може включати питання, які вимагають аналізу та критичного мислення.

3. Подкаст: Запропонуйте студентам послухати технічний подкаст про актуальну проблему або новину в технічній галузі. Попросіть їх зробити короткий звіт про головні ідеї та висновки, які вони отримали під час слухання.

4. Відео інструкція: Використовуйте відео з інструкціями зі збирання, встановлення чи використання технічного пристрою. Студенти повинні слухати інструкції та відповісти на питання, які стосуються процесу.

5. Аудіорепортаж: Запропонуйте аудіорепортаж про технічний проєкт або винахід. Попросіть студентів розповісти про головні ідеї та досягнення проєкту, а також про технічні аспекти, що були згадані в репортажі.

6. Віртуальна лекція: Використовуйте запис віртуальної лекції з технічного предмета. Студенти можуть слухати лекцію і відповісти на питання, пов'язані з її змістом, або написати короткий реферат.

7. Відеоролик про історію технологій: Підготуйте короткий відеоролик, який оглядає ключові події та досягнення в історії технологій. Студенти повинні визначити головні моменти та пояснити їх вплив на розвиток технологічного світу.

8. Аудіоінтерв'ю з інженером: Запишіть інтерв'ю з професійним інженером, який розповідає про свою кар'єру, проекти, над якими він працював, і майбутні технологічні тренди. Попросіть студентів визначити ключові ідеї розмови.

9. Презентація нового технологічного виробу: Покажіть студентам відеопрезентацію нового пристрою або технології, і попросіть їх зробити короткий аналіз щодо його можливостей, переваг і потенційних застосувань.

10. Аудіоурок з розв'язання технічних завдань: Запишіть аудіоурок, в якому викладач пояснює, як розв'язувати певні технічні завдання або проблеми. Студентам слід активно слухати та спробувати розв'язати завдання під час прослуховування.

11. Дискусія щодо технічних етичних питань: Представте аудіозапис інтерв'ю з експертом з питань етики в технологіях. Попросіть студентів обговорити етичні аспекти певних технологічних рішень та прийняти свої позиції.

12. Аудіоісторії про великих технічних новаторів: Підготуйте короткі аудіорозповіді про видатних інженерів та вчених, які зробили важливий внесок у технічній сфері. Студентам слід слухати та визначити ключові досягнення цих осіб.

13. Аналіз технічного казусу: Підготуйте аудіозапис про конкретний технічний інцидент або аварію. Студентам потрібно проаналізувати причини та наслідки інциденту та запропонувати заходи для запобігання подібним ситуаціям у майбутньому.

Ці мультимедійні завдання допоможуть студентам покращити свої навички аудіювання та розуміння технічних аспектів англійської мови, що є важливим для їхньої успішної кар'єри в технічній сфері.

Мультимедійні завдання для читання на заняттях з англійської мови в технічних закладах вищої освіти:

1. Завдання щодо технічних статей: Прочитайте технічну статтю про останні досягнення у вашій галузі. Спробуйте ідентифікувати основні концепції та технічні інновації, що розглядаються в статті. Після прочитання складіть короткий реферат, в якому ви висвітлите важливість цих інновацій для вашої спеціальності.

2. Аналіз інтерактивних діаграм: Розгляньте інтерактивні діаграми або графіки, які представляють дані з вашої технічної галузі. Проведіть аналіз цих даних та спробуйте зрозуміти тенденції та взаємозв'язки. Після цього напишіть доповідь, що описує ваші висновки.

3. Відеолекції: Запропонуйте студентам переглядати відеолекції, які пояснюють складний технічний матеріал. Після перегляду лекції надайте завдання на читання тексту або статті, пов'язаної з тим самим тематичним матеріалом.

4. Віртуальні тури: Створіть віртуальні тури або інтерактивні навчальні ресурси, які демонструють реальні технічні об'єкти або процеси. Потім надайте студентам завдання прочитати додатковий матеріал, що пояснює деталі цих об'єктів або процесів.

5. Відеоролики з англійськими субтитрами: Запропонуйте студентам переглянути відеоролики на технічну тему з англійськими субтитрами. Після перегляду відео студентам може бути надано завдання на читання та переклад субтитрів.

6. Віртуальні інтерактивні ігри: Створіть ігри або симулятори, які дозволяють студентам взаємодіяти з технічними концепціями. Надайте завдання на читання інструкцій або пояснювальних матеріалів, пов'язаних з грою.

7. Віртуальні лабораторії: За допомогою віртуальних лабораторій студенти можуть вивчати технічні концепції в дії. Після проведення віртуального експерименту, надайте завдання на читання наукових статей, які пояснюють той самий концепт.

8. Аудіоподкасти: Запросіть студентів слухати технічні подкасти, що стосуються їх спеціальності, а потім надайте завдання на читання статей або рецензій на ці подкасти.

Мультимедійні завдання для розвитку навичок читання студентів технічних спеціальностей допомагають студентам вивчати технічний матеріал ефективніше, використовуючи різні типи інформаційних ресурсів. Завдання можуть бути адаптовані до конкретної технічної галузі та рівня студентів. Вони допоможуть студентам розвивати навички критичного мислення та розуміння сучасних технологій та інновацій у своїй галузі.

Мультимедійні завдання для розвитку навичок говоріння студентів технічних спеціальностей можуть включати використання відео, аудіо, зображень та інших мультимедійних ресурсів для створення захоплювальних завдань. Ось декілька ідей для таких завдань:

1. Завдання про відеолекції: Перегляньте відеолекцію про новітні досягнення у вашій технічній галузі. Після перегляду надайте короткий огляд основних ідей та інновацій, які були представлені в лекції. Які нові технології або підходи можуть бути корисними у вашій майбутній кар'єрі?

2. Технічна презентація: Попросіть студентів підготувати коротку презентацію на технічну тему, пов'язану з їхньою спеціальністю, із використанням слайдів, схем, відео та графіків. Потім студенти можуть представити свої презентації перед класом, використовуючи мультимедійні засоби для ілюстрації своїх ідей. Після демонстрації презентації студенти ставлять запитання доповідачу.

3. Обговорення технічних новин: Попросіть студентів знайти мультимедійні матеріали (відео, статті, фотографії) про найсвіжіші технічні новини у своїй галузі та обговорити їх з іншими студентами. Це допоможе розвивати навички англійської мови та розширити фаховий словник.

4. Сценарій технічного інтерв'ю: Попросіть студентів зіграти ролі журналіста та фахівця з обраної галузі. Студенти можуть підготувати питання для інтерв'ю та записати аудіо або відео інтерв'ю. Це сприятиме розвитку навичок говоріння та слухання.

5. Технічний документ: Попросіть студентів створити технічний документ (наприклад, інструкцію, технічний опис, патентний огляд) та надати його в письмовій формі. Потім студенти можуть прочитати та пояснити вміст цього документа в усній формі.

6. Дискусія щодо технічного відео: Підготуйте коротке відео на технічну тему та попросіть студентів переглянути його. Потім надайте питання для обговорення та дебатов. Студенти можуть висловлювати свою думку та аргументувати свої погляди.

7 Спостереження за технічними процесами: Попросіть студентів знайти мультимедійні матеріали, які показують технічні процеси у роботі, і описати ці процеси в усній формі, використовуючи технічний термінологічний словник.

Ці завдання допоможуть студентам розвивати навички говоріння та розуміння технічної мови, а також поглибити їхні знання в технічній галузі.

Мультимедійні завдання для розвитку навичок письма допоможуть студентам зрозуміти, як вони можуть застосувати англійську мову в їхній технічній галузі, а також розвивати писемні навички. Ось декілька ідей:

1. Аналіз технічного відеоролика: Перегляньте відеоролик, який демонструє практичний приклад розв'язання технічної проблеми. Спробуйте зрозуміти і розібрати процес та технічні рішення, які були використані. Напишіть короткий звіт, який описує важливі кроки та використані технології.

2. Дослідження інтерактивних симуляцій: Вивчіть інтерактивні симуляції або віртуальні лабораторії, пов'язані з вашою

технічною спеціальністю. Спробуйте виконати різні експерименти та спостереження, а потім напишіть звіт про результати вашого дослідження та їхню практичну важливість.

3. Проєктування вебсайту: Завдання студентів – створити мультимедійний вебсайт, що розповідає про історію та сучасні досягнення в технічній галузі, яка вас цікавить. Використовуйте тексти, фотографії, відео та анімацію, щоб передати інформацію ефективно.

4. Перегляд TED-доповідей: Перегляньте TED-доповіді про технології та інновації. Виберіть одну доповідь, яка вас зацікавила, та розпишіть основні ідеї, які були висвітлені в цій доповіді. Поясніть, чому ви вважаєте цю інформацію важливою для вашої технічної спеціальності.

5. Технічний блог або стаття: Спонукайте студентів створити блог або статтю про технічну тему, яка їх цікавить. Вони можуть включити фотографії, відео та графіки, щоб підтримати свої тексти.

6. Презентація про технічний проєкт: Попросіть студентів створити презентацію про технічний проєкт або нові технологічні розробки, використовуючи Powerpoint, Prezi або інші інструменти. Вони також можуть записати свої голосові коментарі, щоб представити презентацію.

7. Технічний опис: Попросіть студентів написати технічний опис обраного технічного пристрою, процесу або програми. Вони можуть включити схеми, діаграми та інші графічні матеріали.

8. Технічна казка: Завдання – створити технічну казку або історію, де технологія відіграє ключову роль. Студенти можуть ілюструвати цю казку мультимедійними матеріалами.

9. Аналіз технічного відео: Попросіть студентів переглянути технічне відео (наприклад, розбір схеми підключення пристрою) та написати рецензію на це відео, використовуючи технічну термінологію.

10. Технічний есе з використанням доказів: Студенти можуть написати есе на тему, пов'язану з їхньою технічною галуззю, використовуючи докази та посилання на авторитетні джерела.

11. Технічний лист: Попросіть студентів написати технічний лист з проханням про інформацію, співпрацю чи рекомендації, використовуючи правильну форму та термінологію.

12. Технічний репорт: Попросіть студентів написати технічний звіт про певний аспект їхньої технічної діяльності або проєкту.

13. Технічний рецензійний лист: Попросіть студентів написати рецензійний лист на технічну книгу, статтю або дослідження, аналізуючи його якість та важливість.

14. Технічний переклад: Дайте студентам текст англійською мовою та попросіть їх перекласти його українською. Це вправа розвиватиме навички перекладу та розуміння технічної термінології.

Необхідно забезпечувати студентів доступом до необхідних мультимедійних ресурсів та інструментів, які допоможуть їм виконати ці завдання. Важливо також надавати зворотний зв'язок і коригувати писемні роботи для покращення їхніх навичок. Розвиток писемних навичок англійської мови серед студентів технічних спеціальностей може бути цікавим і продуктивним завданням.

Запропоновані завдання для формування комунікативних навичок здобувачів вищої освіти технічних спеціальностей дозволяють застосовувати такі методи, як: аудіовізуальний, аудіолінгвальний, комунікативний, свідомо-практичний, метод комунікативних завдань, метод проєктів, тандем-метод.

Аудіовізуальний метод полягає у вивченні лексики та граматичного матеріалу, характерного для розмовної мови без використання рідної мови. Цей метод дає змогу здобувачам освіти засвоювати структури та моделі речень розмовної мови

шляхом сприйняття нового матеріалу на слух та уточнення його змісту за допомогою наочного матеріалу (наприклад, шляхом перегляду автентичних фільмів і подальшого їх обговорення). У сучасних умовах застосування мультимедійних засобів дає змогу інтегрувати зорові та слухові навички в навчанні іноземної мови та зробити процес навчання ефективнішим [1; 11].

Аудіолінгвальний метод також сприяє розвитку комунікативних навичок здобувачів освіти, однак він призначений значною мірою «для автоматизації, а не для усвідомлення: студенти на слух сприймають інформацію та шляхом багаторазового повторення досягають автоматичних мовленнєвих реакцій на відповідні мовні стимули» [1, с. 75].

Комунікативний метод призначений навчанню говоріння, при цьому сфера застосування цього методу поширюється на всі види усної та писемної комунікації. Особливість зазначеного методу полягає у спробі наблизити освітній процес до умов реальної комунікації. Формування у здобувачів освіти комунікативних навичок ґрунтується не лише на розумінні системи мови, а й на «здатності правильно користуватися одиницями мови в процесі безпосереднього спілкування» [2].

У межах *свідомо-практичного методу* свідомо складова визначається тим, що під час проведення занять з англійської мови очікується, що здобувачі освіти усвідомлюють мовні форми, які необхідні для спілкування. Зі свого боку, практична сторона методу полягає в організації англомовної практики. Навчання будується з урахуванням особливостей української мови, що включає використання позитивного перенесення з української мови на англійську. Слід зазначити, що у цьому разі за основу доцільно брати мінімальну одиницю спілкування – речення.

Засоби спілкування необхідно звести до мінімуму, який міг би забезпечити концентрацію лексико-граматичного матеріалу. Під час реалізації зазначеного методу «відбувається паралельне

опанування видами мовленнєвої діяльності (говоріння, слухання, письмо і читання), при цьому послідовність організації навчання відбувається від набуття знань до мовленнєвих навичок і вмінь із поступовим усвідомленням мовних фактів» [2].

Метод комунікативних завдань призначений для того, щоб здобувачі освіти виконували, як мовленнєві, так і не мовленнєві завдання у ході побудови діалогу один з одним і намагались знайти шляхи вирішення поставленої комунікативної мети. Під час використання зазначеного методу очікується, що студенти будуть використовувати всі накопичені знання як з лексики, так і з граматики [1; 13].

Метод проєктів призначений для надання здобувачам освіти можливості «самостійного набуття знань під час розв'язання практичних або проблемних завдань, які вимагають метапредметних знань» [7, с. 208]. З огляду на це, для формування комунікативних навичок поза мовним оточенням, «необхідно крім включення в освітню діяльність комунікативних вправ, надати студентам можливості мислити, розмірковувати, розв'язувати проблеми» [2].

Мультимедійність дозволяє активно використовувати у навчанні іноземної мови *тандем-метод*, який призначений для опанування мовою свого партнера по спілкуванню в реальних або віртуальних умовах, як-от: організація телемосту, зустрічі з іноземцями тощо. Фахівці у галузі методики викладання іноземних мов наголошують, що «нині набуває дедалі більшого поширення тричастинна форма виконання комунікативно орієнтованих завдань (three-phase framework), що підвищує ефективність навчання іноземної мови» [4, с. 61].

Узагальнюючи можна зазначити, що комунікативний метод спрямований на навчання говоріння, при цьому сфера застосування цього методу поширюється на всі види усної та писемної комунікації. Характерною особливістю цього методу є спроба наблизити навчання іноземної мови до процесу

комунікації в реальних умовах.

Висновки. Дослідження теоретичних аспектів використання мультимедійних технологій засвідчує, що засоби візуалізації відіграють значну роль на заняттях з англійської мови. Головною особливістю мультимедійних засобів є їх наочність, яка концентрує увагу студентів і створює невимушену атмосферу для опанування лексичного та граматичного матеріалу. Найважливішим у цьому процесі є те, що мультимедійні засоби надають можливості здобувачам освіти керувати процесом отримання та передачі інформації. Все це дозволяє реалізувати на практиці принципи наочності, доступності та системності викладу та отримання навчального матеріалу. Безперечно, метою викладання іноземної мови є розвиток комунікативних навичок студентів. Особливо це важливо для здобувачів вищої освіти немовних спеціальностей. Зокрема, для студентів технічних ЗВО принципове значення має мотиваційний аспект. Мотивація студентів підвищується, якщо вони бачать, як і де вони можуть використовувати мову, а також, якщо вони відчують себе успішними у вивченні іноземної мови. У цьому контексті мультимедійні засоби у формуванні англійських комунікативних навичок студентів технічних ЗВО відіграють важливу роль.

Перспективи подальших розвідок вбачаємо у дослідженні новітніх методів викладання іноземної мови британських фахівців у галузі освіти.

Список використаних джерел:

1. Дубасенюк О. А. Упровадження освітніх інновацій в системі вищої освіти. Інновації у вищій освіті: проблеми, досвід, перспективи: монографія / за ред. П. Ю. Сауха. Житомир: Вид-во ЖДУ імені Івана Франка, 2019. 444 с.

2. Сконнард А. Тренди освітніх технологій 2015 року.
URL: http://osvita.ua/abroad/higher_school/distance-learning/45903

3. Rao P. S The Role of English as a global Language.
Research Journal of English. Vol.4. Issue 1. 2019. P. 59-66.

4. Dumay X., Boonen Ehren M., Altrichter H., McNamara G. & O'Hara J. Impact of school inspections on improvement of schools – describing assumptions on causal mechanisms in six European countries. Educational Assessment Evaluation Accountability. 2013. № 25. Pp. 3-43.

5. Воронкін О. С. Психолого-педагогічні особливості дизайну мультимедійних навчальних систем: історичний аспект. Мультимедійні технології в освіті та інших сферах діяльності: тези доповідей науково-практичної конференції (Київ, 12–13 листоп. 2014 р.). К.: НАУ, 2014. С. 19-22.

6. Daniels E., Hondeghem A., Dochy F. A review on leadership and leadership development in educational settings. Educational Research Review. 2019. № 27. Pp. 110–125.

7. Kalogiannaki P., Karras K. Education and Teacher Education Worldwide. What about the crisis. In Crisis in Education (ed.) Kallogianaki, P., Karras, K., Wolguter, C., Chiang, T.-H., Tendo, M. 2014. Pp. 207-224.

8. Брейм С. Ефективне навчальне відео. URL: <https://ceit.usu.edu.ua/news/efektyvne-navchalne-video/>

9. Ткачук-Грушицька Л. В. Інноваційні технології при викладанні іноземної мови. Актуальні проблеми іншомовної комунікації: лінгвістичні, методичні та соціально-психологічні аспекти: зб. матеріалів всеукраїнської науково-методичної Інтернет-конференції. Луцьк: РВВ Луцького НТУ, 2014. С. 47–50.

10. Ryan P. An Integrative Approach to English Language Teaching. Issues in Interdisciplinary Studies. 2015. № 33. Pp.181-209.

11. Шапран О. І. Освітнє середовище вищої педагогічної освіти в контексті сучасних ідей енвайронменталізма. Сучасна українська освіта: стратегії та технології навчання молоді і дорослих: зб.наук.пр. VII Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції. Переяслав. 2020. С. 259-264.

12. Добровольська Д., Добровольська Л. Технологія навчання іноземної мови в разі контактних та дистанційних форм роботи. Актуальні питання гуманітарних наук. Вип. 31. 2020. С.139-143.

13. Шемуда М. Г. Застосування мультимедійних технологій у навчанні іноземних мов. Теоретична і дидактична філологія: зб.наук.пр. Серія «Педагогіка». Переяслав-Хм.: (Київська обл.): Домбровська Я. М., 2018. С. 182-192.

14. Гунько Н. А. Сучасне інформаційно-освітнє середовище як фактор удосконалення професійно-педагогічної підготовки майбутнього викладача. Наукові записки ТНПУ. Серія: Педагогіка. 2017. № 3. С. 43-48.

§2.6 ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНИЙ СУПРОВІД ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНО-МЕТОДИЧНОЇ СПРЯМОВАНOSTІ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ ДОШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ ДО РОБОТИ З ДІТЬМИ ПЕРЕДШКІЛЬНОГО ВІКУ (Непомняща І.М., Державний заклад «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К.Д. Ушинського»)

Вступ. Дошкільна освіта є ключовим етапом у формуванні особистості дитини і має вирішальне значення для її подальшого розвитку. Майбутні фахівці дошкільної освіти відіграють надзвичайно важливу роль у створенні сприятливого освітнього середовища, яке сприяє гармонійному розвитку дітей. Однак, успішне виконання цієї відповідальної ролі вимагає від педагогів високого рівня методичної спрямованості, професійних навичок і компетентностей.

Також, сучасне суспільство вимагає від педагогів дошкільної освіти не лише вміння ефективно надавати освітні послуги, але і бути педагогами-дослідниками, готовими адаптувати свою роботу до індивідуальних потреб кожної дитини. Від них очікується здатність використовувати сучасні педагогічні технології, активні методи, інноваційні підходи, та враховувати різноманітні психологічні та соціокультурні аспекти навчання та виховання. Проте, існує низка проблем, які ускладнюють формування методичної спрямованості у майбутніх фахівців дошкільної освіти. Зокрема, це відсутність структурованого підходу до формування методичної спрямованості у вищих навчальних закладах, відсутність чітких стандартів та методичних рекомендацій що призводить до недостатньо якісної підготовки майбутніх педагогів дошкільної освіти; неоднорідність підходів до формування методичної компетентності: різні навчальні заклади можуть використовувати різні педагогічні методи та підходи, наслідком чого є неоднорідність підготовки фахівців дошкільної освіти;

швидкі зміни у суспільстві та освітніх технологіях вимагають від педагогів дошкільної освіти постійної самоосвіти, професійного розвитку, опановування нових педагогічних технологій та інноваційних методів.

Актуальність дослідження обґрунтовується необхідністю врахування сучасних вимог до системи дошкільної освіти та підготовки фахівців у ЗВО. Психолого-педагогічний супровід допомагає майбутнім фахівцям розуміти, як адаптуватися до нових реалій та забезпечувати високий рівень освіти; дозволяє майбутнім фахівцям навчитися індивідуалізувати свої підходи до виховання дітей, враховуючи їхні особистість і потреби; надає можливість майбутнім фахівцям вдосконалити свої вміння в аспекті планування та проведення занять, взаємодії з дітьми тощо.

Дослідження проблеми формування методичної спрямованості професійної діяльності майбутніх фахівців дошкільної освіти є актуальним завданням у забезпеченні якісної освіти для дітей та підготовки компетентних педагогів, які здатні впливати на їхній розвиток і виховання.

Отже, актуальність проблеми дослідження, несумнівно, визначається низкою об'єктивних факторів і важливих суспільних потреб, серед яких можна визначити: ключову роль дошкільної освіти в розвитку особистості дитини, соціокультурні та психологічні виклики сучасності щодо вимог для підготовки фахівців дошкільної освіти, зміни в педагогічній науці та практиці, необхідність високої якості дошкільної освіти та глобалізація та міжкультурна взаємодія. Зупинимось на визначені означених проблемах, сутність яких зводиться до того, що дошкільний вік є найбільш чутливим і важливим періодом у формуванні ментальних, соціальних та когнітивних здібностей дітей. Методично підготовлені фахівці є ключовими агентами впливу на цей процес.

Сучасне суспільство ставить перед фахівцями дошкільними освіти складні завдання: врахування різноманітних культурних, соціальних та психологічних особливостей дітей, розвиток креативності, підготовку до цифрової епохи тощо. Це вимагає від фахівців високого рівня методичної компетентності. Розвиток педагогічної науки та впровадження нових методичних підходів у виховання та навчання вимагають, щоб майбутні фахівці були добре обізнані з оновленими тенденціями та інноваціями у галузі дошкільної освіти. Висока якість дошкільної освіти визначає майбутнє суспільства, сприяючи розвитку інтелектуальної, соціальної та моральної культури нового покоління. Досягнення цієї якості залежить від підготовки кваліфікованих та методично спрямованих педагогів. У сучасному світі міжкультурна взаємодія є нормою, і дошкільні педагоги повинні бути готові до роботи з дітьми з різних культур і національностей, що потребує розвинутої методичної компетентності в аспекті міжкультурної взаємодії.

У зв'язку з цим, дослідження процесу формування методичної спрямованості у майбутніх фахівців дошкільної освіти є надзвичайно актуальним завданням, оскільки воно сприяє підготовці якісних педагогів, здатних ефективно впливати на розвиток дітей у сучасному світі, а також впроваджувати інновації та відповідати на виклики сучасності в галузі дошкільної освіти.

Сутність проблеми зводиться до того, що необхідність формування професійно-методичної спрямованості майбутніх фахівців дошкільної освіти та їх підготовка до роботи з дітьми передшкільного віку є надзвичайно актуальною в умовах сучасного світу, де зростають вимоги до якості дошкільної освіти та розвитку дітей. Психолого-педагогічний супровід цього процесу є ключовим, оскільки він дозволяє майбутнім фахівцям навчитися адаптувати свої методи та підходи до індивідуальних потреб дітей, розуміти психологічні особливості

розвитку дітей передшкільного віку та забезпечувати високий рівень якості дошкільної освіти, враховуючи сучасні вимоги та інновації.

Мета дослідження полягає у вивченні та аналізі психолого-педагогічного супроводу процесу формування професійно-методичної спрямованості підготовки майбутніх фахівців дошкільної освіти для роботи з дітьми передшкільного віку з метою виявлення ефективних стратегій, методів та інструментів, спрямованих на підвищення якості підготовки майбутніх фахівців, їхню компетентність та готовність працювати з дітьми передшкільного віку в сучасному освітньому середовищі. Конкретні завдання дослідження включали:

- вивчення психолого-педагогічних та соціокультурних аспектів процесу формування методичної спрямованості у майбутніх фахівців дошкільної освіти;
- аналіз факторів, які впливають на формування методичної спрямованості та визначення їхньої ролі в процесі професійної підготовки студентів;
- визначення оптимальних педагогічних підходів і методів, що сприяють успішному формуванню методичної компетентності студентів дошкільної освіти.
- встановлення зв'язку між рівнем методичної спрямованості та якістю професійної діяльності майбутніх фахівців дошкільної освіти.
- розробка рекомендацій для закладів дошкільної освіти з метою підвищення ефективності навчання та формування методичної спрямованості у майбутніх педагогів дошкільної освіти.

Виклад основного матеріалу. Вихідними положеннями для розв'язання завдань було визначення того, що процес формування методичної спрямованості професійної діяльності у майбутніх фахівців дошкільної освіти включає психолого-

педагогічні та соціокультурні аспекти, які важливо враховувати для успішної підготовки майбутніх педагогів.

Спираючись на визначення професійної спрямованості Г. Кашконогової як якісної характеристики особистості, «яка утворена сукупністю ціннісних орієнтацій, переконань, схильностей, здібностей особистості, які знаходять вияв в мотивах вибору професії; цілеспрямована взаємодія викладача і студентів, в процесі якої засвоюються знання, уміння і навички певної професії» [8, с. 16- 17], вчені (Т. Кружева, Я. Левченко, Ю. Руденко) досліджують різні сторони професійної спрямованості [10, 11, 15]. На думку А. Богуш мовленнєво-методична спрямованість підготовки майбутніх магістрів дошкільної освіти «це і процес, і результат їхнього професійного зростання, їхнє прагнення до мовленнєво-методичної досконалості у професійно-методичній роботі управлінського сегменту ЗДО» [2, с. 12]. Досліджуючи різні аспекти спрямованості особистості педагога І. Зязюн, Л. Крамущенко, І. Кривonos та інші науковці у своїх дослідженнях вказують на багатоаспектність цієї спрямованості, яка може виявлятися у різних аспектах педагогічної діяльності: спрямованість на самоутвердження, спрямованості на засоби педагогічного впливу, спрямованість на учнів, де вчитель акцентує увагу на адаптації дітей до дитячого колективу та вимогам сучасного навчального середовища, спрямованість на мету педагогічної діяльності. На підставі цих досліджень можна виділити поняття методично орієнтованої спрямованості професійної діяльності майбутнього фахівця дошкільної освіти, яке відображає важливість використання методичних засобів та підходів у педагогічній діяльності.

На підставі вищезазначеного можна зробити висновок, що орієнтація майбутнього фахівця дошкільної освіти на професійно-методичну діяльність проявляється через особисте позитивне ставлення до неї та характеризується стійкою

усвідомленістю її ролі та значення для формування власної методичної культури під час їх фахової підготовки.

З урахуванням вищезазначеного до психолого-педагогічних аспектів були віднесені психологічна готовність майбутніх фахівців, яка включала: розуміння психологічних особливостей дітей передшкільного віку, їхніх потреб і особливостей розвитку; комунікативні навички майбутніх фахівців дошкільної освіти сприятимуть їх ефективній взаємодії з дітьми, батьками та колегами; розуміння методичних підходів майбутніми педагогами передбачало засвоєння різноманітних методичних підходів до роботи з дітьми, включаючи ігрові, творчі, інклюзивні та інші методи, що підтримують індивідуальний розвиток дітей.

Соціокультурні аспекти передбачали врахування культурного контексту досліджуваної проблематики, в пряму вивчення культурних особливостей та цінностей суспільства, в якому працюватимуть майбутні фахівці; соціальну відповідальність педагогів дошкільної освіти які мають бути готові працювати у різних соціокультурних групах дітей та враховувати їхні особливості; взаємодію з батьками та розвиток співпраці з метою створення сприятливого навколишнього середовища для розвитку дітей. Розуміння соціокультурних аспектів формування методичної спрямованості також включає врахування потреб дітей з особливими освітніми потребами та забезпечення їх інклюзивної освіти. Урахування психолого-педагогічних та соціокультурних аспектів допомагає майбутнім фахівцям дошкільної освіти краще підготуватися до роботи з дітьми передшкільного віку та забезпечити їхній оптимальний розвиток і виховання в сучасному суспільстві.

Необхідно підкреслити, що формування методичної спрямованості у майбутніх фахівців дошкільної освіти залежить від різноманітних факторів, які впливають на їхню професійну підготовку. Визначимо їхню роль у процесі психолого-

педагогічного супроводу підготовки фахівців дошкільної освіти. Насамперед у стандарті вищої освіти за спеціальністю 012 «Дошкільна освіта» другого (магістерського) рівня вищої освіти спеціальною компетентністю визначена «здатність здійснювати методичний супровід освітньої діяльності» та програмним результатом навчання, що забезпечують формування цієї компетентності «організовувати методичний супровід освітньої діяльності в мультикультурному середовищі закладу дошкільної освіти...» [13]. Зважаючи на це, що освітня програма маючи прикладну орієнтацію визначає зміст і обсяг знань, які майбутні фахівці повинні засвоїти, надає основну структуру для навчання і включає методичні підходи та практичні завдання, які забезпечують підготовку, зокрема, і до методичної спрямованості професійної діяльності майбутніх фахівців дошкільної освіти.

Здійснюючи психолого-педагогічний супровід цієї підготовки викладачі не лише передають знання, а й моделюють педагогічні підходи та стиль роботи для майбутніх педагогів. Можливість отримувати практичний досвід під час проходження виробничої практики сприяє застосуванню теоретичних знань на практиці й навчанню в реальних умовах професійної діяльності. Важливим фактором цього процесу також є мотивація студентів і їхні цінності, які впливають на те, наскільки вони відкриті для процесу навчання і формування методичної спрямованості власної професійної діяльності. Соціокультурний контекст, включаючи суспільні вимоги, культурні особливості та сучасні тенденції в освіті, також впливає на формування методичної спрямованості, майбутні фахівці повинні враховувати ці фактори, щоб відповідати сучасним вимогам. Урахування цих факторів допомагає забезпечити ефективну підготовку майбутніх фахівців дошкільної освіти та формування їхньої методичної спрямованості, яка відповідає потребам і вимогам сучасного освітнього середовища.

Успішне формування методичної компетентності студентів дошкільної освіти досягається за допомогою застосування у процесі підготовки майбутніх фахівців дошкільної освіти психолого-педагогічного супроводу, з використанням оптимальних підходів і методів, які сприяють цьому процесу. Психолого-педагогічний супровід методичної спрямованості підготовки фахівців дошкільної освіти дозволяє студентам активно досліджувати педагогічні ситуації, розв'язувати практичні завдання та проблеми, з якими вони стикатимуться в майбутньому, самостійно навчатися розробляти методики та плани роботи з дітьми. У процесу супроводу студентами створюється професійне портфоліо, яке вони можуть використовувати під час проходження виробничої практики та рефлексія, яка дозволяє студентам систематизувати свої досягнення, відстежувати власний професійний розвиток та робити висновки з практичного досвіду. Регулярна рефлексія сприяє вдосконаленню педагогічних навичок. Створення і реалізація педагогічних проєктів допомагають студентам розвивати творчість, планування та організацію роботи з дітьми. Проєкти включають створення навчально-методичних матеріалів, організацію заходів для дітей передшкільного віку тощо.

З урахуванням постійних змін у цілях підготовки фахівців дошкільної освіти, реформування освітнього процесу у дошкільних закладах (що обумовлено впливом різних факторів, таких як стан розвитку освіти, інформаційне оточення, індивідуальні особливості вихованців та освітні тенденції), вимоги до методичної підготовки майбутніх вихователів-методистів також зазнають змін. Однією з ключових цілей цього процесу є формування професійно-методичної спрямованості у майбутніх фахівців дошкільної освіти. Питання психолого-педагогічного супроводу протягом останніх років у науково-педагогічній літературі досліджувалася у таких проблемних

площинах: педагогічний супровід, як система підтримки та допомоги людині в освітньо-виховному процесі (Т. Сєдова) [16], педагогічний супровід майбутніх викладачів вищої школи у процесі професійної підготовки (Н. Мирончук) [12], психологічний супровід особистісно зорієнтованого виховання (Д. Бех) [1], організація психологічного супроводу (А. Жукова, В. Мальцева) [4], методично-мовленнєвим супроводом, як систему засобів, методів, прийомів, методичних технологій та лінгводидактичних умов, спрямованих на ефективне формування у майбутніх вихователів комунікативно-мовленнєвої компетенції (А. Богуш) [3], психолого-педагогічний супровід професійно-особистісного розвитку педагога (А. Батаршев), організація педагогічного супроводу в навчальному середовищі (В. Квас, О. Ярошинська) [9, 17]. Досліджуючи різні аспекти супровіду дослідники визначають зміст та структуру супроводу в контексті власних пошукових інтересів, визначають умови та методи його здійснення: комунікативно-мовленнєвий супровід майбутніх фахівців ЗДО, як багатокомпонентне поняття, яке містить цикл психолого-педагогічних, мовознавчих та фахових методичних дисциплін, спрямованих на розвиток і формування професійного українського мовлення майбутніх фахівців і вихователів (А. Богуш) [3], особливості створення моделі психолого-педагогічного супроводу особистісного розвитку майбутнього педагога (А. Зимянський) [6], організація психолого-педагогічного супроводу дитини в умовах дошкільного закладу (В. Зінченко) [7].

Психолого-педагогічний супровід передбачає спільне навчання, роботу в групах та колективне навчання, що сприяє обміну досвідом та співпраці викладача зі студентами, між студентами. Вони вчаться взаємодіяти, вирішувати конфлікти та спільно розробляти методики освітньо-виховної роботи. Використання інтерактивних методів, які стимулюють активну участь студентів у процесі навчання, таких як обговорення,

рольові ігри, аналіз кейсів тощо, допомагає розвивати їхні аналітичні та комунікативні навички. Практична робота в закладах дошкільної освіти є важливою частиною підготовки та дозволяє студентам отримувати реальний досвід роботи з дітьми та виробляти педагогічні навички. Вивчення спеціалізованих питань в рамках навчальних дисциплін та участь у педагогічних семінарах допомагає студентам засвоювати актуальні та специфічні знання про виховання та освіту дітей дошкільного віку. Отже, психолого-педагогічний супровід сприяє розвитку методичної компетентності студентів дошкільної освіти, допомагаючи їм готуватися до викликів та завдань, які вони зустрінуть у своїй професійній діяльності.

Зв'язок між рівнем методичної спрямованості та якістю професійної діяльності майбутніх фахівців дошкільної освіти є надзвичайно важливим і визначає, наскільки ефективними та компетентними вони будуть у своїй педагогічній роботі. Зміст цього процесу включає розуміння та освоєння методик та методів роботи з дітьми передшкільного віку, планування та адаптацію методик до конкретних освітніх потреб, використання рефлексії та самооцінки, наявність навичок взаємодії з дітьми та їхніми батьками, володіння інструментами оцінки й відстеження прогресу, спільну роботу з колегами та співпраця в команді.

Сутність змістового аспекту досліджуваної проблеми зводиться до того, що майбутні фахівці дошкільної освіти повинні вивчати різні методи та методики роботи з дітьми, включаючи ігрові, творчі, інтерактивні та інші. Розуміння та освоєння цих методів допомагає створювати цікаві та ефективні навчальні ситуації для дітей, бути здатними адаптувати розроблені методики до потреб та особливостей конкретної групи дітей, що містить розробку індивідуальних планів та програм для дітей із різними потребами. Самоаналіз і рефлексія грають важливу роль у підвищенні методичної спрямованості.

Майбутні фахівці повинні бути здатні критично оцінювати свою роботу та вдосконалювати її на основі власного досвіду, бути здатними взаємодіяти з дітьми, відповідати на їхні потреби та виявляти емпатію є важливою частиною якісної педагогічної діяльності, конструктивно взаємодіяти з родинами дітей. Майбутні фахівці повинні вміти оцінювати прогрес дітей, використовуючи різні інструменти та методи оцінки. Це допомагає налагодити індивідуальну роботу та підвищити якість навчання та виховання, бути здатними спільно працювати з іншими педагогами та фахівцями у сфері дитячої освіти допомагає обмінюватися досвідом, впроваджувати інновації та забезпечувати спільну педагогічну роботу.

У результаті розгляду цього питання можна сказати, що загальний рівень методичної спрямованості майбутніх фахівців дошкільної освіти безпосередньо впливає на якість їхньої професійної діяльності. Ті, хто володіють високою методичною компетентністю, здатні надавати дітям якісну та ефективну освіту, розвивати їхні потенційні можливості та забезпечувати високий рівень виховання в дошкільних установах.

Вищевикладене наголошує на необхідності докладного розгляду питання щодо теоретичних аспектів професійно-методичної спрямованості та психолого-педагогічного супроводу процесу підготовки майбутніх фахівців дошкільної освіти до роботи з дітьми передшкільного віку.

У дослідженні було висунуто передбачення, що процес формування методичної спрямованості професійної діяльності у майбутніх фахівців дошкільної освіти буде успішним при організації психолого-педагогічного супроводу підготовки майбутніх фахівців дошкільної освіти в ЗВО з використанням сучасних інтерактивних педагогічних методів і технологій та їх впровадження в освітній процес:

- створення середовища, що стимулює і сприяє успіху у навчанні;

- індивідуалізація навчання (врахування індивідуальних особливостей та потреб кожного студента), що передбачає гнучкість та адаптованість освітньо-професійних програм до різних стилів навчання і темпів освоєння матеріалу студентами;
- практико-орієнтований процес підготовки фахівців у ЗВО: активна практика в закладах дошкільної освіти є важливою складовою успішного формування методичної спрямованості. Взаємодія з дітьми, колегами сприяє практичному засвоєнню педагогічних методів і навичок;
- сприяння самостійному навчанню та дослідженням: заохочення студентів до самостійного навчання, дослідницької роботи та аналізу освітніх практик сприяє їхньому особистісному і професійному зростанню.

Організація психолого-педагогічного супроводу процесу підготовки майбутніх фахівців дошкільної освіти передбачає наявність досвідчених викладачів-наставників, які можуть надавати консультації, відповідати на запитання та надавати фахові поради та підтримку в адаптації до вимог навчання та сприяти психологічному комфорту студентів під час формування методичної спрямованості, оцінку та ретельний аналіз результатів навчання, що допомагає студентам відстежувати свій професійний прогрес і вносити необхідні корективи у свою діяльність.

Як початковий пункт у науковій характеристиці обґрунтовано використовується визначення поняття «професійно-методична спрямованість майбутніх фахівців дошкільної освіти», яка являє складний педагогічний підхід, спрямований на підготовку фахівців дошкільної освіти до якісної та ефективної роботи з дітьми передшкільного віку. Ця спрямованість передбачає такі основні складові, як: теоретична підготовка майбутніх фахівців дошкільної освіти у професійно-методичної спрямованості їх майбутньої діяльності; розвиток педагогічних навичок, таких як планування та проведення

занять, взаємодія з дітьми, робота з батьками, оцінювання та аналіз результатів навчання, вміння використовувати різні методи та педагогічні прийоми для досягнення найкращих результатів.

Однією з ключових складових професійно-методичної спрямованості є здатність індивідуалізувати навчання та виховання відповідно до потреб та особливостей кожної дитини. Майбутні фахівці повинні вміти адаптувати педагогічні підходи та програми до індивідуальних можливостей та потреб дітей. Професійно-методична спрямованість передбачає постійний аналіз власної діяльності та педагогічного процесу, а також постійне самовдосконалення. Майбутні фахівці повинні бути готові до вивчення нових методів та підходів, а також до вдосконалення власної педагогічної майстерності.

Важливою складовою професійно-методичної спрямованості є розвиток навичок соціальної взаємодії та співпраці з іншими педагогами, батьками, а також іншими фахівцями, які працюють з дітьми. Спільна робота з іншими професіоналами може покращити результати виховання та навчання. Також, майбутні фахівці повинні бути обізнаними щодо сучасних педагогічних інновацій, технологічних засобів навчання та інших актуальних питань у галузі дошкільної освіти, бути готові впроваджувати нові методи та підходи для покращення роботи з дітьми.

Узагальнюючи сказане можна відзначити, що професійно-методична спрямованість майбутніх фахівців дошкільної освіти включає теоретичну підготовку, педагогічні навички, здатність до індивідуалізації навчання, аналіз та самовдосконалення, соціальну взаємодію та співпрацю, а також орієнтацію на актуальність і інновації в галузі дошкільної освіти.

Сутність вищевикладеного зводиться до того, що методична спрямованість професійної діяльності – це підхід або стратегія, яка передбачає використання систематичних методів, підходів та інструкцій для досягнення конкретних професійних

цілей чи завдань, врахування найкращих практик, стандартів, рекомендацій і засобів, що сприяють оптимальному виконанню завдань у конкретній сфері чи професії.

Методична спрямованість допомагає фахівцям визначати, які кроки й ресурси необхідно використовувати для досягнення мети, а також як оцінювати та покращувати результати професійної діяльності. Вона може передбачати навчання, дослідження, планування, аналіз та інші дії, спрямовані на постійне підвищення якості та ефективності професійної роботи.

Теоретичні засади формування методичної спрямованості професійної діяльності майбутніх фахівців дошкільної освіти передбачають набуття навичок створення та впровадження навчальних та виховних програм, вміння адаптувати їх до вікових та індивідуальних особливостей дітей передшкільного віку. Крім того, важливо розвивати навички індивідуалізації навчання, майбутні фахівці повинні вміти створювати умови для кожної дитини з метою максимального розвитку її потенціалу. Формування методичної спрямованості також включає в розуміння процесу оцінювання та аналізу результатів навчання та виховання. Майбутні фахівці повинні навчитися об'єктивно оцінювати успіхи дітей і вживати кроки для вдосконалення навчального процесу. Крім цього, важливо розвивати навички соціальної взаємодії та співпраці з батьками дітей передшкільного віку. Майбутні фахівці повинні вміти комунікувати з батьками, вислуховувати їхні погляди та спільно працювати для досягнення найкращих результатів виховання дітей. Слід додати, що формування методичної спрямованості також включає в орієнтацію на актуальні та інноваційні педагогічні підходи та технології. Майбутні фахівці повинні бути готові впроваджувати нові методи та практики для покращення процесу виховання та навчання дітей. Звідси випливає, що специфіка формування методичної спрямованості

полягає у тому, що цей процес вимагає поєднання теоретичних знань з практичними навичками, а також надає можливість майбутнім фахівцям розвивати свою професійну ідентичність та ставати справжніми експертами в галузі дошкільної освіти.

Процес психолого-педагогічного супроводу формування професійно-методичної спрямованості майбутніх фахівців дошкільної освіти до роботи з дітьми передшкільного віку є складним і має свої особливості, серед яких:

Індивідуалізація супроводу, яка передбачає спрямованість на забезпечення розв'язання конкретних проблем та потреб кожного студента.

Постійне навчання та розвиток як самих студентів, так і викладачів, які повинні навчатися та вдосконалювати свої знання та навички. Це передбачає участь у навчальних семінарах, майстер-класах, стажуваннях та інших формах професійного розвитку.

Супровід включає можливість отримання практичного досвіду роботи з дітьми передшкільного віку. Студенти повинні мати можливість спостерігати та брати участь у реальних виховних та навчальних ситуаціях. Під час супроводу важливо проводити регулярний аналіз та оцінку роботи майбутніх фахівців. Зворотний зв'язок допомагає стати висококваліфікованими та відповідальними вихователями, сприяти їхньому професійному зростанню та розвитку в цій важливій сфері діяльності.

Супровід передбачає індивідуальну підтримку та навчання під керівництвом викладачів та вихователів-практиків студентів-практикантів. Керівники практики надають студентам необхідні методичні рекомендації та матеріали, відвідують студентів на практиці та надають їм методичну підтримку, допомагаючи їм застосовувати теоретичні знання в реальних педагогічних ситуаціях. Співпрацюючи зі студентом викладач і студент спільно вирішують педагогічні завдання, а

також обмінюються досвідом і рефлексіями з метою поліпшення професійних навичок студентів. Викладач надає конструктивну оцінку роботи студентів, а також забезпечує зворотній зв'язок щодо їхнього професійного зростання, ідентифікує сильні та слабкі сторони, допомагає розкрити та розвивати професійні цінності, сприяє їхньому ознайомленню з етикою та стандартами педагогічної діяльності в дошкільних установах. Супровід сприяє розвитку рефлексії серед майбутніх фахівців, здатності аналізувати свою роботу, виявляти сильні та слабкі сторони, розробляти стратегії для подальшого розвитку. Визначені особливості процесу психолого-педагогічного супроводу сприяють професійно-методичній спрямованості підготовки майбутніх фахівців дошкільної освіти до роботи з дітьми передшкільного віку та забезпечують їхній професійний розвиток.

З огляду на це, були розроблені теоретичні засади побудову процесу психолого-педагогічного супроводу – надзвичайно важливого компоненту формування методичної спрямованості професійної діяльності у майбутніх фахівців дошкільної освіти. Основні складові психолого-педагогічного супроводу в цьому контексті включають:

- діагностику потреб та особливостей студентів, що передбачає виявлення індивідуальних потреб, мотивації, особистісних рис та можливостей майбутніх фахівців дошкільної освіти під час здійснення психолого-педагогічного супроводу процесу їх підготовки до професійної діяльності. Це дозволяє підібрати найефективніші методи та підходи до їх професійного розвитку.

- на основі результатів діагностики в процесі психолого-педагогічного супроводу викладач допомагає студентам розробити індивідуальну освітню траєкторію «як персональний шлях реалізації особистісного потенціалу здобувача освіти, що формується з урахуванням його здібностей, інтересів, потреб,

мотивації, можливостей і досвіду, ґрунтується на виборі здобувачем освіти видів, форм і темпу здобуття освіти, суб'єктів освітньої діяльності та запропонованих ними освітніх програм, навчальних дисциплін і рівня їх складності, методів і засобів навчання» [5] та власну освітню програму, які враховують їхні особисті цілі та потреби у формуванні методичної спрямованості;

- підтримку у розв'язанні освітніх проблем і труднощів: супровід викладача надає психологічну та педагогічну підтримку студентам у розв'язанні проблем, з якими вони можуть зіткнутися під час їх навчання і формування професійно-методичної спрямованості, що включає консультативну роботу зі студентами;

- сприяння саморефлексії й самооцінки: психолого-педагогічний супровід допомагає студентам розвивати навички саморефлексії та самооцінки своєї професійної діяльності. Вони навчаються аналізувати власні досягнення, виявляти сильні та слабкі сторони та планувати подальший професійний розвиток;

- сприяння розвитку педагогічної компетентності: психолого-педагогічний супровід допомагає студентам розвивати педагогічну компетентність, включаючи навички планування і проведення занять, адаптацію до різних вікових груп дітей, роботу з особливими потребами дітей тощо;

- підтримку в адаптації до практичної діяльності: під час проходження виробничої практики у закладах дошкільної освіти, здійснюючи психолого-педагогічний супровід керівник практики від закладу вищої освіти надає студентам допомогу у вирішенні практичних завдань, включаючи методичну роботу, взаємодію з дітьми, спілкування з батьками, організацію освітньо-виховних заходів;

- моніторинг формування професійно-методичної спрямованості: психолого-педагогічний супровід не завершується з завершенням освітньої програми та може продовжуватися, у

формі супервізорства, у перші роки практичної роботи, а також допомагати розв'язувати професійні питання й виклики.

В цілому, психолого-педагогічний супровід є важливим ресурсом для успішного формування методичної спрямованості майбутніх фахівців дошкільної освіти. Він сприяє розвитку компетентності та впевненості студентів у їхній професійній діяльності, а також забезпечує якісну освіту та виховання дітей у дошкільних закладах.

Результатом психолого-педагогічного супроводу формування професійно-методичної спрямованості майбутніх фахівців дошкільної освіти до роботи з дітьми передшкільного віку є підготовка висококваліфікованих педагогів, здатних ефективно взаємодіяти з дітьми передшкільного віку, створення освітнього середовища, що стимулює, використання різноманітні педагогічні підходи та методи, розуміти та враховувати особливості розвитку кожної дитини, а також готовність до професійної самореалізації та постійного розвитку в галузі дошкільної освіти. Результатом такого супроводу є покращення якості педагогічної роботи з дітьми передшкільного віку та сприяння їхньому повноцінному розвитку. Для визначення рівнів готовності майбутніх фахівців дошкільної освіти до професійно-методичної спрямованості обрано наявність компонентів, а якісні ознаки їхньої готовності - за показники.

З метою перевірки рівня готовності майбутніх фахівців дошкільної освіти до професійно-методичної спрямованості на констатувальному етапі дослідження був проведений діагностичний експеримент. На першому етапі експериментального дослідження нами було застосовано: методика діагностики навчальної мотивації студентів А. Реана, В. Якуніна; адаптована методика дослідження мотивації професійної діяльності О. Бондарчук, Л. Карамушки; авторська методика визначення рівня мотивації майбутніх фахівців дошкільної освіти до професійно-методичної спрямованості.

Другий етап дослідження був направлений на визначення рівня комунікативної установки. Для вивчення даних питань було застосована методика діагностики комунікативної установки В. Бойка.

На третьому етапі експериментального дослідження досліджували рівень змістовних знань щодо методичної спрямованості майбутньої професійної діяльності, це визначали за допомогою авторського опитувальника «Визначення рівня знань щодо методичної спрямованості майбутньої професійної діяльності фахівців дошкільної освіти».

Останнім етапом експериментального дослідження було визначення рівня сформованості практичних вмінь студентів у професійно-методичній спрямованості власної діяльності. практичних вмінь студентів у професійно-методичній спрямованості власної діяльності. Для вивчення даного питання було застосовано авторські навчальні індивідуально-дослідні завдання на підготовку майбутніх фахівців дошкільної освіти до методичної спрямованості професійної діяльності.

Результати проведеного дослідження дали підставу для виділення дуже високий, високого, задовільного та незадовільного рівня готовності майбутніх фахівців дошкільної освіти до професійно-методичної спрямованості.

На основі даних, представлених у таблиці 1, можна зробити висновок, що більшість учасників експериментальної та контрольної груп на констатувальному етапі експериментального дослідження мали задовільний рівень готовності до професійно-методичної спрямованості, менша частина високий рівень, і зовсім відсутні студенти, які показали дуже високий рівень.

Таблиця 1.

Показники рівнів готовності до професійно-методичної спрямованості

Дуже високий рівень		Високий рівень		Задовільний рівень		Незадовільний рівень	
ЕГ	КГ	ЕГ	КГ	ЕГ	КГ	ЕГ	КГ
1.Мотивація майбутніх фахівців дошкільної освіти до професійно-методичної спрямованості							
6,6%	6,6%	40%	6,6%	33,3%	40%	20%	46,6%
2.Комунікативна установка							
0%	6,6%	13,3%	6,6%	40%	26,6%	46,6%	60%
3. Знання щодо методичної спрямованості майбутньої професійної діяльності							
13,3%	6,6%	26,6%	6,6%	33,3%	33,3%	26,6%	53,3%
4. Практичні вміння студентів у професійно-методичній спрямованості власної діяльності							
20%	6,6%	0%	13,3%	73,3%	46,6%	6,6%	33,3%
Рівні готовність майбутніх фахівців дошкільної освіти до професійно-методичної спрямованості							
0%	0%	13%	12%	45%	47%	42%	41%

Задовільний рівень можна визначити як такий, на якому спостерігається позитивна динаміка, але на шляху до вищих рівнів професійно-методичної спрямованості студентів існують певні перешкоди, спричинені різними факторами, що гальмують процес їх підготовки до означеної діяльності. До них можна віднести відсутність відповідного практичного педагогічного досвіду та вмінь у роботі з дітьми, оскільки майбутнім фахівцям може бути важко впроваджувати професійні методи й підходи без практичного досвіду; недостатність професійної підготовки, спрямованої на підготовку до професійної діяльності в закладах дошкільної освіти, може перешкоджати розвитку необхідних навичок та знань; брак мотивації студентів до навчання та роботи у сфері дошкільної освіти може призвести до зниження готовності до професійної діяльності; відсутність підтримки та належного

супроводу навчальних закладів та роботодавців може ускладнювати підготовку та індивідуальні психологічні чинники, такі як страх перед відповідальністю, низька самооцінка, можуть бути гальмівними факторами у готовності до професійно-методичної спрямованості майбутньої діяльності. Така тенденція не може не засмучувати, адже рівень методичної спрямованості майбутніх фахівців дошкільної освіти на пряму впливає на загальну професійну компетентність та ефективність професійної діяльності. Враховуючи ці гальмівні фактори, була розроблена експериментально-дослідна програма психолого-педагогічного супроводу формування професійно-методичної спрямованості майбутніх фахівців дошкільної освіти до роботи з дітьми передшкільного віку.

Студенти, які демонстрували дуже високий рівень професійно-методичної спрямованості проявляють постійний інтерес до педагогічної сфери та методичної роботи, активно залучалися до навчання, завжди прагнули поглибити свої знання та навички у методичній спрямованості. Ці студенти відзначалися великою пристрасністю до роботи з дітьми в дошкільних закладах. Вони розуміють важливість своєї ролі в розвитку дітей і відчували глибоку моральну відповідальність, активно досліджували та вивчали різні методичні підходи та практики в дошкільній освіті, прагнули постійно покращувати свою методичну компетентність та впроваджувати нові інноваційні методи у своїй роботі. Студенти володіли відмінними комунікативними навичками та здатністю до співпраці, були відкриті для обміну досвідом з колегами та викладачами, завжди готові взяти участь у методичних дискусіях та спільних проєктах. Ці студенти володіли глибокими знаннями щодо педагогічних теорій, методик виховання та навчання дітей передшкільного віку, ретельно вивчали та розуміли основи методичної роботи та вміють застосовувати їх на практиці, успішно виконували індивідуальні

навчально-дослідні завдання та завдання виробничої практики, були здатні ефективно застосовувати методичні підходи у роботі з дітьми, відзначалися високим рівнем організаційних навичок та здатністю до рефлексії щодо власної педагогічної практики, винятковими здібностями та ретельним підходом до педагогічної діяльності та методичної спрямованості.

Студенти, які демонстрували високий рівень професійно-методичної спрямованості, виявляли інтерес до навчання та завжди прагнули досягати високих результатів. Вони активно долучалися до всіх аспектів навчального процесу і прагнули поглибити свої знання у галузі дошкільної освіти. Ці студенти проявляли інтерес до професії вихователя. Вони відчували покликання працювати з дітьми та виховувати їх, і ця мотивація допомагала їм розвивати свої професійні навички. Студенти з високим рівнем професійно-методичної спрямованості вважали методичну спрямованість важливою складовою своєї професійної діяльності, розуміли, що глибокі знання та вміння в галузі методики виховання і навчання дітей є основою їхньої професійної компетентності. Ці студенти володіли зразковими навичками спілкування та співпраці з колегами, батьками та дітьми, були відкриті до обміну досвідом та готові до конструктивного співробітництва з іншими фахівцями в галузі дошкільної освіти, мали глибоке розуміння педагогічних теорій, методик та практик, що стосуються дошкільної освіти. Вони відзначалися обізнаністю у сучасних тенденціях у галузі дошкільної освіти та були готові застосовувати ці знання на практиці. Студенти успішно виконували індивідуальні навчально-дослідні завдання та завдання виробничої практики та виявляли вміння застосовувати методичні підходи в роботі з дітьми, розробляли і виконували завдання планів та індивідуальних програм роботи з дітьми передшкільного віку та ефективно взаємодіяли з дітьми та їхніми батьками. Ці студенти володіли необхідними навичками, знаннями та мотивацією для якісної роботи з дітьми в дошкільних закладах.

Студенти, які демонструють задовільний рівень професійно-методичної спрямованості мали середню мотивацію до навчання. Вони виявляли інтерес до певних аспектів своєї освіти, але могли мати обмежену мотивацію до інших аспектів освітньої програми, мали певний інтерес до роботи в галузі дошкільної освіти, але цей інтерес був обмеженим або пов'язаним з певними аспектами професії, виявляли обмежений інтерес до методичної спрямованості своєї професійної діяльності та можуть не завжди розуміти її важливість. Ці студенти володіли базовими навичками спілкування, але виявляли обмежену готовність до активного співробітництва з колегами та іншими фахівцями в галузі, мали базові знання про педагогічні методики та теорії, але їх розуміння було поверхневим, і вони не завжди були здатні застосовувати їх на практиці. Студенти виявляли практичні уміння здійснення методичної роботи, але їх досвід був обмеженим, вони потребували більше практики та досвіду для вдосконалення своєї методичної компетентності та потребували додаткового навчання та практики, щоб досягти вищого рівня професійно-методичної спрямованості до діяльності у майбутньому.

Студенти, які демонстрували незадовільний рівень професійно-методичної спрямованості проявляли обмежений інтерес до навчання, у деяких ситуаціях, навіть демотивацію, могли не завжди бути зацікавлені в здобутті знань і розвитку своєї освіти. Ці студенти виявляли байдужість або низький інтерес до роботи в галузі дошкільної освіти, не розуміли важливості та цінності цієї професії, також не розуміли важливості методичної спрямованості у своїй майбутній діяльності та виявляли низький інтерес до розвитку цих навичок, мали обмежену готовність до співпраці та комунікації з іншими фахівцями та колегами в галузі. Студенти фрагментарні знання щодо методики роботи в дошкільній

освіті, а також не розуміли основних понять і принципів, демонстрували недосконалі практичні навички в галузі методичної роботи, мали труднощі у розробці та впровадженні методичних планів та програм, виявляли незадовільний рівень готовності до професійної діяльності та методичної спрямованості та потребували значного покращення в мотивації, знаннях та навичках для досягнення задовільного рівня професійної підготовки.

Теоретичний аналіз основних аспектів психолого-педагогічного супроводу та специфіку формування професійно-методичної спрямованості майбутніх фахівців дошкільної освіти дали нам підстави для розроблення експериментальної моделі означеного процесу.

Модель психолого-педагогічного супроводу формування професійно-методичної спрямованості майбутніх фахівців дошкільної освіти була спроектована з метою надання наочного уявлення про процес психолого-педагогічного супроводу формування професійно-методичної спрямованості майбутніх фахівців дошкільної освіти. Отже, розглянемо кожен структурний елемент означеної моделі.

Метою психолого-педагогічного супроводу професійно-методичної спрямованості майбутніх фахівців дошкільної освіти є побудова системно-комплексного процесу формування професійно-методичної спрямованості майбутніх фахівців дошкільної освіти до роботи з дітьми передшкільного віку шляхом створення умов для їхнього гармонійного особистісного та професійного розвитку, формування компетентностей, необхідних для успішної роботи з дітьми передшкільного віку, а також надання методичної підтримки для вдосконалення їхньої педагогічної діяльності.

У попередніх публікаціях нами були визначені компоненти та їх показники підготовки майбутніх фахівців дошкільної освіти до методичної

Рис. 1. Експериментальна модель психолого-педагогічного супроводу формування професійно-методичної спрямованості фахівців дошкільної освіти

спрямованості професійної діяльності, серед яких: мотиваційно-ціннісний, спрямованості професійної діяльності, серед яких: мотиваційно-ціннісний, комунікативно-регулятивний, когнітивний, діяльнісно-методичний [14], представлені у таблиці 2, що дало підставу схарактеризувати рівні підготовки майбутніх фахівців дошкільної освіти до професійно-методичної спрямованості.

Таблиця 2.

Компоненти готовності до професійно-методичної спрямованості майбутніх фахівців дошкільної освіти

№	Компоненти	Показники	Методики
1.	Мотиваційно-ціннісний	Рівень навчальної мотивації студентів; рівень мотивації студентів до професійної діяльності; рівень мотивації майбутніх фахівців дошкільної освіти до професійно-методичної спрямованості	Методика діагностики навчальної мотивації студентів А.Реана, В.Якуніна; Адаптована методика дослідження мотивації професійної діяльності О. І. Бондарчук, Л. М. Карамушки; Авторська методика визначення рівня мотивації майбутніх фахівців дошкільної освіти до професійно-методичної спрямованості
3.	Комунікативно-регулятивний	- рівень комунікативної установки	Методика діагностики комунікативної установки В.В. Бойка
2.	Когнітивний	- рівень змістовних знань щодо методичної спрямованості майбутньої професійної діяльності	Авторський опитувальник «Визначення рівня знань щодо методичної спрямованості майбутньої професійної діяльності фахівців дошкільної освіти»
3.	Діяльнісно-методичний	Рівень практичних вмінь студентів у професійно-методичній спрямованості власної діяльності	Авторські навчальні індивідуально-дослідні завдання на підготовку майбутніх фахівців дошкільної освіти до методичної спрямованості професійної діяльності

Педагогічними умовами, що були передбачені для ефективної організації психолого-педагогічного супроводу визначені наступні:

Створення для студентів середовища, що стимулює та сприяє їхньому успіху у навчанні в процесі формування професійно-методичної спрямованості фахівців дошкільної освіти до роботи з дітьми передшкільного віку означає створення оптимальних умов, які сприяють активному і

якісному навчанню та розвитку студентів з метою глибокого засвоєння необхідних педагогічних знань та навичок: створення комфортного та освітнього середовища, що стимулює, де студенти відчувають підтримку, мають доступ до необхідних ресурсів (доступ до сучасного обладнання, бібліотеки, інтерактивних навчальних матеріалів, структурований розклад), технічного обладнання та літератури для вивчення та практичного впровадження педагогічних підходів. Середовище, що стимулює також включає використання методів для підтримки мотивації студентів (завдання інтерактивного та творчого характеру, проєкти тощо), які спонукають студентів до активного навчання і саморозвитку.

Індивідуалізація навчання у контексті формування професійно-методичної спрямованості фахівців дошкільної освіти до роботи з дітьми передшкільного віку допомагає студентам дошкільної освіти досягати більшого успіху, оскільки вона враховує їхні потреби та стимулює особистий та професійний розвиток кожного студента та передбачає створення умов, де враховуються індивідуальні особливості та потреби кожного студента, забезпечуючи гнучкість та адаптованість освітньо-професійних програм до різних стилів навчання і темпів освоєння матеріалу студентами:

- індивідуалізація навчальних завдань передбачає складання для кожного студента індивідуальних практичних завдань. Викладачі повинні розуміти, що студенти мають різні рівні підготовки, інтереси та стилі навчання. Тому важливо надавати можливість обирати завдання, проєкти або теми, які відповідають їхнім індивідуальним потребам та мотивації;

- гнучкість навчального процесу створює можливість для студентів обрати індивідуальну траєкторію навчання. Освітні програми повинні бути гнучкими й адаптованими до потреб студентів. Це означає, що можливість вибору дисциплін, модулів або методів навчання дозволяє студентам

підлаштовувати навчання під свої індивідуальні потреби та темпи освоєння матеріалу;

- надання підтримки та консультації студентів, можливість звертатися до викладачів чи наставників для отримання підтримки, консультацій та індивідуальних порад допомагає студентам вирішувати труднощі та розробляти індивідуальні навчальні стратегії;

- розробка критеріїв оцінки виконаних робіт студентами з врахуванням індивідуальних досягнень. Система оцінювання повинна бути справедливою та враховувати індивідуальні досягнення студентів. Це дозволяє їм бачити свій прогрес та розвивати методичні навички, не відчуваючи надмірного тиску або недооцінки.

Практико-орієнтований процес підготовки фахівців дошкільної освіти у закладах вищої освіти підкреслює важливість активної практики в закладах дошкільної освіти та взаємодії з дітьми та колегами як важливу складову успішного формування методичної спрямованості майбутніх педагогів:

- практичний досвід в дошкільних закладах: Студенти мають можливість відвідувати заклади дошкільної освіти, набувати практичний досвід роботи з дітьми передшкільного віку, що допомагає їм зрозуміти реальні виклики та можливості в цій галузі;

- взаємодія з дітьми в процесі навчання, що включає спостереження, взаємодію, планування та проведення освітньо-виховних заходів для дітей передшкільного віку;

- взаємодія студентів один з одним та з педагогами є важливим аспектом формування професійно-методичної спрямованості, взаємний обмін досвідом, колегіальна підтримка та спільне планування освітньо-виховних заходів сприяють розвитку педагогічних методів та навичок;

- практичне засвоєння педагогічних методів і навичок сприяє конкретному засвоєнню педагогічних методів та

навичок, що дозволяє студентам навчатися на практиці та адаптувати теоретичні знання до реальних умов роботи з дітьми передшкільного віку.

Практико-орієнтований підхід реалізовувався шляхом інтерактивних форм проведення практичних занять та виробничої практики, таких як групові обговорення, рольові ігри, вправи з вирішення педагогічних завдань проєктна робота та інші практичні завдання, які стимулюють активну участь студентів у навчальному процесі. Наприклад, студенти брали участь в рольових іграх, де відтворювали реальні ситуації, з якими можуть стикатися вихователь-методист та педагоги в дошкільних закладах. Обговорюючи проблеми методичного спрямування, студенти розвивали критичне мислення та навички роботи у команді, спільного розв'язання завдання. Досліджуючи реальні кейси з практики роботи в дошкільних закладах студенти аналізують їх, намагаючись знайти оптимальні рішення. Проведення під час проходження виробничої практики майстер-класів досвідченими вихователями-методистами студенти отримують досвід педагогічного аналізу освітньо-виховного процесу в роботі з дітьми передшкільного віку. Портфолію розвитку передбачало створення студентами особистого портфолію, де вони збирали свої найкращі роботи, методичні педагогічні плани, враження від практики та рефлексії. Під час проведення дискусії та дебатів студенти обговорювали актуальні проблеми методичної роботи, висловлювати свої точки зору та аргументували їх в рамках дискусій та дебатів.

Сприяння самостійному навчанню та дослідницькій діяльності є важливою складовою формування професійно-методичної спрямованості фахівців дошкільної освіти до роботи з дітьми передшкільного віку. Ця умова передбачає створення заохочення студентів до самостійного навчання, проведення

досліджень та аналізу освітніх практик, що сприяє їхньому особистісному та професійному зростанню.

Стимулювання самостійного навчання передбачає надання студентам можливостей для самостійного вивчення матеріалу, пошуку ресурсів та джерел інформації, а також для вирішення завдань і питань на основі власних знань та рішення навчальних завдань, розвиток критичного мислення студентів сприяє вмінню аналізувати освітні практики, педагогічні теорії та методи, а також робити обґрунтовані вибори. Надання можливості студентам проводити дослідження професійно-методичної спрямованості що містить аналіз педагогічних практик, вивчення теоретичних аспектів дитячого розвитку, створення дослідницьких проєктів та виконання індивідуальних навчально дослідних завдань.

Індивідуальні навчально-дослідні завдання спрямовані на підготовку майбутніх фахівців дошкільної освіти до роботи з методичною спрямованістю та розвитку їхньої методичної компетентності. Вони сприятимуть активному навчанню, саморозвитку та вдосконаленню навичок у цій галузі.

Мета ІНДЗ: розвинути методичну спрямованість майбутніх фахівців дошкільної освіти, підготувати їх до ефективної педагогічної діяльності, яка враховує потреби та особливості дітей в дошкільному віці. Ці завдання сприятимуть розвитку навичок планування, оцінки, аналізу та впровадження методичних підходів, що сприяють якісній дошкільній освіті та вихованню. Навчальні індивідуальні завдання можуть бути спрямовані на підготовку майбутніх фахівців дошкільної освіти до методичної спрямованості їх професійної діяльності шляхом активного навчання та практичних завдань.

Нами були розроблені індивідуальні навчально-дослідні завдання, спрямовані на формування професійно-методичної спрямованості майбутніх фахівців дошкільної освіти до роботи з дітьми передшкільного віку», які представлені у таблиці 3.

Таблиця 3.

**Індивідуальні навчально-дослідні завдання ВК
«Формування професійно-методичної спрямованості
майбутніх фахівців дошкільної освіти до роботи з дітьми
передшкільного віку»**

№ з/п	Задання	Мета завдання	Методичні рекомендації
1.	Розробка плану методичного супроводу освітнього процесу ЗДО	Розвиток навичок планування освітнього процесу ЗДО з урахуванням освітніх напрямів, визначених у БКДО (державному стандарті дошкільної освіти), з метою якісної реалізації завдань чинних освітніх програм	Студенти отримують завдання розробити план методичного супроводу освітнього процесу ЗДО (проведення заняття з дітьми передшкільного віку в дошкільному закладі, за наступною структурою: мета, завдання, методи, матеріали, оцінка методичної спрямованості заняття, врахування індивідуальних потреб дітей
2.	Рефлексія педагогічної практики	Розвиток навичок самоаналізу та пошуку можливостей для вдосконалення своєї педагогічної діяльності, удосконалення методів та підходів до методичної роботи на основі власного досвіду	Студентам дається завдання вести журнал рефлексії під час їхньої педагогічної практики в дошкільному закладі. Вони повинні аналізувати свої методи, ефективність впроваджених методичних прийомів та виявляти можливості для поліпшення.
3.	Робота з методичними ресурсами	навчання студентів вибирати та використовувати методичні матеріали для покращення освітнього процесу, розвиток вміння обирати ресурси, які найкраще відповідають конкретним методичним завданням	Студенти отримують завдання дослідити різноманітні методичні ресурси, такі як підручники, методичні посібники, мультимедійні матеріали тощо, обрати та обґрунтувати вибір ресурсів, які найкраще підходять для конкретного заняття з дітьми передшкільного віку

Продовження Табл.3

4.	Розробка індивідуальних планів виховання дітей	Навчання враховувати потреби і особливості кожної дитини та створювати індивідуальний підхід до освіти та виховання, розвиток методичної компетентності	Студенти отримують завдання розробити індивідуальний план розвитку дитини передшкільного віку, враховуючи потреби та індивідуальні особливості дитини, використовувати методичний підхід для досягнення поставлених цілей
5.	Проведення аналізу інноваційних методів	проведення аналізу інноваційних методів, розвиток здатності вибирати та впроваджувати інновації у своїй методичній роботі.	Студентам дається завдання провести дослідження та аналіз інноваційних методів та підходів у дошкільній освіті, які застосовуються в сучасних педагогічних практиках, виокремити переваги та недоліки таких методів і розробити пропозиції щодо їхнього використання в роботі з дітьми передшкільного віку
6.	Розробка плану професійного розвитку	розробка плану професійного розвитку, створення стратегію для постійного вдосконалення своєї методичної компетентності, формування навичок самостійного планування власного професійного розвитку та моніторингу досягнення поставлених цілей	Студенти отримують завдання розробити план професійного розвитку, в якому вони визначають свої цілі та кроки для підвищення методичної компетентності та вдосконалення власної педагогічної практики
7.	Порівняльний аналіз методичних посібників	розвиток навички аналізу та вибору методичних матеріалів, порівняльний аналіз методичних посібників, аналіз ресурсів і визначення які є найкращими для конкретних методичних завдань та потреб дошкільної освіти	Студентам надається завдання обрати декілька методичних посібників для фахівців дошкільної освіти та провести порівняльний аналіз їхнього змісту та методології, виділити схожості, різниці та визначити, який з них найбільше відповідає методичній спрямованості професійної діяльності

Рівні готовності до методичної спрямованості професійної діяльності майбутніх фахівців дошкільної освіти, схарактеризовані вище, на прикінцевому етапі експериментального дослідження, що був проведений аналогічно констатувального, після здійснення психолого-педагогічного супроводу, в рамках вивчення спеціалізованих навчальних дисциплін, значно підвищився. Після успішного психолого-педагогічного супроводу студенти стали більш мотивованими, демонстрували системні знання з організації методичної роботи в ЗДО, могли ефективно взаємодіяти з дітьми та іншими учасниками освітньо-виховного процесу ЗДО.

Психолого-педагогічний супровід сприяє підвищенню рівня готовності майбутніх фахівців дошкільної освіти до роботи з дітьми передшкільного віку через допомогу у розвитку і покращенні різних аспектів підготовки. Отже, можна стверджувати, що психолого-педагогічний супровід створює умови для розвитку різних аспектів готовності майбутніх фахівців дошкільної освіти, включаючи їхню професійно-методичну спрямованість у роботі з дітьми передшкільного віку.

Процес формування методичної спрямованості у майбутніх фахівців дошкільної освіти можна розглядати як послідовну послідовність етапів, спрямованих на підготовку та розвиток майбутніх фахівців дошкільної освіти. Виходячи з того, що професійно-методична діяльність вихователя закладу дошкільної освіти передбачає виконання важливих функцій, пов'язаних з методичною підтримкою освітньо-виховного процесу, надання методичної допомоги, партнерську взаємодію та співпрацю з усіма суб'єктами освітнього процесу у ЗДО були виділені основні етапи цього процесу, які, по-перше передбачають здобуття теоретичних знань. Студенти навчаються основам педагогічної теорії, психології дітей передшкільного віку, методикам навчання та виховання дошкільників, вивчають

провідні наукові підходи та концепції роботи з дітьми переддошкільного віку.

По-друге, практика в закладах дошкільної освіти є ключовим елементом формування методичної спрямованості. Під час практики майбутні фахівці набувають практичний досвід у роботі з дітьми, а також використовують отримані знання на практиці, розвивають вміння і навички, навчаються планувати й проводити освітні та виховні заходи для дітей переддошкільного віку, розвивають навички спілкування з дітьми, педагогічні вміння та методику роботи з різними віковими групами.

По-третє, вивчення сучасних підходів та інновацій майбутніми фахівцями дошкільної освіти включає ознайомлення з сучасними тенденціями та інноваціями системи дошкільної освіти, вивчення інноваційних методик навчання, технології та підходи до роботи з дітьми, вивчає методи взаємодії з батьками та спільнотою.

Самостійне навчання і дослідницька діяльність майбутніх фахівців дошкільної освіти стимулюють і розвивають інтерес до методичної діяльності. По закінченні освітньої програми фахівці дошкільної освіти повинні продовжувати свій професійний розвиток, брати участь у навчальних програмах, курсах підвищення кваліфікації та слідкувати за новинами у галузі дошкільної освіти. Фахівці дошкільної освіти постійно практикуються та оцінюють результати своєї роботи, рефлексують над власною методичною спрямованістю та шукають способи покращення, розвивають соціальну відповідальність за освіту дітей передшкільного віку. Зі сказаного стає очевидним те, що процес формування методичної спрямованості професійної діяльності у майбутніх фахівців дошкільної освіти є постійним і динамічним. Фахівці повинні весь час оновлювати свої знання, вдосконалювати методи та підходи до роботи з дітьми, вивчати нові тенденції та інновації в освіті, інтегрувати сучасні технології та методології у свою роботу.

Також важливо розуміти, що методична спрямованість в дошкільній освіті має бути орієнтована на індивідуальні потреби та особливості кожної дитини. Фахівці повинні навчатися враховувати й підтримувати розвиток кожного малюка, спираючись на педагогічні принципи та підходи, а також свої власні професійні переконання і цінності.

В цілому, формування методичної спрямованості професійної діяльності у майбутніх фахівців дошкільної освіти - це багаторівневий і постійний процес, спрямований на створення компетентних та відповідальних педагогів, які здатні впливати на розвиток дітей у дошкільному віці та покращувати якість дошкільної освіти.

Результати дослідження підтверджують що психолого-педагогічний супровід формування професійно-методичної спрямованості майбутніх фахівців сприяє підвищенню рівня готовності студентів до роботи з дітьми передшкільного віку в різних аспектах, розвитку мотивації та психологічної готовності студентів до професійно-методичної спрямованості, підвищенню рівня знань та розвитку педагогічних навичок, необхідних для успішної роботи з дітьми передшкільного віку. Подальші наукові розвідки в напрямку психолого-педагогічного супроводу підготовки майбутніх фахівців дошкільної освіти включатимуть вивчення впливу психолого-педагогічного супроводу на професійну успішність вихователів-методистів, дослідження взаємодії між різними компонентами психолого-педагогічного супроводу та їх вплив на рівень готовності студентів та вивчення специфіки означеного процесу у різних країнах та контекстах дошкільної освіти.

Список використаних джерел:

1. Бех І. Д. Психологічний супровід особистісно зорієнтованого виховання. Початкова школа. 2004. №3.

2. Богуш А. М. Мовленнєво-методична спрямованість підготовки майбутніх магістрів дошкільної освіти. *Науковий вісник Південноукраїнського національного педагогічного університету імені К. Д. Ушинського*. Випуск 3 (128). Одеса, 2019. С. 9-14.
3. Богуш А. М. Комунікативно-мовленнєвий супровід професійно-спрямованого мовлення майбутніх фахівців дошкільної освіти. Зб. наук. пр. Пед. науки. М-во освіти і науки України, Херсон. держ. ун-т. Херсон, 2014. Вип. 65. С. 220–224.
4. Жукова А., Мальцева В. Організація психологічного супроводу // *Вопросы психологии*. 2002. № 2. С. 2-6
5. Закон України «Про освіту» *Відомості Верховної Ради (ВВР)*, 2017, № 38-39, ст. 380.
6. Зимянський А. Особливості створення моделі психолого-педагогічного супроводу особистісного розвитку майбутнього педагога. *Молодь і ринок*. 2016. № 5 (136).
7. Зінченко В. М. Організація психолого-педагогічного супроводу дитини в умовах дошкільного закладу. *Дошкільна освіта*. 2004. № 1.
8. Кашканова Г. Г. Ігрові форми навчання загальнотехнічним дисциплінам як засіб формування професійної спрямованості студентів. Монографія Вінниця : ВНТУ, 2012. – 124 с. 6.
9. Квас В. М. Психолого-педагогічний супровід як умова модернізації самостійної роботи студентів. *Вісник Черкаського університету*. Серія «Педагогічні науки». 2011. Вип. 206. С. 64-68.
10. Кружева Т.В. Особливості формування компонентів професійної спрямованості у практичних психологів у процесі навчання. Електронний ресурс. http://www.rusnauka.com/33_DWS_2010/33_DWS_2010/Psihologia/74177.doc.htm
11. Левченко Я. В. Формування професійної спрямованості майбутнього вчителя. Монографія. Харків: Цифрова друкарня, 2012. 416 с.
12. Мирончук Н.М. Педагогічний супровід майбутніх викладачів вищої школи у процесі професійної підготовки. *Нові технології навчання: наук.-метод. зб.* / Інститут інноваційних технологій і змісту освіти МОН України. Київ, 2016. Випуск 89. Частина 2. С. 127- 131.

13. Наказ Міністерства освіти і науки України від 20.04.20220 р. № 572 «Про затвердження стандарту вищої освіти за спеціальністю 012 «Дошкільна освіта» другого (магістерського) рівня вищої освіти <https://mon.gov.ua/storage/app/media/vyshcha/standarty/2020/05/2020-zatverd-standart-012-m.pdf>

14. Непомняща І.М. Підготовка майбутніх фахівців дошкільної освіти до методичної спрямованості професійної діяльності. Вісник науки та освіти (Серія «Педагогіка»). № 9 (15) 2023. С. 573-585.

15. Руденко Ю.А. Компоненти професійно-методичної спрямованості культуромовної особистості майбутніх вихователів закладів дошкільної освіти. Науковий вісник МНУ імені В.О. Сухомлинського. Педагогічні науки, № 4 (67), грудень 2019. С. 178-181.

16. Седова Т. Д. Ціннісні орієнтації педагогічного супроводу обдарованих учнів в освітньому середовищі гімназії. Організація роботи з обдарованими учнями: досвід харківських шкіл: Методичний посібник для заступників директорів ЗНЗ та вчителів, які працюють з обдарованими дітьми. Харків: 2009. 40 с.

17. Ярошинська О.О. Проектування освітнього середовища професійної підготовки майбутніх учителів початкової школи: монографія. Умань : ФОП Жовтий О.О., 2014. 456 с.

§2.7 ПРОБЛЕМИ СУЧАСНОСТІ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ПРИРОДНИЧОЇ ОСВІТНЬОЇ ГАЛУЗІ (Трускавецька І.Я., Університет Григорія Сковороди в Переяславі)

Вступ. У сучасних умовах соціально-економічного розвитку відбувається значна зміна у вимогах до професійної підготовки майбутніх вчителів. Сьогодні заклади загальної середньої освіти об'єднуються у гімназії та ліцеї, і саме ця реорганізація призводить до зростання вимог підготовки вчителів до роботи в закладах НУШ. Робота вчителя сучасної епохи характеризується багатофункціональністю. Ця обставина є динамічним фактором, що підштовхує систему вищої освіти, зокрема, до більш особистісно-орієнтованої підготовки до професійної діяльності.

Ми розглядаємо особистісно-орієнтований підхід у системі вищої педагогічної освіти, як орієнтацію на розвиток індивідуальних здібностей та особливостей майбутнього вчителя. Цей підхід спрямований на формування професійних значущих якостей особистості майбутнього вчителя та його творчої індивідуальності. Адже саме творча та неординарна особистість вчителя, яка має власний стиль викладання, здатна виховувати та навчати учнів, роблячи їх самостійними та успішними.

Педагог, як вважають багато дослідників, повинен надихати своїх учнів на творчість, створення нового, оригінального, формування того, що необхідно суспільству на даному етапі його розвитку, а вчитель особистим прикладом може вести за собою дітей, щодня показуючи їм приклад у всьому, а для цього він має бути професіоналом, якому постійно необхідно досягати нові вершини знань спільно зі своїми учнями. Внаслідок цього вважаємо, що у процесі професійної підготовки майбутнього вчителя важливим елементом у ЗВО має стати не

лише передача знань і формування фахових компетенцій, а пріоритетним має бути становлення і розвиток особистості вчителя та його самовдосконалення.

Виклад основного матеріалу. При аналізі процесу професійної підготовки майбутнього вчителя в умовах сучасної освіти важливим є розгляд поняття «професійна готовність вчителя». Не потребує підтвердження той факт, що професійна готовність є ключовим аспектом життя кожної людини. Цей процес передбачає постійний розвиток особистості на різних етапах життя та має різний зміст. Особливості професійного становлення у багатьох відношеннях визначаються обраною професією. Педагогічна професія не є винятком у цьому відношенні. Відповідно до класифікації запропонованої О. Біляковської [3, с. 97], педагогічна професія належить до групи професій, предметом яких є інша людина. Головна її відмінність від інших професій типу «людина-людина» полягає в тому, що вона відноситься як до класу перетворюючих, так і до класу професій, що управляють одночасно. Маючи як мету своєї діяльності становлення та перетворення особистості, педагог покликаний керувати процесом її інтелектуального, емоційного та фізичного розвитку, формування її духовного світу.

Поняття «професійна підготовка вчителя» складається із двох основних понять «готовність» і «формування особистості». Тракткування поняття «готовність» дуже неоднозначне, пов'язано це з тим, що багато вчених ототожнюють поняття «становлення» і «розвиток» або намагаються знайти відображення одного в іншому. Таким чином, виходячи з цього визначення, процес підготовки, на наш погляд, є складовою процесу розвитку [2, с. 15]. Такої думки дотримується Г. Білецька [1], яка розглядає процес формування як частину процесу розвитку, аргументуючи це тим, що категорія «розвиток» одночасно містить як мінімум три процеси: становлення, формування, перетворення.

Під природними процесами маються на увазі умови, ситуації та сприятливі й перешкоджаючі чинники. В. Кремень [7, с. 12] розглядає професійний розвиток як «зростання, становлення та реалізація у педагогічній праці професійних значимих особистісних якостей і здібностей, знань та умінь, але головне – активне якісне перетворення вчителем свого внутрішнього світу, що призводить до принципово нового способу життєдіяльності».

Основна різниця між професійним розвитком та професійним становленням полягає у тому, що у професійному розвитку головною частиною є внутрішні фактори, тоді як у професійному становленні переважають зовнішні чинники. Щодо професійного становлення вчителя, важливий штучно-технічний аспект, що може бути досягнутий через організацію самоідентифікації та рефлексії. Професійна освіта виступає як один із ключових зовнішніх чинників, що впливають на професійне становлення педагога [9, с. 159]

Початковий етап професійного становлення розпочинається із формування професійних намірів, і цей процес виникає внаслідок конфлікту, що виникає між обов'язком обрати професію та недостатнім рівнем знань і уявлень про цю професію. На цьому етапі внутрішньої саморефлексії виникає суперечність між професійно-технічними прагненнями особистості і її педагогічними орієнтаціями в обраній професії. Розв'язанням цього конфлікту слугує загальне усвідомлення, професійна мотивація, світогляд і потреба в самореалізації.

Далі відбувається перехід від навчально-пізнавальної до навчально-професійної діяльності. Наслідком якого є реалізація професійної діяльності. Результатом цього етапу є формування професійних важливих якостей, а саме:

- професійної спрямованості;
- педагогічних умінь та здібностей;
- психологічної готовності до професійної діяльності;

- соціальної зрілості.

Погоджуємося із думкою R. Wolniak [10, с. 34], яка стверджує, що якість підготовки фахівців у закладах вищої освіти потребує розгляду наступних аспектів:

- а) мети освітнього процесу в університеті;
- б) досягнення результатів у галузі фахових знань, соціальних навичок і компетенцій, які необхідно досягти під час навчання;
- в) засоби досягнення цих результатів, включаючи методи навчання та використання сучасних технологій;
- г) роль і відповідальність ключових учасників освітнього процесу - викладачів і студентів;
- д) аналіз ситуації на освітньому ринку та конкуренція, яка існує між закладами вищої освіти щодо приваблення та залучення студентів.

Сьогоднішній світ вимагає від освіти суттєвих змін, особливо в галузі професійної підготовки майбутніх учителів природничої освітньої галузі. Зростаюча складність сучасної освіти та педагогіки ставлять перед вчителями нові завдання та вимоги, які потребують інноваційного підходу до їхньої підготовки. У цій статті ми розглянемо ключові проблеми, які виникають у процесі професійної підготовки майбутніх вчителів природничої освіти та запропонуємо шляхи їх розв'язання.

Професійним стандартом вчителя передбачено наявність умінь планувати та проводити навчальні заняття – досить об'ємне формулювання, до якого можна віднести цілу низку педагогічних умінь, у тому числі й умінь формулювання мети. Як зазначається на одному із сайтів, «У сучасному глобальному соціумі вміння прогнозувати результати, передбачати кроки досягнення поставлених завдань, розв'язання актуальних проблем виступає одним із пріоритетних, фундаментальних, універсальних компетенцій особистості» [6].

Модернізація сучасної освіти, яка визначається зміною педагогічних парадигм зумовлена переходом від традиційного методу викладання до активного навчання, що базується на розвитку критичного мислення та практичних навичок учасників освітнього процесу.

Актуальною проблемою сьогодення є байдужість здобувачів освіти до навчання, відсутня зацікавленість, а тому мотивація студентів до навчання у період сьогодення є пріоритетним завданням кожного педагога шляхом запровадження різних інноваційних педагогічних технологій, цифровізації освітнього середовища тощо.

Як показує практика, ставлення студентів до навчання у закладах вищої не лише не стабільне, а й недостатньо задовільне. Особливу тривогу викликає мотивація навчання здобувачів першого року навчання, коли перші підсумкові модульні заняття є невдалими й викликає не так відчуження від подальшого навчання, скільки мотиви вимушеності [8, с. 197]

Ціла низка причин може послабити навчальну мотивацію: події у країні, психологічний стрес, втрата рідних, відсутність стабільності, страх, незвичні вимоги до навчальної діяльності (що відрізняються від шкільних), відсутність самостійності, відповідальності та інших якостей важливих для успішного навчання, складність дисциплін, що вивчаються, незвичний стиль викладання тощо. На думку багатьох викладачів ЗВО, вступники до вузу, дуже слабо володіють необхідними загальними вміннями (ставити перед собою мету, завдання, визначати способи їх досягнення, формулювати питання доповідачу тощо). Даний аспект є негативним із погляду включення студентів до освітнього процесу. Студентам надзвичайно складно впоратися з поставленими до них вимог, в результаті чого поступово мотивація до навчання слабшає.

На жаль, зниження мотивації стає негативною тенденцією. У зв'язку з цим підтримка, зміцнення, розвиток мотивації

навчальної діяльності стає одним із найважливіших завдань теорії та практики в освіті.

Фактори розвитку мотивації навчання студентів в умовах традиційного навчання

Поняття мотивації досить давно досліджується у психології, внаслідок чого накопичено велику кількість інформації про мотивацію: подано уявлення про структуру мотивації, її види, рівні розвитку тощо. Найбільшого вивчення на даний момент потребує навчальна мотивація учнівства, менше уваги приділяється вивченню навчально-професійної мотивації здобувачів вищої освіти.

Навчальна мотивація, на думку Н. Граматик, - «...приватний вид мотивації, включеної у діяльність освітнього процесу» [5, с. 126]. С. Генкал ідентифікує три різновиди мотивації у навчанні: 1) негативний тип, який виникає внаслідок зовнішніх чинників та відображає обіцянку незручностей через невдачі в навчанні; 2) позитивний вид, що також має зовнішні підстави, такі як соціальні мотиви, зокрема суспільні та моральні; 3) внутрішня мотивація, яка внутрішньо притаманна самому процесу навчання, виявляючи бажання отримувати задоволення від відкриття нового знання та розвиток пізнавальних інтересів [4, с. 352].

Як і будь-який інший вид мотивації, навчальна мотивація формується під впливом різних факторів, які відносяться до навчальної діяльності. Вона залежить від таких аспектів, як освітня система та навчальний заклад, організації навчального процесу, особистісної характеристики самого учасника освітнього процесу, індивідуальних особливостей педагога, зокрема його відношення до студентів і професії загалом, а також особливостей освітнього компонента та методики його викладання.

На наш погляд, із метою підвищення ефективності освітнього процесу у ЗВО доцільно говорити не стільки про

навчальну, скільки про навчально-професійну мотивацію, оскільки саме готовність студента – майбутнього фахівця до розв'язання професійних завдань є метою вищої освіти. На підставі аналізу наукової літератури можна зробити висновки, що мотивація навчально-професійної діяльності – це співвідношення мети і завдань, яких студент прагне досягти та внутрішньої активності його особистості.

Професійна мотивація постає, як внутрішній рушійний фактор розвитку професіоналізму та особистості, оскільки тільки на основі її високого рівня формування можливий ефективний розвиток професійної освіченості та культури особистості.

Мотивація досягнення відіграє провідну роль у навчальній діяльності, коли дії та вчинки майбутніх фахівців постійно оцінюються справедливо. До мотивів досягнень відносять: мотив пізнання (усвідомлення потреби в знаннях), мотив самоствердження (усвідомлюється у потребі престижу), мотив винагороди (усвідомлення потреби у похвалі). У психології відзначаються дві тенденції у розглянутих типах мотивацій: 1) уникнення невдач; 2) спрямованість досягнення успіхів [3, с. 99]

Мотивація студентів у процесі навчання та підготовки їх до професійної діяльності значною мірою залежить від соціально-психологічних аспектів професійного розвитку, зокрема від специфіки взаємодії між учасниками освітнього процесу, включаючи одногрупників, викладачів та адміністрацію.

Важливо підкреслити, що мета є ключовим елементом навчальної мотивації. Студенти виявляють велику свідомість при визначенні такої мети, як отримання вищої педагогічної освіти, досягнення глибоких та стійких знань у своєму професійному циклі, здобуття диплому з відзнакою та інших амбітних планів, так і проміжних завдань, таких як конспектування лекційного матеріалу та здатність знаходити приклади для теоретичних положень.

У навчально-професійній мотивації студентів брак чіткого цільового аспекту проявляється більше. Вони не завжди мають конкретну мету, для прикладу, як навчитися цікаво проводити уроки, спілкуватися із учнями тощо. Тому процес формування мотивації майбутнього педагога вимагає сприяння розвитку мотивації у навчанні та професійній галузі, і важливо, щоб ці два аспекти були взаємопов'язані між собою. Це означає, що підвищення мотивації у навчанні, включаючи виникнення нових пізнавальних потреб та мотивів, а також розвиток аспектів мотивації у викладанні фахових освітніх компонентів природничої галузі, неможливе без зв'язку навчальних завдань та способів їх вирішення з професійними завданнями і методами професійної діяльності. В іншому випадку, в професійних ситуаціях за певних обставин, можуть виникнути конфлікти між знаннями та навичками, які студенти вже мають, і тими, які необхідні для успішного розв'язання педагогічних завдань. Це може призвести до потреби у навчанні додаткових знань та навичок, що сприяє розвитку навчальної мотивації. Таким чином, проблема мотивації до навчання залишається недостатньо дослідженою у науці, особливо щодо викликів сучасної вищої освіти.

Результати констатуючого етапу дослідження, проведеного в Університеті Григорія Сковороди в Переяславі показали мотиви професійного вибору майбутніх вчителів (всього опитано 63 особи, які вступили на 1 курс у 2023 році за ОПП «Середня освіта (Біологія та здоров'я людини)» та «Середня освіта (Природничі науки)». Мотивація, пов'язана з усвідомленням професійним вибором, виражена лише у 25% студентів. Мотивація зовнішнього характеру (за порадою батьків та знайомих) зафіксована у кожного другого (47,0%) студентів. Статусна мотивація (рекомендація державного замовлення, потрібний диплом про вищу освіту) зафіксовано у кожного п'ятого студента (28,6%). Таким чином, первинна

мотивація, пов'язана з усвідомленим вибором вступу до ЗВО за обраною ОПП для набуття професії майбутнього вчителя природничої освітньої галузі та здобуття знань виражена слабо.

Як бачимо, у здобувачів різних груп мотивація навчання перебуває на різних рівнях. Тут можна вказати на кілька факторів: слабка готовність студентів до навчання у цілому, недостатньо сприятлива психологічна обстановка в групі тощо. Разом із цим значну роль у прояві мотивації відіграють загальні вміння. Якщо студент володіє ними достатньою мірою, він досягає певних успіхів у навчальній діяльності, що підкріплює його позитивне ставлення до навчання. Студентам було запропоновано список таких умінь для самооцінки.

Дослідження показали, що здобувачі першого року навчання оцінили у себе досить високо такі вміння, які починають формуватися ще зі школи, проте вміння, специфічні для освітнього процесу в ЗВО, вони відзначили як відсутні або слабкі, наприклад:

- розробляти дослідницький проект
- проводити емпіричні дослідження
- складати план виконання завдання
- порівнювати завдання за умовою, за способом розв'язання тощо
- рецензувати (коментувати) чужий виступ
- підбирати джерела наукової інформації із проблеми, що цікавить.

Важливо, що студенти усвідомлюють необхідність розвитку в себе цих умінь і висловлюють бажання опанувати їх.

Таким чином, підбиваючи підсумок про чинники розвитку мотивації до навчання в умовах традиційного навчання у ЗВО, слід наголосити, що поряд з відомими причинами прояву мотивів (сприятлива психологічна обстановка в студентській групі, готовність до оволодіння знаннями та вміннями, пізнавальні мотиви, мотиви досягнення успіхів, особистість

викладача, зміст навчального предмета, освітні технології тощо) виявлений і такий, як наявність або відсутність умінь у студентів, необхідні для успішної навчальної діяльності.

На наш погляд, одними з важливих чинників, що сприяють формуванню мотивації та розвитку креативного мислення у майбутніх вчителів природничої освітньої галузі є використання сучасних технологій, інтерактивних методів, інтегративного та діяльнісного підходів в освітньому процесі. Модернізація парадигми освітнього процесу внесла зміни на педагогічній ниві, і вчителі повинні бути компетентними у використанні сучасних технологій. Це означає, що майбутні вчителі повинні бути ознайомлені з навчальними платформами, відеоматеріалами, інтерактивними додатками та іншими засобами, які допоможуть покращити ефективність навчання [1, с. 20].

Ще одним важливим аспектом розвитку креативного мислення є інтегративний підхід. Природнича освіта стає все більш міждисциплінарною, і вчителі повинні бути готові до об'єднання різних галузей знань, щоб розв'язувати складні проблеми сучасного світу. Професійна підготовка повинна сприяти розвитку у майбутніх вчителів навичок інтеграції знань зі різних природничих галузей.

Особлива увага сьогодні приділяється проблемі мотивації студентів які навчаються онлайн. Більшість здобувачів вищої освіти, які навчаються дистанційно, почуваються не залученими до освітнього процесу та втрачають інтерес до навчання. Все це змушує викладачів переглядати свої методики й підходи, скорочувати лекції та урізноманітнювати їх опитування, тестами та практичними завданнями з використанням різноманітних цифрових ресурсів.

Цікаво, що на самому початку багато іноземних вчених вважали, що дистанційне (електронне) навчання (e-learning) переважає традиційну (очну) форму навчання. Це було частково обумовлено їхньою переконаністю у тому, що дистанційне навчання розв'язує проблему навчальної мотивації. Їм здавалося,

що якщо учень має можливість самостійно вибирати навчальні курси та навчатися у зручний для нього час та місце, то проблеми з мотивацією відпадають самі собою і студенти будуть автоматично мотивовані [7, с. 15]

Однак, практика електронного навчання спростувала надмірно оптимістичні прогнози учених про природну мотивацію учнів у рамках e-learninga. Коли кількість відмов від проходження навчання у рамках електронних курсів почала стрімко збільшуватися, у зарубіжній педагогічній науці різко посилився інтерес до вивчення причин відсіву студентів.

В освітній практиці висловлюється думка про необхідність змішаного навчання, а саме поєднання традиційного та дистанційного навчання. Так, у статті польських учених, присвяченій цій проблемі, зазначається, що змішане навчання є дуже ефективним методом, який дозволяє комбінувати традиційні та сучасні методи і вимагає послідовної та правильної реалізації. Проте, досягнення процесів навчання найвищої якості з використанням змішаного навчання вимагає досконало опанувати як технічну та економічну сторони, а також і культуру спілкування [8, с. 56]. Майбутній учитель природничих наук повинен вміти спілкуватися із різними соціальними групами та враховувати різноманітні культурні контексти. Професійна підготовка має включати навчання міжкультурній комунікації та розвиток навичок роботи в різноманітних соціокультурних середовищах. Варто звернути увагу, що в процесі професійної підготовки майбутніх учителів природничої освітньої галузі важливе значення відіграють навчальні, навчально-польові практики, які не реально провести якісно в дистанційній формі, адже ніякі віртуальні лабораторії чи екскурсії не замінять вивчення видового різноманіття тварин, рослин під відкритим небом.

Нами було проведено анкетування, призначене для з'ясування ставлення студентів до дистанційної форми навчання. В анкетуванні взяли участь студенти факультету природничої

MODERNÍ ASPEKTY VĚDY

Svazek XXXVII mezinárodní kolektivní monografie

освіти Університету Григорія Сковороди в Переяславі – 218 осіб. Результати анкетування представлені в таблиці 1.

Запитання	Відповіді
Чи є у вас досвід дистанційного (електронного) навчання? (Так, ні)	Так – 54 Ні – 164
Якщо так, то який предмет? Введіть назву освітнього компонента	Філософія Психологія
Ви закінчили цей курс?	Так – 42 Ні – 1
Якщо ви відмовилися, то з якої причини?	Особисті обставини
Які форми електронного навчання ви використовуєте (підкресліть відповідні): відеолекції, вебінар, електронні версії підручників, веб-конференції, цифрові засоби тощо	відеолекції - 43 вебінари - 4 електронні версії підручників – 57 веб-конференцій - 12
Що ви вважаєте найбільш ефективним?	відеолекції - 21 вебінари- 4 електронні версії підручників – 15 веб-конференції – 6 цифрові засоби, онлайн-платформи - 26
Які у вас склалися враження від електронного навчання? (позитивні, негативні)	позитивно - 45 негативний - 11
Чи відчуваєте ви потребу у використанні електронного навчання у майбутньому? (Так, ні)	так - 90 ні - 101
Яким способом організації навчання ви віддаєте перевагу: традиційним, дистанційним (електронне), змішане (традиційне + дистанційне)	традиційний - 84 дистанційний (електронний) - 7 змішаний (традиційний + дистанційний) - 104

З усього складу опитаних, які отримали досвід використання електронних ресурсів, позитивні враження залишилися у 83% студентів. З розмови зі студентами

з'ясувалося, що основний зміст роботи в електронній системі полягав у вивченні навчальної інформації та виконанні письмових завдань, які вони надсилали викладачу для оцінювання. Такий режим цілком влаштовував студентів, але водночас, за їхніми словами, їм не вистачає живого спілкування, заради якого вони приїжджають на два дні на тиждень на заняття, де вони отримують емоційний заряд, враження від дискусій, обмін думками тощо. Недарма 43% студенти віддають перевагу змішаному варіанту навчання, в якому інтегруються традиційні та електронні форми навчання. Разом з цим багато студентів віддають перевагу традиційним формам навчання (39%) на противагу електронному (всього 3%). Загальний висновок, який ми можемо зробити, аналізуючи відповіді студентів, полягає в тому, що наразі студенти не проявляють стійкої мотивації. Ймовірно, використання зазначених форм електронного навчання, які вимагають певних удосконалень у самостійній організації навчальної діяльності, може сприяти посиленню та підтримці позитивних мотиваційних станів.

Слід зазначити, що проблема змішаного навчання досить активно досліджується польськими вченими (Fleck J., Grabowska A., Durslewicz J., Antczak B., Skwarek T., Peszko P., Prauzner T., Preez M., Prinsloo P., Rooyen F.F.). На думку Wozniak J., змішане навчання може бути визначено як змішування контекстів, підходів до навчання або пристроїв, які роблять навчання якомога ефективнішим [10, с. 35]. Наприклад, польські вчені бачать процес змішаного навчання, у вигляді трьох етапів: етап 1 - електронне навчання – впровадження базових знань, необхідних для роботи, використовуючи дистанційні методи; етап 2 - традиційний метод - вчитель / викладач / тренер в ході традиційного навчання має можливість працювати з групою із метою забезпечення необхідного рівня засвоєння знань; етап 3 - електронне навчання – завдяки відсутності бар'єрів логістики та часу, студенти можуть легко та ефективно виконати ряд

тестів, при цьому інструменти, що використовуються у галузі електронного навчання, дозволять отримати швидкі результати звітності без необхідності витрат часу та копіткої перевірки результатів випробувань за традиційним методом. Навіть при інтенсивних дослідженнях у сфері змішаного навчання, польські науковці, на жаль, залишають осторонь його мотиваційний аспект. Враховуючи важливі фактори та умови, що впливають на мотивацію, можна висунути гіпотезу, що електронне навчання ставить перед педагогічною теорією нові виклики в пошуку способів стимулювання мотивації до навчання.

Висновки. Теорія і практика вищої освіти поки не знайшли надійного шляху розв'язання проблеми формування мотивації навчання студентів. Ні традиційне, ні дистанційне (електронне) навчання не в змозі забезпечувати стійкі мотиваційні стани у студентів. Спроби запровадити інноваційні педагогічні технології (дослідницький та проектний методи, інтерактивні методи навчання тощо) поки не викликають упевненості у забезпеченні позитивної внутрішньої мотивації вчення. Аналогічно можна сказати і про мотиваційну функцію електронного навчання, яке також, як і традиційне не вирішує розглянутої проблеми. Якщо у випадку традиційного навчання гальмуючим фактором виступає цілий комплекс причин, у складі яких важливу роль відіграють вміння, то у разі електронного навчання провідним негативним фактором є відсутність особистого контакту студента та викладача. Важливо відзначити, що у пошуку оптимального варіанта необхідно звернутися до знань психології людини, до закономірностей функціонування мотиваційної сфери студента у процесі навчання. Неможливо сприяти розвитку мотивації, управлінню мотиваційними станами лише застосуванням педагогічних засобів без урахування їх мотиваційних можливостей, оскільки мотивація – це насамперед психологічне явище

Підготовка майбутніх вчителів природничої освіти до професійної діяльності в ЗЗСО вимагає перегляду та оновлення, щоб відповісти на сучасні виклики у галузі освіти. Зміна педагогічних парадигм, використання передових технологій, міждисциплінарний підхід та розвиток соціокультурної компетентності – це лише деякі з аспектів, які потребують уваги. Лише шляхом активної адаптації до цих викликів ми зможемо забезпечити якісну природничу освіту для майбутніх поколінь. Створення цілей та постановка завдань перед собою чи іншими учасниками освітнього процесу є однією із найскладніших завдань в педагогіці. У дослідженні цієї проблеми зазвичай виділяють три основних аспекти: аксіологічний рівень, який відображає зв'язок мети з освітніми стандартами; зв'язок мети з цінностями в навчальній та педагогічній сферах і функціональний аспект.

Список використаних джерел:

1. Білецька Г. Напрями удосконалення природничо-наукової підготовки майбутніх екологів у вищих навчальних закладах. *Педагогічний процес: теорія і практика*. 2014. Вип. 2. С. 17 – 23
2. Біляковська О.О. Окремі аспекти проблеми забезпечення якості професійної підготовки майбутніх учителів природничо-математичних дисциплін. *Науковий часопис НПУ ім. М.П. Драгоманова*. Вип. 63. 2018. С. 14 – 18
3. Біляковська О.О. Проблеми якості професійної підготовки майбутніх вчителів: рефлексії польських та українських науковців. *Проблеми якості професійної підготовки майбутніх вчителів*. Т. XXVIII. 2019. С. 97–110
4. Генкал С. Е. Особливості структури уроку біології у профільних класах. *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології*. Суми: Вид-во СумДПУ імені А.С. Макаренка, 2013. № 8 (34). С. 352 – 360

5. Граматик Н. Проблема підготовки майбутніх учителів природничих наук: аналітичний огляд. *Науковий вісник Південноукраїнського національного педагогічного університету імені К. Д. Ушинського*. Вип. 3 (128). Одеса, 2019. С. 126 – 131

6. Державний стандарт базової і повної загальної середньої освіти [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1392-2011-%D0%BF>

7. Кремень В. Г. Освіта в Україні: сучасні тенденції і перспективи. *Професійна освіта: педагогіка і психологія: Польсько-український щорічник* Вип. 11. 2000. С. 11 – 30

8. Лаврентьєва О. О. Розвиток методологічної культури майбутніх учителів природничих дисциплін у процесі професійної підготовки: теоретико-методичний аспект: монографія. Київ : КНТ, 2014. 456 с.

9. Оніпко В. Структура змісту підготовки майбутнього вчителя природничих дисциплін до реалізації біотехнологічного профілю у ЗНЗ. *Витоки педагогічної майстерності*. Вип. 9. 2012. С. 159 – 166

10. Wolniak R., Bialy W. Blended learning and its application in improving the quality of training. *General and Professional Education*. T.2. 2013, P.32 – 43

ODDÍL 3. TECHNICKÉ VĚDY

§3.1 INNOVATIVE MANAGEMENT INFORMATION SYSTEM IN POST-CRISIS ECONOMIC CONDITIONS ON EMERGING MARKETS (ON THE EXAMPLE OF THE OIL AND GAS INDUSTRY (**Krasnyuk M.**, Kyiv National Economic University named after Vadym Hetman, **Kulynych Yu.** National University of Food Technologies, **Hrashchenko I.**, Ph.D, National Aviation University, **Krasniuk S.**, Kyiv National University of Technologies and Design, **Goncharenko S.**, Kyiv National University of Technologies and Design, **Chernysh T.**, State university of trade and economics)

Introduction. The formation and development of the oil and gas industry in any region (country) of the world is primarily related to the volume of forecast hydrocarbon resources, the state of explored hydrocarbon reserves and is determined by a number of technological, economic, organizational, political and other factors. Ukraine is no exception - one of the oldest oil and gas producing countries in the world [1].

Before starting the analysis, we need to define some terms that we will use in this subsection:

- proven hydrocarbon reserves are known volumes of hydrocarbons that can be profitably extracted using existing technology;
- unexplored traditional resources - oil and gas resources that are explored by oil and gas companies with developed technologies and that can be profitably extracted/developed using the existing traditional practice of hydrocarbon development [2];
- unconventional resources - oil and gas resources that exist outside well-defined traps;

- resources obtained due to the growth of deposits - resources that are expected to be added to the explored reserves of the deposit due to: physical expansion of the boundaries of the deposit, development of new horizons, more careful calculation and evaluation of deposit reserves based on mining experience and changes in the relationship between price and costs; application of new technologies and methods of search, development, extraction of hydrocarbons and processing of relevant information [3]. To a large extent, the listed factors depend on innovations, which are difficult to predict. In addition, these factors are complex and interrelated, and therefore difficult to analyze individually. Thus, the assessment of the possible future increase in reserves should be based on the empirical projection of past patterns [4].

Economic analysis estimates the costs of transforming resources into proven reserves that are technologically possible and economically profitable to extract, that is, reflects the price for the search, development and extraction of a certain amount of estimated resources according to current technology and the existing scientific level of understanding. The main final goal of the economic analysis of geological resources is a better understanding of the economic situation by the top management of the industry and the government [5].

Although the available historical data is insufficient to correlate the cost of innovation-driven reserve growth, it is clear that, on average, these costs are lower than the costs of exploration, development and development of new fields, but higher than the costs of production from discovered and proven reserves.

It should be noted that economic analysis estimates in this area are based on geological data, probability analysis and are ranked according to different degrees of confidence. The most important results of such assessments are not in absolute numbers, but in what to do with exploration and production trends and the possible location of unexplored resources. In other words, economic models in oil and gas exploration are used to determine the main trends, not accurate predictions [6].

Perhaps the most important conclusion of the economic analysis is that, taking into account the tendency of deposits to maintain production in countries with well-explored subsoil (Ukraine, USA, etc.), it is necessary to use all possible innovations in the field of exploration and production management, significant improvement of production and exploration technology [7] .

When reviewing the results of an economic analysis, or using them for further analytical or planning purposes, the time context must be taken into account, since this analysis does not depend on the function of time. It predicts the costs of converting (with the current level of technology) unexplored resources into proven reserves and production. Of course, drilling wells to prove reserves takes time, but in the meantime, both technology and scientific understanding continue to evolve. For example, during the last 2 decades, many geological, technological and informational breakthroughs have been made in the direction of significantly increasing the efficiency of exploration and development of oil and gas [8].

This probability of improvement shows that the unexplored reserves estimates made are minimal. After all, if significant scientific or technological improvements occur during the exploration of these reserves, a new more effective management technology is introduced, the amount of economically recoverable resources will increase at the same level of energy prices, or the estimated reserves can be mined at lower costs.

The specifics of the oil and gas production industry and modern economic and geological conditions testify to the predominance of the intensive way of increasing the amount of hydrocarbons extracted in Ukraine over the extensive way.

Experience shows that initial estimates of the size of newly discovered oil and gas fields are usually underestimated and increase over the years. The term "reserve growth" refers to the typical increase in the estimate of the maximum possible number of reserves

that can be extracted from these deposits thanks to innovations, in which innovations in the field of IT play a significant role today. In recent years, this increase in reserves in the world, and in particular in Ukraine, is greater than the increase in reserves from newly explored deposits.

The establishment of economic constraints on estimates of technically recoverable oil and gas reserves significantly alters reserve estimates. According to the results, the following corrections in reserve estimates due to the introduction of economic restrictions can be distinguished: a significant decrease in the share and number of unconventional reserves, a decrease in the number of unexplored reserves, and the related increase in the share of explored reserves, growth in the share and number of reserves due to the increase in reserves of existing deposits. these trends indicate the importance of increasing reserves in explored fields as an important factor in the economic stability of the oil and gas industry and the entire economy. It can be concluded that along with the traditional increase in reserves due to the exploration of new deposits (which requires significant and long-term investments), considerable attention should be paid to the increase in reserves of existing deposits due to the introduction of innovations, including and in the field of IT (but this possible increase in hydrocarbon reserves has considerable uncertainty) [9].

Statistics of the development of the industry and analysis of oil and gas companies showed that the introduction of innovations contributes to the growth of production volumes (increase in gas and condensate reserves, the volumes of their extraction, transportation and processing) and the reduction of capital and operating costs per unit of production, which determines the increase in profit and growth in productivity labor Indirectly, this economic analysis shows the importance of all possible factors for reducing the costs of an oil and gas company (in particular, the factor of a more efficient DS) in combination with the introduction of innovations (which, in particular, will reduce the vulnerability of the economic position of the oil and gas industry to fluctuations in oil and gas prices) [10].

Therefore, the growth of reserves of explored deposits due to the introduction of IT achievements into the oil and gas industry is one of the components of the growth of oil and gas resources in Ukraine. And the accumulated historical data and the data of the above economic analysis confirm this thesis.

Novelty, methodological or general scientific significance, presentation of the basic material.

Modeling, information systems and technologies are used at all stages of managing the activities of an oil and gas company. The use of modeling, mathematical methods, information systems and technologies in the oil and gas industry is growing, which is explained by the growth in the volume of economic, production and geological information, especially with the increasing complexity and riskiness of management decisions, the increasing complexity of geological conditions. The efficiency of an oil and gas production company's work, in particular the reduction of costs and production cycle time for the search and development of oil and gas deposits, is largely determined by the use of modeling, mathematical methods, information systems and technologies. The following example can be given: in practice, it is possible to explore the place of accumulation of hydrocarbons only once, and if a wrong decision is made, the effectiveness of the geological exploration process will be sharply reduced. However, economic-mathematical modeling allows choosing the optimal option for exploration and development [11]. It should be taken into account that mathematical methods and modeling do not replace the work of an oil and gas company manager, but supplement it.

Thus, the question arises of determining the impact of information support on oil and gas production.

An information product, like any good, has its own consumer value, is a public property and can be suitable for the production of products and services in the process of oil and gas exploration and production.

It is appropriate to reveal the nature of the consumer value of information products, not based on the labor theory of value. The knowledge revealed in the products that the user will receive gives him the opportunity to make decisions at different stages of the work cycle and alternative behaviors and evaluate their consequences [12].

Despite the great interest in the problem in the field of information support in the oil and gas industry, it is possible to recognize the insufficient level of conducting research. Solving questions of a theoretical nature was, and still is, significantly hindered by the undeveloped, vagueness of the terminological apparatus of the entire field of knowledge, lack of understanding of many initial concepts.

If we consider the information potential of oil and gas production enterprises as the achieved level of satisfaction of information needs, which ensures the necessary level of oil and gas production, then the information resource is a part of the information potential used to achieve the set goal of hydrocarbon production and includes all sources of information needs and services needed in the oil and gas industry. At the heart of the creation of information products are processes that provide the user with knowledge, on the basis of which he can get the information he needs, which can reduce labor costs in the following work cycles when searching, exploring or extracting oil and gas.

The influence of information products and services on the intensification of oil and gas production should be studied using the Cobb-Douglas functions, according to which the production function Y_t in year t can be constructed, if the amount of oil and gas production in monetary terms is considered as a function of such arguments: objects, means of work and human resources. Then it will look like this:

$$Y_t = K1_t^{B1} K2_t^{B2} L_t^A T_t, \quad (1)$$

where

$K1_t$ — expenses of the main productive funds;

$K2_t$ — costs of working capital;

$L_t A$ — labor costs;

$B1, B2, A$ are the values of coefficients that show how much Y_t increases by 1% with an increase in the corresponding resource;

$$T_t = D \cdot \exp|z(t - t_0)|, \quad (2)$$

In many economic and mathematical works it is interpreted as the influence of scientific and technical progress on the volume of production. However, taking into account the subject of the study, it is advisable to present:

$$T_t = P_t I_t, \quad (3)$$

where

P_t — the impact of technical progress on the production function Y_t ;

It is the influence of information provision, that is, the use of information products and services.

The amount of information in year $(t+1)$ can be determined by the formula:

$$I_{t+1} = k I_t, \quad (4)$$

where

k is the rate of increase in the amount of information in year t , which can be interpreted as a proportionality coefficient, since the increase in information is proportional; then compared to the base year:

$$I_t = I_0 k^{t-t_0} \quad (5)$$

Let's assume that k' is the ratio of the amount of necessary information support for the search, exploration and production of hydrocarbons in year t (I'_t) to its total amount accumulated in the oil and gas industry (I_t) in the form of:

$$k' = \frac{I'_t}{I_t}, \quad (6)$$

then it can be shown that:

$$I_t = k' I_{t_0} \times \exp[\ln(k)(t - t_0)], \quad (7)$$

where

I_{t_0} — the total volume of information products and services in the base year t_0 .

It can be seen from formula (7) that the amount of necessary information support for production is determined by the rate of growth of information needs and services in year t compared to the base year t_0 , and from ratios (1) and (7) it follows that if all production factors at the previous level, there is an increase in the production of hydrocarbons due to the use of information resources. The dependence of the intensification of oil and gas production on information support rapidly increases the role and importance of information modeling in the oil and gas industry.

The development of the structure of the oil and gas industry today has reached such a state that it is necessary to include information in the items of work, and personal computers and, on their basis, appropriate modern information technologies (automated workplaces, databases and data banks, expert systems) in the means of production etc). Information is purposefully obtained with the help of the most modern technical means. The volume of information

processing in the oil and gas industry, necessary for its normal functioning and development, depends on the complexity of the production structure.

The fact that about 6 billion US dollars is spent annually on information technologies in the global oil and gas exploration and production industry confirms the above provisions. Half of this amount is spent on searching, transferring and rewriting data and knowledge. All the more, the question of their effective use, including and by implementing a holistic policy of managing information resources of an oil and gas company.

If the productivity of processing and use of information resources of an oil and gas company does not increase at a faster rate than the growth of the volume of economic, geological information of an oil and gas production company, then the main reason for restraining the development of the company's production structure will be the inability of the management apparatus to fully use the available data and knowledge, which are necessary for ensuring the normal functioning and rational use of resources of the oil and gas company [13].

Therefore, taking into account the above, it is necessary to note the lack of a strategy and a comprehensive approach to intelligent automation, insufficient attention to the use of intelligent technologies, the introduction of modern intelligent analytical technologies, methods and algorithms.

Main results and conclusions.

The main scientific and practical results of this work allow us to draw the following conclusions.

1. Today, the oil and gas industry of Ukraine is in a complex state of crisis caused by a number of military, political and economic factors [14, 15]. All these factors in one way or another are reinforced by the lack or lack of information on the main production and economic processes and its low efficiency, the lack of perfect tools

for comprehensive analysis and forecasting, the insufficient functionality of existing information systems [16]. However, it is necessary to note the lack of a strategy and a comprehensive approach to automation, insufficient attention to the use of network technologies, the introduction of innovative information technologies and algorithms [17].

Therefore, an important reason for a possible drop in the volume of oil and gas production on emerging markets in post-crisis conditions is the insufficient efficiency of managing the cycle of parallel business processes of an oil and gas company: exploration, development and development of deposits, production and sale of oil and gas. Therefore, one of the necessary factors for increasing hydrocarbon production in such conditions is the improvement of the integrated efficiency of the oil and gas company's business process management through the use of effective economic and mathematical modeling at the strategic level of management and the use of knowledge-oriented decision support tools as an integral component of the innovative oil and gas IS companies

2. Economic analysis in the oil and gas industry estimates the costs of transforming resources that can be technologically extracted and economically profitable (at a certain price level) into proven hydrocarbon resources, i.e. reflects the price for the search, development and extraction of a certain amount of estimated resources according to current technology and existing scientific knowledge level of understanding. The main ultimate goal of the economic analysis of geological resources is a better understanding of the economic situation by the top management of the industry and the government. Economic models in oil and gas exploration are used to identify major trends, not precise predictions.

The most important conclusion of the economic analysis is that, taking into account the trend of the growth of deposits, in order to maintain production in countries with well-explored subsoils (Ukraine, the USA, etc.), a significant improvement in the

technology of exploration and production of hydrocarbons and the use of all possible innovations in the field of exploration and production management are necessary. Therefore, the growth of reserves of explored deposits due to the introduction of achievements in the field of information systems and information technologies into the oil and gas industry is one of the basic components of the growth of oil and gas reserves in Ukraine. But this increase in reserves has significant uncertainty.

3. The amount of necessary information support for production is determined by the rate of growth of information needs and services, and if all factors of production remain at the previous level, there is an increase in hydrocarbon production due to the use of information resources. The dependence of the intensification of oil and gas production on information support rapidly increases the role and importance of information modeling in the oil and gas industry [18, 19].

4. Since the information system is an important component of the management system of an oil and gas company, it is important to investigate its specifics and take this into account in further research. Therefore, the management organization of an oil and gas production company is significantly influenced by:

- the specifics of the main production processes: significant territorial dispersion and consolidation of objects; low informativeness of the main production processes; a continuous technological process and an inseparable system of technological objects; great inertia of the processes occurring in the deposit; the uniqueness of the structure and parameters of each deposit and the impossibility of repeating development under identical conditions; change over time in the state and performance of control objects;
- traditional economic specifics of the oil and gas industry: huge investments; slow turnover of resources; great economic risk;
- the transition of the domestic oil and gas complex from a centralized economy to a competitive market caused a number of

additional restrictions in the management of the domestic oil and gas company: the need to take into account the interests of various subjects of the market economy when making strategic decisions; oil and gas companies are ready to invest significant funds at the initial stages in search and reconnaissance work in order to obtain the most reliable and complete information; change in decision-making methodology: from sequential to integrated, synergistic with wide use of advanced technologies and the need to take into account interdisciplinary uncertainty when making group strategic decisions of an oil and gas company;

- the main trends in the management of the global oil and gas industry: consolidation of companies; deepening the specialization of the main and service industries; the growing importance of innovation.

It is possible to distinguish 3 levels of management of an oil and gas production company: technological (operational and accounting); tactical (reporting and planning); strategic. At the tactical and strategic levels of management, the greatest effect can be obtained today from the introduction of information systems and technologies, therefore basic attention should be paid to the use of new methods in management, new economic and mathematical models.

5. The absence of a balanced automation strategy of an oil and gas company has the greatest negative impact on the strategic level of the company's management, where the cost of a manager's mistake is the greatest. Therefore, for the first time in the work, the principles, characteristics, architecture, specific industry problems and the strategy of creating an information system of the Ukrainian oil and gas company are comprehensively defined. In particular, the developed concept of the information system architecture of an oil and gas company provides for the allocation of 3 macro-levels (process management subsystem; tactical management subsystem; analytical subsystem of top management) and 4 macro-functional

blocks (exploration and production management subsystem; transport management subsystem; management subsystem implementation; subsystem of the control apparatus).

Thus, the lack of a balanced and reliable intelligent automation strategy of an oil and gas company has a significant negative impact on the strategic and tactical levels of management of oil and gas companies. We can conclude about the importance of creating an intelligent information system of an oil and gas company, the result of which will be an increase in the total efficiency (improvement of quality and efficiency) of the management of the complex of business processes of an oil and gas production enterprise, and as a result - an increase in its stability and market value of the company.

6. The above-mentioned innovative information system of the oil and gas company should be a complete system that allows managers to get operational access to information at any level, as well as meet the ever-growing needs of management personnel for operational, accurate and convenient information for making management decisions. The construction of IS of an oil and gas company should be based on the principles defined in the work, have qualitative characteristics investigated in this work (and other publications of the authors), and take into account specific industry problems. The IS structure of an oil and gas company is multi-level in accordance with the organizational structure of the company, and each hierarchical level of management is a certain node of analytical processing of information and decision-making.

On the basis of the analysis of existing developments and the Western experience of creating IS of oil and gas production companies, analysis of organizational structures, information flows, the concept of the architecture of the information system of an oil and gas company is proposed, which involves the allocation of 3 macro levels: subsystem of technological process management; tactical control subsystem; analytical subsystem of top management. In addition, variants of the IS functional configuration of an oil and

gas company are given. From a functional point of view, the IS of a vertically integrated oil and gas company is divided into the following main subsystems: exploration and production management subsystem; transport management subsystem; implementation management subsystem; subsystem of the control apparatus. Thus, a Big Data-oriented, broadband IS architecture of an oil and gas company and corresponding to the transformation of its business model is proposed. The development of the global telecommunications industry provides opportunities to replace today's internal IT resources of the oil and gas company with safe, cheap external resources with the help of: Internet service providers; data service providers; application service providers; hardware service providers and knowledge service providers. Thus, the implementation of a new business model provides: economies of scale; effective global collaboration in real time; low IT costs in the industry. Oil and gas companies will be able to operate around their core business - analysis and interpretation of exploration and development data - and outsource all related activities, including data management and storage. So the virtual energy company becomes a reality. Through innovations in knowledge management and the corresponding change in business models, the oil and gas companies of the future will be more profitable.

7. Based on the developed strategy for configuring the information system of the oil and gas company, it can be concluded that: the construction of an effective information system of the oil and gas company is possible through the integration of purchased and self-developed components; specialized software that helps manage an oil and gas company's mission-critical business functions is a potential center of competitive advantage for an oil and gas company (most often a DSS).

8. In the oil and gas industry, DSS built according to a hybrid approach have the greatest application potential - which are a powerful tool for solving complex specific problems of an oil and

gas company. Therefore, the principles of the hybrid application of intelligent technologies and the knowledge-oriented DSS basis of the oil and gas company were further developed in the work. It is necessary to take into account the fact that knowledge-oriented DSS cannot replace an experienced manager and a team of expert professionals in solving the tasks of an oil and gas company, but is only a tool that provides management support to solve problems faster and more efficiently.

Oil and gas companies to maintain their efficiency in the conditions of: liberalization of markets, globalization, increased competition, decrease in consumer loyalty, constant variation in oil and gas prices, development of the Internet and mobile technologies, growing costs for drilling and assembly - must have an open information technology environment, which enables seamless and efficient knowledge sharing across the company and across the value chain. So, the work defines a comprehensive knowledge management policy of an oil and gas company, the key tool for its implementation is knowledge-oriented DSS.

It has also been proven that a critical direction for a modern oil and gas production company is the use of knowledge-oriented technologies in the training of specialists in the exploration and development of oil and gas deposits.

9. Taking into account the developed system concept of the information system of the oil and gas company, the system of economic and mathematical decision-making support at the macro level of the oil and gas production company, the use of knowledge-oriented DSS as a component of the means of implementing the developed knowledge management policy of the oil and gas production company require significant changes in the organizational structure of the oil and gas company, changes in business management decision-making processes, significant investments in Big Data Hardware and Big Data Analytics of the IS being created.

However, according to the testimony of both Western and domestic experts and top managers, if even according to the most pessimistic forecast, the result of implementation will be an increase in the efficiency of management decisions by 5-10%, taking into account the large economic base, the use of knowledge-oriented technology is economically justified.

Therefore, it can be concluded that, subject to further additional research and improvements, the practical use of the theoretical provisions put forward in the work is a necessary factor for ensuring the effective and stable existence of any oil and gas production company on emerging markets, and as a result - an increase in the market value of the company.

References:

1. Краснюк, М. Т. (2000). Досвід та проблеми іноземного інвестування у нафтогазовий комплекс України. *Матеріали VI Міжнародної науково-практичної конференції «Теорія управління: стан та перспективи»* – К.: КНЕУ, НТУУ “КПІ”, С. 100.

2. Краснюк, М. Т., Гафич, О. І. (2007). Систематизація, моделювання та оцінка галузевих ризиків при техніко-та геолого-економічному обґрунтуванні інвестиційних проєктів нафтогазовидобутку. *Моделювання та інформаційні системи в економіці*. — К.: КНЕУ, (76), 95-106.

3. Krasnyuk, M. T., Hafych, O. I. (2016). Simulation of selecting promising investment projects and the formation of an effective portfolio of oil and gas business. *Investment: Practice and Experience*. - Kyiv, (7), 97-109.

4. Krasniuk, S., Krasnyuk, M. (2020) Efficiency of statistical methods of reducing the dimension of geological and geophysical attributes for exploration of prospective hydrocarbon deposits. *ΛΟΓΟΣ* (2020): 69-71.

5. Maxim Krasnyuk, Yurii Kulynych, Iryna Hrashchenko, Svitlana Goncharenko, Svitlana Krasniuk (2022) Economic and mathematical modeling of an oil and gas production company as an integrated complex specific system // *Наука і техніка сьогодні*, 2022. 399-413. DOI: [https://doi.org/10.52058/2786-6025-2022-13\(13\)-399-414](https://doi.org/10.52058/2786-6025-2022-13(13)-399-414)

6. Hrashchenko, I., Krasnyuk, M., Goncharenko, S., Krasniuk, S. (2022) Hybrid application of decision trees, fuzzy logic and production rules for supporting investment decision making (on the example of an oil and gas producing company). *Access to science, business, innovation in digital economy*, ACCESS Press, 3(3): 278-291. DOI: [https://doi.org/10.46656/access.2022.3.3\(7\)](https://doi.org/10.46656/access.2022.3.3(7))

7. Ситник В.Ф., Краснюк, М. Т. (2002). Політика управління знаннями нафтогазової компанії як ключовий фактор підвищення її ефективності // *Проблеми формування ринкової економіки: Міжвідомчий науковий збірник. Заснов. у 1992 р. Вип. 10 / Відп. ред. О.О. Беляєв. – К.:КНЕУ, 2002. – С. 134-141*

8. Maxim Krasnyuk, Iryna Hrashchenko, Svitlana Goncharenko, Svitlana Krasniuk, Yurii Kulynych (2023) Intelligent management of an innovative oil and gas producing company under conditions of the modern system crisis. *ACCESS Journal: Access Press Publishing House, Volume 4, Issue 3: 352-374*. DOI: [https://doi.org/10.46656/access.2023.4.3\(2\)](https://doi.org/10.46656/access.2023.4.3(2))

9. Krasniuk S., Krasnyuk M., (2020) Application of artificial neural networks for reducing dimensions of geological-geophysical data set's for the identification of perspective oil and gas deposits. *ΛΟΓΟΣ*. – 2020. 18-19.

10. M. Krasnyuk, S. Goncharenko, S. (2022) Krasniuk M. Intelligent technologies in hybrid corporate DSS (on the example of Ukraine oil&gas production company) // *Інноваційно-інвестиційний механізм забезпечення конкурентоспроможності країни : колективна монографія / за заг. ред. О. Л. Гальцової. – Львів-Торунь : Ліга-Прес, 2022. – С. 194-211.*

11. Kulynych Y., Krasnyuk M., Krasniuk S. (2022) Efficiency of evolutionary algorithms in solving optimization problems on the example of the fintech industry. *Grail of Science*, №14-15, May 2022. 63-70. <https://doi.org/10.36074/grail-of-science.27.05.2022>

12. Гращенко І.С., Краснюк М.Т., Краснюк С.О. (2019) Гібридно-сценарне застосування інтелектуальних, орієнтованих на знання технологій, як важливий антикризовий інструмент логістичних компаній в Україні. *Вчені записки Таврійського Національного Університету імені В. І. Вернадського*. Серія: Економіка і управління. 2019. Том 30 (69). С. 121 – 129.

13. Kulynych, Yu., Krasnyuk, M., Krasniuk, S. (2022) Knowledge discovery and data mining of structured and unstructured business data: problems and prospects of implementation and adaptation in crisis conditions. *Grail of Science*, (12-13), 63–70. <https://doi.org/10.36074/grail-of-science.29.04.2022.006>

14. Ostapenko T., Onoprienko D., Hrashchenko I., Palyvoda O., Krasniuk S., Danilova E. (2022) Research of impact of nanoeconomics on the national economic system development // *Innovative development of national economies : collective monograph*. – Kharkiv: PC TECHNOLOGY CENTER, 2022. – P. 46-70.

15. Krasnyuk Maxim and Kustarovskiy Oleksandr (2017). The development of the concept and set of practical measures of anti-crisis logistics management in the current Ukraine conditions. *Management theory & practice*. Publisher: Warsaw Management University. 2017. № 19(1). Pp. 31-38.

16. Problems and prospects of logistic information corporate systems on emerging markets in crisis phenomena / M. Krasnyuk, S. Goncharenko, V. Tuhaienko, S. Krasniuk // *Moderní aspekty vědy : svazek XXV mezinárodní kolektivní monografie*. – Mezinárodní Ekonomický Institut s.r.o., Česká republika: Mezinárodní Ekonomický Institut s.r.o., 2022. – Str. 389-403.

17. Tuhaienko, V., Krasnyuk, M., Kulynych, Y., Krasniuk, S. (2022) E-business and e-commerce technologies as an important factor for economic efficiency and stability in the modern conditions of the digital economy (on the example of oil and gas company). *Grail of Science*. – 2022. – №. 17. –69-81.

18. Krasnyuk, M., & Krasniuk, S. (2021). Modern practice of machine learning in the aviation transport industry. *Збірник наукових праць ЛОГОΣ*. <https://doi.org/10.36074/logos-30.04.2021.v1.63>

19. Krasnyuk, M., Tkalenko, A., & Krasniuk, S. (2021). Results of analysis of machine learning practice for training effective model of bankruptcy forecasting in emerging markets. *Збірник наукових праць ЛОГОΣ*. <https://doi.org/10.36074/logos-09.04.2021.v1.07>

ODDÍL 4. EKONOMIKA A ŘÍZENÍ PODNIKU

§4.1 ПІДПРИЄМЦЯМ ПІДВИЩУЮТЬ ПОДАТКИ ТА ПОКАРАННЯ ЗА НЕЛЕГАЛЬНИЙ БІЗНЕС (Романенко Є.О., Збройні Сили України, Жукова І.В., Видавнича група «Наукові перспективи»)

Вступ. В Україні йде війна, в якій українська нація веде небачену у 21-му сторіччі битву за своє існування. Російське вторгнення в Україну 2022 року — відкритий воєнний напад Росії на Україну, початий 24 лютого 2022 року. Частина російсько-української війни, розв'язаної Росією 2014 року, участь у якій РФ намагалася заперечувати. Водночас завданням України є звільнення своїх територій, вихід на кордони 1991 року, покарання військових злочинців.

На двадцятому місяці великої війни влада України проводить велику роботу по приведенню українськоо податкового законодавства у відповідність до вимог МВФ та стандартів Європейського Союзу.

Виклад основного матеріалу. Державна податкова служба (ДПС) склала рейтинг країн, де українці найчастіше ховають доходи.[2] В основному багатії обирають п'ять точок на карті у питанні приховування доходів від оподаткування. За інформацією Державної податкової служби, найчастіше доводиться звертатися із запитам про обмін фінансовими даними до: Кіпру, Швейцарії, Британії, Німеччини та Люксембургу.

Так, в основному більшість спецзапитів про отримання податкової інформації скеровували до компетентних органів:

- Республіки Кіпр — 32%;
- Швейцарії — 18%;
- Британії — 9%;

- Німеччини — 7%;
- Люксембургу — 7%;
- Нідерландів — 5%;
- Італії — 5%;
- Іспанії — 5%;
- інших країн — 12 %.

Податківці зазначають, що обмін фінансовою інформацією з компетентними органами зарубіжних країн, зараз охоплює перевіркою питання, які довго лишалися поза контролем та є особливо важливим та дієвим інструментом захисту економічних інтересів нашої держави

Отримані від іноземних органів дані використовують під час:

- формування доказової бази;
- документування порушень;
- підтримки позиції податківців під час судових скарг.[2]

В Україні президент Володимир Зеленський узакопив зміни у податковому законодавстві, які запрацювали з 1 серпня 2023 року. Йдеться про підписання закону № 3219-IX. Відповідний проєкт закону №8401, який підтримала Верховна Рада України (ВРУ) 30 червня 2023 року, був однією з умов програми з Міжнародним валютним фондом (МВФ).[3]

Законт передбачає наступне:

- з 1 серпня в Україні буде скасовано 2% єдиний податок.
- При цьому документ регулює поступовий перехід:
- платникам 2% ЄП надають право подавати заяви про відмову від застосування 2% єдиного податку та вказувати, яку обирає систему оподаткування;
  - якщо не подати таку заяву та не вказати у заяві бажану систему, платника 2% ЄП автоматично переведуть на колишню систему;

- новостворених суб'єктів господарювання, котрі з дня держреєстрації обрали 2%, автоматично будуть вважати платниками третьої групи (ставка 5%);

- буде автоматично поновлено право та обов'язки платника ПДВ для суб'єктів, у кого припинили реєстрацію платника ПДВ;

- надається право платникам, які цьогоріч перейшли з 2% єдиного податку на загальну систему, перейти повторно на спрощену систему;

- з 1 серпня також частково скасують заборону на перевірки для підакцизних товарів (спиртне, тютюн, паливо), грального бізнесу та фінпослуг.

- з 1 жовтня повернуть покарання за порушення у сфері застосування касових апаратів. Будуть звільнені ті, хто має реєстрацію на прифронтових територіях (ймовірних бойових дій).

Окрім того, закон передбачає:

- неврахування "технічного боргу", що виник з 1 квітня минулого року до 31 липня цього року, під час встановлення можливості платників продовжувати перебування на спрощенці;

- збереження права добровільної сплати єдиного податку та єдиного соціального внеску для прифронтових територій (зокрема, територій ймовірних бойових дій);

- надання можливості ФОП-платникам єдиного податку без ПДВ вказувати у розрахунковій документації назви товарів чи послуг за спрощеною формою.[3]

Більшість платників податківчасто недооцінюють всі ризики, які можуть виникнути через запити податкової і реакцію на них. Такі запити передбачені статтями 20 та 73 Податкового кодексу та Порядком періодичного надання інформації податковим органам та отримання відомостей за письмовим запитом. Запит податкової інспекції говорить про те, що бізнес має певні проблеми, саме тому й привернув увагу податківців.

Як правило, такі запити надсилають після аналізу наявної податкової інформації та отримання інформації про можливі порушення з якихось зовнішніх джерел.

Відповідь на запит повинна бути надана завжди! Навіть якщо це прохання є необґрунтованим, незаконним або не відповідає вимогам Податкового кодексу України. Також відповідно до нового закону № 2970-IX, ненадання відповіді на запит, неподання або подання не в повному обсязі платником податків передбачає штраф у п'ять розмірів мінімальної заробітної плати — 33,5 тис. грн.[4]

Так, фіскали мають право звертатися до громадян із письмовим запитом про надання потрібної інформації та їх документального підтвердження. Відповідно до положення п. 73.3 ПКУ, такі запити мають містити:

- - підстави для запиту, згідно із зазначенням відомостей, які це підтверджують;
- - перелік запитуваних даних та список документів, які необхідно надати;
- - печатка контролюючого органу.

Водночас, неподання чи подання не в повному обсязі документів чи іншої інформації на запит контролюючого органу в інших випадках, передбачених статтею 73 Кодексу, передбачає штраф — обсягом в одну мінімальну заробітну плату — 6,7 тис. грн.

Сплата штрафів не звільняє від обов'язку подання вичерпної інформації.

З 1 липня поточного року в рамках закону 2970-IX [4] вимагатиметься від підзвітних фінансових установ застосовувати заходи перевірки до фінансових рахунків для встановлення того, чи рахунки підзвітні (підлягає обміну). За ігнорування передбачене покарання у вигляді штрафів на десятки тисяч гривень

Нові вимоги стосуються чотирьох категорій організацій, визначених розділом восьмим Загального стандарту звітності CRS:

- банки, кредитні спілки;
- депозитарні установи, що здійснюють депозитарну діяльність, номінальні утримувачі;
- інвестиційні компанії;
- страховики та недержавні пенсійні фонди.

Єдиний стандарт автоматичного обміну податковою інформацією (CRS) є документом, що передбачає щорічний автоматичний обмін даними між державами, які імплементували багатосторонню конвенцію щодо співпраці між компетентними органами з питань обміну інформації в автоматичному режимі.[4]

Закон №3219 [3] не вносить змін до п. 9-19 розд. VIII Закону про ЄСВ щодо застосування пільг зі сплати ЄСВ для ФОПів, які були встановлені з 1 березня 2022 року до припинення війни, а також протягом наступних 12 місяців. Отже, з 1 серпня 2023 року ці пільги також діють.

Нормами п.9-19 розд. VIII Закону про ЄСВ ФОПи-єдинники (як і ФОП на загальній системі оподаткування та особи, які провадять незалежну професійну діяльність, і члени фермерського господарства) звільняються від сплати ЄСВ за себе з 1 березня 2022 року до припинення війни, а також протягом наступних 12 місяців.

Тож якщо платники скористаються цією пільгою, то розрахунок єдиного внеску у складі декларації подавати їм не потрібно. Це правило діє щодо того періоду, в якому згідно зі встановленими пільгами ЄСВ не нараховувався, не обчислювався та не сплачувався.

Проте сама пільга не позбавляє ФОП права добровільно сплачувати ЄСВ за себе. В такому випадку обов'язково треба зазначати суми такого ЄСВ у декларації. В такому разі ФОП отримає страховий стаж за сплаченими внесками. Якщо ж ЄСВ сплатити, але не зазначити ці суми у звітності, то сплачені суми ЄСВ вважатимуться просто переплатою. Якщо ж ФОП не

сплачує ЄСВ, то страхового стажу у нього не буде. Отже, всі ФОПи мають право вирішувати, сплачувати чи не сплачувати ЄСВ за себе.[3]

До встановлення пільги за несплати, неповні сплати чи несвоєчасні сплати сум ЄСВ разом з видачею суми виплати, на які нараховують ЄСВ (авансові платежі), накладали штрафи в обсязі 10% несплаченої чи несвоєчасно сплаченої суми. Розрахунки цієї фінансової санкції роблять на основі акта документальної перевірки платника Єдиного соціального внеску.

Державна податкова служба України змусить таксистів обладнати авто касовими апаратами. Податкова нагадує, що усі автомобілі, які надають послуги з перевезення пасажирів, мають бути обладнані касовими апаратами та видавати фіскальні чеки за проїзд. Пасажир при цьому може сплачувати за проїзд як готівкою, так і за допомогою картки (п.1 та п.2 статті 3 Закону України від 06.07.1995 року №365 «Про застосування РРО у сфері торгівлі, громадського харчування та послуг»).[5]

У Державній податковій службі України попереджають українців про систему покарань за порушення у сфері продажів онлайн. Зокрема, тепер суворо карають за нелегальний бізнес у соцмережах Facebook та Instagram. У Податковій наголошують, що для здійснення усіх видів підприємницької діяльності необхідна обов'язкова умова — державна реєстрація. Вимога поширюється також на невеликі онлайн-магазини, робота яких зосереджена у соціальних мережах. У ДПС зазначають, що деякі продавці нехтують обов'язком реєстрації, ухиляючись від сплати податків, й проводячи розрахунки через банківські картки фізосіб, що забороняється українським законодавством.

Податківці регулярно отримують відомості про факти здійснення відповідної діяльності. За всіма випадками фахівці проводять дослідження та аналіз. У разі підтвердження

інформації — вживають відповідні заходи реагування, зокрема податкові перевірки.

У ДПС нагадують, що робота без державної реєстрації загрожує:

- накладенням штрафної санкції у сумі до 85 тис. грн.;
- конфіскацією продукції, знарядь виробництва та сировини;
- прибутку з її продажу (за ст. 164 Адміністративного кодексу).[6]

В Україні з жовтня діє оновлене законодавство щодо розміщення рекламного контенту на телебаченні, інтернеті та соціальних мережах. Зміни, які передбачають нові вимоги до реклами та покарання за їх порушення, торкнулися підприємців та блогерів. Йдеться про нові норми закону "Про рекламу" та інших українських законів України, які привели у відповідність до вимог Європейського Союзу (ЄС). Закон вказує, що саме можна вважати рекламою та які є критерії. Ролики чи пости у соцмережах підпадатимуть під дію закону, якщо:

- рекламні продукти доступні в Україні;
- рекламодавці мають офіси в Україні;
- просування реклами відбувається українською мовою.

Рекламою тепер вважається "інформація про особу, ідею чи товар, розповсюджена за грошову та іншу винагороду чи з метою самореклами, і призначена для формування чи підтримки у прямий/непрямий спосіб обізнаності українських споживачів".

За законом, тепер блогери YouTube, Facebook, Instagram, інших соцмереж повинні позначати свої публікації та відео як рекламні та сповіщати користувачів про партнерство. Просування товарів та послуг допускається не лише за фінансову винагороду, а й інші види плати (у вигляді знижки чи обміну).

З огляду на це різні розпаковки товарів, огляди та рекомендації від блогерів вважаються прямою рекламою, яку потрібно маркувати, інакше чекатиме штраф у розмірі п'ятикратної вартості реклами. У разі неможливості встановлення суми

блогери платитимуть суму до 300 неоподаткованих мінімумів доходів громадян (тобто 5,1 тис. грн).[7]

Також під повну заборону потрапило рекламування азартних ігор на всіх майданчиках, якщо підпадає під критерії:

- присутні особи, яким немає 21 року;
- реклама схиляє до думки, що виграти легко, і це може замінити повноцінну роботу;
- у продуктах розміщується продакт-плейсмент;
- рекламується: організатори, бренди, інші об'єкти права інтелектуальної власності без наявності ліцензії.

За порушення передбачені штрафи у розмірі 2,01 млн грн.

Також закон передбачає, що всі рекламні повідомлення, які надходять на електронну пошту, у месенджери, чат-боти, сайти, соцмережі, масові дзвінки без письмової згоди з користувачем - вважаються спамом.

Для захисту прав споживачів таку рекламу заборонили. За спам передбачене покарання у 3 тисячі неоподатковуваних мінімумів доходів українців (51 тис. грн).[7]

В Україні з 1 жовтня поновили покарання для ФОП, які працюють без касових апаратів. Використання касових апаратів є обов'язковою умовою для ФОП, які працюють на загальній системі оподаткування, та ФОП II, III і IV груп зі спрощеною системою оподаткування.

Штраф накладають на всі транзакції без фіскалізації. Його розмір залежатиме від кількості виявлених порушень і сум у чеках. За перше порушення податкового законодавства передбачено покарання у вигляді 100% суми проданих товарів, наданих послуг або виконаних робіт. Повторне порушення спричиняє збільшення штрафу до 150% від суми чека.

Штрафів за роботу без касових апаратів не буде за торгівлю на прифронтових територіях, крім реалізації підакцизних товарів.[8]

Голова парламентського комітету з питань фінансів, податкової та митної політики Данило Гетманцев повідомив, що планові перевірки бізнесу (звичайний контроль за його діяльністю) відновлені в повному обсязі. Вони стосуються певних груп платників податків, які торгують підакцизними товарами. Це алкоголь, тютюн, паливо, паливо, електроенергія. Сюди ж належать гральний бізнес, фінансові й банківські установи. план податкових перевірок приймуть днями і до завершення 2023 року вдасться "перевірити всі підприємства".[8]

Проект Закону №8143 від 20.10.2022 про свободу підприємницької (економічної) діяльності домогосподарств, внесений групою народних депутатів, серед яких голова комітету з питань соціальної політики Галина Третякова винесено на розгляд поточної сесії Верховної Ради.

Законопроект передбачає, що підприємницьку (економічну) діяльність, без реєстрації фізичної особи-підприємця, може здійснювати домогосподарство. Тобто, дозволяються види робіт, до яких залучаються члени цього домогосподарства, крім видів діяльності, що підлягають ліцензуванню та відносяться до незалежної професійної діяльності.

Річний дохід від економічної діяльності домогосподарства не має перевищувати суму 8 мільйонів гривень.[9]

Депутати пропонують дозволити в Україні підприємницьку діяльність без реєстрації фізичної особи підприємця вже з 1 січня 2024 року. Це передбачено законопроектом №10166, автором якого виступили глава фінкомітету Ради та його перший заступник - Данило Гетманцев та Ярослав Железняк, а також ще 16 депутатів.[10] Метою законопроекту є створення умов для отримання додаткового, нерегулярного або незначного доходу без реєстрації фізичної особи - підприємця при здійсненні окремих видів діяльності у сфері надання послуг.

Скористатися новим режимом оподаткування зможуть фізичні особи, які не є самозайнятими і відповідають низці

критеріїв (зокрема, щодо відсутності працівників, видів діяльності тощо).

Законопроектом пропонується:

- встановити, що доходи, отримані фізичною особою в рамках спеціального режиму, оподатковуються за ставкою 6%, якщо сума отриманого доходу протягом року не перевищує 153 розмірів мінімальної заробітної плати. У разі перевищення такої суми – застосовується ставка 18% до суми перевищення;
- створити спеціальну цифрову платформу, на яку громадяни повідомлятимуть про застосування спеціального режиму оподаткування;
- визначити поняття "оператор цифрової платформи", на якого буде покладено обов'язок щодо надання контролюючому органу інформації про дохід, отриманий фізичними особами з використанням цифрової платформи;
- передбачити, що порушення строків подання інформації контролюючим органам про доходи фізичних осіб, які застосовують спеціальний режим, спричиняє притягнення до відповідальності операторів цифрових платформ – як резидентів, так і нерезидентів з урахуванням відповідних особливостей;
- визначити новий об'єкт оподаткування у вигляді доходу фізичної особи, отриманого від здійснення окремих видів діяльності, а також передбачити, що податкове зобов'язання за таким об'єктом визначається контролюючим органом у спеціально встановленому порядку;
- встановити, що фізична особа, яка застосовує спеціальний режим, має право відкрити спеціальний рахунок виключно в одному самостійно обраному нею банку, доступному для вибору під час подання заяви про застосування спеціального режиму;
- визначити, що для фізичної особи, яка застосовує спеціальний режим оподаткування, податкове зобов'язання

визначається контролюючим органом з використанням даних реєстраторів розрахункових операцій та/або операторів цифрових платформ;

- фізична особа зобов'язана забезпечити наявність або перерахувати на спеціальний рахунок суму коштів, достатню для своєчасного перерахування банком суми узгодженого податкового зобов'язання. У разі неможливості банком сплатити до бюджету необхідну суму, грошове зобов'язання стає податковим боргом платника податку, який підлягає стягненню;

- особа, яка застосовує спеціальний режим оподаткування, має здійснювати усі розрахунки виключно за допомогою реєстратора розрахункових операцій або програмного реєстратора розрахункових операцій незалежно від способу розрахунків відповідно до Закону про РРО, за винятком розрахунків за послуги, що надаються з використанням цифрових платформ.[10]

Висновки. Таким чином розгляд змін в законодавстві України та проектів нових законів, роботи Державної податкової служби України направлені на забезпечення збільшення надходжень до бюджету, а також сприятимуть легалізації доходів фізичних осіб завдяки створенню сприятливих умов для сплати ними податків.

Список використаних джерел:

1. Романенко Є.О. Російська федерація є державою-терористом //Moderní aspekty vědy: XXVII. Díl mezinárodní kolektivní monografie / Mezinárodní Ekonomický Institut s.r.o.. Česká republika: Mezinárodní Ekonomický Institut s.r.o., 2023. - str.10-22.

2. ТОП-5 країн, де українці приховують доходи <https://novyny.live/groshi/top-5-krayin-de-ukrayintsi-prikhovuiut-dokhodi-124197.html>

3. Про внесення змін до Податкового кодексу України та інших законів України щодо особливостей оподаткування у період дії воєнного стану: Закон України від 30 червня 2023 року № 3219-IX

4. Про внесення змін до Податкового кодексу України та інших законодавчих актів України щодо імплементації міжнародного стандарту автоматичного обміну інформацією про фінансові рахунки: Закон України від 20 березня 2023 року № 2970-IX

5. Податкова змусить таксистів обладнати авто касовими апаратами <https://economics.novyny.live/podatкова-zmusit-taksistiv-obladnati-avto-kasovimi-aparatami-124394.html>

6. Бізнес у Facebook та Instagram: кому загрожує штраф до 85 тис.грн. <https://novyny.live/groshi/biznes-u-facebook-ta-instagram-komu-zagrozhuie-shtraf-do-85-tis-grn-123621.html>

7. Штрафи у 51 тис. грн за рекламу: підприємці з жовтня мусять працювати по-новому <https://novyny.live/groshi/shtrafi-u-51-tis-grn-za-reklamu-pidpriiemtsi-z-zhovtnia-musiat-pratsiuvati-po-novomu-123289.html>

8. “Штрафи великі”: Гетманцев повідомив про покарання, які запровадили з 1 жовтня для ФОП <https://top.today.ua/shtrafi-veliki-getmantsev-povidomiv-pro-pokarannya-yaki-zaprovadili-z-1-zhovtnya-dlya-fop/>

9. Про свободу підприємницької (економічної) діяльності домогосподарств: проект Закону від 20.10.2022 №8143 <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/40672>

10. Про внесення змін до Податкового кодексу України та деяких інших законодавчих актів України щодо запровадження спеціального режиму оподаткування доходів, отриманих фізичними особами від здійснення окремих видів діяльності: проект Закону від 20.10.2023 №10166 <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/43005>

§4.2 ORGANIZATION OF ANALYTICAL SUPPORT FOR STRATEGIC MANAGEMENT (**Lazaryshyna I.D.**, National University of Life and Environmental Sciences, **Lazaryshyn Yu.V.**, National University of Life and Environmental Sciences)

Introduction. An extremely high level of competition determines the constant search for innovative tools for obtaining competitive advantages through the development of the company's strengths. Strategic management accounting is so relevant in the 21st century. Combined with strategic analysis, it provides a perfect information base for making and supporting strategically-oriented management decisions.

Presenting main material. The need to improve methodological approaches to the organization of economic analysis is due to the growing needs of the market and the need to find a flexible management system taking into account the principles of utility and the strategic orientation of enterprises.

Enterprises that have a clear direction and determination regarding the strategies of the relevant levels form competitive advantages in the market environment. Conceptual issues of the organization of strategic analysis in domestic and foreign literature are not considered enough, although they need their own understanding.

The organization of strategic analysis, like no other information technology, gravitates to the maximum possible observance of all the above-mentioned characteristics of the usefulness of information, which mutually complement each other, creating a universal product as a result - the corresponding strategies of the business entity. Therefore, the organization of strategic analysis should be functional - that is, the quantitative and qualitative characteristics of the analysis organization system should ensure a certain functional quality. The functional and qualitative subsystem of the organization of strategic analysis means the correspondence of

the results of strategic analysis, organized according to the designed model, and the needs of users of strategic analysis and strategic management accounting.

The main elements of the functional quality of the subsystem of the strategic analysis organization, as research shows, are its functionality and functional simplicity. A strategic analysis organization requires greater costs to implement functional quality than an ongoing internal financial or management analysis organization, as it serves a wider range of needs.

The application of all the functional capabilities provided by the economic analysis organization system will mean the reproduction of the needs of users of analytical information within the maximum functional range. More often, in practice, they are consciously limited by the requirements to ensure the functional range of the organization of economic analysis that is relevant, suitable for obtaining and using in the process of management, that meets the requirements of the usefulness of economic information.

The choice among alternatives of strategic analysis organization subsystems should be made by comparing the functional capabilities and functional simplicity of the designed subsystems.

As a rule, most business entities choose an alternative that is characterized by greater functional simplicity and applicability compared to others. This especially applies to small and medium-sized enterprises with a small number of economic services.

It is possible to expand the range of possibilities due to the simplification of functional complexities. There are two options for simplification: formal and functional. According to the method of analogies regarding the organization of economic analysis, formal simplification for many business entities consists in the use of a relatively small number of analytical indicators in the process of strategic management. Functional simplification of the subsystem of the organization of strategic analysis means reducing the number of

types and methods of economic analysis that are used for management and as a result leads to a decrease in the level of usefulness of economic information, which is realized in a decrease in the level of profitability according to the law of diminishing returns.

The elasticity of the ratio of functional capabilities and functional simplicity, the availability of the subsystem of the strategic analysis organization determines its quality. An increase in the quality of the economic analysis organization system is a decrease in the negative entropy characteristic of any system, an increase in the level of orderliness of the economic analysis subsystem in the management system. Qualitative results of strategic analysis are ensured through compliance with its principles, qualitative characteristics of the usefulness of economic information, which are the basis of the implemented model of the organization. The lower the level of reliability of the subsystem of the strategic analysis organization, the greater the need for duplicative organizational processes to insure the risk of receiving unreliable, untimely analytical information at the "output" of the system.

Depending on:

- stage of development of the business entity (stage of the life cycle of the enterprise);
- stage of evolution of enterprise management;
- the size of own capital;
- at the stage of introduction of strategic management accounting, the need for strategic analysis will be different.

The organization of strategic analysis should ensure:

- a) creation of a basic strategic plan or a system of strategic plans in accordance with the "benchmarks" of strategic management accounting;
- b) formation of corrective, flexible strategic plans.

The subsystem of the organization of strategic analysis will have certain differences, depending on whether the business entity

forms a strategy for the first time, or whether the strategy is implemented during the analyzed period. Practically all existing approaches to the design of the organization of the analysis are discrete in nature and do not take into account the fact that the analysis should provide continuous diagnostics of the processes that took place at the enterprise, monitoring of the main evaluation indicators using the results of the analysis of the information bank, accumulated earlier.

When designing an organizational system of strategic analysis, it is necessary to determine which of the alternatives of strategic analysis is suitable for the enterprise in relation to its mission, goals, credo and functioning subsystem of strategic management accounting.

If the company applies target segmentation and positioning, the following options for organizing strategic analysis are possible:

a) undifferentiated analysis, which consists in providing information on the growth of financial results and the reduction of the general level of expenses, regardless of the types of products, goods, works, and services. In terms of content, this is a traditional internal financial analysis.

б) concentrated, differentiated analysis, which involves the study of the ratio of profit, price and costs in terms of individual types of products (goods, works, services). The concept of this analysis is implemented in the methodology of management accounting and analysis, and if it is not available - through the analysis of the compliance and dynamics of the indicators provided by the financial planning system.

в) mixed, which involves the simultaneous use of both options.

In order to consciously choose a variant of the basis of strategic analysis, it is necessary to take into account the following system-forming factors:

- the scope of the enterprise's operational, investment and financial activities;

- the intensity of using the results of strategic analysis in the subsystem of strategic management accounting;
- the technology of forming evaluation indicators;
- motivation of consumers of analysis results and the dynamics of their interests;
- unsatisfied consumer needs.

The two determining conditions for the existence of a strategic analysis organization system are: first, system stability; secondly, its flexibility.

The mission of the strategic analysis organization is to preserve it as a dynamic self-regulating system.

The organization of strategic analysis must provide a management system:

- on the one hand: the program of strategic analysis and monitoring of its implementation;
- on the other hand: the development of elements for monitoring threats and significant deviations of factors of the external environment, based on the results of which the strategy will be adjusted.

The procedural construction of the information technology of the strategic analysis organization should contain:

1. Formation of a system of enterprise goals and criteria for their selection.
2. Identification of benefits and costs of strategic analysis.
3. The development of a strategic analysis program that will take into account the types of strategies and the mission of the enterprise.
4. Creation of information banks of data relating to the external environment.
5. Providing the analyst with information on alternative options for innovative, social, environmental, and technological policies of the enterprise for the future.

6. Creation of an incentive system, stimulation of initiatives for the production of new strategies.

7. Acquaintance with the information bank of data from the subsystem of strategic management accounting.

8. Development of alternative forecasts for the development of the enterprise, taking into account individual political, legal, market, production, organizational forecasts by developing a system of scenarios.

9. Creation of a system of criteria (requirements) for choosing optimal strategies and strategic programs.

To increase the degree of meaningfulness of the system of scenarios and their individual types, it is advisable to use factor analysis of scenarios. A feature of such a factor analysis will be that instead of the analyzed values of the indicators of the base (past) and reporting period, actual and forecast (according to the scenario) values are used.

The consequence of planning the organization of economic analysis is the well-established technology of the analytical process. It is conditionally divided into stages.

The organization of the analysis can be conventionally divided into three stages: preparatory, main and final [1, p.164; 2, p.40; 3, p.72]. This procedural and organizational construction of economic analysis has a clear logical sequence and cause-and-effect orientation and characterizes economic analysis as a technological process of processing information.

There are different approaches to the content of the preparatory stage of analytical work (Table 5.2).

Table 5.2

Content of the preparatory stage of analytical work

The name of the components of the analytical work	M.G. Chumachenko and others [1, p.164]	P.Y. Popovych, [2, p.40]	V.V. Osmolovsky [3, p.72]	Authors point of view
1. Formation of the goals and objectives of the analysis and directions for the use of its results	+			+
2. Choosing an organizational strategy for economic analysis				+
3. Development of a strategic and current plan and program of analytical work	+	+	+	+
4. Development of a program of analytical work	+	+	+	+
5. Selection and determination of the general state of the subject of analysis	+	+		+
6. Development of a system of synthetic and analytical indicators that characterize the object of analysis	+	+		+
7. Selection of significant quantitative and qualitative indicators for identified management needs				+
8. Distribution of work between the analysis performers according to administrative subordination	+			+
9. Development of layouts and forms of analytical tables, graphs, schemes	+	+		+
10. Acquaintance with the order on the accounting policy				+
11. Checking the reliability of information sources and studying the materials of previous surveys	+	+		+
12. Determination of specific performers and distribution of responsibilities between them, as well as other organizational issues	+			+
13. Training				+
14. Determination of the purpose and objects of analysis		+		

15. Limitation of the range of necessary information for analysis (in accordance with the selected usefulness criteria)		+		+
16. Selection, verification and preliminary processing of researched information			+	+
17. Determination of the level of significance of deviations of significant indicators				+
18. Determination of the possibilities of standardization of economic analysis procedures				+
19. Determination of the level of access to sources of information of performers by degree of subordination				+
20. Restriction of unauthorized access to analysis results by users to ensure the economic security of the business entity				+

As evidenced by the data in Table 5.2, the views of domestic economists on the content of the preparatory stage of analytical work largely coincide, which is due to the very logic of preparation for the analysis process. At the same time, the list of components of the preparatory stage of economic analysis should be supplemented due to the need to take into account those conceptual provisions that are determined by the transition to market relations.

When preparing for conducting an economic analysis at the enterprise, it is necessary to take into account:

- a) requirements of the order on accounting policy;
- b) identified requirements for quality characteristics of usefulness analytical information;
- c) time budget for its implementation;
- d) the budget of relevant expenses.

If deviations are managed at the enterprise, layouts and forms of analytical tables are prepared at the preparatory stage, which will allow for the analysis of deviations according to the level of

materiality. In the case when a business entity uses a traditional management mechanism, forms of analytical tables are formed at the preparatory stage, which allow providing management entities with appropriate, relevant analytical information.

A necessary component of the preparatory stage of economic analysis should be the limitation of the range of necessary information for analysis in accordance with the selected utility criteria.

Economic security of business entities includes, among others, an informational component. Therefore, at the preparatory stage of analytical work, the following procedures should be performed:

- determination of the level of access to information sources of performers by degree of subordination;
- restriction of unauthorized access to analysis results by users to ensure the economic security of the business entity.

Taking into account the above, it is advisable to perform the following types of work at the preparatory stage:

- formation of goals and objectives of the analysis and directions for using its results;
- choosing an organizational strategy of economic analysis in connection with the tasks of strategic management accounting;
- development of a strategic and current plan and program of analytical work;
- development of a program of analytical work;
- selection and determination of the general state of the subject of analysis;
- development of a system of synthetic and analytical indicators that characterize the object of analysis;
- selection of significant quantitative and qualitative indicators for identified management needs;
- division of work between analysis performers in accordance with administrative subordination;
- development of layouts and forms of analytical tables, graphs, schemes;
- familiarization with the order on accounting policy;

- checking the reliability of information sources and studying the materials of previous examinations;
- determination of specific performers and distribution of responsibilities between them, as well as other organizational issues;
- instruction;
- definition of the goal and objects of analysis;
- limitation of the range of necessary information for analysis (in accordance with the selected usefulness criteria);
- selection, verification and preliminary processing of researched information;
- determination of the level of materiality of deviations of significant indicators;
- determination of the possibilities of standardization of economic analysis procedures;
- determination of the level of access to information sources of performers by degree of subordination;
- restriction of unauthorized access to analysis results by users to ensure the economic security of the business entity;
- formation of a data bank on research objects due to monitoring of the external and internal environment;
- determination of directions and forms of use of the results to be obtained with the help of economic analysis;
- checking the level of reliability of the analysis information base;
- identification of criteria for the usefulness of analytical information in relation to users.

The second stage of analytical work - the main one - is the most responsible. Depending on the performers, the defined goals and objectives of the analysis, the functional capabilities of the analysis base, the following alternative approaches to the analysis procedures are possible: formalized, strictly regulated in time and scope; creative, creative.

At this stage, analytical processing of the studied indicators is carried out.

The points of view of scientists-analysts regarding the content of the experimental stage of the analytical process basically coincide (Table 5.3).

Table 5.3

Content of the main (research) stage of analytical work

The name of the components of the analytical work	M.G. Chumachenko [1, p.164]	P.Y. Popovych, [2, pp. 43-44]	V.V. Osmolovskyi [3, p.75]	Authors point of view
1. Collecting and processing the necessary information	+	+	+	
2. Checking the completeness and reliability of the reported data, performing arithmetic, logical and balance summary of indicators	+	+		
3. Determination of general deviations of the values of performance indicators from the basic values	+	+	+	
4. Identification of interacting factors and calculation of their influence on the change in the value of indicators	+	+	+	+
5. Assessment of strengths and weaknesses, opportunities and threats in relation to the studied phenomena and processes				+
6. Identification of excess costs and unused opportunities (prospective reserves)	+	+	+	+
7. Predictive analysis of scenarios				+
8. Retro-analysis of scenarios				+
9. Systematization of accumulated materials		+		+
10. Evaluation of the efficiency of the enterprise		+		

The first two components of the main (research) stage: collecting and processing the necessary information; checking the completeness and reliability of the reported data, conducting an arithmetic, logical and balance summary of indicators are in fact a set of technical operations and computational procedures and by their functional purpose should be included in the first, preparatory stage.

To ensure the systematicity of the study of phenomena and processes, it is expedient not only to assess the dynamics and nature of trends of indicators that characterize these socio-economic, financial and economic phenomena and processes, but also to determine their strengths and weaknesses, opportunities and threats, which is relevant from positions of strategic orientation of the enterprise.

In addition, if traditionally at the main stage a study of individual indicators was carried out, in connection with the increase in the number of multi-alternative decisions, a necessary element of this stage is a retrospective analysis of scenarios, the implementation or deviation of which caused such a level of evaluation indicators and their dynamics, which are observed at the enterprise.

An objectively necessary component of the main stage of the analytical work of economic entities is the predictive analysis of scenarios. With its help, by selecting the identified indicators, an expert assessment of the most acceptable, optimal option for further actions and processes takes place in accordance with the selected management tactics and strategy.

Summarizing the above, we believe that the main stage of organizing analytical work should include the following works:

- collecting and processing the necessary information;
- checking the completeness and reliability of the reported data, conducting an arithmetic, logical and balance summary of indicators;
- determination of general deviations of the values of task performance indicators from basic values;

- identification of interacting factors and calculation of their influence on the change in the value of indicators;
- assessment of strengths and weaknesses, opportunities and threats regarding the studied phenomena and processes, taking into account the information base of strategic management accounting;
- identification of unnecessary costs and unused opportunities (promising reserves);
- predictive analysis of scenarios;
- retroanalysis of scenarios;
- systematization of accumulated materials;
- assessment of the efficiency of the enterprise;
- research of the technology (methodology) of the formation of evaluation indicators in order to comply with the condition of their comparability;

- monitoring of internal and external environmental threats.

Organizational and procedural construction of the final stage of economic analysis should include, according to most scientists [1, p.164-165; 2, pp.44-45; 3, p.77], the following elements:

- carrying out a final assessment of activity and summarizing the results of the analysis;
- development of conclusions and proposals based on the results of the analysis in accordance with its goals and objectives;
- the development of organizational and technical measures to eliminate shortcomings, increase the efficiency of the use of identified reserves and opportunities;
- preparation of executive acts, appointment of persons responsible for the implementation of decisions;
- control over the introduction into production of proposals that were put forward based on the results of the analysis.

The gradual transition to market relations in Ukraine necessitates the need at the final stage of the analysis to convey its results to the owner and to the management staff of the business entity, who has access to this information.

In addition, the effectiveness of the economic analysis at the final stage will increase if the threats identified at the previous stage are neutralized.

If the company has created or is creating a financial monitoring system, replenishment of the information bank should be a mandatory component, the result of the analytical work.

Summarizing the above, we believe that the following types of analytical work should be performed at the final stage:

- determination of strengths and weaknesses, opportunities and threats in relation to the objects of analysis, taking into account the information base of strategic management accounting;
- systematization of the results obtained at the previous stage;
- generalization and detailing of determined indicators in accordance with needs;
- replenishment of the information bank of data on the internal and external environment of the enterprise;
- development of measures aimed at minimizing or eliminating negatively acting indicators;
- determination of optimization directions for individual economic phenomena, processes and their results, as well as financial and economic activity as a whole, taking into account the priorities of tactics and strategy of the enterprise;
- appointment of persons responsible for the implementation of measures;
- if necessary – preparation of relevant organizational and administrative documents;
- control over the implementation of measures;
- making corrections to the order on accounting policy;
- preparation of analytical information for publication (in accordance with the requirements of current legislation).

Conclusions. The economic analysis organization system will be perfect when the costs associated with its implementation and

operation will be compensated by increasing the level of solvency, financial independence, profitability, increasing the value of business, and increasing the competitive advantages of the business entity. The modern system of organizing economic analysis in the conditions of martial law and post-war economic recovery should be aimed at solving these issues.

References:

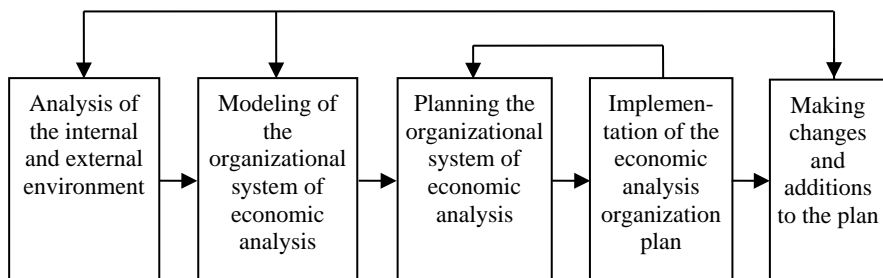
1. Economic analysis: Study. manual / M.A. Bolyukh, V.Z. Burchevskiy, M.I. Gorbatok, etc.; Under the editorship Acad. NASU, prof. M.G. Chumachenko. - K.: KNEU, 2001. - 540 p.
2. Popovych P.Y. Economic analysis of business entities. Textbook. – Ternopil: Economic Opinion, 2001. – 454 p.
3. Theory analysis economic activities : Teaching / V.V. Osmolovsky, L.I. Kravchenko, N.A. Rusak and others; Under Society – ed. V.V. Osmolovskyi. - Plural: New knowledge, 2001. – 318 p.

§4.3 POSSIBILITIES OF DESIGNING AND MODELING THE ECONOMIC ANALYSIS ORGANIZATION SYSTEM IN CONDITION OF LIMITED RESOURCES (Lazaryshyna I.D., National University of Life and Environmental Sciences, Lazaryshyn Yu.V., National University of Life and Environmental Sciences)

Introduction. Practically in all researched works on the organization of economic analysis, the implementation of the system of organization of economic analysis is preceded by its design, that is, the detailed development of all elements of the technology of the analytical process, the work of performers and, accordingly, organizational, information and technical support. However, these processes can be carried out under the condition of preliminary modeling of the organization of economic analysis. In addition, it is more expedient to carry out its planning after the formation of the economic analysis organization model.

Presenting main material. The model of the organizational system of economic analysis should be focused on ensuring its quality. Schematically, the effect of the method of organizing economic analysis is shown in fig. 1.

Fig. 1. *Sequence of action of the method of organization of economic analysis*

The probability of the need for the development of an economic analysis organization system (EAOS) can be depicted using a system of constraints and dependencies (1):

$$E_{AOS} \quad 1 \left\{ \begin{array}{l} \text{by } \sum_{i=1}^n x_i \rightarrow \max, \\ \text{by } EC \rightarrow \max, \\ \text{by } \sum_{k=1}^t R_k \rightarrow \infty, \\ \frac{\text{Result}}{Exes} \rightarrow 0, \end{array} \right. \quad (1)$$

where:

x_i – objects of organization of economic analysis;

R_k – risks of the economic entity;

EC - equity capital of the business entity.

In the process of designing the economic analysis organization system, it is necessary to ensure the possibility of technological and informational coverage of all its objects or their identified aggregates, in accordance with the needs of interested parties and the capabilities of the management system in conditions of limited resources.

Many economists consider the design of the organization of economic analysis without taking into account, firstly, the need to optimize this process on the basis of the usefulness of economic information, and secondly, the possibility of forming alternative projects of organizational systems of economic analysis and choosing among them the most effective in terms of the "benefits -

costs" ratio. The proposed approaches take into account these shortcomings and make it possible to strengthen the functionality of the organization of economic analysis and to improve organizational systems of economic analysis at enterprises of various organizational and legal forms, not only at the stage of its design, but also at the stage of implementation.

An expert survey of 27 representatives of various business entities of the Rivne region showed that the periodicity of economic analysis is varied (Table 1).

The data in Table 1 show that in the process of designing the organization of economic analysis at the enterprise, the first priority should be an expert survey of owners and management personnel regarding the frequency of economic analysis for decision-making.

Table 1

Assessment of the need for economic analysis of the appropriate periodicity in the economic activity of business entities of the Rivne region

Periodicity of economic analysis	% of respondents who gave an affirmative answer
1. Situationally	10.2
2. Potyzhnevo	6.9
3. Monthly	67.3
4. Quarterly	7.5
5. Once a year	8.1

Source of information: results of expert surveys of employees of 27 business entities of the Rivne region

Basically, the enterprise management system needs analytical information on a situational, monthly and quarterly basis. The study of the answers of 27 respondents proved that for 63.2% of them, information on the turnover of accounting accounts along with data on the dynamics of account balances is important, transparent

analytical information for making management decisions. Therefore, the algorithm of the organization of economic analysis should provide for the formation and use of appropriate subsystems of analysis, aimed at providing the management system with indicators optimized for periodicity and economic content.

An important issue that greatly affects the quality of the organization of economic analysis is its planning.

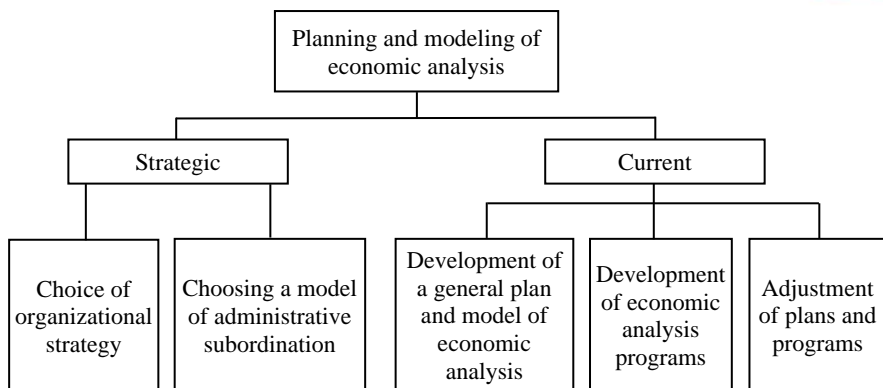
The annual plan of analytical work should regulate: sections of economic activity that must be analyzed; objects to be studied; frequency of analysis; the timing of the analysis; executors of analytical works; persons responsible for certain sections of the analysis; sources; methods of replenishing information.

According to the causal approach, planning is a broader concept than a program. Planning actually ensures the implementation of the chosen organizational strategy of economic analysis systems. Its task is to use all levers to ensure the functional quality of economic analysis for the owners and management of the enterprise.

Compliance with the principles of economic analysis should be a mandatory requirement. Also, in the planning process, it is necessary to provide measures for methodical, technical, and information support of the organization of economic analysis and, accordingly, qualitative characteristics of the usefulness of economic information. The planning of the economic analysis allows its developer, on the basis of his own expert assessment, to highlight the most important types of work of the preparatory, main and final stages.

A well-founded plan for conducting an economic analysis ensures the full implementation of the selected organizational strategy of the analysis.

Based on the logical interrelationship of the elements of the planning system, it is advisable to divide the planning of economic analysis into two types: strategic and current (Fig. 2).

Fig. 2. *Types of planning and modeling of economic analysis*

Thanks to the application of elements of strategic planning, the fulfillment of long-term goals and objectives regarding the effective functioning of the management system and the subsystem of economic analysis is ensured.

In the current economic analysis planning process, a general economic analysis plan should first be developed. On its basis, more detailed (regarding the most essential tasks of the economic analysis program) are developed. And, if there have been changes in the internal and external environment of the business entity, adjustments are made to both plans and economic analysis programs as needed.

Both in the audit and in the economic analysis, planning largely depends on the scope and nature of the business entity's activities.

The planning of the economic analysis is influenced by many objective and subjective factors:

- stage of the business entity's life cycle;
- the level of its competitiveness;
- positioning of the enterprise in the market environment;
- motivation of the owners and management of the enterprise;
- the level of qualification of economic analysis performers;
- type of management policy;

- strategies used by the enterprise;
- the nature of the enterprise's accounting system;
- identified criteria for the usefulness of economic information;
- the degree of taking into account the requirements of state and non-state institutions regarding record keeping and analysis.

Based on the above concepts, it is advisable to adjust the traditional scientific approach regarding the sequence of execution: first the program, and then the plan of analytical work. And, accordingly, at the preparatory stage of the organization of economic analysis, the first step should be considered strategic planning, and the next step should be the current planning of the analysis in the form of the development of a general plan of analytical work, and then the corresponding analysis programs. Economic analysis programs in this case are specific instructions for those performing the analysis.

The content of the economic analysis organization plan may differ depending on the purpose of the organizational and legal form of the enterprise, its subordination, the level of qualification of economist-analysts, and the degree of interest in the results of the economic analysis.

The economic analysis plan should be interconnected with the selected priority strategies. If the enterprise implements an operational strategy, in the plan of economic analysis, the main attention should be paid to providing the management of the enterprise with the necessary information about the goals that should be set for individual structural units and individual departments, as well as about the degree of their achievement. In the case of choosing a functional strategy as a real strategy, the plan should formulate the purpose, objects, goals, organizational and methodical support of economic analysis separately for marketing, production, social, financial and other functional strategies.

To implement the coherence of the economic analysis subsystem with the strategic management system, it is necessary in the plan to provide for the formation of structural and logical schemes for the analytical support of the corresponding strategies.

Economic analysis, on the one hand, should be based on the order on the accounting policy of the enterprise, and on the other hand, be its regulator, corrective and coordinating subsystem in the event that the provisions of the order come into conflict with optimization criteria. Therefore, the plan of economic analysis should provide for familiarization with the order on the accounting policy of the enterprise and making the necessary corrections to it in case of deviation from the identified utility criteria.

In the modern conditions of the transition to market relations, when production, commercial and other risks are growing, and, accordingly, the importance of each economic decision, it is important to ensure the reliability of economic information. Therefore, it is advisable in the plan of economic analysis to provide criteria for the reliability of information generated in the accounting subsystem and the materiality of deviations. The quality of the plan will increase if it involves the use of data from both the accounting subsystem and the internal control (internal audit) subsystem.

In order to ensure a sufficient level of systematicity in terms of economic analysis, the identification of the principles of economic analysis and its organization in a logical relationship with the principles of accounting, reporting, control, planning and management in general should be singled out.

Due to the fact that market conditions are characterized by the need for analysis results for the management personnel of the enterprise and other interested parties, the economic analysis plan should stipulate the mechanism and frequency of providing analytical information. At the same time, a mandatory element limiting its parameter is the characteristic of the technology of protection of analysis results from unauthorized access as an organizational strategy of economic security.

Therefore, in the economic analysis plan, it is necessary to reflect such issues as: the purpose, objects and tasks of the analysis in accordance with the strategies (strategies) chosen for the enterprise; study of the order on the accounting policy of the enterprise for the purpose of its compliance with the identified

criteria of usefulness; criteria of reliability of information and materiality of deviations; structural and logical interconnection schemes of subsystems of economic analysis, accounting, internal control (internal audit); principles of economic analysis and organization of economic analysis; the mechanism and frequency of providing analytical information to interested parties; technology to protect analysis results from unauthorized access; centers of responsibility (centers of income, expenses, investments); recommended methods of economic analysis.

The program of analytical work is a specification of the plan. It is in the program of economic analysis that all issues related to the technology of the analytical process, the organization and motivation of the work of those performing the analysis, and its organizational and technical support should be reflected. The analysis program should recommend appropriate sets of forms, analytical tables, expert survey questionnaires, SWOT analysis matrices and other necessary elements.

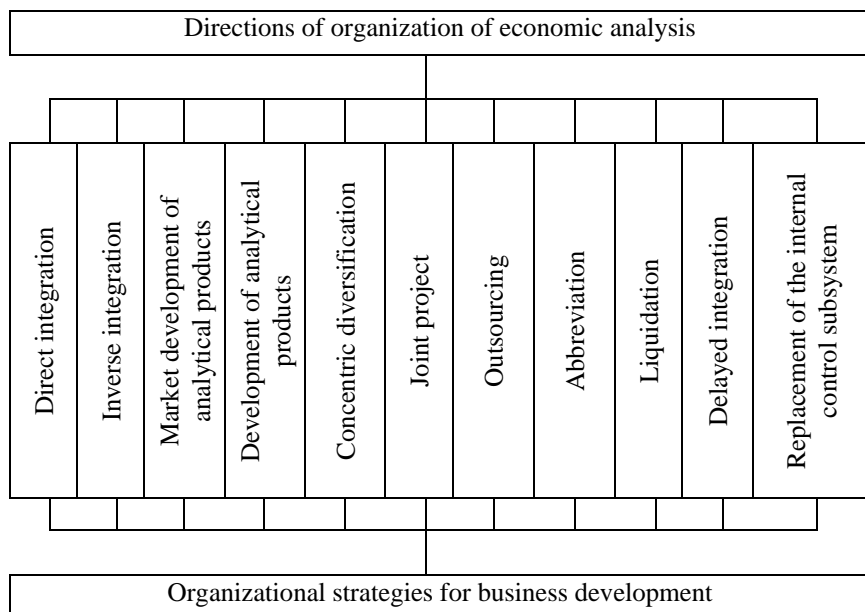
As you know, there are four levels of strategy formation and use. At the first level, corporate strategies are distinguished - development, stabilization, survival (downsizing). At the second level, competitive strategies are distinguished - business strategies, namely: the strategy of the lowest total costs, the strategy of differentiation, the strategy of concentration. The third, lower level, is characterized by the presence within each direction of activity of functional strategies - production, marketing, financial, organizational, personnel. The narrowest strategies necessary to solve daily tasks, but which are important, are operational strategies.

The development, introduction and implementation of the specified strategies is possible to the fullest extent only in strategically oriented organizations. Support and implementation of each of the strategies to ensure advantages in the markets of capital, labor, resources and products requires serious analytical work and subordinating to them the relevant directions of the organization of economic analysis.

Depending on the target orientation, stage of development of the enterprise, belonging to the relevant market structures (monopolies, oligopolies), various directions of the organization of economic analysis of the enterprise are used in terms of mission, creed, purpose and tasks. In turn, choosing among them the most useful for the enterprise involves taking into account the enterprise's priority strategies, including organizational strategies for business development.

By integrating the possible directions of the organization of economic analysis in relation to the organizational strategies of business development, an optimal competitive strategy is achieved - the strategy of the lowest total costs. The model of the relationship between organizational strategies for business development and areas of economic analysis is shown in fig. 3.

Fig. 3 Typification of directions of organization of economic analysis

Let's dwell in more detail on the characteristics of each of the directions of the organization of economic analysis.

Direct integration as a direction of organizing economic analysis is used both abroad and in Ukraine since the declaration of independence and the initiation of transformational processes regarding the transition to a market economy. The use of analytical apparatus in the process of audit, control, financial management, management (internal economic) accounting allows these sciences and types of practical activities to significantly strengthen their functional qualities, is a means of their informational connections with users. Quite often, methodological techniques of economic analysis are used to enhance the usefulness of economic information.

Reverse integration as a direction of organization of economic analysis is determined by the fact that the analysis is a service subsystem of the management system and its varieties: financial, investment, innovation, production, personnel, social, environmental management. It is they who dictate the limitations and the list of analytical nomenclature necessary to perform the respective tasks. For example, financial management needs analytical information for effective management of non-current and current assets, capital, liabilities, financial results, cash flows, risks and determines exactly those methods of economic analysis that meet the identified utility criteria.

In our opinion, such a direction of organizing analytical work as horizontal integration is not typical for economic analysis at the current stage of socio-economic development of Ukraine.

Sustainable processes of development of many markets are observed in Ukraine.

Methods of economic analysis for its normal functioning . Thus, the market of analytical services is developing as the implementation of another direction of the organization of economic analysis of business entities of various branches.

Observing the trends in the development of economic analysis in the form of an increase in the number of its objects, types and forms shows that in the practice of management in Ukraine and abroad such an important direction of organization is used, which is called "development of analytical products". The emergence of new markets, the need to take into account the factors of the external environment, the complexity of the structure and interrelationships of the internal environment of business entities to ensure strategic advantages are the main motivation for increasing the number of economic analysis methods that are based on the principles of analysis and enable the implementation of qualitative characteristics of the usefulness of economic information.

The majority of economic entities in Ukraine arose during the independence period and, accordingly, do not have a historically formed and unchanged management system and structure of subdivisions. Therefore, at the initial stage of the development of such enterprises and organizations, it is advisable to recommend the use of the direction of the organization of economic analysis in the form of concentric diversification - that is, the organization or a separate structural unit, or the selection of a separate employee who will provide analytical work according to the main profile of the enterprise's activity.

Other options for organizing economic analysis are also possible, which largely depend on the degree of limitation of the company's resources in space and time, the motivation of the owner and management staff, and their innovative orientation. These include the following:

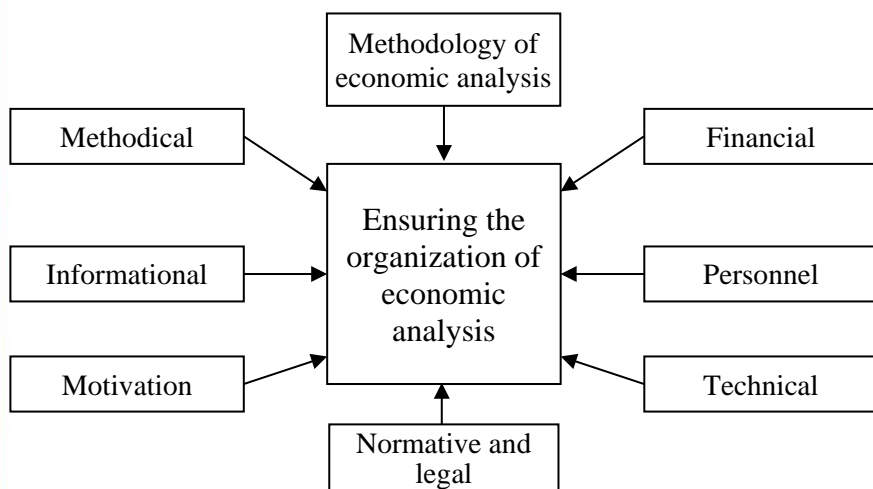
- organization of new types and forms of economic analysis that were not previously used at the enterprise;
- transfer of functional responsibilities of employees regarding economic analysis within existing structural units;
- regrouping of employees engaged in economic analysis among existing structural subdivisions or within a functioning enterprise;

- reduction of the number of employees - analysts and/or functional responsibilities regarding economic analysis within the existing powers and professional competence;
- introduction of computer analytical technologies;
- joint projects on economic analysis with other interested parties;
- analytical outsourcing ;
- liquidation of the structural unit and employees who were engaged in economic analysis.

Note that many of the above-mentioned areas of economic analysis organization can be implemented in combination with others, ultimately ensuring the defined mission, creed, goal and tasks of the business entity and thus providing it with competitive advantages.

The choice and implementation of each of the above directions is determined by the influence of many factors (Fig. 4).

Fig. 4. Factors influencing the choice of the direction of organization of economic analysis

Large and medium-sized enterprises with sufficient amounts of financial resources, with identified criteria for achieving competitiveness, organize economic analysis by implementing all its functions. For small enterprises, all types of support are carried out according to a simplified scheme and, as a rule, ensure the implementation of only a few functions of economic analysis: evaluative-diagnostic, search.

Provision of the subject area of the organization of economic analysis on this issue occurs by using four types of hierarchical construction of relationships and subordination of the work of persons engaged in economic analysis: linear-simple, linear-staff, combined and matrix.

The linear and simple structure of administrative subordination is predominantly used in small and medium-sized enterprises and assumes that the executors of analytical operations are directly subordinate to the head of the department - the chief accountant, who performs analytical functions.

At large industrial enterprises, in holdings, banks, ministries, departments, local self-government bodies, it is possible to use the linear-staff structure of the analytical apparatus. Heads of individual sectors, departments, leading specialists report to the head of management. Employees of departments (sectors), subdivisions, in turn, carry out orders and report to department heads.

Application in the system of administrative subordination of collective labor to the economic analysis of the combined structure makes it possible to increase the number of centers of responsibility for the results of the economic analysis both vertically and horizontally in the management system.

An alternative to the above-mentioned types, a rather flexible version of them is an internally-oriented matrix scheme of subordination of analytical work performers, according to which a temporary expert analytical group is created from among employees of various structural divisions to implement individual programs or develop and support identified strategies.

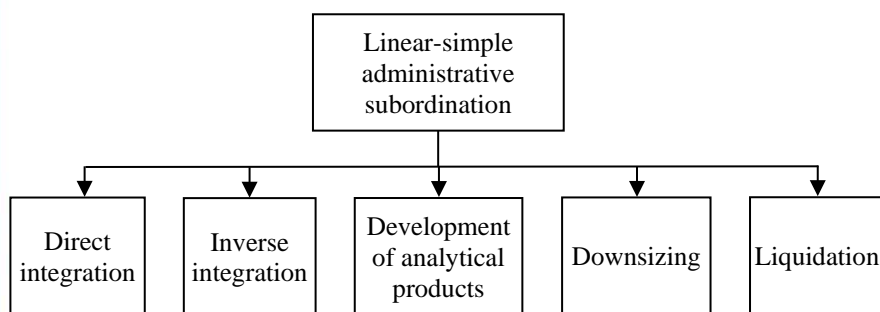

In the case of conducting an economic analysis by external performers - consulting or auditing firms on behalf of the owners or management of the enterprise - an externally oriented matrix scheme is appropriate. Its construction and operation depend to a large extent on the motivation of interested parties, the level of workload of the economic service of the enterprise, the availability and level of qualification of analytical work performers, the degree of development of the analytical outsourcing market, the consistency of external information and analytical service with the concept of economic security of the enterprise.

Let's consider how the directions of the organization of economic analysis and the four types of hierarchical structure of subordination of analytical work are interconnected.

Fig. 5 shows the directions of application of linear-simple administrative subordination in the implementation of the relevant directions of the organization of economic analysis.

Fig. 5. *Directions of organization of economic analysis in linear and simple administrative subordination*

Direct integration in the conditions of linear and simple administration ensures the growth of the volume of analytical work both at the level of heads of structural units and executors engaged in accounting, internal audit (control), financial management.

Inverse integration in the conditions of linear and simple administrative subordination means that the heads of enterprises and structural divisions need the results of economic analysis from their subordinates in the form of full or partial intra-economic (management) and financial analysis in order to make balanced management decisions.

The development of analytical products, provided that the business entity uses a linear-simple form, can be carried out according to two scenarios. According to the first, the employees of the accounting department or financial and economic service of the enterprise for their own needs develop new types, forms and directions of economic analysis that are more adapted to the specific conditions of the enterprise. According to the second, the chief accountant or other manager develops a methodology of the type or direction of analysis that will provide the owners and management of the enterprise with high-quality economic information.

The reduction in the amount of analytical work in the conditions of linear and simple subordination is explained by the decrease in the volume of production (sales), the restructuring of the enterprise, the change in the motivation of its owners and managers, and the decrease in labor costs.

In the conditions of the linear-staff and combined structure of the analytical apparatus, all directions of the organization of economic analysis can be implemented, since a significant number of responsibility centers and specialists conducting the analysis ensures the implementation of a greater number of qualitative characteristics of the usefulness of economic information for interested parties.

Conclusions. Therefore, the use of the proposed innovative approaches to the planning and modeling of analytical work will increase the functionality of this management subsystem and ensure the improvement of the effectiveness of management decisions, which is essential in the conditions of limited financial resources of enterprises and organizations.

§4.4 ПРИКЛАДНІ АСПЕКТИ СТРАТЕГІЧНОГО ПЛАНУВАННЯ В МАЛОМУ БІЗНЕСІ (Рачинська Г.В., Національний університет "Львівська політехніка", Коpecь Г.Р., Національний університет "Львівська політехніка")

Вступ. Досвід іноземних бізнес-структур демонструє, що більшість фірм використовує стратегічне планування з метою удосконалення себе та виходу із безперспективного внутрішнього стану.

В умовах невизначеності на ефективність функціонування і конкурентоспроможності підприємницьких структур значно впливає якість розробленої і формалізованої стратегії, здатність топ-менеджменту забезпечити її реалізацію. Оскільки підприємці постійно зосереджені на вирішенні оперативних завдань, стратегічні питання залишаються, як правило, без належної уваги, що згодом негативно впливає на ринкове позиціонування і систему взаємовідносин всередині компанії [1].

Значення стратегічного планування визначається тим, що воно займає центральне місце у системі стратегічного управління.

Підприємства малого бізнесу мобільніші і гнучкіші, ніж великі компанії, вони швидше реанімуються після негативних наслідків впливу зовнішнього середовища й не вимагають побудови складного механізму стратегічного управління, хоча для них стратегічне управління є такою ж необхідністю, як і для великих. У конкурентному середовищі неможливо обійтися без наукових методів аналізу стратегічних позицій і перспектив розвитку тому що, еволюція малого бізнесу у стійкі великі компанії може здійснюватися за умови мобілізації всіх ресурсів і формування винятково конкурентних переваг, чіткому

моніторингу ринкової ситуації і розуміння її впливу на конкретний бізнес.

Виклад основного матеріалу. Серед найпростіших інструментів стратегічного планування і аналізу, які найбільш адаптовані для малого бізнесу можна рекомендувати методику стратегічної оцінки підприємства (СОП) і метод «SPACE» (Strategic Position and Action Evaluation) - оцінка стратегічного положення і дій[2].

Відповідно до методики СОП виділяють чотири розділи аналізу та шістнадцять показників, які оцінюються експертним способом (табл.1).

На підприємстві малого бізнесу створюється робоча група для проведення СОП. Експерти проводять оцінку за 5-ти бальною шкалою, визначається середня оцінка. За отриманими результатами можна приймати управлінські рішення:

- якщо середні оцінки по розділу низькі, то доцільно переглядати існуючу стратегію, розробляти нову;
- якщо середні оцінки по розділу близькі одна до одної, це свідчить про збалансованість різних напрямків управління підприємством;
- якщо середні оцінки по розділу високі, можна очікувати, що ресурсний потенціал підприємства буде реалізований повністю;
- якщо є значні розриви між середніми оцінками по різних розділах, то це свідчить про наявність стратегічних загроз/можливостей (залежно від динаміки зміни оцінок протягом останніх місяців).

Таблиця 1

Приклад стратегічної оцінки підприємства малого бізнесу

№	Показник	Оцінка, бали (від 1 до 5)		
		Звітний рік	Минулий рік	Відхилення (+,-)
1	Загальна оцінка	3,0	2,5	+ 0,5
1.1	Структура	4,0	4,0	0
1.2	Корпоративна культура	2,0	1,5	+ 0,5
1.3	Стиль управління (вищий рівень)	3,5	2,5	+ 1,0
1.4	Стиль управління (середньої і нижньої ланки)	2,5	2,0	+ 0,5
2	Ресурси	3,25	4,0	-0,75
2.1	Фінансові	2,5	4,0	- 1,5
2.2	Комунікації	3,0	4,5	-1,5
2.3	Технології	4,0	3,5	+ 0,5
2.4	Персонал	3,5	4,0	-0,5
3	Знання	3,45	3,75	-0,3
3.1	Фінансів	2,5	3,0	-0,5
3.2	Клієнтів	3,5	3,0	+ 0,5
3.3	Конкурентів	3,0	4,5	-1,5
3.4	Галузевого і особистого бізнесу	5,0	4,5	+ 0,5
4	Використання ресурсів і знань	3,25	1,75	+ 1,5
4.1	Фінансова стратегія	2,5	1,05	+ 1,45
4.2	Маркетингова стратегія	3,0	2,0	+ 1,0
4.3	Виробнича стратегія	4,0	2,5	+ 1,5
4.4	Реалізація планів	3,5	1,0	+ 2,5
	Стратегічна оцінка	3,25	3,0	+0,25

Стратегічна оцінка підприємства показала, що загальна оцінка підприємства зросла на 0,5, що свідчить про збалансованість управління підприємством і правильності (в цілому) вибору стратегії.

Приклад аналізу стратегічних позицій малого підприємства «Анісія» за методом SPACE.

Таблиця 2

Стратегічна оцінка підприємства «Анісія» за методом SPACE

№	Критерії	Оцінка, бали	Вагомість у групі	Значення критерію
1	Фінансова сила підприємства			
	- рентабельність вкладеного капіталу	9,0	0,4	3,6
	- стабільність одержаного прибутку	8,0	0,3	2,4
	- ліквідність	8,0	0,3	2,4
Σ			1	8,4
2	Конкурентоспроможність підприємства			
	- частка підприємства на ринку	1	0,5	0,5
	- можливість активного впливу на ціни і витрати	2,0	0,3	0,6
	- рентабельність продажів	6,0	0,2	1,2
Σ			1	2,3
3	Привабливість сектора			
	- характеристика конкурентної ситуації	7,0	0,3	2,1
	- стадії життєвого циклу галузі	6,0	0,4	2,4
	- залежність розвитку галузі від кон'юнктури	6,0	0,3	1,8
Σ			1	6,3
4	Стабільність сектора			
	- тривалість життєвого циклу галузі	5,0	0,4	2,0
	- ступінь інновативності	1,0	0,4	0,4
	- маркетингові та рекламні можливості в галузі	3,0	0,2	0,6
Σ			1	3,0

За допомогою методу SPACE визначають напрям вектора стратегії, що дає змогу вести бізнес на ринку цілеспрямовано. Розрахунок координат X та Y наступний:

$$X = \Phi C - C T = 8,4 - 3,0 = 5,4$$

$$Y = П C - К П = 6,3 - 2,3 = 4,0 \text{ де:}$$

ΦC - сумарне значення за групою фінансова сила підприємства;

$C T$ - сумарне значення за групою стабільність сектора;

$П C$ - сумарне значення за групою привабливість сектора;

$К П$ - сумарне значення за групою конкурентоспроможність підприємства.

Отже, як видно з рис. 1., підприємству «Анісія» доцільно дотримуватись агресивної стратегії.

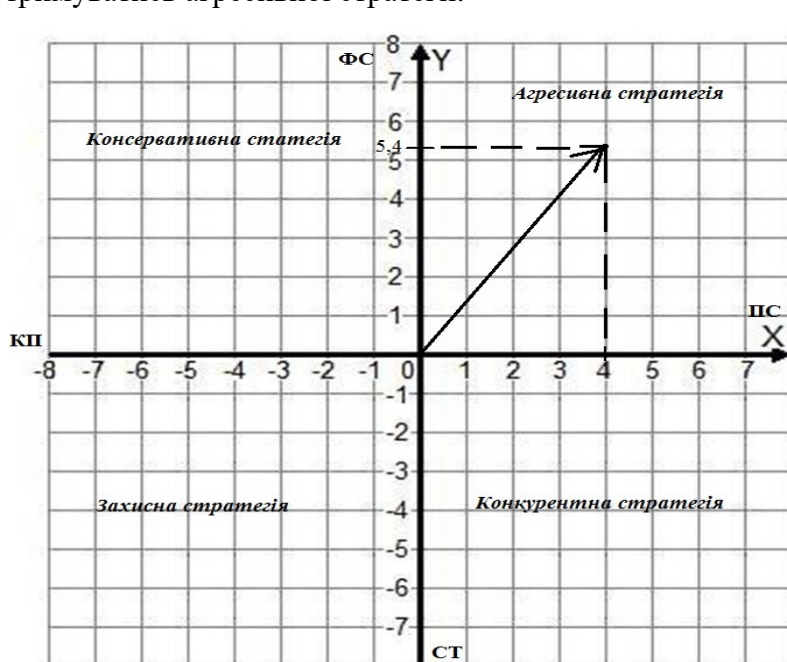

Рис. 1. Матриця вибору стратегій за методом SPACE

Багато вчених [1; 4; 5] подають більш детальний поділ стратегій залежно від профілю підприємства й організаційного рівня їх формування. Зокрема на багатопрофільних, багатогалузевих, диверсифікованих підприємствах розробляють корпоративну, конкурентні, функціональні, операційні стратегії. Корпоративна стратегія визначає загальний шлях розвитку та набір основних напрямків діяльності багатопрофільного, багатогалузевого підприємства. Конкурентні стратегії (їх ще називають ділові, бізнес-стратегії) підпорядковані корпоративній стратегії, формуються для окремих видів діяльності, вказують можливі шляхи досягнення вибраного напрямку і забезпечують довгострокові конкурентні переваги окремої стратегічної одиниці бізнесу. Функціональні стратегії, які деталізують та підтримують корпоративну та конкурентну стратегії, формують для кожного функціонального напрямку діяльності з метою розробки управлінських заходів для досягнення функціональних цілей підприємства. Вони є більш вузькими, визначають стратегічну орієнтацію усіх функціональних підсистем у процесі забезпечення, виробництва та реалізації продукції. Операційні стратегії передбачають вирішення стратегічних завдань, пов'язаних з досягненням цілей окремого підрозділу, і розробляють їх всередині функціональних напрямів для вирішення стратегічно важливих оперативних завдань [3].

Існує безліч стратегій, які можна рекомендувати малому бізнесу, проте більшість їх можна віднести до однієї з таких типових стратегій (за класифікацією М. Портера):

- 1) стратегія контролювання витрат;
- 2) стратегія диференціації;
- 3) стратегія фокусування.

Найпоширенішими варіантами розвитку ринкових можливостей малого підприємства можуть бути:

- 1) глибоке проникнення на ринок: агресивні цінові стратегії; стимулювання збуту; реформування збутової мережі; викорис-

тання багаторівневого маркетингу; розвиток комплексу супутніх послуг; кредитування споживачів; оперативне реагування на потреби ринку;

2) розширення меж ринку: вихід у нові регіони, розширення можливостей використання товарів; охоплення нових сегментів;

3) розробка нових товарів(послуг): нові модифікації товарів, нові товари на заміну попереднім; нові товари для задоволення потреб іншим способом; принципово нові товари;

4) диверсифікація виробництва і збуту: пропонування на нових ринках нових товарів, що розвивають напрям діяльності; пропонування на нових ринках нових товарів, які не пов'язані з попередніми видами діяльності; орієнтація діяльності на нові ніші ринку;

5) створення мережевих структур : налагодження кооперації та обмін досвідом; підтримка місцевих ініціатив; формування клімату довіри та партнерства.

Виконавши оцінку ринкових позицій малого підприємства, доцільно фокусуватись на виборі пріоритетного напрямку діяльності його на найближчий період і розробленні бізнес-плану для реалізації найважливішої чітко визначеної стратегії конкретного підприємства.

В межах інтегрованої системи менеджменту підсистема планування в малому бізнесі виконує такі основні функції:

1. Цільова орієнтація всіх учасників. Завдяки узгодженим планам окремі цілі конкретних учасників і виконавців в бізнесі, направлені на досягнення головної цілі бізнесу або окремого проекту.

2. Перспективна орієнтація і раннє виокремлення проблем розвитку. План окреслює бажане в майбутньому стані об'єкта малого бізнесу і передбачає конкретні заходи, направлені на підтримання сприятливих тенденцій або стримування негативних тенденцій в бізнесі.

3. Координація діяльності всіх учасників бізнесу, конкретного проекту. Координація здійснюється як попереднє узгодження дій при підготовці планів і як узгоджена реакція на загрози і проблеми, які виникають при виконанні завдань. В процесі планування в малому бізнесі використовуються чотири основні форми координації: розпорядча, ініціативна, програмна і бюджетна.

Розпорядча форма координації виражається в директивному затвердженні планових документів, обов'язкових для виконання всіма учасниками процесу в бізнесі. Ініціативна форма координації виражається в добровільному і усвідомленому узгодженні дій власників бізнесу і всіх учасників в межах делегованих їм повноважень і спільних планових обмежень.

Програмна координація здійснюється у формі встановлених кожному учаснику бізнесу(або окремого проекту) конкретних планових завдань у відповідності до спільної програми робіт по проекту, що розробляється і планується.

Бюджетна форма координації здійснюється при розробці планового бюджету у вигляді обмежень по матеріальних, трудових і фінансових ресурсах, які виділяються кожному учаснику планованого бізнес проекту.

4. Підготовка управлінських рішень. Плани можна вважати найбільш обґрунтованими і поширеними в бізнес менеджменті управлінськими рішеннями. При їх розробленні проводиться глибокий аналіз проблем, виконуються прогнози, досліджуються усі альтернативи і здійснюється економічне обґрунтування найраціональнішого рішення.

5. Створення об'єктивної бази для ефективного контролю. Стратегічні плани встановлюють бажаний стан системи (підприємств малого бізнесу) на визначений період часу. Їх наявність дає можливість підприємству проводити об'єктивну оцінку діяльності підприємства шляхом порівняння фактичних значень показників (індикаторів) з плановими за принципом "факт - план". При цьому контроль стає предметним, направленим на забезпечення цільової функції малого підприємства.

6. Інформаційне забезпечення усіх працівників малого підприємства. Плани містять важливу для кожного функціонального підрозділу інформацію про цілі, прогнози, альтернативи, строки, адміністративні і ресурсні можливості і умови здійснення бізнесу малим підприємством.

7. Мотивація учасників бізнесу. Успішне виконання планових завдань, як правило, є об'єктом особливого мотивування і основою для взаємних розрахунків, що створює дієві стимули для продуктивної і скоординованої діяльності всіх причетних до бізнесу малого підприємства. Значимість виокремлених часткових функцій підсистеми планування робить її важливою структурною складовою системи менеджменту малого підприємства. В процесі планування здійснюється обґрунтований вибір основних напрямів бізнесової діяльності для малого підприємства, розподіл програм і окремих завдань по конкретних часових періодах, закріплення за виконавцями, розрахунок потреби в ресурсах тощо.

Висновки. Широке застосування стратегічного планування у вітчизняній практиці господарювання малих підприємств стримується низьким рівнем знань про методи і засоби розробки стратегічних планів та їхню недостатню адаптованість до умов національного ринку [5, с. 41]. При величезному різноманітті стратегій в бізнесі, і малому, зокрема, важливо усвідомлювати, що жодна із стратегій не має абсолютних переваг перед іншими. Але в кожному випадку підприємець має дотримуватись основного принципу вибору стратегії - зосереджуватись на тому, що в нього виходить найкраще, а не намагатися діяти на всіх напрямках.

Основна ідея стратегічного планування полягає в тому, що лише шляхом постійного вдосконалення всіх елементів системи менеджменту на фірмі можна успішно розвивати власний бізнес в умовах досить жорсткої конкуренції і непередбачуваних змін як у зовнішньому, так і внутрішньому середовищі. Економічна

ефективність від використання систем стратегічного планування проявляється в найбільш доцільному та найменш ризикованому використанні всіх видів ресурсів фірми, підвищенні рівня її конкурентоспроможності й створення сприятливих перспектив постійної і довгострокової присутності на цільовому ринку [4, с.7].

Список використаних джерел:

1. Коненко В. В., Соколов Д. В. Стратегічне планування функціонування та розвитку підприємств. Ефективна економіка. 2021. №5. URL: http://www.economy.nayka.com.ua/pdf/5_2021/76.pdf DOI: 10.32702/2307-2105-2021.5.74
2. Економіка та підприємництво. Практикум. Навч. посібник/ С.Я. Салига, В. О. Желябін, О. В. Бойко, І. В. Дідовець. К.: Видавництво "Професіонал". 2007. 752с.
3. Костецька Н. І. Стратегічне планування діяльності підприємств: теоретичні аспекти. Інноваційна економіка. 2020. №7-8. DOI: 10.37332/2309-1533.2020.7-8.9
4. Карпіщенко О. І. Стратегічне планування: навч. посіб. / О. І. Карпіщенко, К. В. Ілляшенко, О. О. Карпіщенко. Суми : Сумський державний університет, 2013. 446 с.
5. Швайка Л. А. Планування діяльності підприємства: навч. посіб. Львів : "Новий світ – 2000". 2007. 268 с.

ODDÍL 5. FILOLOGIE

§5.1 THE MAIN APPROACHES TO SOCIO-POLITICAL VOCABULARY STUDY IN MODERN LINGUISTICS (Shayner H.I., Lviv Polytechnic National University, Rak N.V., Lviv Polytechnic National University, Senkovych O.R., Lviv Polytechnic National University)

Introduction. Linguists are unanimous in assessing the specificity of socio-political vocabulary, distinguishing it from other layers of language, and determining its lexical-semantic focus. Usually, these include words that have a direct relationship with the state-administrative system of management, politics and economy, and the processes of social development.

N.M. Khoma singles out the following groups of socio-political vocabulary:

- naming socio-historical categories and concepts;
- name of the state organization;
- name of the administrative system;
- names related to legislation, the judicial system;
- political names;
- the name of the military case;
- the name of the sphere of culture and education;
- religious vocabulary [1, p. 49].

Socio-political vocabulary is specific, unlike terms, has a wider scope of application, and is generally used. Their foreign-language origin, belonging to the international vocabulary brings them together with the terms. This identity sometimes confuses all but native speakers and linguists. Undoubtedly, socio-political vocabulary serves economic study, political science, philosophy, sociology, cultural studies, history and other social and humanitarian

sciences, and they can be conditionally considered as terms of these fields. Also, socio-political vocabulary in a certain period originates as neologisms, enters a wide circulation, then, as it leaves the linguistic scene, acquires the status of historicisms. In terms of scope and scope of application, socio-political vocabulary is the language of a certain circle of speakers. It is the common property of all members of society, which everyone uses according to their linguistic abilities and needs. Strengthening the positions of this vocabulary in the national language, along with the spheres of education and science, is facilitated by the means of mass information. Words as designations of new concepts and phenomena enter the vocabulary through the language of print and periodicals. With the help of socio-political vocabulary, the state policy and economic course of the country is determined. For this reason, political scientists consider it (vocabulary) as words that characterize the political and economic image of the state, linguists consider these words as means of journalistic style, therefore, an object of linguistics.

The main part. Thus, the wide sphere of distribution of socio-political vocabulary, the activity of its use sharply distinguishes it from the terms of internationalism. It is this property (prevalence and belonging to the active vocabulary) that largely contributes to the pollution of the language. Let's consider the likely areas of implementation of political terminology. Socio-political vocabulary occupies huge layers of language and has no less wide functional powers. Its development is inextricably linked with the historical and political stages of the formation of society, various socio-economic situations of the country, with the formation and improvement of artistic and journalistic literature, mass media. The strengthening of the function of socio-political vocabulary and the activity of its use are especially growing thanks to written sources, including in the mass media.

Each phase in social development leaves its mark on the history of language. In a certain formation, other words very quickly turn into historicisms. Other "long-timers", which have been in the active circulation of the national language for a long time, become attributes of everyday speech. They are difficult to distinguish (without careful study) from common vocabulary. Usually, these words are formed according to the word formation rules of the recipient language or are subject to its sound-letter system. It is difficult to predict the foreign nature of these words without a preliminary etymological analysis.

Socially significant changes, news bring new concepts and ideas into life. A nation with a clearly developed written culture timely finds names for them in its native language or adapts foreign language expressions to the system of the recipient language. Peoples with an unformed national alphabet and vocabulary borrowed by orthography undergo only minor changes. Therefore, the preservation of the original version of writing and pronunciation of foreign words is a sign of the lack of formation of the national graphic (orthographic) system of the recipient language. Neither a historically formed language nor a language that is at the stage of formation due to its natural laws is able to accept a foreign word in its original form. This tendency is especially obvious when the vocabulary of the language is not so full of borrowed vocabulary. Foreign language vocabulary is accepted without changes in languages that use borrowed graphics (orthography). Since they preserve the written version of the original source, then these written norms are fixed both in pronunciation and in reading, and become widely distributed [2, p. 91].

New words are spread primarily by mass media. The popularization of these words and their acquisition of a national character are directly related to the development of periodicals. An important issue in the definition of political terms is the question of determining the criteria for the allocation of a given layer of terms.

In this, researchers, defining the term "political vocabulary", adhere to two main approaches. One group of scientists (Felber H., 31. Gairns R) define this term by listing the thematic groups included in this subsystem. For example, according to L. Jeffries, the group of political terminology includes: "socio-political terminology, names of various party, state, public organizations and institutions, social realities and life phenomena of different countries, as well as political idioms of the language of mass communication and political jargonisms" [3, p. 22]. The second group of researchers prefers a more formalized definition of a single term, relying on some general semantic features that characterize the units included in the political terminology, thereby defining the boundaries of this subsystem (L. Tomilenko, N. Khoma). So, in particular, D. Crystal defines political terminology quite narrowly as "purely scientific terms (terms of social and political sciences), professionalisms and general literary words and expressions, nomenclature units, proper names, emotionally colored lexical units" [4, p. 43].

A different opinion is held by H. Felber, who in his dissertation research understands political terminology as "a set of words and phrases containing a semantic component related to state and international politics and the political life of society." Accordingly, the researcher defines politics as "the activity of state bodies, public forces and individuals, related to the desire for power, its acquisition, retention and use, as well as influence on power" [5, p. 19].

Thus, political terminology is perceived by researchers in a narrow and broad sense. Within the framework of this study, we are inclined to a broad understanding of the term "political terminology", which allows us to identify a much larger number of thematic groups for analysis. Accordingly, we understand the set of words and phrases in which the social structure of society, the political system, and ways of organizing the social and political life of the country in which the language functions, as well as of other countries, are particularly clearly reflected by the selected term.

Another important issue when considering political terminology is the question of its relationship with political (socio-political) terminology. In this case, we can distinguish three main approaches. In particular, representatives of the first approach (Sager J.C.) equate the concepts of political vocabulary and political terminology. Another group of researchers (for example, Van Dijk T.A., Zgusta L and others) distinguish these concepts, excluding political terminology from the socio-political vocabulary. Thus, these researchers note that political terminology is part of the terminology of social sciences, as a result, it and political vocabulary represent two independent subsystems that include a certain number of lexical units that coincide in terms of expression, but differ significantly from each other, as in semantics, and functionally. In addition, each of these subsystems contains a large number of lexical units that do not coincide either in terms of expression or in terms of content [6, p.11].

In addition, there is a third approach, according to which political terminology is part of the political vocabulary. Representatives of this approach are inclined to think that political terminology is characterized not only by universal availability, ambiguity, determined by extralinguistic factors, emotional coloring of many units, the presence of synonyms/antonyms in many units, developed lexical connectivity, but also by terminology, systematicity, correlation with a certain ambiguity of many lexemes [7, p. 19]. This allows us to put political terminology in a borderline position between general literary vocabulary and terminology [7, p. 19].

According to P. Kosiv, political terminology is "special lexical units that denote certain specific concepts in the generally accepted system of political concepts." In addition, the researcher emphasizes the lack of stability of political terminology, as some of it is involved in the process of determinization. Accordingly, the researcher concludes that political terms are not perceived as alien, but on the contrary, interpenetrating into the general literary vocabulary, become generally accessible language units [2, p. 42].

This is often explained by the widespread use of political terminology in modern mass media. Therefore, within the scope of this study, we are inclined to the opinion of the last group and believe that political terminology is a part of political vocabulary. In addition, following P. Kosiv, we define political terms as special lexical units denoting certain specific concepts in the generally accepted system of political concepts. In addition to the most used part of political terminology, political vocabulary includes a number of other lexical units. Their number depends on the approach used. For example, some researchers analyze political vocabulary from the point of view of semantic fields. Accordingly, they highlight the core of this layer of vocabulary. For example, according to Lakoff G, socio-political terminology and book vocabulary should be included as core components of political vocabulary. Kageura K., in turn, refers to the core words or word combinations, the meaning of which includes the "political", "social, public" component, the presence of which is determined using dictionary definitions [8; 45].

As for the periphery of the field of political vocabulary, for example, Kageura K. considers its composition quite widely, including lexical units from the fields of diplomacy, economy, and culture, which are used to characterize state policy in one or another area. The policy of the state can be applied to a large number of spheres of the social life of society, since it affects all areas of human activity [8, p. 8].

Rey A., in turn, refers to political vocabulary:

- commonly used political lexical units;
- political terms – words or phrases that accurately and unambiguously name a concept and its relationship with other concepts within the limits of a special sphere [9, p. 9];
- political terms that are occasionally used;
- precise vocabulary, including proper names, geographical names and numerals;

• various political clichés and clichés that are characteristic of both journalistic and official-business functional styles [9, p. 9].

The scientist also identifies four types of lexical units in the political vocabulary:

- actually political vocabulary, in the narrow sense;
- ideological vocabulary, which is a marker of the political position of the sender of the message;
- thematic vocabulary, within which the sphere of political life of society is indicated;
- inappropriate political vocabulary that reflects political realities, but does not contain the direct meaning of words and expressions [9, p. 12].

Tomilenko L. in his dissertation study refers to the core of political vocabulary:

- the name of the political organization,
- authorities,
- political parties,
- social and political currents,
- political organizations, etc.

As for the periphery, according to the researcher, it includes:

- words and phrases that are often used in texts of political content, but have a broader meaning associated with several different spheres of activity (vote, analyst, speech writer);
- words and phrases denoting spheres related to politics: finance, economy, jurisprudence, state security and state defense, etc. (justice, budget, deportation).

Having analyzed the selected material, Tomilenko L. suggests dividing the political vocabulary into two large groups:

- vocabulary of the field of domestic policy;
- vocabulary of the field of foreign and international policy [10, p. 15].

In addition, the author presents the developed thematic classification on the example of political vocabulary, noting that the

same word can be assigned to several headings due to its ambiguity. Thus, the researcher identifies 6 thematic groups:

- names of persons;
- names reflecting the structure of the state, the structure of power and the political system;
- names of groups and groups of persons;
- names that reflect the functioning of authorities and the political life of society;
- names of scientific disciplines;
- names of properties, qualities, characteristics), each of which is divided into subgroups.

This classification is the most accurate and covers all the main thematic groups of political vocabulary.

Let's analyze the classification of political vocabulary by Felber H., who distinguishes the following thematic groups:

- diplomacy (exequatur);
- world political realities (Benelux, political socialization);
- form of government and state system (monarchy);
- civil law terminology (nation);
- political economy (securities issuer, embargo);
- military-political vocabulary (disarmament);
- social statuses and positions (MP, ombudsman);
- international documentation and organizations (Worldwatch Institute, Universal Declaration of Human Rights) [11, p. 4].

In the framework of this study, Lejczyk W. M.'s approach is interesting, which includes the following groups as political vocabulary:

1. words of actual political discourse, the group of which includes:
  - nomenclature names – persons (officials), bodies, departments, etc.;
  - names of territories;
  - terminology of electoral and related technologies;
  - names of political currents, movements, political parties and their members;

- political jargon;
- legal terms used in socio-political discourse;
- 2. Mass media, the group of which includes:
  - Legal jargon;
  - actual terms; - religious terms used in the socio-political discourse of mass media;
  - economic terms used in the socio-political discourse of mass media;
  - ethnographic terms used in the social and political discourse of mass media;
  - technical terms used to denote realities have great social significance;
  - cultural, philosophical, sociological, psychological and linguistic terms used to denote realities of great social importance [12, p. 5].

Thus, the author singles out the spheres of functioning of political terminology and cites socio-political materials in which this layer of vocabulary is used. In general, these materials can be divided into:

- documentary and business materials (constitution, laws and legislative acts);
- informative and descriptive materials (reference materials, informative notes, historical descriptions and reviews);
- journalistic materials in the narrow sense of the word (articles, speeches).

The researcher also notes that each of these groups is characterized by the use of special vocabulary. For example, a lot of clichés, realities and special terminology are used in documentary and business materials; in informative and descriptive materials - historical realities, many terms, proper names, etc.; in journalism – emotionally colored elements, syntactic figures, figurative expressions, quotes, etc. [12, p. 45].

As we can see from the above classifications, the boundaries of political vocabulary are quite blurred, since language is a living, moving matter, and political vocabulary is the fastest responding to

changes occurring in the world. That is why, in our opinion, it is more expedient to use the analysis of thematic groups for the analysis of political vocabulary, which will allow to highlight the words and phrases of the political vocabulary in full.

Conclusion. Political activity has always played a special role in the life of the society. A country's place in the international arena, its relations with other states, and its role in the activities of the world community depend on a certain political position or situation. However, an important role in determining the country's image is played by the way it is presented by the political leaders of this state. With the help of speeches, politicians have the opportunity to address both the international community and the citizens of their country.

Political discourse is any language formation, subject, addressee belonging to the sphere of politics. This definition of discourse involves the study of political linguistic material taking into account the cultural, spatial and temporal conditions of its existence, as well as the sociocultural and personal characteristics of its creators and authors.

Political discourse performs the function of influencing the listener by attracting attention, moving certain emotions, and persuasion. The pragmatic focus of political discourse, its specific attitude towards the receiver of information determines not only the selection of linguistic and non-linguistic means, but also the way of their presentation and organization. Political discourse is a type of institutional discourse, a specialized type of communication, determined by the social functions of partners and regulated by content and form.

Список використаних джерел:

1. Хома Н. М. (наук. ред.) (2015a). Новітня політична лексика (неологізми, okazіonalіzmi та інші новотвори): навч. Енциклопедичний словник-довідник (за наук. ред. Хоми Н. М.). Львів: Новий світ ó 2000^a. Відновлено: <https://www.academia.edu>.

2. Ткач О. І., Косів Петро Річард. Політологія: термінологічний словник. Навч. посібник. К.: Унів. Україна, 2012
3. Jeffries L. Meaning in English. An Introduction to Language Study: MacMillan Press Ltd., 1998. 267 p.
4. Crystal D. Introducing Linguistics. Penguin Books, 1992. 77 p.
5. Felber H. Manual of Terminology, Paris, 1984. 426 p.
6. Zgusta L. Manual of Lexicography. Prague, 1971. 360 p.
7. Третьяк Н. В. (2008). Жаргонна лексика в друкованих ЗМІ (номінативно-експресивна функція) (Автореф. дис. канд. філол. наук). К.: Інститут укр. мови.
8. Kageura K. The Dynamics of Terminology. A Descriptive Theory of Term Formation and Terminological Growth, John Benjamins Publ. Company, 2002. 322 p.
9. Rey A. Essays on Terminology, John Benjamins Publ. Comp., 1995. 223 p.
10. Томіленко Л. М. Термінологічна лексика в сучасній тлумачній лексикографії української літературної мови. Івано-Франківськ: Фоліант. Відновлено: eprints.zu.edu.ua/21233/1/monograph.pdf, 2015
11. Felber H. Teoria i praktyka terminologii, Sigillum Universitatis Varsoviensis, 1994. 320 s.
12. Lejczyk W. M., Biesiekirska L. Terminoznawstwo: Przedmiot, Metody, Struktura, 1998. 184 s.

ODDÍL 6. MODERNÍ LETECKÉ TECHNOLOGIE

§6.1 АНАЛІЗ КРИТЕРІЇВ ОЦІНКИ ТРАНСПОРТНОЇ РОБОТИ ПРИ ЕСПЛУАТАЦІЇ АВІАЦІЙНОЇ ТЕХНІКИ (Залевський А.В., Льотна академія Національного авіаційного університету)

Вступ. Ефективність авіаційного транспорту залежить від наявності об'єктивних критеріїв оцінки його роботи. Актуальність проблеми характеризується відсутністю практичного застосування коректних одиниць для оцінки просторового переміщення авіаційних пасажирів і вантажів, зумовлених загальними особливостями транспортного процесу та специфікою авіаційних перевезень, складністю фізичних законів руху повітряних суден при їх виконанні. Вирішення науково-практичної проблеми об'єктивної, адекватної та коректної оцінки транспортної роботи при експлуатації авіаційної техніки дозволить гармонізувати інтереси виробників і споживачів авіаційних послуг для задоволення суспільних потреб в авіаперевезеннях.

Питанням оцінювання транспортної роботи при експлуатації авіаційної техніки завжди приділялась велика увага в дослідженнях зарубіжних та вітчизняних учених. Цю проблему розробляли, зокрема, зарубіжні науковці Голубев І.С. [1], Громов М.М., Персіанов В.О. [2], Немчинов О.О., Жуков О.М. [3], вітчизняні вчені – Кулаєв Ю.Ф. [4], Марінцева К.В. [5], у дослідженнях яких розглядаються загальні питання ефективності авіаційного транспорту, авіатransпортних систем, галузевого менеджменту, маркетингу, економіки з використанням традиційних мір оцінки транспортної роботи, зокрема, серед

основних – тонно-кілометри, які, однак не враховують швидкості доставки пасажирів і вантажів.

Альтернативний тонно-кілометрам вимірювач транспортної роботи – «тран», запропонований Кузнецовим П.Г. і Образцовою Р.І. [6], підтриманий Бурдаковим В.Д., Смирновим Г.В. [7] і вслід за ними Воскресенським І.В., Воскресенською Т.П. [8], з одного боку, враховує швидкість доставки пасажирів і вантажів, а з іншого, не знаходить широкого застосування серед виробників авіатransпортних послуг.

Проблема об'єктивності критеріїв оцінки транспортної роботи при експлуатації авіаційної техніки є визначальною в діяльності авіаційного транспорту, оскільки відповідні показники мають адекватно відображати її сутність і дозволяти на науковій основі раціоналізувати авіатransпортне виробництво.

Адекватна міра оцінки транспортної роботи може бути отримана лише з урахуванням фізичних законів руху транспортних засобів, які є науковою основою розробки відповідних критеріїв [6]. Однак, існує потреба та необхідність узагальнення підходів і уточнення показників оцінки транспортної роботи при експлуатації авіаційної техніки, їх наукового обґрунтування та підтвердження коректності, виходячи зі специфічних особливостей діяльності авіаційного транспорту.

Метою дослідження є визначення адекватної міри оцінки транспортної роботи при експлуатації авіаційної техніки.

Для досягнення поставленої мети необхідно вирішити такі завдання: проаналізувати загальноприйнятні критерії оцінки транспортної роботи при експлуатації авіаційної техніки; визначити наукові основи обґрунтування об'єктивних показників транспортної роботи на основі універсальної просторово-часової системи загальних законів природи, енергетичного підходу і фізичних законів руху авіаційних транспортних засобів; дослідити коректність використання одиниці «тран»

для оцінки транспортної роботи при експлуатації авіаційної техніки.

Виклад основного матеріалу. Будь-яка соціально-економічна діяльність спрямована на задоволення суспільних потреб і представляє собою дію, певну форму руху, процес, який характеризується певною інтенсивністю.

Основні положення визначення адекватної міри оцінки транспортної роботи при експлуатації авіаційної техніки викладено в авторській статті [11]. Коротко зупинимось на них для з'ясування їх сутності з подальшим переходом власне до самого аналізу відповідних критеріїв з акцентом на дослідженні коректності використання одиниці «тран» для оцінки транспортної роботи при експлуатації авіаційної техніки

В умовах авіатранспортного виробництва суспільна потреба в авіаційних перевезеннях задовольняється не тоді, коли пасажир і вантаж знаходяться в пункті відправлення чи пункті призначення, а тільки тоді, коли вони переміщуються між ними. Це просторове переміщення пасажирів і вантажів може здійснюватись з різною швидкістю – швидкістю їх доставки з пункту відправлення в пункт призначення.

При цьому обсяги перевезень (добутки маси вантажів, намічених до перевезення, і дальності їх просторового переміщення як відстані між пунктами відправлення і призначення) – тонно-кілометри є величиною суспільних потреб в послугах авіатранспорту, а швидкість доставки при їх фіксованій величині може слугувати специфічною мірою швидкості задоволення цих потреб. Очевидно, що збільшуючи, наприклад, в 2 рази швидкість доставки, ми не змінюємо загальні обсяги авіаперевезень (число тонно-кілометрів), але скорочуємо в 2 рази час, на протязі якого об'єкти транспортування (пасажир і вантаж) «виведені» зі сфери задоволення суспільних потреб.

Отже, обсяги авіаперевезень в тонно-кілометрах є величиною суспільних потреб в послугах авіаційного транспорту, а швидкість транспортування (при фіксованих обсягах перевезень) – швидкістю задоволення цих потреб, яка характеризує власне його роботу. Відповідно, будь-які зміни в системі авіатранспортного виробництва можуть вимірюватись через зменшення чи збільшення швидкості доставки.

Таким чином, основним призначенням авіаційного транспорту є задоволення соціально-економічних потреб в просторовому переміщенні об'єктів транспортування – перевезенні пасажирів і вантажів. Відповідно, критеріями його роботи мають бути показники, які характеризуватимуть ефективність транспортного процесу з урахуванням кількості (маси), дальності (відстані між пунктами відправлення та призначення) та швидкості (часу виконання) авіаційних перевезень.

Окрім вищезазначеного, вказані вимоги до критеріїв оцінки діяльності авіатранспорту також ґрунтуються на таких міркуваннях: по-перше, ефективність експлуатації авіаційної техніки підвищується у випадку, коли збільшується кількість перевезених пасажирів і вантажів; по-друге, ефективність експлуатації авіаційної техніки підвищується при збільшенні дальності авіаційних перевезень, виходячи з того, що при цьому зростає загальний польотний час при фактично тих же самих значеннях часу обслуговування перевезень в аеропортах вильоту та прильоту; по-третє, підвищення ефективності авіатранспортного виробництва знаходиться у прямій залежності від швидкості доставки об'єктів транспортування до пункту призначення.

Попри всю очевидність наведених міркувань, показники оцінки транспортної роботи при експлуатації авіаційної техніки в більшості випадків встановлюються стихійно, фактично волюнтаристським шляхом, без будь-якого наукового обґрунтування і врахування фізичних законів руху повітряних суден.

Для подальшого висвітлення досліджуваної проблеми необхідно зробити певний екскурс в область теорії вимірювання і розмірностей.

Рівень розвитку цивілізації дзеркально відображається також і у складності використовуваних одиниць вимірювання. Існують різні системи одиниць вимірювання, однак відкритим залишається питання щодо їх наукового обґрунтування та намагання розробки єдиної універсальної системи одиниць вимірювання [7].

Думку про те, що для побудови системи одиниць вимірювання достатньо всього двох величин – довжини і часу, була висунена в 1873 році Дж. Максвелом, а з 1941 р. її активно просував англійський вчений Б.Браун. В 1965 р. опублікував свою першу роботу в цій області відомий радянський авіаконструктор Р.Бартіні, який пізніше отримав ряд важливих і цікавих результатів разом з П.Г.Кузнецовим.

Розроблена ними кінематична система фізичних величин складається з вертикальних стовбців, що представляють собою ряд цілочислових ступенів довжини – L^R ($-\infty < R < +\infty$), і горизонтальних строк – цілочислових ступенів часу T^S ($-\infty < S < +\infty$). Пересічення стовбців і строк автоматично дає розмірність тих чи інших фізичних величин, а така система по суті є таблицею загальних законів природи (LT-таблицею).

Становим хребтом таблиці можна вважати стовбець L^0 і строку T^0 , на пересіченні яких знаходиться своєрідна опорна точка системи: сукупність всіх безрозмірних фізичних констант. Великий інтерес також викликають клітки таблиці при переміщенні від опорної точки по діагоналі вправо і вгору. По-перше, це переміщення еквівалентно послідовному перемноженню вихідної величини на лінійну швидкість L^1T^{-1} , а, по-друге, таким чином можна впорядковано розкласти відомі у фізиці закони збереження $L^RT^S = \text{const}$ – від безрозмірних констант $[L^0T^0]$ по діагоналі вправо і вгору, характеризуючи

тенденцію включення в фізичну картину світу все більш складних понять. Причому, нові, більш складні величини включають попередні закони збереження як часткові випадки, відкриваючи такі класи явищ, в яких ці закони втрачають свою силу. Так, наприклад, закон збереження енергії $L^5T^{-4}=const$, справедливий для закритих систем, шляхом перемноження на L^0T^{-1} , перетворюється у більш загальний закон збереження потужності $L^5T^{-5}=const$, справедливий для відкритих систем, які є типовими для систем будь-якої природи [9].

Науково-технічний прогрес у ХХІ столітті розширив сферу застосування фізичних величин на процеси соціально-економічного життя, в якому затребувані надійні критерії оцінки роботи в усіх його сферах, зокрема, на авіаційному транспорті. З'ясувалось, що тут також діють відповідні закони збереження, а згадана таблиця дозволяє їх відкривати.

Відомо, як важливо знайти об'єктивний критерій для оцінки роботи авіаційного транспорту, виходячи з його місця, ролі та значення в соціально-економічному розвитку суспільства в усіх його сферах.

Ретроспективно загальноприйнятні критерії оцінки ефективності технічного використання транспортних засобів будуються з урахуванням маси вантажів для перевезення, дальності їх переміщення та швидкості доставки в пункт призначення. Всі вони відрізняються різним ступенем адекватності та рівнем їх обґрунтованості відповідно до фізичних законів руху транспортних засобів (табл. 1).

Так, самим простим показником транспортної діяльності є кількість (маса) перевезень, наприклад, в тоннах, $[L^3T^{-2}]$. Однак, при цьому враховується лише одна з трьох вищезазначених вимог до відповідних критеріїв – маса, а дві інші – дальність перевезень і швидкість доставки

Таблиця 1

Критерії оцінки транспортної роботи

№	Показник	Переваги	Недоліки
1	Кількість (маса) перевезень, $[L^3T^{-2}]$.	1 Простота критерію. 2 Враховується лише одна вимога: щодо маси перевезень.	1 Не враховуються дальність і швидкість. 2 Відсутнє необхідне наукове обґрунтування – не враховуються закони руху транспортних засобів.
2	Обсяги перевезень: добуток маси на дальність в тонно-кілометрах, $[L^4T^{-2}]$.	1 Найбільша поширеність критерію. 2 Враховується лише дві вимоги: щодо кількості та дальності перевезень.	1 Не враховується швидкість. 2 Відсутнє необхідне наукове обґрунтування – не враховуються закони руху транспортних засобів.
3	Транспортна одиниця дії: добуток тонно-кілометрів на швидкість, $[L^5T^{-3}]$.	1 Враховується всі три вимоги: щодо кількості, дальності та швидкості перевезень.	1 Відсутнє необхідне наукове обґрунтування – не враховуються закони руху транспортних засобів.
4	«Тран»: добуток тонно-кілометрів на квадрат швидкості, $[L^6T^{-4}]$.	1 Враховується всі три вимоги: щодо кількості, дальності та швидкості перевезень. 2 Наукове обґрунтування критерію – враховуються закони руху транспортних засобів.	-

об'єктів транспортування не беруться до уваги. Масовий критерій транспортних перевезень немає необхідного наукового обґрунтування їх використання і не враховує закони руху транспортних засобів.

Найбільш поширеним на сьогодні, як зазначалось вище, є використання в якості критерію транспортної роботи обсягів перевезень в тонно-кілометрах, $[L^4T^{-2}]$ – добутку маси об'єктів транспортування на дальність їх переміщення. У цьому випадку із трьох вище перерахованих вимог до критеріїв оцінки ефективності транспортної діяльності враховується тільки дві: кількість та дальність перевезень і не береться до уваги швидкість (час) доставки об'єктів транспортування в пункт призначення. Не враховуються також фізичні закони руху транспортних засобів, тому вибір тонно-кілометрів як критерію для оцінки транспортних послуг не можна вважати достатньо коректним.

Із тонно-кілометрів як величини транспортної роботи з розмірністю L^4T^{-2} легко виводиться розмірність годинної продуктивності (потужності): $L^4T^{-2} \cdot L^0T^{-1} = L^4T^{-3}$ – добуток ваги L^3T^{-2} на швидкість доставки L^1T^{-1} . Як бачимо, у цьому критерії неявно допускається, що якщо масу об'єкту транспортування m_0 подвоїти $m=2m_0$, то швидкість доставки при тій же потужності $m_0 \cdot V_0 = m \cdot V = \text{const}$ повинна зменшитися також у два рази:

$$V = \frac{m_0 \cdot V_0}{m} = \frac{m_0 \cdot V_0}{2m_0} = \frac{V_0}{2}, \quad (1)$$

де m_0 – початкова маса об'єкту транспортування;

m – збільшена маса об'єкту транспортування (в 2 рази);

V_0 – початкова швидкість доставки об'єкту транспортування;

V – швидкість доставки об'єкту транспортування збільшеної маси (в 2 рази).

В дійсності ж, як буде показано нижче, при збільшенні маси об'єкту транспортування швидкість його доставки зменшується всього в $\sqrt[3]{2} = 1,26$ раза.

Спроби включити час доставки в критерій оцінки транспортних послуг також мали місце в науково-практичній діяльності. Так, ще в 1950 р. професор М.Г.Винниченко запропонував замість тонно-кілометрів L^4T^{-2} використовувати так звану транспортну одиницю дії (ТОД) L^5T^{-3} – добуток тонно-кілометрів на швидкість доставки, виражену в кілометрах на годину.

При використанні для оцінки транспортної роботи ТОД враховані всі три вимоги до відповідних критеріїв, однак і цей показник є некоректним, оскільки він також не відповідає законом руху транспортних засобів.

Так, при оцінці транспортних послуг за допомогою ТОД маємо розмірність годинної продуктивності (потужності): $L^5T^{-3} \cdot L^0T^{-1} = L^5T^{-4}$ – добуток ваги L^3T^{-2} на квадрат швидкості доставки $L^2T^{-2} = (L^1T^{-1})^2$. У цьому випадку при збільшенні вдвічі маси об'єкту транспортування $m=2m_0$, квадрат швидкості доставки V^2 при тій же потужності $m_0 \cdot V_0^2 = m \cdot V^2 = \text{const}$ має зменшитися в 2 рази, а сама швидкість V , відповідно, в 1,41 рази:

$$V = \sqrt{\frac{m_0 \cdot V_0^2}{m}} = \sqrt{\frac{m_0 \cdot V_0^2}{2m_0}} = \sqrt{\frac{V_0^2}{2}} = \frac{V_0}{\sqrt{2}} = \frac{V_0}{1,41}. \quad (2)$$

Як відзначалось вище та буде показано нижче, це також не відповідає дійсності, оскільки швидкість фактично зменшується лише в $\sqrt[3]{2} = 1,26$ рази.

В 1980 р. П.Г.Кузнецов і Р.І.Образцова аналізуючи розмірність транспортної роботи на основі ЛТ-таблиці, запропонували використовувати нову одиницю її вимірювання «тран», $[L^6T^{-4}]$ – добуток тонно-кілометрів на квадрат швидкості доставки. Цей показник задовольняє всім вищезазначеним

вимогам до відповідних критеріїв і, на відміну від інших, враховує фізичні закони руху транспортних засобів.

Так, при оцінці транспортної роботи з використанням одиниці «тран», маємо розмірність годинної продуктивності (потужності): $L^6T^{-4} \cdot L^0T^{-1} = L^6T^{-5}$ – добуток ваги L^3T^{-2} на куб швидкості доставки $L^3T^{-3} = (L^1T^{-1})^3$. При подвоєнні маси об'єкту транспортування $m = 2m_0$ в даному випадку куб швидкості доставки V^3 при тій же потужності $m_0 \cdot V_0^3 = m \cdot V^3 = \text{const}$ має зменшитися в 2 рази, а сама швидкість V , відповідно, в 1,26 рази:

$$V = \sqrt[3]{\frac{m_0 \cdot V_0^3}{m}} = \sqrt[3]{\frac{m_0 \cdot V_0^3}{2m_0}} = \sqrt[3]{\frac{V_0^3}{2}} = \frac{V_0}{\sqrt[3]{2}} = \frac{V_0}{1,26}. \quad (3)$$

Як бачимо, у цьому випадку фактичне зменшення швидкості доставки в $\sqrt[3]{2} = 1,26$ рази, як буде показано нижче, та її значення $V = V_0/1,26$, отримане за допомогою формули (3), співпадають, що свідчить про об'єктивність використання одиниці «тран» при виконанні транспортних перевезень.

Таким чином, як показує ретроспектива критеріїв транспортної роботи, адекватна міра її оцінки може бути отримана тільки із фізичних законів руху транспортних засобів, які виступають науковою основою їх розробки та коректного вибору.

Все вищевикладене в повній мірі відноситься до авіаційних транспортних засобів, в чому легко пересвідчитись, використовуючи загальновідомі формули аеродинаміки повітряних суден, які є науковою основою застосування одиниці «тран» для оцінки транспортної роботи при експлуатації авіаційної техніки.

Одиниця транспортної роботи «тран» відображає енергетичну сутність будь-якого транспортного процесу – розсіювання потужності на 1 км шляху на доставку 1 т вантажу. Транспортна послуга в 1 тран дорівнює роботі, витраченій на перевезення вантажу масою 1 т на відстань 1 км з середньорейсовою швидкістю руху 1 км/год.

Визначення транспортної потужності повітряного судна N_{tr} , [тран/год] характеризує конкретну потужність транспортної системи. Віднесення її на одиницю потужності двигуна N_{dv} , [кВт] переводить її в абстрактну потужність – питомий транспортний потік на одиницю потужності двигуна N_{yd} [тран/(кВт·год)].

Звернувши увагу на розмірність питомої транспортної потужності, відзначаємо, що в чисельнику маємо розмірність транспортної роботи [тран], а в знаменнику – розмірність витрат енергії [кВт·год]. Таким чином відкривається можливість вимірювати питомі витрати енергії на виконання авіатransпортних послуг. Звичайно, в даному випадку розглядаються витрати енергії тільки на переміщення транспортних засобів – технічне використання повітряних суден, без розгляду іншого, зв'язаного потоку потужності, який витрачається на підтримку їх працездатного стану (технічне обслуговування та ремонт), а також витрат палива і матеріалів для забезпечення авіаційних перевезень.

Як зазначалось вище, одиниця вимірювання транспортної роботи при експлуатації авіаційної техніки «тран» враховує масу, дальність і квадрат швидкості доставки. Тому оцінка транспортних послуг в «транах» робить не вигідним штучне «накручування» кілометражу, так як час доставки через її швидкість, що входить до цього критерію в квадраті, з лихвою перекидає приріст дальності перевезення. Окрім того, врахування швидкості доставки пасажирів і вантажів стимулює точне виконання розкладу руху. «Тран» також дозволяє розробити більш точну та об'єктивну систему оплати транспортних послуг і преміювання за економію палива та мастильних матеріалів і систему стимулювання, яка вимагає точного дотримання регулярності перевезень.

Завдяки перерахованим перевагам оцінки транспортної роботи в «транах» їх використання надзвичайно влаштовує

споживачів авіаційних послуг, але, як це не парадоксально, рівно в такій же мірі не викликає зацікавленості зі боку їх виробників, власне, через що цей, об'єктивний, адекватний і коректний критерій, на жаль, не знаходить широкого застосування в практиці авіатранспортного виробництва.

Висновки. Вдосконалення критеріїв оцінки транспортної роботи при експлуатації авіаційної техніки здійснюється в напрямі розширення переліку чинників, які враховуються при визначенні відповідних показників, послідовно – кількості (маси) об'єктів транспортування (пасажирів і вантажів), дальності (відстані між пунктами відправлення та призначення) та швидкості (часу) їх просторового переміщення (доставки) з пункту відправлення в пункт призначення.

Встановлення адекватної міри оцінки транспортної роботи при експлуатації авіаційної техніки можливе лише на основі універсальної просторово-часової системи загальних законів природи (*LT*-системи), енергетичного підходу (законів збереження *LT*-системи) та фізичних законів руху авіаційних транспортних засобів із урахуванням їх аеродинамічних характеристик і густини середовища переміщення.

Підтверджено наукову обґрунтованість, об'єктивність, адекватність та коректність використання одиниці «тран» для оцінки транспортної роботи при експлуатації авіаційної техніки як добуток маси об'єктів транспортування на дальність їх просторового між переміщення між пунктами відправлення та призначення і квадрат швидкості доставки, виявлено парадоксальну незацікавленість виробників авіаційних послуг у її впровадженні в повсякденну практику експлуатації авіаційного транспорту.

Перспективним напрямом розвитку досліджень з даної проблематики є моделювання процесів експлуатації авіаційної техніки на основі використання об'єктивної, адекватної та коректної одиниці транспортної роботи «тран» при виконанні авіаційних перевезень.

Список використаних джерел:

1. Голубев И.С. Эффективность воздушного транспорта. Москва: Транспорт, 1982. 230 с.
2. Менеджмент на транспорте / Ю.В.Буравлев и др. Под общ. ред. Н.Н. Громова, В.А.Персианова. 5-е изд., испр. Москва: Академия, 2010. 528 с.
3. Немчинов О.А., Жуков О.М. Авиатранспортный маркетинг: экономическая эффективность эксплуатационной деятельности авиакомпаний. Самара: Изд-во Самарск. ун-та, 2018. 116 с.
4. Кулаев Ю.Ф. Экономика гражданской авиации Украины: монография. 2-е изд., дополн. и перераб. Киев: Феникс, 2010. 736 с.
5. Марінцева К.В. Наукові основи та методи забезпечення ефективного функціонування авіатранспортних систем: дис. ... докт. техн. наук: 05.22.01 : Нац. ав. ун-т. Київ, 2015. 561 с.
6. Образцова Р.И., Кузнецов П.Г., Пшеничников С.Б. Инженерно-экономический анализ транспортных систем. Методология проектирования автоматизированной системы управления / под ред. К.В.Фролова. 2-е изд. стереотип. М.осква. Радио и связь, 1996. 192 с.
7. Бурдаков В.Д., Смирнов Г.В. Альтернатива тонно-километрам. Москва: Знание, 1990. 64 с.
8. Воскресенский И.В., Воскресенская Т.П. Измеритель транспортной работы как альтернатива тонно-километрам. *Проблемы методологии транспортной науки*. 2013. Том 3. №2. С. 212-218.
9. Большаков Б.Е. Наука устойчивого развития: монография. Книга 1. Введение / Б.Е.Большаков. Москва: Рос. акад. естеств. наук, 2011. 272 с.
10. Котиков Ю.Г. Энергетика транспорта: монография. Санкт-Петербург: С.-Петербур. гос. архит.-строит. ун-т, 2018. 206 с.
11. Залевський А.В., Чорногор Н.О. Оцінка транспортної роботи при виконанні авіаційних перевезень. *Науковий вісник Льотної академії*Серія: «Економіка, менеджмент та право». 2021. № 3,4. С. 62-71.

ODDÍL 7. INFORMAČNÍ TECHNOLOGIE

§7.1 ЦИФРОВІЗАЦІЯ ЗВІТНИХ ПРОЦЕСІВ ТА ПРОЦЕДУР ОЦІНЮВАННЯ В СФЕРІ НАУКИ (Нестеренко О.В., Міжнародний Європейський Університет, Поліщук В.Б., ДП «Український науковий центр розвитку інформаційних технологій», Жарінов С.С., ДП «Український науковий центр розвитку інформаційних технологій»)

Вступ. В умовах інтеграції науково-інноваційної системи країни до міжнародного дослідницького простору та активізації взаємовигідного науково-технічного та інноваційного співробітництва, діяльного розвитку принципів відкритої науки постійно актуалізується роль державної підтримки українських суб'єктів науково-технічної діяльності. Державна підтримка надається науковим установам (НУ) усіх форм власності, діяльність яких має важливе значення для науки, економіки та виробництва, у відповідності до Закону України про наукову і науково-технічну діяльність.

За умови проходження державної атестації та відповідного оцінювання відомості про НУ включаються до Державного реєстру наукових установ, яким надається підтримка держави (далі – Реєстр). Звітні процеси наукових установ та процедури їх оцінювання та реєстрації в Реєстрі підтримуються Міністерством освіти і науки України.

Однак, незважаючи на розвинене нормативне забезпечення науково-технологічної сфери в Україні, чимало дослідників звертають увагу, що його реалізація у частині актуалізації звітних процесів НУ і критеріїв їх оцінювання з метою державної підтримки залишається незадовільною [1 - 3]. Так, наприклад, у роботі [3] на основі аналізу існуючого стану вітчизняної практики оцінювання діяльності наукових установ

у порівнянні із світовим досвідом зроблено висновки про ненадійність метрик оцінки діяльності та необхідність застосування експертних методів оцінювання, доповнених кількісними показниками. З іншого боку, поточний стан безпеки держави, її економіки, суспільства та динаміка в розвитку сучасних технологій вимагають періодичного перегляду критеріїв оцінювання НУ з метою орієнтації їх діяльності на стратегічні цілі держави та перспективні наукові напрями, а також покращення прозорості процесів оцінювання та підвищення об'єктивності його результатів.

Зазначені проблеми в даній предметній області, як і в багатьох інших, значною мірою пов'язані з багатокритеріальністю задачі, з інформаційним навантаженням та з проблемою підтримки діяльності експертів різних тематичних напрямів [4]. Для вирішення подібних задач зазвичай використовуються веб-технології та системи підтримки прийняття рішень (СППР) на основі відповідних методів і моделей. Тому актуальним завданням має стати цифровізація звітних процесів НУ, процедур їх оцінювання та реєстрації, що передбачає використання відкритих офіційних баз даних і державних реєстрів з даними про діяльність НУ, оприлюднення результатів оцінювання для інституцій, які приймають участь у формуванні і проведенні державної політики у науково-технологічній сфері, та широкого наукового загалу [5, 6].

Виклад основного матеріалу. Питання оцінювання діяльності наукових установ постійно залишається в полі уваги фахівців і вчених в багатьох країнах світу, у тому числі й в Україні. В їх дослідженнях здійснюється пошук кращих методів, показників та критеріїв оцінювання, за допомогою яких можна було б отримати реальну оцінку ефективності наукової діяльності, зокрема йдеться про перевагу якісного (експертного) оцінювання перед кількісним оцінюванням.

Природнім є звернення уваги вітчизняних дослідників до закордонного досвіду оцінювання ефективності діяльності

наукових установ, зокрема європейського. Одним з основних висновків таких студій є широке використання інформаційно-комунікаційних технологій [6, 7]. Разом із тим звертається увага на необхідність розробки нових методів оцінювання продуктивності суб'єктів наукової діяльності на основі моделей й інформаційних технологій як інструментарію для МОН й інших відомств у здійсненні управління науковою діяльністю, зокрема, раціонального розподілу фінансування досліджень із потенційно максимальною продуктивністю [8].

Розглядаючи приклади процесів оцінювання в європейських країнах та їх досвід у цій сфері можна відмітити, що, наприклад, у Польщі для отримання державної допомоги для фінансування фундаментальних досліджень, тобто на гранти для виконання проєктів, заявники заповнюють форми своїх пропозицій на спеціальній платформі ZSUN/OSF - інтегрованої системі послуг для науки, що використовується для реєстрації та обробки заявок. Оцінювання проводиться групами експертів, а результати оцінювання використовуються для прийняття рішень щодо фінансування проєктів.

У Франції оцінювання НУ проводиться в різних інституціях, але державна підтримка наукових установ здійснюється через Міністерство вищої освіти, досліджень та інновацій (MESRI). На їхньому веб-сайті можна знайти інформацію про підтримку наукових установ та дослідників.

В Італії існує декілька веб-сайтів та реєстрів, які надають інформацію про наукові установи та підтримку, яку вони отримують від держави. Один з таких веб-сайтів ведеться Міністерством університетів та досліджень (MIUR). Також і в Іспанії існує низка веб-сайтів та реєстрів, які надають інформацію про наукові установи, а також про державну підтримку, яку вони можуть отримати. Одним з основних джерел інформації про наукові установи та дослідницькі центри в Іспанії є Система наукової інформації про дослідження. Ця система включає веб-портал наукової інформації, де можна

знайти інформацію про наукові установи, наукові проекти, публікації та інші наукові ресурси.

Оцінювання НУ в європейських країнах проводиться за допомогою різних методів та критеріїв. Ці методи можуть використовуватися окремо або в комбінації, залежно від контексту та цілей державної підтримки науки. Залежно від конкретної країни та її системи оцінювання науки можуть використовуватися різні підходи. Серед них передусім експертна оцінка, зокрема за допомогою експертної комісії або групи фахівців. При цьому установи можуть бути зобов'язані подавати регулярні звіти про свою діяльність та досягнення з самооцінкою. Цей підхід дозволяє отримати незалежну оцінку та сприяє обміну найкращими практиками.

Необхідно зазначити, що для підтримки прийняття рішень при проведенні оцінювання НУ активно використовуються інформаційні технології. Допомагають автоматизувати процес оцінювання та забезпечити більш об'єктивні результати системи електронного збору та аналізу великих обсягів даних, пов'язаних з дослідницькою продуктивністю, публікаціями, цитуваннями та іншими показниками наукової діяльності. Використання спеціальних веб-порталів та систем електронного звітування спрощує процес обміну інформацією між оцінювачами, оцінюваними установами та державними органами. Серед інформаційних технологій, що сприяють покращенню ефективності, точності та об'єктивності процесу оцінювання наукових установ та допомагають прийняти кращі рішення, є комп'ютерне моделювання та застосування аналітичних інструментів, які дозволяють проводити прогнозування, сценарний аналіз та оцінку впливу різних факторів на наукову продуктивність та якість досліджень [9].

У зв'язку із цим, як свідчить досвід європейських країн, для таких широкомасштабних застосувань вважається доцільним використовувати технологію національного порталу – так звані системи CRIS (Current research information systems) [10]. Такі

системи є засобом подання наукової інформації з різних джерел в єдиному порядку, забезпечення навігації тематичними сайтами, узгодження контролю над процедурами для множини застосунків і баз даних. У відповідності до європейської практики в Україні також створюється подібна Національна науково-інформаційна система, що отримала акронім URIS, метою якої є збирання, формування, збереження, верифікація даних у сфері наукової діяльності та забезпечення доступу до них, а також автоматизація процедур та процесів взаємодії суб'єктів наукової діяльності та зацікавлених користувачів, що сприяє інтеграції вітчизняного сектору наукових досліджень та полегшує доступ до відкритої інформації про сферу науки [11].

У складі функціональних модулів цієї системи передбачено «Модуль проведення процедури реєстрації наукових установ, яким надається підтримка держави» (далі – Модуль). Його завданням є автоматизація процедур із заповнення заявок, анкет, звітів та інших документів щодо суб'єктів наукової діяльності. Можливості Модулю також передбачають забезпечення взаємодії відповідальних осіб МОН щодо визначення експертів для проведення експертизи поданих документів. Експерти проводять експертизу та вносять результати до відповідної форми висновку, підписуючи результати електронним цифровим підписом.

Державний реєстр наукових установ, яким надається підтримка держави, безпосередньо публікується у модулі «Портал реєстрів у сфері науки України».

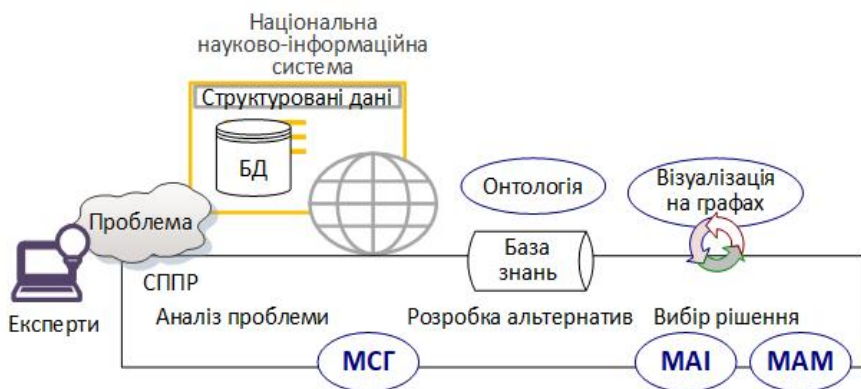
Додатковим засобом до вищезазначених функціональних можливостей URIS є система підтримки прийняття рішень щодо власне оцінювання наукових установ, яка забезпечує вирішення достатньо складних задач експертного оцінювання в умовах багатокритеріальності та неоднозначності трактувань багатьох показників, що характеризують діяльність наукової установи. Основою такої СППР є інтеграційна методологія експертного прийняття рішень (IEM), яка включає експертні методи

ранжування альтернативних варіантів для вирішення завдань різної інформаційної складності, зокрема метод схвального голосування (МСГ), онтологічне представлення даних предметної області для формування ієрархії та векторів критеріїв для оцінювання альтернатив в методах аналізу ієрархій (МАІ) та аналітичних мереж (МAM), а також застосування теорії графів для оптимізації процесів експертної діяльності шляхом візуалізації парного порівняння альтернатив [4, 12, 13].

СППР на основі методології ІЕМ може бути застосованою безпосередньо при виконанні експертних процедур оцінювання ефективності діяльності наукових установ. При цьому у якості альтернатив розглядаються конкретні варіанти оцінок кількох експертів. Іншим напрямом використання СППР є періодичне поліпшення методики оцінювання ефективності діяльності НУ шляхом ранжування запропонованих експертами альтернативних варіантів показників, балів та критеріїв для оцінювання НУ.

На рис. 1 показано застосування СППР разом з середовищем URIS при виконанні експертних процедур вирішення проблем оцінювання НУ.

Рис. 1. Застосування СППР разом з URIS для вирішення проблем оцінювання НУ

Підтримка прийняття рішень при оцінюванні НУ відбувається за кількома етапами.

На першому етапі проводиться аналіз проблеми щодо оцінювання діяльності НУ групою експертів з використанням даних, які можна отримати, застосовуючи функціонал URIS, та узгодження спільного бачення експертів, зокрема щодо розробки альтернатив, визначення ієрархічної структури задачі та ін. Найбільш поширеним способом прийняття колективного рішення в експертних групах при вирішенні подібних спеціалізованих питань є голосування. З цілої низки існуючих методів в ІЕМ прийнято метод схвального голосування з модифікацією, за яким кожний експерт має право не лише підтримати одну або декілька пропозицій або утриматись від рішення, але й відхилити будь яку кількість альтернатив (голосування проти).

Далі експерти переходять до аналізу критеріїв, показників та інших даних щодо діяльності НУ. Для цього корисно побудувати загальну модель предметної області, яку дуже зручно подавати у вигляді бази знань на основі онтології, що наочно представляє сукупність концептів та відношень, притаманних даний предметній області.

Після проведення такої підготовчої роботи експерти порівнюють альтернативні оцінки наукових установ, використовуючи попарне порівняння їх важливості для кожного критерію з використанням методу аналізу ієрархій, який дозволяє проводити розрахунок ваг критеріїв і альтернатив, застосовувати метод синтезу на основі лінійної згортки на основі порівнянь, зроблених різними експертами. Найбільш трудомістким для експертів в МАІ є процес парного порівняння та заповнення відповідних таблиць. Для спрощення цих процедур пропонується їх візуалізація на орієнтовному графі з автоматичним заповнення таблиць.

Після розрахунку ваг критеріїв і альтернатив проводиться

ранжування наукових установ залежно від їх загального балу, що враховується при прийнятті рішення щодо включення НУ до Реєстру. Необхідно зазначити, що при реалізації методики оцінювання ефективності діяльності НУ моделі, які відображають зв'язки між альтернативами і критеріями, можуть мати не ієрархічну, а більш складну – мережеву структуру. У цьому випадку доцільно використати метод аналітичних мереж, який є розвитком МАІ.

Висновки. Проведений огляд досвіду європейських країн свідчить, що оцінювання наукових установ, яке проводиться із застосуванням інформаційних технологій, суттєво впливає на ефективність науково-технічної діяльності. Цей чинник запропоновано реалізувати у вигляді Національної науково-інформаційної системи та спеціалізованої СППР, які доцільно використовувати при організації процесів оцінювання в сучасних умовах. Їх застосування сприятиме підвищенню об'єктивності, що базується на узгодженості рішень експертів, та забезпечується відносна простота їх роботи.

Список використаних джерел:

1. Одотюк І. Оцінка результатів наукової діяльності в Україні: нормативно-правовий аспект. Проблеми інноваційно-інвестиційного розвитку. 2012. № 3. С. 38–42.
2. Карпенко А. В., Будицька Ю. О. Теоретико-методичні основи оцінювання результативності наукової діяльності в Україні. Наукові праці Кіровоградського національного технічного університету. Економічні науки. 2017. № 31. С. 51-57.
3. Сгоров І. Ю., Жукович І. А. Розвиток підходів до оцінювання результатів діяльності науково-дослідних установ. Наука та наукознавство. 2022. № 3(117). С. 36–50. <https://doi.org/10.15407/sofs2022.03.036>

4. Nesterenko O., Netesin I., Polischuk V., Selin Y. Multifunctional Methodology of Expert Evaluation Alternatives in Tasks of Different Information Complexity. Proceedings of 2021 IEEE 3rd International Conference on Advanced Trends in Information Theory (ATIT), 2021. Pp. 226-231. <https://doi.org/10.1109/ATIT54053.2021.9678742>

5. Артюхіна М.В., Дьогтева І.О., Жарінов С.С. та ін. Цифровізація процесів управління розвитком міжнародного науково-технічного співробітництва. Актуал. пробл. економіки. 2022. № 6-7 (252-253). С. 6-19

6. Биков В., Спирін О., Білощицький А. та ін. Відкриті цифрові системи в оцінюванні результатів науково-педагогічних досліджень. Information Technologies and Learning Tools, 2020. 75. С. 294-315. <https://doi.org/10.33407/itlt.v75i1.3589>

7. Spirin O. M., Ivanova S. M., Luparenko L. A., et all. Experiment on the development of information and research competence of scientists and teachers on the basis of open electronic systems. Information technologies and learning tools, 2020. 80 (6). С. 281-308. <https://doi.org/10.33407/itlt.v80i6.4201>

8. Методи оцінювання продуктивності суб'єктів наукової діяльності: монографія / Білощицький А. О. [та ін.]. Київ : Компрінт, 2021. 243 с.

9. Hobday A. J., Boschetti F., Moeseneder C., et all. Quantitative foresighting as a means of improving anticipatory scientific capacity and strategic planning. One Earth, 2020. 3(5). 631-644. <https://doi.org/10.1016/j.oneear.2020.10.015>

10. Bittner S., Müller A. Social networking tools and research information systems: Do they compete? Proceedings of the ACM WebSci. Germany: ACM, 2011. P. 1–4.

11. Kalyuzhna N., Augunas S. Building Ukrainian Research Information System. 15th International Conference on Current Research Information Systems - Poster Submission, Dubrovnik, Croatia, May 12-14, 2022. https://dspacecris.eurocris.org/bitstream/11366/1992/1/Kaliuzhna-Auhunas_CRIS2022_Building%20Ukrainian-Research-Information-System.pdf

12. *Nesterenko O.* Ontology and Analytic Hierarchy Process in the information and analytical systems // In book: *Lecture Notes in Computational Intelligence and Decision Making*. Chapter No: 19 / S. Babichev et al. (Eds.): ISDMCI 2020, AISC 1246, 2021. Pp. 302–314

13. *Nesterenko O., Netesin I., Polischuk V., Selin Y.* Graph-based decision making for varying complexity multicriteria problems. *Computer Science Journal of Moldova*, 2022, vol. 30, no. 3(90), 391–412. <https://doi.org/10.56415/csjm.v30.21>

ODDÍL 8. KULTURA A UMĚNÍ

§8.1 ТРАНСФОРМАЦІЙНІ ПРОЦЕСИ В ЗМІ. ОБ'ЄКТИВНА ТА СУБ'ЄКТИВНА ПОЗИЦІЯ АВТОРА ЯК КРИТЕРІЙ ДО ВИЗНАЧЕННЯ ЖАНРУ (Дніпроенко Н.К., Київський національний університет театру, кіно і телебачення імені І. К. Карпенка-Карого)

Вступ. Історія українського телебачення розпочинається з 1939 року. [1]. Досить поважний вік. Але за цей довгий час українську науку про медіа так і не створили. Є громадські організації, є досвід мовлення різних форм, є інститути, де навчають різним медійним професіям. В наших ВНЗ навчають теоретиків театру, кіно, культури, мистецтва, це театрознавці, кінознавці, мистецтвознавці, культурологи, а от спеціальності телезнавця або знавця нових медіа, ще не запроваджено. Я не говорю про окремих фахівців, які цікавляться та вивчають цей напрямок. Я говорю про державні спеціальності та інститути. Причини цього явища залишимо за межами нашого дослідження зупинимось на констатації факту.

Термінологічна визначеність є надзвичайно важливою на думку автора. Це те, з чого має стартувати професійний діалог про розвиток та місце медіа у суспільстві.

Тому для початку автор надасть своє бачення специфічних відмінностей та визначить основні терміни ЗМІ, ЗМК та медіа. Досить в загальних рисах накреслить процес трансформації ЗМІ в ЗМК та медіа та зупиниться на позиції автора твору, яка, на думку автора, є вирішальною при формуванні діалогу з аудиторією. Також автор визначить пріоритетні питання для подальших досліджень в медіа науці.

Виклад основного матеріалу. Автор пропонує розглянути терміни, що найчастіше вживаються та потребують етимоло-

гічного визначення. ЗМІ, ЗМК та медіа. Які принципові відмінності між ними, які з них синоніми. Почнемо із ЗМІ.

Засоби масової інформації відтворюють *суб'єктно-об'єктні відносини* між центрами народження дискурсу (влада, бізнес, автори наративу) та їх споживачем (глядачем, слухачем, читачем). Можна сказати, що у випадку засобів масової інформації ми маємо *вертикальні потоки інформації зверху вниз*, бо такі інформаційні потоки від влади до народу існують без зворотних зв'язків. Маємо також зазначити, що назва «засіб» (тобто технічне та технологічне знаряддя) масового інформування характерно саме для тоталітарного суспільства. Тільки в такому суспільстві преса виконує роль, не самостійного суб'єкта діалогу, а знаряддя примусу та впливу.

Засоби масової комунікації відрізняються *горизонтальними* інформаційними пот.оками, суб'єктно-суб'єктними відносинами із споживачем. Які характеризуються рівними партнерськими відносинами зі *зворотнім зв'язком*. ЗМК на відміну від ЗМІ починає виконувати роль самостійного суб'єкта в суспільстві на шляху до демократії. Однак залишок в терміні рудимента слова «засіб», на переконання автора, не відповідає вимогам часу, це є залишок від тоталітарної епохи, коли функціонували ЗМІ, які реально були засобом та інструментом пропаганди. Отже вживання такого терміну, що містить поняття «засіб», засвідчує, що суспільство в якому функціонують ЗМК тільки стають на шлях демократії.

Масмедіа - це *горизонтальні потоки обміну інформацією у суспільстві із зворотнім зв'язком та суб'єктно-суб'єктними відносинами, що функціонують в демократичному суспільстві*. Масмедіа, на думку автора, є синонім засобу масової комунікації **ЗМК**. Поняття медіа означає *посередник*, масмедіа (mass media) – масового посередника, саме таку функцію і виконують ЗМК у суспільстві. Це посередник між владою та народом.

В умовах розвинутого та такого, що розвивається, громадянського суспільства масмедіа стає самостійним суспільним суб'єктом та бере від влади, а та їй делегує, певні повноваження, щоб виступати представником інтересів демосу, здійснювати контроль над діями влади тощо. Тому в демократичних суспільствах медіа називають «четвертою владою» та «сторожовим псом демократії». Бо медіа виконують контрольні функції за дотримання демократичних стандартів в суспільстві. Більше того, функціонування масмедіа укріплює демократію та сприяє розвитку громадянського суспільства.

В умовах різкого скорочення друкованої преси вся увага спрямована на телебачення, радіо та інтернет. Треба зауважити, що запровадження суспільного чи громадського теле та радіомовлення, хоч і є безумовно крок в бік демократії, але ще не гарантує автоматично демократичного мовлення.

Як проміжний висновок зазначимо, що найголовнішим завданням демократичного суспільства є забезпечення зворотного зв'язку в суспільному діалозі, свободи слова шляхом вироблення правових, економічних і технологічних засад для виявлення плюралізму поглядів, вільного висловлення думок, а для того необхідно створити відповідну модель рівних суспільних комунікацій, що можуть забезпечити лише ЗМК.

Так, запропонувавши вище чотири критерії для розгляду обміну інформацією у суспільстві, автор робить висновки та стверджує, що ми є свідками чіткої **тенденцію змін та переходу від ЗМІ до ЗМК та медіа**. Тобто на прикладі історії становлення медіа в Україні ми можемо побачити процес переходу ЗМІ в ЗМК. Автор вважає ключовий етап цього переходу припадає на кінець 90-тих та початок 2000 років, коли українські ЗМІ перестали підпорядковуватися вказівкам від державних органів та почали поступово виборювали свою

самостійність. Показовим елементом суспільних ключових змін стало явище «темників». Сам термін пішов від списків тем, які влада того часу спускала для висвітлення. Однак слово відразу набуло негативного «темного» змісту та суспільного резонансу, що свідчило про готовність українських медіа до боротьби за незалежність. Сам автор у 2003 перейшов з роботи на телебаченні до владних структур та може завірити, що вже починаючи з цього періоду в практиці влади використовувати «темники» чи прямі вказівки для преси стало неприпустимим.

Отже українські медіа встали на шлях трансформації і переходу до функціонування в новому типі суспільства - демократичному. Але процес цей довгий і навіть зараз ще не закінчився. Багато демократичних медійних завдань потребують вирішення.

І першим питанням, яке, на думку автора, є вирішальним при формуванні діалогу з аудиторією – є базова позиція автора твору, яка в кінці кінців і зумовить сприйняття продукту (твору) споживачем (глядачем, слухачем, читачем).

Цей же принцип вирізняє мистецтво від інформування.

Та в інформаційному мовленні теж розрізняють принципово два різні підходи до подання інформації: з мінімізованим суб'єктивним відтворенням, відображенням - позиції загалу, відсторонені (мовлення від держави, суспільства) та максимальним суб'єктивним поглядом (авторським, від самого суб'єкта), така інформація виробляється у мистецьких творах.

Автор спробує систематизувати вироблення інформації у різних жанрах та видах відповідно до зміни позиції.

Перше. Твір мистецтва не ставить перед собою мету проінформувати про незалежну від нього «третю сторону». Митець завжди свідомо пропонує *суб'єктивне, тобто «необ'єктивне» авторське бачення*. Це завжди буде, його

ракурс оцінки навколишнього світу, подій, явищ. Більше того, чим цей погляд буде більш неординарний, несподіваний, незвичний – тим краще для мистецтва.

Мистецький твір завжди є актом комунікації, бо передбачає в іншому суб'єкта. Глядач, слухач, читач - невід'ємний учасник (компонент) мистецького твору [2.] Бо автор спрямовує саме йому свій твір. Для іншого споживача твір буде інший. Для різної аудиторії автор буде на однакову тему говорити по-різному. Наприклад, для дитячого садочка це буде один твір, а для науковців інший.

Інформаційний жанр передбачає інший підхід. Слід зазначити, що в сучасному демократичному світі існує стандарт у поданні інформації, що передбачає максимальне звільнення від суб'єктивних поглядів, тобто постає вимога максимальної об'єктивності. Однак, треба зауважити, що ще в жодній інформаційній передачі такого не було досягнуто, бо в принципі цього досягнути неможливо, але необхідно намагатися. Така вимога жанру інформаційного мовлення.

Існує стандарт щодо подання інформації в жанрі новин без коментарю та тлумачення. В той самий час, щоб компенсувати таку загальність та забезпечити плюралізм думок, пропонують надавати різні точки зору на одну проблему, факт або явище. До того, чим канал демократичніший та працює за стандартами, тим обрання персон для презентації різних точок зору стане науково осмисленим та системним, не випадковий.

Новини, як інформаційний жанр без коментарів є на сьогодні максимально об'єктивним, зараз ми говоримо про теорію, а не різні порушення на практиці різними не доброчесними ЗМІ чи ЗМК. Ми з вами, звичайно, бачили і коментарі до фактів, але це вже інший жанр - аналітичний і він лежить на шкалі в бік суб'єктивного мовлення.

Вимога щодо «голих фактів» без коментарів та суб'єктивних оцінок функціонально реалізовується на рівні інформаційних агентств, де подається факт як він є". На рівні ЗМІ чи ЗМК відбувається неминуче нашарування суб'єктивних оцінок. Так ракурс зйомки надає оператор, монтажні поєднання, скорочення, обробка кольору та звуку, накладання шумів чи музики додає режисер, оціночні інтонації ведучого або диктора надають суб'єктивної інтерпретації. Включення тексту (аудіовізуального, друкованого тощо) в інший більший текст (передачу, журнал, канал) означає додавання до нього контекстного звучання, тобто смислів від контексту. Отже нашарування до тексту полісемантичних нових змістів є невід'ємною частиною реального функціонування інформації - це необхідно враховувати при висуванні вимоги «об'єктивності» до ЗМІ чи ЗМК. Абсолютна об'єктивність по своїй природі просто неможлива. Водночас необхідно намагатися в інформаційному жанрі мінімізувати суб'єктивний підхід.

Цілком протилежна ситуація складається в тоталітарних (різновиді замкнених) суспільствах. Тут превалювання "головного" суб'єкта означає «вертикальну» побудову організації інформаційних потоків, де влада виступає своєрідним центром (щодо якого все інше й усі інші перетворюються на похідні й залежні об'єкти), на який орієнтовані всі інформаційні потоки. У такій структурі можливо існування лише одного центру дискурсу, однієї можливої точки зору і бачення світу. З однієї позиції, формується наратив, а все, що інтерпретується за його межами, немає права на існування. Згадаймо лише широко відомий вислів Г.В.Ф. Гегеля: «Якщо факт не узгоджується з дійсністю, тим гірше для факту» [3].

Радянська журналістика породила феномен такої квазі-об'єктивної інформації, де відбувається збіг джерела тексту й

контексту, що відповідає загальному принципу монологізму й уніфікації, яка не лише не передбачає включення тексту в різноманітні контексти, а й самий контекст «включає» в текст. Затверджений традицією клішований спосіб організації тексту і є його єдино можливим і єдино легітимним контекстом. Варто в цьому зв'язку принаймні нагадати типову, всім відому форму-кліше подання інформації про факт, скажімо, диктор говорить про переговори політичних діячів двох країн: «Зустріч пройшла в теплій і дружній атмосфері». Однак реальність має варіативний характер, а при такому кліше це з факту-тексту випадає. І не через злу волю того, хто свавільно захотів позбавити громадськість певної інформації, а через те, що варіативність майбутнього не може бути узгоджена з монологічністю єдиного контексту в тоталітарному суспільстві. В цьому прикладі суб'єктивний погляд подається як об'єктивний текст, що не передбачає інших можливих оцінок при сприйнятті інформації. Це приклад із роботи ЗМІ, коли диктор (без особистісної позиції) подавав факт з коментарем, що суспільством мав сприйматися як частина факту-інформації.

Традиція тоталітарної держави подавати в ЗМІ “безособистісну” інформацію породила цілу професію – дикторів телебачення та радіо, що відрізняється від ведучих, які подають інформацію “через себе” від суб'єктивної позиції. Диктор працює в новостійному жанрі, ведучий презентує інші жанри але не новини. Хоча останнім часом через розуміння принципової неможливості позбутися суб'єктивності у веденні новин, режисери поступово відмовляються і замінюють дикторів на ведучих. Чим можна сказати сприяють знищенню дикторів як професії. Але професія зникає об'єктивно. Це закономірність часу. І це ще одна, локальна тенденція, яка характеризує перехід від ЗМІ до ЗМК.

Цікаве питання як охарактеризувати позицію науковця. Існують тенденції щодо «об'єктивістської претензії» на відтворення фактів такими, «якими вони є», Тут ідеться про інформування про «третій об'єкт». Однак в науковій літературі факти подаються в певному підборі, що обґрунтовує авторську гіпотезу, та сприймаються не як окремі інформаційні фрагменти, а комплексно, тому несуть на собі відбиток суб'єктивності (принаймні у підборі). Лише коли гіпотеза перестає бути гіпотезою, набуває ваги аксіоми, що перевірена практикою і вже не належить автору, а людству – таку інформацію можна вважати об'єктивною або наближеною до об'єктивності.

У період переходу від тоталітарного типу інформаційної моделі до демократичного типу суспільної комунікації, на шляху до побудови демократичного суспільства в Україні і ствердження цивілізованих принципів людського співжиття, дуже важливо у кожному конкретному випадку розрізнявати змісти, що вкладені у вимогу «об'єктивності інформації», які є світовими нормами у поданні інформаційних послуг населенню та функціонування інформації в системі ЗМК та розуміти природу їх формування.

Крім того необхідно впроваджувати громадську та правову освіту як серед працівників ЗМК, влади так і громадськості щодо розуміння відмінностей цих ключових понять, змішування може призвести не лише до некоректного у науковому й філософському сенсі розуміння, а й до не передбачуваних наслідків в першу чергу суспільному житті.

Виходячи з попереднього аналізу спробуємо вивести якісний критерій, який має покладатися з характеристики будь якого інформаційного продукту - ступінь суб'єктивності (при умові, що загальне приймається як максимально об'єктивне). Спираючись на цей критерій, можна зробити наступну систематизацію:

MODERNÍ ASPEKTY VĚDY

Svazek XXXVII mezinárodní kolektivní monografie

Об'єктивна позиція

Суб'єктивна позиція

ЗМІ	новини	ток-шоу	пізнавальні передачі	авторські програми
кіно	документальні фільми	історичні фільми	художні постановки	мультфільми
театр	школа К.С.Станіславського	театр Леся Курбаса „Березіль”	школи Брехта, Мейерхольда	школа Є.Гратовського
література	нормативні акти	інформаційні повідомлення	художня література	поезія
живопис	соціалістичний реалізм	Передвижники	Модернізм	абстракціонізм
наука	відкриті людством закони природи	наукові дослідження	авторські гіпотези	наукові передбачення

Рис. 2.1. Залежність жанру тексту від ступені суб'єктивності чи об'єктивності авторської позиції.

Необхідно зауважити, що в таблиці лише подано принцип, а приклади можна ще уточнювати та наводити дуже багато й це справа наступна.

У цьому дослідженні, обмеженому сформульованою темою і лімітом обсягу, ми не торкаємося складних феноменів змішаного способу передачі інформації. Наприклад, пов'язаного з використанням візуальних образів, що використовується політиками у сфері загального (читай об'єктивного). Так для впливу на електорат політики можуть використовувати прийоми візуалізації, підготовлені для них режисерами іміджмейкерами. Говорячи про падіння курсу грошей політик може показово порвати купюру, демонструючи, що гроші втратили цінність. Або для візуалізації поняття відмивання грошей може помити купюру у воді. Для нас важливо, що такі режисерські прийоми, які є суб'єктивними, творчими рішеннями можуть втручатися вносяться у сферу загального. Ціль

зрозуміла. Такі трюки застосовують для впливу на аудиторію. Бо тут вони ще посилюються через свою незвичність. Однак такі змішані форми потребують подальшого вивчення.

Автор не виступає проти застосування образних рішень в соціальній або політичній (загальній) сфері. Класична мистецька радянська школа на чолі з С.К.Станіславським дала багато митців, що вміло будували і будують візуальні образи. За радянських часів вони успішно використовувалися в пропаганді. Треба сказати, що цей пласт також мало вивчений та очікує на дослідників.

На думку автора творче використання прийомів побудови візуальних образів є необхідною складовою для формування позитивного іміджу влади, довіри до неї, і той факт, що вони використовувалися радянською пропагандою немає позбавити нас можливості розробляти подібні технології для використання в державному управлінні на сучасному етапі демократії та розбудови громадянського суспільства. Однак відбуватися це має не маніпулятивній основі, а спираючись на демократичні стандарти медіа науки.

Роль ЗМК в контексті розвитку громадянського суспільства має бути розглянута окремо.

Багато завдань потребують вирішення на шляху становлення демократичних медіа. Ось чому нам потрібна наука про медіа, пошук чітких критеріїв оцінки функціонування медіа в суспільстві, розробка механізмів впровадження зворотного зв'язку та презентації суспільних інтересів в політиці каналів, методологія та аналіз тенденцій медіа розвитку, термінологічні аспекти та інше. Все це ускладнюється тим, що самі медіа знаходяться в трансформаційному процесі, тому встигнути усвідомити їх, а до того ще й прогнозувати розвиток складно. Але необхідно.

Висновки. Автор надав авторське визначення поняттям ЗМІ, ЗМК, масмедіа.

Вивів чотири критерії за якими охарактеризував відмінності між ними. Це спосіб відносин між центром дискурсу та споживачем інформації (глядачем, слухачем, читачем). Суб'єктно-об'єктний чи суб'єктно-суб'єктний.

Вертикальний чи горизонтальні потоки інформації. Позиція відправника (автора) та приймача інформації.

Зворотний зв'язок або його відсутність.

Тип суспільства, в якому функціонує. Тоталітарне чи демократичне.

Автор, користуючись критеріями до визначення ЗМІ, ЗМК та медіа виявив тенденцію переходу від ЗМІ до ЗМК та медіа.

Автор запропонував використовувати критерій об'єктивної чи суб'єктивної позиції автора у розгляді жанру та видів інформаційних обмінів. Також розробив таблицю з описом цих тенденцій, які надають можливість їх систематизувати за цим принципом.

Список використаних джерел:

1. Перша телепередача в Україні вийшла ще і 1939 році. Укрінформ. Мультимедійна платформа іномовлення України https://www.ukrinform.ua/rubric-other_news/1578217-persha_teleperedacha_v_ukraini_viyshla_shche_u_1939_rotsi_fotoreportag_1884337.html?fbclid=IwAR3fg34uZnIvaPEI2T8nSLEKjRJ1_YKcQDnoeZ2kZlIKZv7WDTxkd2Ufoj8 (дата звернення: 19.11.2013).

2. Кісін В. Б. Режисура як мистецтво та професія. Навчальне видання. Київ: Науково-освітній центр «АЕЛС-техно-логія», 1998. 104 с.

3. Шаповал Володимир Миколайович. Деякі дискусійні питання з приводу подальшої еволюції людини. Філософські обрії. – 2019. – Вип. 41. – С. 143-153

ODDÍL 9. PENÍZE, FINANCE A ÚVĚR

§9.1 INVESTMENT POTENTIAL OF UKRAINE: CURRENT STATE AND PROSPECTS (**Korsun I.**, Kyiv National University of Construction and Architecture, **Slyngo M.**, Cherkasy State Technological University)

Introduction. According to Article 1 of the Constitution of Ukraine, Ukraine is a sovereign independent, democratic, social, and law-bound state (Constitution of Ukraine, 1996). Ukrainian citizens abide by and accept European laws, which guarantee the right to defend human dignity and liberties, the right to self-identification, the right to high-quality education, medical support and social security. Considering the aforementioned information, it can be concluded that the government of Ukraine diligently strives to support a new Ukrainian vector of development related to European integration. The government achieves this goal by adopting new specialized laws, implementing new social and economic reforms, European living standards etc.

We believe that ensuring the development of Ukraine related to European integration is possible only by committing to the principles of a social-oriented market economy. This economy can be primarily characterized by a clear legal basis, a lack of shadowy dealings on the labor market (fair wages), the development of socially responsible medium-sized enterprises, an efficient taxation system that positively affects national budget income, positive investment environment. The investment environment is a very important variable in evaluation of consistency of economic growth (GDP, GNP, HDI), as well as effectiveness of implemented reforms and efficiency of legal system.

Investment resources are also very important as the primary driving power for uniting the global capital resistant to global

challenges of the modern world. Taking into the account the aforementioned information, we believe it necessary to describe the current state of the investment potential of Ukraine as EU candidate country, as well as its growth prospects.

Presenting main material. During our research of the investment potential of Ukraine, we have analyzed scientific works of both foreign and domestic scientists. In this regard, we would like to highlight a substantial contribution of Ukrainian scientists related to research of both the investment environment and investment potential of Ukraine. All of these researches, as well as their results, are based on the experience of European partners and scientists.

Foreign scientists, such as Gitman L.J. and John M.D., (Gitman L.J. and John M.D., 1997), William C. Sharpe (William C. Sharpe, 1998, p. 2-16), have studied nationwide factors which affect development of regional investment environment. For example, in his research related to the functionality of investment environment Blank I. A. (Blank I. A., 1995), distinguishes several types of factors of influence on three levels: macroeconomical, mesoeconomical and microeconomical. Scientist notes that many factors that are considered a part of the “investment environment” are not taken into consideration on the regional level. Those are political, legal, inflationary factors, etc.

Domestic scientists, such as Nechitailo U.P., structurize these factors on the basis of both domestic and foreign definitions of key categories of investment process, as well as research modern approaches for description of investment potential. They also define a connection between related definitions, such as “investment potential”, “investment resources”, “investment climate”, and “investment attractiveness” (Nechitailo U.P., 2010, p. 25-29).

Professor Shabliiy O. I. has carried out a complex analysis of the “investment potential” and grouped up all modern descriptions of this definition by three parameters: owner (host), property, relation (Shabliiy O. I., 1999, p. 104). In addition, a number of

domestic scientists dedicate their research to the investment potential of Ukraine in relation to other branches of the economy. For example, professors Lutsiv B. and Stechyshyn T. (Lutsiv B. L., Stechyshyn T. B., 2009, p. 67-77) research investment attractiveness of banking system; Kucheruk G. and Vovk O. (Kucheruk G.Yu., Vovk O.M., 2008, p. 6-7) conduct research in order to justify complex evaluation of investment potential of Ukrainian aircraft enterprises. Another trending line of research in Ukraine is investments in human capital as a prerequisite for economic modernization. The main topics of research are dynamics, structure and problems of investment in the social infrastructure of Ukraine. Scientists of M. V. Ptukha Institute of Demographics and Social Studies greatly contribute to this research. With Ella Libanova as its leader, the team consists of Panchyshyn T. V., Hvozdyk N. M., Novikova V. M., Kariahin Yu. O., Hvelesiani A. H. and others (Institute of Demographics and Social Studies of M. V. Ptukha, 2022).

Taking into account modern European trends, as well as domestic circumstances, we believe it necessary to go further with scientific research related to improving the investment potential of Ukraine during post-war reconstruction.

The methodological framework of this article includes theoretical definitions of financial science and scientific research of both domestic and foreign scientists. We have used the following methods of research writing: logical and historical methods for analysis of scientific approach used to define the meaning of investment potential; statistical, analysis, synthesis, grouping and generalization methods for analysis of volumes and structure of direct foreign investments in Ukrainian economy during 2015-2022, dynamics of these investments, their percentage in GDP. Another important aspect is the structure of direct investments in general, which can be divided into different categories: by type of economic activity, %; direct foreign investments of EU countries in 2022,

GDP % etc. Methods of induction, deduction and analogy were used to define ways to improve the investment climate of Ukraine while taking into account the best practices of the EU.

We have used the Constitution of Ukraine, the Customs Code of Ukraine, the laws of Ukraine, data from the Ministry of Economics of Ukraine, Ministry of Justice of Ukraine, as well as statistical data from the National Bank of Ukraine, Office for National Statistics of Ukraine and OECD as data sources for our research. Firstly, it is important to note that the government of Ukraine is interested in improving its investment potential. Thus, in collaboration with the government and the Ministry of Economics, the parliament of Ukraine has developed and adopted numerous laws for regulating investment activities in Ukraine. Examples of such laws are the law of Ukraine No.1560-XII from 18.09.1991 “Of investment activities” [3], the law of Ukraine No.1540a-XII from 10.09.1991 “Of protection of foreign investments in Ukraine” [4], the law of Ukraine No.93/96-BP from 19.03.1996 “Of modes of foreign investments” [5], the law of Ukraine No.№ 1116-IX from 17.12.2020 “Of state support of investment projects with great investments in Ukraine” [6].

This allows us to conclude that from the moment of the declaration of independence of Ukraine in 1991, the government has dedicated its effort to open the economy to foreign partners, foreign trade and international cooperation in the best way possible. In terms of economic development of independent Ukraine, however, there were numerous political, economic and social obstacles. These obstacles have adversely affected the investment climate of Ukraine. For this exact reason, there have been no great foreign investments.

We will now analyze volumes of direct foreign investments to domestic economy by using data from table 1.

Table 1

**Volumes of direct foreign investments to domestic economy
by 2015 – 2022 pp.**

Indicator	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022	2010 - 2022
Direct investments in Ukraine (except reinvestment of income) million dollars. USA	3 088	3 529	2 237	2 135	2 767	452	2 371	230	43 821
Instruments of participation in the capital	4 003	3 550	1 535	1 472	1 659	760	1 186	461	36 925
Debt instruments	- 915	- 21	702	663	1 108	- 308	1 185	- 231	6 896
Nominal GDP of Ukraine, million dollars USA	90 615	93 270	112 154	130 832	153 781	155 582	199 770	160 500	X
The share of foreign direct investment in nominal GDP, %	3,40%	3,78%	1,99%	1,63%	1,79%	0,29%	1,18%	0,14%	X

Source: compiled by the author based on data from the National Bank of Ukraine <https://bank.gov.ua/ua/statistic/sector-external#5>

Table 1 contains data related to direct foreign investments in the Ukrainian economy from year 2015 to year 2022. At first, we can see that with a value of 3-3,5 billion US dollars in 2015-2016 these investments were at their peak compared to all 7 years. The great majority of these investments came as capital participation instruments, while debt instruments have negative value.

Throughout 2017-2019, the total value of direct investments slightly dropped compared to 2015-2016. Total amount of investments was evaluated as 2,2-2,7 billion US dollars. During this

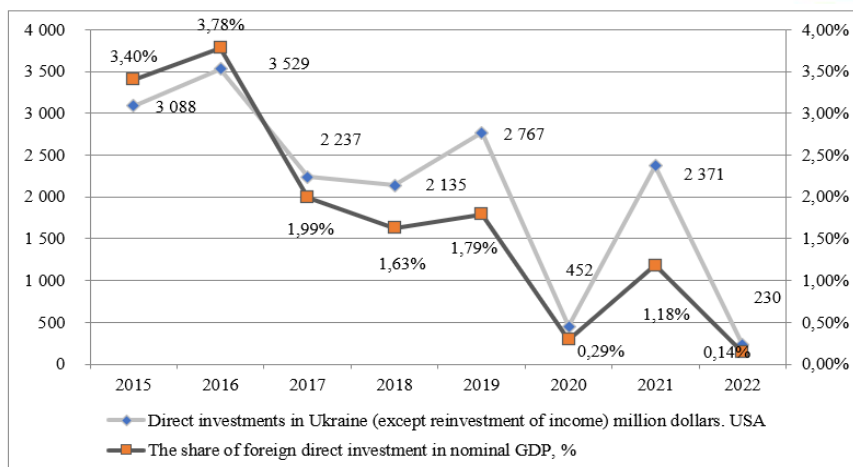

time, however, the structure of these direct investments has stabilized. 65% of them came as capital participation instruments, while the rest 30-35% came as debt instruments.

The COVID-crisis of 2019 has adversely affected volumes of direct foreign investments, leading to a noticeable reduction from 2,8 billion US dollars to 452 million US dollars in 2020. The situation with the spreading of COVID-19 has stabilized to a certain degree in 2021, allowing the world economy to gradually return to its previous levels. Foreign partners resumed their investment activities and began investing into Ukraine on a pre-crisis level. Total amount of these investments was 2,4 billion US dollars. An interesting observation is that the value of both capital participation instruments and debt instruments invested in the Ukrainian economy was equalized (50:50).

However, the escalation of conflict with Russia followed by a full-scale war against the independence and territorial integrity of Ukraine has negatively affected the economy and investment climate of Ukraine. This resulted in reduction of direct investments from 2,4 billions of US dollars to 230 million of US dollars with a negative value of debt instruments. Total amount of direct foreign investments from 2010 to 2022 is 43,8 billions of US dollars. 84% of these investments came as capital participation instruments.

It should also be noted that the domestic economy alongside with the enterprises are negatively affected by a lack of foreign investments. According to picture 1, the percentage of direct foreign investments in the current-price GDP of Ukraine is very low and has lowering dynamic. The percentage of investments in 2015-2016 was 3,4-3,7% of GDP and even then it tended to lowering. In 2019 this percentage lowered to 1,8%, and in 2022 it reached the value of 0,14%.

Fig. 1. Dynamics of the volume of direct investments in Ukraine and their share in GDP, %

Source: compiled by the author based on data from the National Bank of Ukraine <https://bank.gov.ua/ua/statistic/sector-external#5>

By analyzing the dynamic shown on picture 1, we can conclude that such low amounts of foreign investments is insufficient. The Ukrainian government and other state authorities strive to create an appropriate environment for good investment climate. These attempts are reflected in creation of a legal basis for protection of investors, establishing cooperation with European partners, rooting out corruption etc. For example, in 2021 the government has adopted National Strategy for Increasing Direct Foreign Investments. This strategy was created in cooperation with USAID as part of the Program for Improving the Competitiveness of the Ukrainian Economy [12]. The aforementioned Strategy for Increasing Direct Foreign Investments (hereinafter referred to as “Strategy”) consists of three plans: operation plan, legislation plan and communication plan.

The Strategy itself is aimed at improving separate branches of the economy, namely: transportation infrastructure; power supply; digital infrastructure; high-tech manufacturing; high-cost agriculture.

The aforementioned branches are considered the most productive and lucrative. The following types of economic activities receive the most direct investments: industry (mining industry and quarry mining; processing industry; metallurgy and manufacture of fabricated metal products); agriculture, forestry and fishery; wholesale and retail trade; automotive maintenance; financing activity and insurance.

We will now analyze the structure of direct investments in Ukrainian economy in 2021 by types of economic activity. Table 2 illustrates these data.

Table 2

The structure of direct investments in Ukraine: by types of economic activity, %

Branch of economy	2021 year	
	mln. dollars USA	%
Industry	4 039,50	55,18%
Mining and quarrying	1 730,25	23,64%
Processing industry:	1 867,70	25,52%
<i>including metallurgical production, production of finished metal products</i>	<i>1 013,80</i>	<i>54,28%</i>
Agriculture, forestry and fisheries	1 127,80	15,41%
Wholesale and retail trade; vehicle repair	656,70	8,97%
Financial and insurance activities	644,60	8,81%
Total direct investment¹	7 320,00	100,00%

Source: compiled by the author based on data from the National Bank of Ukraine <https://bank.gov.ua/ua/statistic/sector-external#5>

According to this table, we can conclude that direct investments in the Ukrainian economy have the following structure by types of economic activity: 55% of these investments go into

¹ Data on the reinvestment of income for 2021 was clarified after receiving the final data of the annual financial statements of enterprises.

industry. Specifically, 23% are invested in mining industry and the rest 25% — in processing industry. On its own, processing industry is based on metallurgy and manufacture of fabricated metal products. 15,41% go into agriculture, forestry and fishery; wholesale and retail trade combined with automotive maintenance receive 8,97%, while 8,81% go into financing activity and insurance.

Among the chief investing countries are: Cyprus with 31,7% of total investments; the Netherlands with 21,6% of total investments; Switzerland with 5,8% of total investments; Great Britain with 4,6% of total investments; Germany with 4,6 % of total investments; Austria with 3% of total investments; Luxembourg with 2,4% of total investments and France with 2% of total investments. In order to better display the Ukrainian investment potential, the government of Ukraine in cooperation with the President of Ukraine and European partners has created the investment platform called “Advantage Ukraine”. This platform was first presented at the stock market of New York in 2022. Today this platform is actively in use and functions as a hub for both domestic and foreign investors.

There is also a list of investment-worthy branches of economy available on the Advantage Ukraine platform. The following branches from this list have pre-calculated investment potential [15]:

1. military-industrial complex with an investment potential of 43 billion US dollars and more than 10 projects for investment.
2. metallurgy and metal processing with an investment potential of 26 billion US dollars and more than 20 projects for investment.
3. agro-industrial complex with an investment potential of 34 billion US dollars and more than 300 projects for investment.
4. power supply with an investment potential of 177 billion US dollars and more than 50 projects for investment.
5. pharmacology with an investment potential of 19 billion US dollars and more than 30 projects for investment.
6. natural resources with an investment potential of 5,6 billion US dollars and more than 10 projects for investment.
7. logistics and infrastructure with an investment

potential of 123 billion US dollars and more than 30 projects for investment.

8. furniture and wood processing with an investment potential of 5 billion US dollars and more than

40 projects for investment.

9. innovative technologies with an investment potential of 11 billion US dollars and more than 2000 startup projects for investment.

10. industrial manufacturing with an investment potential of 16 billion US dollars and more than 20 projects for investment.

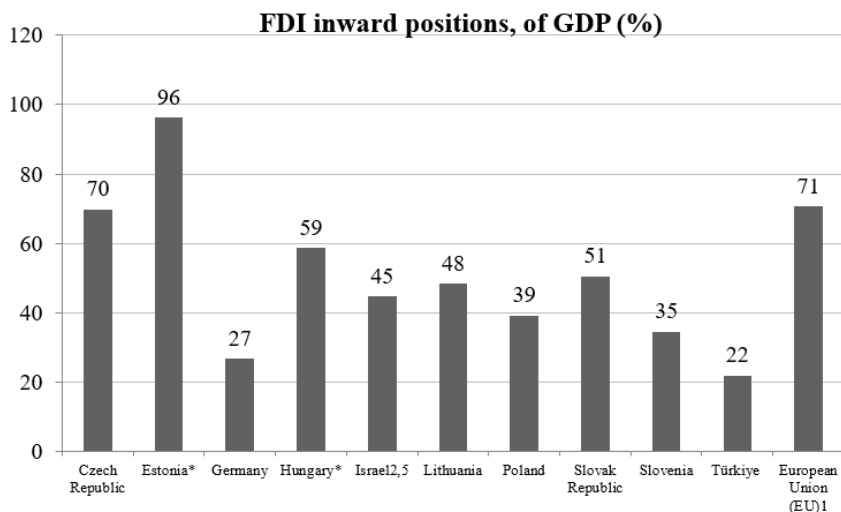
To further motivate strategic foreign investors, new industrial estates have been created to improve investment attractiveness of Ukraine. As of 2023, there is 61 industrial estate in Ukraine. Examples of such industrial estates are The First Ukrainian Industrial Estate, Vinnytsia industrial estate, **INNOVATION FORPOST**, **Eco-smart industrial estate “HALIT”, BIONIC Hill and others.** Running an enterprise or investing into industrial estates confers a number of advantages, for instance: *exemption from VAT from all operations related to the import of new equipment to customs territory of Ukraine; exemption from income tax for the duration of 10 years; according a right to the local government authorities to establish a favorable tax rate for immovables and land.* According to the Customs Code of Ukraine, new equipment is exempt from customs duty if it is explicitly imported for personal use of industrial estate users in the branch of processing industry or for scientific research within the industrial estate (without rights related to leasing).

Another effective way of encouraging investments in the domestic economy is public private partnership. In our opinion, there are many important branches in domestic economy, which require additional investments, primarily education and health care. The aforementioned type of cooperation can increase human capital investments. We believe it to be one of the most important instruments among the existing ones.

In our article, we have analyzed the dynamics of investments in the domestic economy from 2015 through 2022. We believe total

amount of investments to be lacking since their value has never exceeded 3% of GDP. Contrary to the Ukrainian economy, the amount of direct foreign investments is much higher in EU countries. For example, in 2022 this amount was 27% of GDP in Germany, 48% of GDP in Lithuania, 39% of GDP in Poland, 35% of GDP in Slovenia, 22% of GDP in Turkey, with a total of 71% of GDP in the EU. These values are illustrated on picture 2. The aforementioned values of direct foreign investments into EU countries can be considered a standard of comparison for Ukraine.

Fig. 2. Foreign direct investment to the countries of the European Union in 2022, % of GDP

Source: compiled by the author based on resource: <https://www.oecd.org/investment/statistics.htm>

Having analyzed European investment practices, we would like to highlight scientific research of domestic scientist of the Alfred Nobel University of Dnipropetrovsk Anatoliy Zadoia (Zadoia A.O., 2018, p. 73-79). A. Zadoia explains that the volume of direct foreign

investments in EU countries closely correlates with economic growth, mainly with GDP per capita. According to the scientist, the correlation coefficient between these two values equals 0,78. This allows for confirming a very strong connection between each individual country's level of development and activities of foreign investors.

Conclusions.

By analyzing the results of our research related to the current state and future prospects of the investment potential of Ukraine, we can establish that the domestic economy currently undergoes many difficulties caused by Russia's military aggression. In the future, Ukraine will have to face other difficult stages, from post-war reconstruction to political and social reforms. Starting from 2019, the Ukrainian government has begun actively launching platforms to attract foreign investors. A good example is the active platform "Advantage Ukraine". In addition, numerous modern industrial estates with favorable tax treatment are being created.

It is also necessary to highlight the active support of the Polish government related to the development of the investment potential of Ukraine through close economic cooperation. Several bilateral agreements have been signed between Poland and Ukraine as a result of the aforementioned cooperation. Those agreements are: Mutual declaration signed between the Polish Ministry of Funds and Regional Politics and the Ukrainian Ministry of Community and Territorial Development; Mutual declaration signed between the Polish Ministry of Internal Affairs and Ukrainian Ministry of Internal Affairs related to improvement of cooperation between border police; Memorandum on cooperation between the Polish Ministry of Energy and Ukrainian Ministry of Energy related to improvement of cooperation in the energy branch; Memorandum on creation of the Polish-Ukrainian commission for cooperation between Polish-Ukrainian enterprises.

Our research proves that Ukraine strives for improvement of its investment potential. The main driving force behind the success of such endeavor is the will for quality changes, positive results obtained from economic, cultural and diplomatic relationships with partner countries, as well as efforts of talented youth and students. With great support coming from both the USA and EU, Ukraine will continue to defend its independence and territorial integrity while protecting European democratic principles.

References:

1. Blank, I. A. (1995). Investicionnyj menedzhment [Investment management]. Kyiv. K. : Nika-center, 1999. - 528 p.
2. Zadoia A.O. Mizhnarodni reitynhy ta priami inozemni investytsii. Naukovyi zbirnyk «Akademichniy ohliad» [Scientific collection "Academic review"]. 2018 № 1 (48). S. 73-79. [in Ukrainian].
3. Zakon Ukrainy «Pro investytsiinu diialnist» № 1560-XII vid 18.09.1991. Elektronnyi resurs. Rezhym dostupu: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1560-12> (dostup: 02.08.2023).
4. Zakon Ukrainy «Pro zakhyst inozemnykh investytsii v Ukraini» № 1540a-XII vid 10.09.1991. Elektronnyi resurs. Rezhym dostupu: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1540%D0%B0-12#Text> (dostup: 02.08.2023).
5. Zakon Ukrainy «Pro rezhym inozemnoho investuvannia» № 93/96-VR vid 19.03.1996. Elektronnyi resurs. Rezhym dostupu: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/93/96-%D0%B2%D1%80#Text> (dostup: 02.08.2023).
6. Zakon Ukrainy «Pro derzhavnu pidtrymku investytsiinykh proektiv iz znachnymy investytsiiamy v Ukraini» № 1116-IX vid 17.12.2020. Elektronnyi resurs. Rezhym dostupu: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/1116-20> (dostup: 02.08.2023).
7. Kucheruk H. Yu., Vovk O. M. Ekonomichne obgruntuvannia kompleksnoi otsinky investytsiinoho potentsialu aviapidpriemstva. Ekonomika. Finansy. Pravo. [Economy. Finances. Right]. 2008. № 5. S. 6-7 [in Ukrainian].

8. Konstytutsiia Ukrainy (1996) № 254k/96-VR. Elektronnyi resurs. Rezhym dostupu: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80> (dostep: 01.08.2023 p.) [in Ukrainian].

9. Lutsiv B. L., Stechyshyn T. B. Investytsiinyi potentsial bankivskoi systemy Ukrainy. Finansy Ukrainy [Finances of Ukraine]. 2009. № 9. S. 67-77 [in Ukrainian].

10. McConnell, Campbell R. [2009] Economics: principles, problems, and policies / Campbell R. McConnell, Stanley L. Brue, Sean M. Flynn. — 18th ed. 917 p. https://library.nlu.edu.ua/POLN_TEXT/SENMK/economics_mcconnell.pdf (dostep: 01.08.2023).

11. Nechytailo U.P. Analiz suchasnykh pidkhodiv do vyznachennia investytsiinoho potentsialu rehionu // Naukovo-praktychnyi zhurnal. «Investytsii: praktyka ta dosvid» [Scientific and practical magazine "Investments: practice and experience"]. – 2010. - №15. - S.25-29 [in Ukrainian].

12. Natsionalna Stratehiia zbilshennia priamykh inozemnykh investytsii v Ukrainu. Elektronnyi resurs. Rezhym dostupu: <https://ukraineinvest.gov.ua/fdi-strategy/> (dostep: 04.08.2023).

13. Ofitsiinyi veb-sait Instytutu demohrafii ta sotsialnykh doslidzhen imeni M.V. Ptukhy. Elektronnyi resurs. Rezhym dostupu: <https://idss.org.ua/public> (dostep: 01.08.2023).

14. Ofitsiinyi veb-sait Natsionalnoho Banku Ukrainy. Elektronnyi resurs. Rezhym dostupu: <https://bank.gov.ua/ua/statistic/sector-external#5> (dostep: 02.08.2023).

15. Ofitsiinyi veb-sait investytsiinoi platformy Advantage Ukraine. Elektronnyi resurs. Rezhym dostupu: <https://advantageukraine.com/ua/> (dostep: 04.08.2023).

16. Ofitsiinyi veb-sait Orhanizatsii ekonomichnoho spivrobitnytstva ta rozvytku. Elektronnyi resurs. Rezhym dostupu: <https://www.oecd.org/investment/statistics.htm> (dostep: 04.08.2023).

17. Shablii O.I. Novi pidkhody do katehorii «rekreatsiinyi potentsial» / Shablii O.I., Shablii Z.O // Problemy rehionalnoi polityky: Zb. nauk. Prats. [Problems of regional policy: Collection of scientific papers] – Lviv: Instytut rehionalnykh doslidzhen, 1999. - 510 s. [in Ukrainian].

18. William C. Sharpe [1998] Investments Jeffrey W. Bailey, Gordon J. Alexander. Prentice Hall; 6th edition. 962 p. https://books.google.com.ua/books/about/Investments.html?id=8D2tQgAACAAJ&redir_esc (dostup: 01.08.2023).

ODDÍL 10. NÁRODNÍ BEZPEČNOST

§10.1 УКРАЇНА ЗА КРОК ДО ЗАБОРОНИ УПЦ МП
(Романенко Є.О., Збройні Сили України, Жукова І.В.,
Видавнича група «Наукові перспективи»)

Вступ. В Україні йде війна, в якій українська нація веде небачену у 21-му сторіччі битву за своє існування. Російське вторгнення в Україну розпочате 24 лютого 2022 року є продовженням російсько-української війни, яку розв'язала Росія ще у 2014 року, участь у якій РФ намагалася заперечувати. Починаючи повномасштабну війну проти України, Росія сподівалася на швидку перемогу. Однак плани Кремля перекреслив опір українських воїнів, тож "Київ за 3 дні" перетворюється у затяжну для ворога війну. Втрати окупанта на війні проти України за цей час можуть бути значно більшими, ніж в офіційній статистиці.[1]

Питання національної безпеки на даний момент є особливо важливим для України. Очевидно, що будь-які структури, які здійснюють антиукраїнську діяльність, повинні припинити свою діяльність на території України. Проблема діяльності РПЦ та її церковних структур (установ) в Україні стала особливо актуальною з 24 лютого 2022 року, тобто повномасштабного вторгнення російських військ до України. Але агресія російської федерації проти нашої держави почалася ще 20 лютого 2014 року, а на законодавчому рівні РФ була визнана державою-агресором рішенням Верховної Ради України ще у січні 2015 року. В той час, коли російські ракети атакують українські мирні міста, а наші воїни та цивільні люди віддають свої життя, РПЦ через свої структури та окремих осіб на території України поширюють ідеологію «руського міра»,

виправдовують агресію росії проти України та смерть мирного населення, використовують свій статус для антиукраїнської підривної діяльності та розколу серед православного населення України.

Російська православна церква у тісній співпраці з державною владою сприяла формуванню та поширенню ідеології «руського міра», за допомогою якої держава-агресор намагається виправдати ганебний напад на Україну. Російська православна церква виявила себе як організація, яка ідеологічно обґрунтовує, виправдовує та підтримує засобами пропаганди злочини російської федерації проти України. Ієрархи РПЦ неодноразово публічно підтримували збройну агресію російської федерації проти України, геноцид Українського народу та депортацію українців.

Виклад основного матеріалу. В той час, коли російські ракети атакують українські мирні міста, а наші воїни та цивільні люди віддають свої життя, РПЦ через свої структури та окремих осіб на території України поширюють ідеологію «руського міра», виправдовують агресію росії проти України та смерть мирного населення, використовують свій статус для антиукраїнської підривної діяльності та розколу серед православного населення України. За таких обставин, діяльність РПЦ має не релігійний, а політичний характер, що і послужило підставою запровадження персональних санкцій проти керівництва РПЦ.[2]

Верховна Рада України Постановою № 2288-IX від 31.05.2022р. «Про схвалення пропозицій щодо застосування персональних спеціальних економічних та інших обмежувальних заходів (санкцій) до представників Російської православної церкви» схвалила та внесла на розгляд Ради національної безпеки і оборони України пропозиції щодо застосування до представників Російської православної церкви, зокрема й до 16-го Патріарха московського і всієї Русі Кирила (Гундяєва

Володимира Михайловича), низки персональних спеціальних економічних та інших обмежувальних заходів (санкцій). Верховна Рада констатувала, що ієрархи РПЦ «неодноразово публічно підтримували збройну агресію Російської Федерації проти України, геноцид Українського народу та депортацію українців». І наголосила, що в росії вище керівництво релігійних організацій (об'єднань) «перебуває в тісній взаємодії з органами державної влади та спецслужбами, зокрема Федеральною службою безпеки Російської Федерації, фактично незаконно виконуючи функції державних службовців у релігії та реалізуючи державну політику Російської Федерації через наявні у них засоби влади і впливу».[3]

Переважна більшість українців ідентифікують себе з православ'ям. За даними опитування Київського міжнародного інституту соціології (КМІС) проведеного в ерпні 2022 року, таку відповідь на питання щодо релігійної самоідентифікації надали 75% респондентів.[4]

З-поміж них 54% опитаних вважають себе вірянами Православної церкви України (ПЦУ) і лише 4% — Української православної церкви Московського патріархату (УПЦ МП). Ще 14% обрали неконкретизований патріархат. Дослідження КМІС свідчить про те, що за рік частка вірян ПЦУ зросла на 12% — із 42% у червні минулого року до 54% у липні поточного. Осіб, які ідентифікують себе з УПЦ МП, навпаки, стало на 14% менше — з 18% до 4% за звітний період. Проти минулого року зросла й частка атеїстів в Україні — із 7 до 10%.

У регіональному вимірі понад 50% опитаних ідентифікують себе з ПЦУ в західних, центральних і південних областях України, 42% — на Сході. Частка вірян, які зараховують себе до УПЦ МП, у регіонах коливається від 3% до 6% (найменше на Заході, найбільше на Сході).

У лінгвостінічному вимірі в усіх категоріях найбільше опитаних відносять себе до ПЦУ. Найвищу частку підтримки

УПЦ МП зафіксовано серед російськомовних росіян, однак вона складає лише 15%, тоді як 36% російськомовних росіян ідентифікують себе з ПЦУ. Хоча УПЦ МП зберігає фактичний контроль над більшістю парафій, водночас у свідомості українців вона зазнала значних репутаційних втрат (зрозуміло, через асоціації з російським агресором). Навіть нещодавні рішення, спрямовані на зменшення асоціації з росією, принаймні зараз не допомагають УПЦ МП повернути хоча б частину попередньої прихильності. І, найімовірніше, без радикальних (у сприйнятті населення) рішень щодо «українізації».[4] Натомість станом на сьогодні діяльність Російської православної церкви на території України не заборонена на законодавчому рівні, а окремі релігійні організації в Україні зберігають канонічне підпорядкування РПЦ.

Президент України своїм Указом №392/2020 затвердив рішення Ради національної безпеки і оборони України від 14 вересня 2020 року «Про Стратегію національної безпеки України». У документі серед поточних та прогнозованих загроз національній безпеці та національним інтересам України названо деструктивну пропаганду як ззовні, так і всередині України, яка «використовуючи суспільні протиріччя, розпалює ворожнечу, провокує конфлікти, підриває суспільну єдність». Констатовано, що джерелом загроз для «незалежності України, її суверенітету і демократії залишається недостатня ефективність державних органів, що ускладнює вироблення і реалізацію ефективної політики». [5]

Рада національної безпеки і оборони України прийняла Рішення від 01 грудня 2022 року «Про окремі аспекти діяльності релігійних організацій в Україні і застосування персональних спеціальних економічних та інших обмежувальних заходів (санкцій)», яке було введено в дію Указом Президента України

від 01 грудня 2022 року № 820, схвалена на засіданні Кабінету Міністрів України 09 грудня 2022 року (протокол № 158). Зазначене рішення Ради національної безпеки і оборони України прийнято за результатами розгляду діяльності релігійних організацій на території України в умовах військової агресії Російської Федерації проти України, з метою забезпечення духовної незалежності, недопущення розколу в суспільстві за релігійною ознакою, сприяння консолідації українського суспільства та захисту національних інтересів.

23 листопада 2022 року у Верховній Раді було зареєстровано за №8221 проект Закону про забезпечення зміцнення національної безпеки у сфері свободи совісті та діяльності релігійних організацій поданий народними депутатами України Княжицьким М.Л., Павленком Р.М. та іншими народними депутатами України.[2]

Як зазначено у Пояснювальній записці, метою законопроекту є визначення особливостей діяльності іноземних релігійних організацій на території України для запобігання загрозам національній безпеці України та забезпечення порядку, зокрема шляхом заборони діяльності окремих релігійних організацій, а також встановлення особливостей найменування православних релігійних організацій з урахуванням Патріаршого та Синодального Томосу, наданого Православній Церкві України та Українській державі. Відповідно до Томосу, в Україні постає автокефальна Православна Церква. Відповідно до рішення Об'єднаного Собору 15 грудня 2018 року, вона отримала назву Українська Православна Церква (Православна Церква України).

Відповідно до наданого Патріаршого та Синодального Томосу, ця Церква – усі православні митрополії, архієпископії, єпископії, монастирі, парафії та всі церковні установи - має статус автокефальної, є частиною Вселенського Православ'я і занесена до Диптиху Православних Автокефальних Церков і

проголошена в межах міжнародно визнаних державних кордонів України.

Це питання потребує також уваги на законодавчому рівні та має поставити край спекуляціям в українському православ'ю та використанню церкви для пропагандистської роботи ворога і поширення ідеології «руського міра».

Для досягнення цієї мети пропонується встановити основні критерії заборони діяльності окремих релігійних організацій, правові наслідки заборони діяльності іноземних релігійних організацій, а також передбачити правила найменування релігійних організацій з урахуванням Патріаршого та Синодального Томосу, наданого Українській Православній Церкві (Православній Церкві України) та Українській державі.

Законопроект передбачає наступні положення:

- встановлюється заборона діяльності на території України Російської православної церкви, релігійних організацій (об'єднань), які безпосередньо або як складові частини іншої релігійної організації (об'єднання) входять до структури (є частиною) Російської православної церкви, а також релігійних центрів (управління), які входять до складу чи визнають (декларують) у будь-якій формі підлеглість у канонічних, організаційних, інших питаннях Російській православній церкві;

- передбачається, що всі правочини, пов'язані з використанням майна (оренди, найму, лізингу тощо), строк дії яких не закінчився, укладені резидентами України з відповідною забороненою іноземною релігійною організацією, а також з юридичними особами, власником, учасником, акціонером яких вона є, припиняються достроково;

- встановлюються особливості найменування релігійних організацій, зокрема можливість релігійної організації використовувати у своїй назві (як повній, так і скороченій) слово «православний» або «православна» у відповідних

відмінках виключно у випадку, якщо ця релігійна організація у канонічних та організаційних питаннях підлегла Православній Церкві України.[]

Комітет Верховної Ради України з питань гуманітарної та інформаційної політики на своєму засіданні 09 грудня 2022 року (Протокол № 105) розглянув проєкт Закону про забезпечення зміцнення національної безпеки у сфері свободи совісті та діяльності релігійних організацій (реєстр. № 8221 від 23.11.2022р.). Комітет отримав низку експертних висновків від центральних органів виконавчої влади, наукових установ, громадських організацій та окремих експертів у сфері свободи совісті та діяльності релігійних організацій. Підтримуючи основні положення законопроекту, до нього також було висловлено зауваження та пропозиції. Головне науково-експертне управління Апарату Верховної Ради України теж висловлює окремі застереження. Всі вони будуть опрацьовані під час підготовки законопроекту до розгляду у другому читанні. Комітет підтримує ідею зазначеного законопроекту і за результатами обговорення рекомендує Верховній Раді України проєкт Закону про забезпечення зміцнення національної безпеки у сфері свободи совісті та діяльності релігійних організацій (реєстр. № 8221), включити до порядку денного сесії Верховної Ради України та за результатами розгляду у першому читанні прийняти за основу.

5 грудня 2022 у Верховній Раді було зареєстровано за №8262 проєкту Закону про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо удосконалення правового регулювання діяльності релігійних організацій поданий народними депутатами України Констанкевич І.М., Потураєвим М.Р. та іншими народними депутатами України.[6]

Як зазначено у Пояснювальній записці, метою законопроекту є удосконалення правового регулювання діяльності релігійних організацій в Україні, зокрема у разі зміни їхньої підлеглості.

Проектом передбачається внесення взаємоузгоджених змін до законів України «Про свободу совісті та релігійні організації», «Про державну реєстрацію юридичних осіб, фізичних осіб - підприємців та громадських формувань» та «Про оренду державного та комунального майна».

Зокрема, пропонується встановити, що:

- рішення про зміну підлеглості та внесення відповідних змін або доповнень до статуту ухвалюється не менш як двома третинами присутніх членів загальних зборів релігійної громади;

- держава визнає право релігійного управління на його підлеглість у канонічних та організаційних питаннях будь-яким діючим в Україні та за її межами релігійним центрам, крім іноземних релігійних організацій, діяльність яких заборонена на території України відповідно до закону, і вільну зміну цієї підлеглості шляхом внесення відповідних змін до статуту (положення) релігійного управління. Рішення про зміну підлеглості та внесення відповідних змін або доповнень до статуту ухвалюється загальними зборами органу управління релігійного центру (управління);

- держава визнає право монастирів, релігійних братств, місіонерських товариств (місій) на їх підлеглість у канонічних та організаційних питаннях будь-яким діючим в Україні та за її межами релігійним центрам (управлінням), крім іноземних релігійних організацій, діяльність яких заборонена на території України відповідно до закону, і вільну зміну цієї підлеглості шляхом внесення відповідних змін до статуту (положення) монастирів, релігійних братств, місіонерських товариств (місій). Рішення про зміну підлеглості та внесення відповідних змін або доповнень до статуту ухвалюється загальними зборами органу управління монастиря, релігійного братства, місіонерського товариства (місії);

- для реєстрації статуту (положення) релігійної громади громадяни в кількості не менше десяти чоловік, які утворили її

і досягли 18-річного віку, подають заяву та статут (положення) у трьох примірниках на реєстрацію до обласної, Київської та Севастопольської міських державних адміністрацій, а в Автономній Республіці Крим - до Ради міністрів Автономної Республіки Крим. До статуту (положення) релігійної громади на підтвердження відомостей, викладених у ньому, додатково подається належним чином засвідчена копія рішення (витягу) про утворення релігійної громади, її найменування, затвердження статуту, обрання керівних (виконавчих) органів - протокол загальних зборів віруючих громадян або установчого релігійного з'їзду, конференції тощо. Зазначене рішення приймається у порядку, передбаченому статутом (положенням) релігійної громади, та оформлюється згідно з внутрішніми настановами цієї релігійної громади;

- до статуту релігійної організації у новій редакції додатково подаються належним чином засвідчена копія рішення (витягу) уповноваженого органу релігійної організації про внесення змін до статуту (положення);

- вимога обов'язкового нотаріального засвідчення справжності підпису не поширюється на державну реєстрацію змін до відомостей про релігійну організацію;

- дозволяється передача державного або комунального майна в безоплатне користування або позичку релігійній організації. При цьому встановлюється заборона передавати державне або комунальне майно в оренду, безоплатне користування або позичку релігійній організації, яка безпосередньо або як складова частина іншої релігійної організації (об'єднання) входить до структури (є частиною) релігійної організації (об'єднання), керівний центр (управління) якої знаходиться за межами України в державі, яка законом визнана такою, що здійснила військову агресію проти України та/або тимчасово окупувала частину території України.[6]

Комітет погоджується, що встановлений порядок прийняття рішень релігійною громадою щодо зміни підлеглості залишався вкрай ускладненим і суперечливим. Крім того, синхронні зміни не були внесені до Закону України «Про свободу совісті та релігійні організації» у частині унормування права релігійних управлінь, монастирів, релігійних братств, місіонерських товариств (місій) на зміну їхньої підлеглості. Надмірно бюрократичною залишилася й процедура реєстрації змін у статутах (положеннях) релігійних організацій, зумовлена зміною їхньої підлеглості. Усі означені недоліки та прогалини зумовили необхідність підготовки пропонованого законопроекту, покликаного суттєво оптимізувати правове регулювання діяльності релігійних організацій в Україні.

Комітет з питань гуманітарної та інформаційної політики підтримує законопроект реєстр. № 8262 і готовий доопрацювати його з урахуванням зауважень та пропозицій, висловлених, зокрема, в експертних висновках центральних органів виконавчої влади, наукових установ, громадських організацій та окремих експертів у сфері свободи совісті та діяльності релігійних організацій та рекомендує Верховній Раді України проєкт Закону про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо удосконалення правового регулювання діяльності релігійних організацій (реєстр. № 8262), включити до порядку денного сесії Верховної Ради України та за результатами розгляду у першому читанні прийняти за основу.

19 січня 2023 року у Верховній Раді було зареєстровано за №8371 проєкт Закону про внесення змін до деяких законів України щодо діяльності в Україні релігійних організацій поданий Кабінетом Міністрів України.[7]

Як зазначено у Пояснювальній записці, метою законопроекту є унеможливлення діяльності в Україні релігійних організацій, керівний центр (управління) яких знаходиться за межами України в державі, яка здійснює збройну агресію проти України.

Для досягнення цієї мети пропонується внести зміни до законів України «Про свободу совісті та релігійні організації», «Про державну реєстрацію юридичних осіб, фізичних осіб – підприємців та громадських формувань», передбачивши положення щодо унеможливлення діяльності в Україні релігійних організацій, керівний центр (управління) яких знаходиться за межами України в державі, яка здійснює збройну агресію проти України. Змінами передбачено покладання на центральний орган виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері релігії (Державна служба України з етнополітики та свободи совісті), додаткових повноважень у частині:

- забезпечення проведення державної політики щодо релігій і церкви шляхом проведення релігієзнавчої експертизи діяльності релігійних організацій стосовно виявлення підлеглості у канонічних та організаційних питаннях із центрами впливу релігійної організації (об'єднання), керівний центр (управління) якої знаходиться за межами України в державі, що здійснює збройну агресію проти України;

- видання приписів щодо усунення порушень, виявлених за результатами проведення релігієзнавчої експертизи, у місячний строк з дня видання такого припису;

- звернення до суду з позовом щодо припинення діяльності релігійної організації у разі невиконання нею приписів щодо усунення порушень, виявлених за результатами проведення релігієзнавчої експертизи.[ ]

Комітет Верховної Ради України з питань гуманітарної та інформаційної політики на своєму засіданні 17 лютого 2023 року (Протокол № 109) розглянув проект Закону про внесення змін до деяких законів України щодо діяльності в Україні релігійних організацій (реєстр. № 8371 від 19.01.2023р.), поданий Кабінетом Міністрів України.

Комітет визнає що станом на сьогодні діяльність російської православної церкви на території України не заборонена на

законодавчому рівні, а окремі релігійні організації в Україні зберігають канонічне підпорядкування РПЦ. Діяльність релігійних організацій (об'єднань), які входять до структури (є частиною) релігійної організації (об'єднання), керівний центр (управління) якої знаходиться за межами України в державі, яка законом визнана такою, що здійснила військову агресію проти України та/або тимчасово окупувала частину території України, прямо пов'язана з загрозою українській державності, а отже постає потреба у захисті фундаментальних національних цінностей, задекларованих Конституцією України та визначених законодавством України, – незалежності, територіальної цілісності і суверенітету. Така діяльність вимагає постійної уваги з боку державних органів.

Спеціальним законом, який регулює правовідносини, пов'язані із свободою совісті і діяльністю релігійних організацій, є Закон України «Про свободу совісті та релігійні організації». Він не передбачає заборони діяльності релігійної організації. Натомість статтю 16 визначено, що діяльність релігійної організації може бути припинено у зв'язку з її реорганізацією (поділом, злиттям, приєднанням) або ліквідацією. Реорганізація або ліквідація релігійної організації здійснюється відповідно до її власних настанов.

Також її діяльність може бути припинена за рішенням суду у разі порушення релігійною організацією, що є юридичною особою, положень цього Закону України «Про свободу совісті та релігійні організації» та інших законодавчих актів України. У судовому порядку діяльність релігійної організації припиняється лише у випадках, встановлених частиною четвертою статті 16, зокрема у разі вчинення релігійною організацією дій, недопустимість яких передбачена статтями 3, 5 і 17 Закону України «Про свободу совісті та релігійні організації», а також засудження її уповноважених осіб за вчинення кримінального правопорушення проти основ

національної безпеки України, передбаченого статтею 111¹ Кримінального кодексу України.

Комітет підтримує законодавчу ініціативу Кабінету Міністрів України, і погоджується, що реалізація законопроекту реєстр. № 8371 створить правові підстави для унеможливлення діяльності в Україні релігійних організацій, керівний центр (управління) яких знаходиться за межами України в державі, яка здійснює збройну агресію проти України, та сприятиме здійсненню державними органами повноважень в інтересах охорони громадського порядку, здоров'я та моральності населення, захисту прав і свобод інших людей та ухвалив рішення рекомендувати Верховній Раді України проєкт Закону про внесення змін до деяких законів України щодо діяльності в Україні релігійних організацій (реєстр. № 8371), поданий Кабінетом Міністрів України, включити до порядку денного дев'ятої сесії Верховної Ради України та за результатами розгляду у першому читанні прийняти за основу з подальшим його доопрацюванням відповідно до частини першої статті 116 Регламенту Верховної Ради України.[7]

З 2019 року, після отримання томосу про автокефалію Православної церкви України (ПЦУ), відмовилися від УПЦ МП і перейшли до ПЦУ 1500 громад (13%).

В Україні 3 800 земельних ділянок і 2 876 будівель користується юридична особа, якої фактично немає — Українська православна церква московського патріархату (УПЦ МП). Практично це храми, де проводять службу російською мовою, з російськими наративами та з благословення московського патріарха кіріла, що підтримує агресію рф.

Останнім часом місцеві органи влади відмовляють храмам московського патріархату в подовженні оренди цих об'єктів. За даними опитування Центру Разумкова в травні 2023 року, 60% українців підтримують таке рішення. Найгучнішим випадком позбавлення московської церкви нерухомого майна став

скандал із виселенням представників УПЦ МП із Києво-Печерської лаври. Проте це неможливо зробити одним кроком. УПЦ МП не зареєстровано як юридичну особу, натомість її представляють понад 10 тис. окремих церковних підрозділів — єпархій і парафій. З кожною з них потрібно розв'язувати питання в суді.

Порівняно легко можна повернути громаді майно державної та комунальної власності. Але з-поміж цих ділянок і будівель багато таких, що належать приватним власникам. Наприклад, у Києві налічується 1,5 га земельних ділянок у користуванні УПЦ МП. З них 99% — у приватній власності.[8]

Від осені 2022 року СБУ провела контррозвідувальні заходи в релігійних спорудах, на територіях монастирів та єпархій Української православної церкви по всій країні. У ході перевірок було виявлено проросійську літературу, документи, які підтверджують наявність російського громадянства у керівництва низки єпархій. Також виявлені факти, коли священнослужителі торгували вогнепальною зброєю та поширювали дитячу порнографію.[9]

З початку повномасштабної війни за матеріалами СБУ розпочато 68 кримінальних проваджень щодо представників УПЦ МП.

Було припинено громадянство України 19 представників УПЦ МП із російськими паспортами, які поширювали прокремлівські наративи про війну в Україні. Серед них - митрополити з Київської, Дніпропетровської та Одеської областей, а також з тимчасово окупованого Криму.

Митрополит УПЦ МП Йонафан з Вінницької області отримав 5 років в'язниці. Він поширював серед вірян листівки з пропагандою, у яких закликав до зміни державних кордонів України, а на одному з сайтів РПЦ розміщував публікації, де підтримував окупантів та їхні воєнні злочини.

Найбільш гучною справою стало затримання колишнього намісника Києво-Печерської Лаври, митрополита УПЦ МП Павла. Йому висунули підозру в розпалюванні міжрелігійної ворожнечі та виправданні збройної агресії РФ. У серпні 2023 він вийшов із СІЗО під заставу в 33 млн грн. Митрополит носить електронний браслет і не має залишати село Вороньків Бориспільського району Київської області без повідомлення про це слідчого.

УПЦ МП протягом багатьох років безоплатно користувалася майном Національного заповідника "Києво-Печерська лавра". 29 березня 2023 заповідник розірвав договір про оренду зі Свято-Успенською Києво-Печерською Лаврою на підставі припинення строку дії документа та виявлених порушень у користуванні держмайном.

Після цього представники Московського патріархату мали залишити територію Лаври, але спочатку відмовилися виїжджати з приміщень. Ченці та віряни УПЦ МП всіляко перешкоджали роботі комісії Мінкульту, яка мала інвентаризувати майно на території Лаври.

Представники церкви також намагалися оскаржити рішення влади у судовому позові. Проте судді його відхилили. До того ж суд зобов'язав УПЦ МП повернути майно Нижньої лаври заповіднику.

Станом на вересень 2023 під контроль держави було повернуло 13 об'єктів із близько 40 повноцінних споруд, якими користувався монастир.

Хоча офіційної заборони УПЦ МП ще не ухвалено, місцеві громади все активніше забороняють діяльність проросійських церков та позбавляють їх права користуватися земельними ділянками. Церкви Московського патріархату вже під заборону в Хмельницькій, Львівській, Волинській, Тернопільській, Рівненській, Вінницькій, Житомирській, Закарпатській областях.

В Чернівцях та Сумах УПЦ МП позбавили права користування земельними ділянками у громадах.

В червні 2023 УПЦ МП заборонили на території Київщини рішенням облради, а в липні за подібне рішення проголосувала Запорізька міська рада.[9]

Дискусії про спеціальний закон для обмеження діяльності в Україні церков, які керуються з росії, тривали з повномасштабного вторгнення 24 лютого 2022 року. У грудні минулого року в боротьбу за "духовну незалежність" включився президент Володимир Зеленський, який разом з СБУ запустив процес переслідування представників "руського мира" в УПЦ.

На фоні спроб вигнати цю церкву з Києво-Печерської лаври та інших древніх храмів України у Раді з'явилась низка законопроектів про повну чи часткову заборону.Тоді ж соціопитування показали, що більшість українців підтримують заборону.

І хоча уряд подав свій законопроект №8371 за дорученням Зеленського, а президент кілька разів анонсував його схвалення, майже десять місяців парламент не міг його проголосувати. Адже виявилось, що у фракції "Слуга народу" є потужне лобі УПЦ, а сам президент не надто проштовхував ухвалення закону.

Голова парламенту Руслан Стефанчук публічно казав, що у парламенті немає голосів за документ, а керівник фракції монобільшості Давид Арахамія визнавав, що цей закон - не пріоритет.

У Раді навіть зібрали 240 підписів за розгляд закону, щоб стимулювати керівництво. У справу втрутився голова СБУ Василь Малюк, який попросив депутатів ухвалити свій закон, щоб мати змогу швидко забороняти діяльність церковних громад, у яких виявили колаборантів.

Прихильникам заборони УПЦ таки вдалось добитись включення церковного питання у порядок денний - на четвер після ухвалення бюджету. Але до останнього моменту були

застереження, що до цього документу просто не встигнуть дійти. 19 жовтня Верховна Рада, з порушенням норм Регламенту, був винесений на перше читання тільки один урядовий законопроект №8371, проголосувала.. За це рішення у Верховній раді проголосували 267 депутатів. Голосування у залі Ради проходило в напруженій атмосфері. Між депутатами навіть виникли сутички, зокрема між нардепом Ігорем Гузьом та Євгеном Шевченко.

Хоча ще наприкінці вересня спікер ВР Руслан Стефанчук висловлював сумніви щодо прийняття цього законопроекту через можливий брак голосів, сьогодні документ отримав підтримку більшості - 267 голосів: "Слуга Народу" - 175 голосів, "Європейська солідарність" - 26, "Батьківщина" - 17, "Платформа за життя та мир" - 1, "За майбутнє" - 8, "Голос" - 18, "Довіра" - 12.

"Проти" висловилися 15 нардепів, 2 парламентарі утрималися, а ще 17 - не голосували. Серед тих, хто виступив на підтримку УПЦ МП, - найбільше представників "Платформи за життя та мир".

Натомість урядовий документ запускає непростий і тривалий механізм руху до заборони.[10]

Висновки. 19 жовтня Верховна рада прийняла за основу урядовий законопроект №8371 про припинення діяльності релігійних організацій, що мають відношення до Росії. Натомість урядовий документ запускає непростий і тривалий механізм руху до заборони. Цей крок наближає Україну до офіційної заборони церков УПЦ МП, зв'язок яких з країною-агресоркою вже доведений перевірками СБУ та гучними викриттями завербованих священнослужителів.

Коли закон можуть ухвалити в цілому, ніхто прогнозувати не береться. Це можуть бути місяці, якщо не довше. У разі ухвалення закону у нинішній редакції на країну чекатимуть судові процеси, які можуть тривати роками. Закон має більше посилити тиск на керівництво УПЦ і принаймні в очах людей

легітимізував би дії місцевої влади щодо позбавлення УПЦ МП права користуватися державним майном.

Список використаних джерел:

1. Романенко Є.О. Російська федерація є державою-терористом // *Moderní aspekty vědy: XXVII. Díl mezinárodní kolektivní monografie / Mezinárodní Ekonomický Institut s.r.o.. Česká republika: Mezinárodní Ekonomický Institut s.r.o., 2023. - str.10-22.*

2. Про забезпечення зміцнення національної безпеки у сфері свободи совісті та діяльності релігійних організацій: проект Закону від 23.11.2022 №8221 <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/40832>

3. Про схвалення пропозицій щодо застосування персональних спеціальних економічних та інших обмежувальних заходів (санкцій) до представників Російської православної церкви: Постанова Верховна Рада України № 2288-IX від 31.05.2022р. <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/39516>

4. УПЦ vs ПЦУ. До якої конфесії зараховують себе більшість українців — опитування <https://thepage.ua/ua/news/v-ukrayini-menshe-5percent-vvazhayut-sebe-viryani-moskovskogo-patriarhatu-opituvannya-kmis>

5. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 14 вересня 2020 року «Про Стратегію національної безпеки України»: Указ Президента України від 14 вересня 2020 року №392/2020 <https://www.president.gov.ua/documents/3922020-35037>

6. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо удосконалення правового регулювання діяльності релігійних організацій: проект Закону від 05.12.2022 №8262 <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/40938>

7. Про внесення змін до деяких законів України щодо діяльності в Україні релігійних організацій: проект Закону від 19.01.2023 №8371 <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/41219>

8. Щупальця московського патріархату: журналісти створили мапу церков УПЦ МП <https://thepage.ua/ua/news/skilki-cerkov-upc-mp-zalishilosya-v-ukrayini-mapa-vid-nglmedia>

9. Україна за крок до заборони УПЦ МП. Що вирішила Рада та чому це важливо <https://www.rbc.ua/rus/news/ukrayina-krok-zaboroni-upcs-mp-shcho-virishila-1697725781.html>

10. В Україні дали старт забороні УПЦ МП: як і коли це може запрацювати <https://www.056.ua/news/3677579/v-ukraini-dali-start-zaboroni-upc-mp-ak-i-koli-ce-moze-zpracuvati>

ODDÍL 11. PRÁVNÍ VĚDY

§11.1 ЕЛЕКТРОННІ ДОКАЗИ В СИСТЕМІ ДОКАЗУВАННЯ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ (Муляр Г.В., Державний університет інфраструктури та технологій, Подгорець С.В., Спеціалізована антикорупційна прокуратура, Ховпун О.С., Ізмаїльський державний гуманітарний університет)

Вступ. Впровадження електронних механізмів у кримінальне провадження дозволяє розглянути питання не тільки у формі збору, дослідження та фіксації такої категорії доказів як електронні, але й переведення кримінального провадження у призму застосування інформаційних технологій. Актуальним у процесі дослідження є розгляд питання, які пов'язані зі створенням нової методики доказування кримінальних правопорушень в умовах застосування інформаційних технологій.

Тематика розслідування злочинів, які вчиняються за допомогою інформаційних технологій досліджувалось певним числом науковців, але деякі питання потребують більш детального розгляду. До числа науковців, які займались вивченням тематики збирання та використання електронних доказів у кримінальному провадженні слід віднести: Антонюк А., Ахтирська Н., Козицька О., Каланча І., Русецька В., Столітній А.; принципи електронних доказів - Марков В., Орлов Ю., Савченко Р., Чернявський С.; дослідженням електронних ознак цифрових доказів (електронних доказів) займались Алексеева-Працюк Д., Крицька І., Метелев О., Ратнова А.; питання використання та закріплення електронних доказів у кримінальному провадженні розглядали Метелев О., Смаль І., Шило А., Школьніков В., Яновська О.

Метою дослідження є впровадження в систему доказів у кримінальному провадженні електронного виду доказів в контексті інформатизації суспільства, створення теоретичної моделі кримінально-процесуального доказування, яка відповідає модернізаційним процесам інформаційних технологій. Доцільно розробити рекомендації до проведення слідчих (розшукових) дій та негласних слідчих (розшукових) дій, які пов'язані зі збором та фіксацією електронних доказів.

Для досягнення мети були сформульовані наступні завдання: сформулювати поняття електронних доказів та виокремити основні ознаки такого різновиду доказів; дослідити практику застосування електронної інформації в системі кримінально-процесуального доказування; розглянути можливість використання електронної інформації в якості доказів на стадії досудового розслідування.

Виклад основного матеріалу. Розвиток інформаційного середовища та постійне вдосконалення інформаційних технологій призвело до необхідних змін в законодавстві в частині електронного документообігу, цифрових доказів, в тому числі зміни у здійсненні правосуддя. Сьогодення передбачає нові виклики електронним джерелам доказів, особливо під час електронного листування, отримання/ відправлення текстових повідомлень, відправлення голосових повідомлень та інше. Письмові документи замінюють електронні через швидкість обміну інформацією, а тому у разі виникнення судового спору, слугуватимуть електронним джерелом доказів.

Стан правового регулювання та ступінь наукової розробленості питання електронних доказів в кримінальному процесі, не відповідають вимогам практики. З метою вирішення даної задачі, необхідно розробити єдиний підхід до збирання, дослідження та використання електронних доказів із подальшим закріпленням в Кримінально-процесуальному кодексі України [1, С. 242]. На сьогоднішній день виникає

потреба в комплексному дослідженні науково-методичного та нормативного забезпечення використання електронних доказів у кримінальних провадженнях [2, С. 14]. Діюче кримінально-процесуальне законодавство не містить визначення “електронні докази” та не має посилань на єдино закріплений механізм їх вилучення та долучення до матеріалів розслідування. Дану позицію підтримують Столітній А., Каланча І., Козицька О., яка знаходить відображення у наукових працях останніх.

Столітній А. та Каланча І. наголошують на тому, що відсутня єдність у наукових підходах, як до визначення досліджуваного явища, так і до місця електронних доказів у системі процесуальних джерел доказів [3, С. 179]. Козицька О. підтримує думку вище зазначених науковців, що однією з актуальних проблем, яка потребує нагального вирішення, є відсутність у чинному кримінальному процесуальному законодавстві України офіційного визначення електронних доказів, а також не врегульовано порядок їх вилучення та фіксації, що зумовлює певні труднощі в практичній діяльності під час використання електронних доказів у кримінальному провадженні.

Козицька О. визначає електронні докази як цифрові об’єкти, що були засобом чи знаряддям вчинення кримінального правопорушення, зберегли електронно-цифрові сліди кримінального правопорушення, були предметом або об’єктом вчинення кримінального правопорушення або містять інші відомості, які можуть бути використані як доказ факту чи обставин, що встановлюються під час кримінального провадження [4, С. 418-420].

З розвитком інформаційних технологій, які не оминають жодну сферу життя, виникає необхідність закріпити в Кримінально-процесуальному кодексі поняття «електронні докази» [5, С. 208]. Школьніков В. вважає, що вироблення єдиного правильного порядку отримання інформації з мережі

інтернет у кримінальному провадженні сприятиме відповідності законодавства всім вимогам, що впроваджує сучасне інформаційне суспільство [6, С. 175].

Антонюк А. та Русецька В. пропонують закріпити в Кримінальному процесуальному кодексі України поняття «електронні докази як дані, що підтверджують факти, інформацію або концепцію в формі, пристосованої для обробки за допомогою комп'ютерної системи, в тому числі програми виконання комп'ютерною системою тих чи інших дій [7, С. 85]. Ахтирська Н. пропонує визначити на законодавчому рівні «електронні докази» - як дані, що підтверджують факти, інформацію або концепцію у формі, придатній для обробки за допомогою комп'ютерних систем, у тому числі програми виконання комп'ютерною системою або інших дій [8, С. 125].

Загальними ознаками у визначенні підходу до ознак електронних доказів слід віднести: 1. фактичні дані; 2. електронна форма закріплення; 3. засоби чи знаряддя вчинення кримінального правопорушення; 4. обробка інформації за допомогою комп'ютерних систем; 5. існування у мережі Інтернет.

Як зауважив Столітній А., речові докази та документи є електронними доказами лише у тому випадку коли їх джерелом є інформація, що зберігається та передається в електронному вигляді, а наприклад, показання або висновки експерта не можуть бути віднесені до електронних доказів, тому що вони формуються шляхом електронної фіксації або створюються в електронному форматі [9, С. 17].

Ратнова А. вважає, що електронний документ повинен бути окремим джерелом доказів у кримінальному провадженні, так само як показання, речові докази, висновки експерта. Науковиця дає визначення електронного документа як доказу - це інформація, яка міститься в електронній формі та може бути використана як доказ факту чи обставин, що встановлюються під час кримінального провадження [10, С. 238-239].

Метелев О., пропонує доповнити КПК поняттям «цифровий доказ» як окремий вид доказів у кримінальному процесі. Науковець рекомендує узагальнити щодо них такі критерії: 1. Вони існують у нематеріальному вигляді; 2. Зберігаються на відповідному носії, в оперативній пам'яті або каналі зв'язку; 3. Необхідні спеціальні програмно-технічні засоби для їх сприйняття та дослідження; 4. Вони можуть бути скопійовані або переміщені на інший носій без втрати своїх характеристик; 5. Можуть одночасно існувати у декількох місцях при цьому маючи ідентичний статус [11, С. 83].

Проаналізувавши праці вчених та міжнародне законодавство Крицька І. виокремила властивості характерні електронним доказам: 1. Неречовий характер; 2. Необхідність спеціальних технічних засобів для сприйняття; 3. Можливість змінити або видалити об'єкт віддалено; 4. Особливий порядок збирання, перевірки та оцінки електронних доказів [12, С. 304].

Метелев О. вважає, для того, щоб електронні докази могли використовуватися в суді, вони повинні відповідати таким принципам: допустимість цифрових доказів; справжність цифрових доказів; повнота отриманих цифрових доказів; надійність отриманих цифрових доказів; зрозумілість та правдоподібність [13, С. 234-235].

Алексеева-Працюк Д. називає такі загальні ознаки електронних доказів: існують у нематеріальному вигляді; можуть бути створені людиною або бути результатом діяльності інформаційної системи; не можуть існувати поза межами технічного носія або каналу зв'язку; немає нерозривного зв'язку з предметним носієм; вільно переміщуються в електронній мережі; сприймати та досліджувати їх можна тільки за допомогою технічних і програмного забезпечення; потребують спеціального порядку збирання, перевірки, оцінки; можуть бути переміщені на інший носій без втрати своїх характеристик;

можливість дистанційного внесення змін до них та їх видалення [14, С. 252].

Марков В. та Савченко Р., наводять рекомендаційний перелік принципів належності електронних доказів отриманих із мобільних пристроїв, а саме: 1. Допустимість (збереження та зібрання доказів таким чином, щоб вони могли використовуватися в суді); 2. Справжність (експерт криміналіст повинен дати свою професійну оцінку щодо справжності доказів); 3. Повнота (докази повинні беззаперечно розкрити всю повноту подій); 4. Надійність (методи та процедура збирання електронних доказів повинні бути чітко регламентовані та зафіксовані); 5. Зрозумілість та правдоподібність (процедура оцінки електронних доказів повинна бути відкритою, зрозумілою та не піддаватися сумніву щодо цілісності даних електронних доказів) [15, С. 92-93]. Орлов Ю. та Чернявський С. вважають, що встановлення достовірності електронних доказів окрім законодавчого регулювання, потребує також застосування сучасних методик експертного дослідження [16, С. 19].

Чернявський С., Орлов Ю. пропонують запровадити термін «електронне відображення» як самостійне джерело доказів у кримінальному провадженні. Науковці визначають електронне відображення як цілісну систему відомостей та (або) комп'ютерних інструкцій в інформаційній мережі або на технічному носіїві, яка може бути використана як доказ факту чи обставин, що встановлюються під час кримінального провадження [17, С. 117].

На сьогоднішній день вже діють деякі положення щодо електронних джерел доказової інформації в кримінальному процесі. Зокрема, відповідно до ст. 99 КПК України до документів можуть належати матеріали фотозйомки, звукозапису, відеозапису та інші носії інформації у тому числі електронні. Згідно ст. 104, 105 КПК України допускається електронна форма фіксації окремих слідчих розшукових дій,

зокрема відеозапис під час проведення обшуку, огляду, допиту, слідчого експерименту, проведення допиту, впізнання в режимі відео конференції. [18].

У свою чергу, Перцова-Тодорова Л. зазначає, що електронний носій може містити, крім інформації про злочин, інші відомості, які особа вважає за доцільне зберегти в таємниці від широкого кола осіб, тому виникає проблема забезпечення права на захист таємниці особистого життя [19, С. 243].

Метелев О. зазначає, що на відміну від процедур вилучення речових доказів, процедура вилучення цифрових носіїв інформації під час обшуку і огляду не визначена, тому потрібно виділити в окремі слідчі дії «цифровий (електронний) огляд інформаційного середовища» і «цифрове (електронне) копіювання», з опрацюванням і визначенням єдиної спеціальної процедури [20, С. 177].

На думку Шилю А., інформація яка міститься на вилучених у ході процесуальних дій електронних пристроях, не може ототожнюватися із самим пристроєм. Тому вилучення або копіювання з таких пристроїв електронних доказів можливо тільки за рішенням суду [21, С. 177].

На думку Смалі І., огляд інформації, яка міститься в пам'яті телефонів, планшетів, ноутбуків і т.п. без дозволу суду, порушує конституційні права учасників процесу та одну із загальних засад кримінального провадження, а саме таємницю спілкування [22, С. 229].

Голова ККС ВС Кравченко С., вважає, що чинне законодавство не відповідає усім викликам сучасності та стрімкому розвитку цифрового суспільства, тому прогалини правового регулювання доводиться заповнювати судовою практикою. Питання є досить актуальним, тому що з кожним роком все частіше електронні докази стають предметом дослідження під час розгляду справ в суді. Трапляються справи у яких вся доказова база сформована на скріншотах, публічних

виступах, новинах. Скріншот може відображати не лише електронний документ відповідно до ст. 5 Закону України «Про електронні документи та електронний документообіг», а й окремі кадри відео, фрагменти веб-сайтів, сторінок у соціальних мережах, порядок створення копій яких не визначено законом.

Тому, на сьогоднішній день питання оцінки допустимості скріншотів як доказів у судовій практиці залишається невизначеним і потребує детального законодавчого регулювання [23].

У Звіті щодо України від 3.11.2016 №2016/DGI/JP/3608, підготовленому офісом програми боротьби з кіберзлочинністю на основі підтримки експертів Ради Європи, прописані рекомендації щодо імплементації законодавства України до європейських стандартів, зокрема, зазначається про необхідність, запровадити в КПК У поняття «електронні докази» або внести зміни до загального визначення доказу, які б повно та всебічно охопили доказ в електронній формі [24, С. 8].

Суддя ККС ВС Яновська О. наголошує на тому, що наявні інструкції, рекомендації, накази повною мірою не вирішують проблеми які виникають в процесі використання електронних доказів в суді. Часто виникає питання щодо надання в якості доказу інформації, що міститься у відкритому доступі, у даному випадку найактуальнішим документом є Протокол Берклі [25].

З 2019 року в Україні діє Національний стандарт «Інформаційні технології. Методи захисту. Настанови для ідентифікації, збирання, здобуття та збереження цифрових доказів». Мета даного документу, надати вказівки, щодо методології отримання цифрових доказів, яка забезпечує їхню допустимість в судовому процесі, зокрема зазначений стандарт надає вказівки щодо ідентифікації, збирання, здобуття та збереження потенційних цифрових доказів [26].

В методичних рекомендація «Використання електронних (цифрових) доказів у кримінальних провадженнях» рекомендують визначити електронні (цифрові) докази як інформація, що

зберігається або передається в електронній (цифровій) формі, отримана в передбаченому КПК України порядку [27, С. 54].

Електронні докази мають іншу природу, ніж паперові та відрізняються наступними характеристиками: 1. електронний документ не може існувати без носія інформації; 2. електронні докази невидимі “неозброєним оком” (без спеціального інструментарію) і для їх сприймання та дослідження використовують програмно-технічні засоби; 3. вони можуть бути змінені, пошкоджені або знищені в процесі експлуатації пристрою користувачем чи під впливом фізичних чинників. 4. електронні документи поділяють на оригінали, дублікати, копії й виписки [27, С. 6-7].

Наявність конкретних критеріїв щодо визначення електронних доказів може й не бути абсолютною необхідністю, проте є дуже цінною. По-перше, запровадження такої дефініції значно спростило б процес розробки конкретних процесуальних заходів. Це особливо важливо, оскільки інші правила КПК, пов’язані з доказами, не відповідають концепції електронних доказів, адже всі наявні процесуальні заходи покликаються на доказ як на фізичний або матеріальний об’єкт. По-друге, запровадження поняття «електронних доказів» збільшить правову чіткість і передбачуваність закону [24, С. 9].

Електронні докази можуть бути вилучені під час обшуку (ст. 234 КПК України), огляду (ст. 237 КПК України). Електронні докази перебувають на відповідних носіях інформації, тому така категорія доказів може бути вилучена на підставі ухвали слідчого судді, в якій чітко описується перелік речей та документів, які можуть вилучатись. В тому числі, вказується чи є можливість вилучити техніку, на якій перебуває цифровий доказ.

Електронні докази передбачають електронну форму за допомогою електронних пристроїв, комп’ютерних носіїв інформації, а також комп’ютерних мереж (мережі інтернет).

Пошук та вилучення доказів в електронній формі можуть здійснюватися шляхом: – проведення негласних слідчих (розшукових) дій відповідно до глави 21 КПК України та зважаючи на Інструкцію про організацію проведення негласних слідчих (розшукових) дій та використання їх результатів у кримінальному провадженні, затвердженої Спільним Наказом Генеральної прокуратури України, МВС, СБУ, Адміністрації Державної прикордонної служби України, Міністерства юстиції України та Міністерства фінансів України від 16.11.2012 № 114/1042/516/1199/936/1687/5; – здійснення такого заходу забезпечення кримінального провадження, як тимчасовий доступ до речей і документів (ст. 159 КПК України) на підставі ухвали слідчого судді, суду; – зняття інформації з транспортних телекомунікаційних мереж (ст. 263 КПК України); – зняття інформації з електронних інформаційних систем (ст. 264 КПК України); – дослідження інформації, отриманої при застосуванні технічних засобів (ст. 266 КПК України); – установлення місцезнаходження радіоелектронного засобу (ст. 268 КПК України) [27, С. 11-12].

Висновки. Доцільно внести зміни до кримінально-процесуального законодавства, врахувавши необхідність закріплення такого різновиду доказів як електронні. В частину 2 статті 84 КПК внести зміни та викласти в наступній редакції: “процесуальними джерелами доказів є показання, речові докази, документи, висновки експертів та електронні об’єкти інформації”. Доповнити діюче законодавство статтею 84-1 та викласти її в наступній редакції: 1. “Електронними доказами є фактичні дані, які підтверджують або спростовують факт вчинення особою кримінального правопорушення, зберегли на собі сліди його вчинення у формі, придатній для обробки за допомогою комп’ютерних систем, у тому числі програми виконання комп’ютерною системою або інших дій. 2. Електронні докази мають відповідати наступним характеристикам існування:

допустимість цифрових доказів; справжність цифрових доказів; повнота отриманих цифрових доказів; надійність отриманих цифрових доказів; зрозумілість та правдоподібність”.

Загальними ознаками у визначенні підходу до ознак електронних доказів слід віднести: 1. фактичні дані; 2. електронна форма закріплення; 3. засоби чи знаряддя вчинення кримінального правопорушення; 4. обробка інформації за допомогою комп'ютерних систем (спеціальні програмно-технічні засоби). 5. існування у мережі Інтернет; 6. існування у нематеріальному вигляді; 7. збереження на відповідному носії, в оперативній пам'яті або каналі зв'язку; 8. можуть бути скопійовані або переміщені на інший носій без втрати своїх характеристик; 9. одночасне існування у декількох місцях, зберігаючи ідентичний статус.

В рамках розслідування кримінального провадження електронні докази вилучаються під час обшуку (ст. 234 КПК України), огляду (ст. 237 КПК України), тимчасового доступу до речей і документів (ст. 159 КПК України), зняття інформації з транспортних телекомунікаційних мереж (ст. 263 КПК України), зняття інформації з електронних інформаційних систем (ст. 264 КПК України), дослідження інформації, отриманої при застосуванні технічних засобів (ст. 266 КПК України), установлення місцезнаходження радіоелектронного засобу (ст. 268 КПК України).

Список використаних джерел:

1. Коваленко А. В. Електронні докази в кримінальному провадженні: сучасний стан та перспективи використання / А. В. Коваленко. // Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е.О. Дідоренка. – 2018. – №4. – С. 237–245.

2. Хахановський В. Г. Особливості використання електронних (цифрових) доказів у кримінальних провадженнях / В. Г. Хахановський, М. В. Гуцалюк. // Криміналістичний вісник. – 2019. – №1. – С. 13–19.

3. Столітній А.В., Каланча І.Г. Формування інституту електронних доказів у кримінальному процесі України / А. В. Столітній, І. Г. Каланча. // Проблеми законності. – 2019. – №146. – С. 179–191.

4. Козицька О. Г. Щодо поняття електронних доказів у кримінальному провадженні / О. Г. Козицька. // Юридичний науковий електронний журнал. – 2020. – №8. – С. 418–421.

5. Сіренко О. В. Електронні докази у кримінальному провадженні / О. В. Сіренко. // Міжнародний юридичний вісник: актуальні проблеми сучасності (теорія та практика). – 2019. – №14. – С. 208–214.

6. Школьніков В. І. Правова основа отримання інформації з мережі інтернет у кримінальному провадженні / В. І. Школьніков. // Вісник НТУУ"КПІ". Політологія. Соціологія. Право. – 2018. – №4. – С. 172–176.

7. Антонюк А. Б. Електронні докази в кримінальному провадженні / А. Б. Антонюк, В. А. Русецька. // Міжнародний науковий журнал "Інтернаука". – 2020. – №10. – С. 78–87.

8. Ахтирська Н. М. До питання доказової сили кіберінформації в аспекті міжнародного співробітництва під час кримінального провадження / Н. М. Ахтирська. // Науковий вісник Ужгородського національного університету. – 2016. – №36. – С. 123–125.

9. Столітній А. В. Електронне кримінальне провадження на досудовому розслідуванні : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юр. наук: спец. 12.00.09 «кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність» / Столітній А. В. – Дніпро, 2018. – 42 с.

10. Ратнова А. В. Електронний документ та його місце у системі доказів у кримінальному провадженні / А. В. Ратнова. // Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. – 2018. – №3. – С. 231–241.

11. Метелев О. П. Гносеологічна і правова природа цифрових доказів у кримінальному процесі / О. П. Метелев. // Правова позиція. – 2018. – №1. – С. 75–86.

12. Крицька І. О. Речові докази та цифрова інформація: поняття та співвідношення / І. О. Крицька. // Часопис Київського університету права. – 2016. – №1. – С. 301–305.

13. Метелев О. П. Проблеми визначення допустимості і належності цифрових (електронних) доказів у кримінальному процесі / О. П. Метелев. // Вісник кримінального судочинства. – 2019. – №3. – С. 224–238.

14. Алексеева-Працюк Д. О. Електронні докази в кримінальному судочинстві: поняття, ознаки та проблемні аспекти застосування / Д. О. Алексеева-Працюк, О. М. Брисковська. // Науковий вісник публічного та приватного права. – 2018. – №2. – С. 247–253.

15. Марков В. В. Принципи незалежності електронних доказів, отриманих з мобільних пристроїв / В. В. Марков, Р. Р. Савченко. // Право і безпека. – 2014. – №1. – С. 90–95.

16. Орлов Ю. Ю. Використання електронних відображень як доказів у кримінальному провадженні / Ю. Ю. Орлов, С. С. Чернявський. // Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ. – 2017. – №3. – С. 13–24.

17. Чернявський С. С. Електронне відображення як джерело доказів у кримінальному провадженні / С. С. Чернявський, Ю. Ю. Орлов. // Вісник кримінального судочинства. – 2017. – №2. – С. 112–124.

18. Кримінальний процесуальний кодекс України [Електронний ресурс] // Відомості Верховної ради (ВВР). – 2021. – Режим доступу до ресурсу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text>.

19. Перцова-Тодорова Л. "Електронний доказ" під час обшуку / Л. Перцова-Тодорова. // Підприємництво, господарство і право. – 2020. – №6. – С. 243–247.

20. Метелев О. П. Збирання цифрової інформації як окремий спосіб отримання доказів під час кримінального провадження / О. П. Метелев. // Науковий вісник Ужгородського національного університету. – 2020. – №60. – С. 177–181.

21. Шило А. В. Отримання інформації з вилученої електронної техніки як спосіб збирання доказів: спірні питання практичного правозастосування / А. В. Шило. // Науковий юридичний журнал «Правові новели». – 2018. – №5. – С. 172–178.

22. Смаль І. А. Проблемні аспекти застосування електронних доказів у кримінальному судочинстві / І. А. Смаль. // Право і суспільство. – 2021. – №4. – С. 226–232.

23. Судді ККС ВС обговорили проблемні питання допустимості електронних доказів під час судового розгляду [Електронний ресурс] // Судова влада України. – 2021. – Режим доступу до ресурсу: <https://court.gov.ua/press/news/1202385/>.

24. Звіт щодо України про чинне законодавство і проекти законів, що доповнюють різні питання, пов'язані з кіберзлочинністю та електронними доказами, та вносять зміни до них [Електронний ресурс] // Підготовлено Офісом Програми з кіберзлочинності на основі експертної підтримки незалежних експертів Ради Європи pana Маркко Куннапу і pana Марка Юріча. – 2016. – Режим доступу до ресурсу: <https://rm.coe.int/16806f3743>.

25. Судді ККС ВС обговорили проблемні питання допустимості електронних доказів під час судового розгляду [Електронний ресурс] // Науково-реферативний журнал «Судово-психологічна експертиза. Застосування поліграфа і спеціальних знань в юридичній практиці». – 2021. – Режим доступу до ресурсу: <http://surl.li/apfez>.

26. ДСТУ ISO/IEC 27037:2017 Інформаційні технології. Методи захисту. Настанови для ідентифікації, збирання, здобуття та збереження цифрових доказів (ISO/IEC 27037: 2012, IDT) [Електронний ресурс] // БУДСТАНДАРТ Online -

нормативні документи будівельної галузі України. – 2019. – Режим доступу до ресурсу: http://online.budstandart.com/ua/catalog/doc-page?id_doc=74978.

27. Методичні рекомендації «Використання електронних (цифрових) доказів у кримінальних провадженнях» [Електронний ресурс] // Національна Академія внутрішніх справ. – 2020. – Режим доступу до ресурсу: <http://surl.li/apfjg>.

Vydavatel:

Mezinárodní Ekonomický Institut s.r.o.
se sídlem V Lázních 688, Jesenice 252 42
IČO 03562671 Česká republika

MODERNÍ ASPEKTY VĚDY

Svazek XXXVII mezinárodní kolektivní monografie

Podepsáno k tisku 10. listopad 2023
Formát 60x90/8. Ofsetový papír a tisk
Headset Times New Roman.
Mysl. tisk. oblouk. 8.2. Náklad 100 kopií.